ORAD
HC
407
.Z7
D2
Z889
BUHR

NACRT

OSNOVE DJELOVANJA

za promicanje gospodarstva

u

Dalmaciji

IZRADJEN

od c. k. pokrajinskog poljodjelskog nadzornika

Prof. Ivana pl. Zotti

U ZADRU

Nagradjena tiskarnica Petra Jankovića.

1897.

Hosted by Google

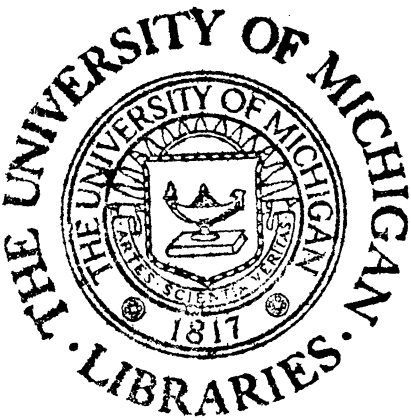

Hosted by Google

NACRT

OSNOVE DJELOVANJA

za promicanje gospodarstva

u

Dalmaciji

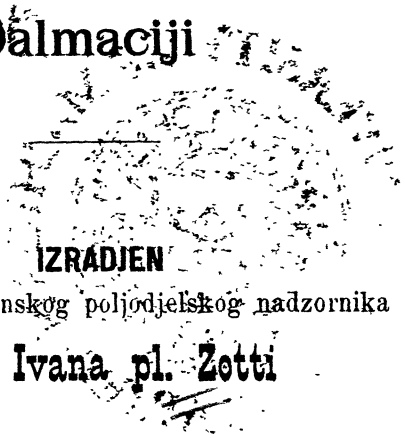

od c. k pokrajinskog poljodjelskog nadzornika

Prof. Ivana pl. Zotti

U ZADRU

Nagradjena tiskarnica Petra Jankovic-a.

1897.

Hosted by Google

Storage
HC
407
.Z7
D2
Z889

Hosted by Google

PREDGOVOR

Nazočni nacrt osnove djelovanja za promicanje gospodarstva u Dalmaciji, izradjen od c. k. pokrajinskog poljodjelskog nadzornika pl. Zotti, bio je prije svega podvrgnut mjeseca kolovoza godine 1896 predhodnom komisionalnom viećanju pri c. k. Namjestništvu u Zadru, uz nazočnost Predsjednika pokrajinskog gospodarskog Vieća i raznih strukovnjaka, te je poprimljem bio temeljem za dalnja razpravljanja sa nadležnim čimbenicima, u svrhu da se ustanovi definitivna osnova.

Pošto je i visoko c k. Ministarstvo za poljodjelstvo uzelo na znanje ovaj nacrt osnove, u koliko se tiče obćih načela, te se je, uz pridržaj konačnog odlučenja glede tu sadržanih predloga, izjavilo sklonim da dodje istima u susret na što dobrohotniji način, kako uzbudu dopuštala državna sredstva, koja će biti stavljena na razpoloženje ustavnim putem, ovaj se nacrt priobćuje zemaljskomu Zastupstvu i pokrajinskom gospodarskom Vieću poradi njihovih zaglavaka, u koliko se tih korporacija tiče, te ga se istodobno daje na javnost.

U Zadru, mjeseca siečnja 1897.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE I.

Uvod i temeljne misli

Netom stupih u službu kao poljodjelski pokrajinski nadzornik uvidih potrebu da uznastojim kako bi se upoznao sa gospodarsko-poljodjelskim prilikama pokrajine, te bih, što prije izradio, podpunim poznavanjem stvari, formalnu osnovu glede mjera koje bi se imale preduzeti za sustavno promaknuće razvitka različitih grana našeg poljodjelstva.

U tu sam svrhu obilazio u mjesecim rujna, listopada, studenog i prosinca 1895, te travnja i svibnja 1896 mal da ne sve kotare u pokrajini, dolazeć u doticaj putem dotičnih občina, kod kojih sam imao sastanaka i dogovora sa svim onim čimbenicima, koji su mi mogli pribavljati stalnih obavjesti o stanju pojedinih težitba i o potrebama poljodjelskim dotičnih predjela; te hvala brižljivoj i prijatnoj susretljivosti što sam svuda našo, i kod Občina i kod poljodjelaca, koji su me pratili i u mnogobrojnim mojim izletima, i rad česa čutim potrebu da izrazim svima moju najveću blagodarnost, bilo mi je moguće sakupiti mnogovrstne podatke, koji su mi bili dobrim vodićem i sjegurnim temeljem pri sastavljanju ove osnove.

Moje sam poučno i obavjestno putovanje protegnuo i preko granice pokrajine, da obadjem državnu poljodjelsku postaju u Livnu, namjerom da se iz bližega obavjestim o djelatnosti i o mjerama što ona preduzimlje za promaknuće gojenja stoke, mliekarstva i poljodjelstva u obće, da vidim bi li se i u koliko te mjere mogle uporaviti i u Dalmaciji. Uz to sam proputovao i donju Italiju da proučim prilike uljarstva, koje se ondje nahodi na putu razvitka sve to većeg, osobito obzirom na preinake koje bi bile shodno uvesti u priredjivanje naših maslina, i na zgodnije i modernije sprave da se omogući, priredjivanje u veliko finih stolnih ulja, što je od prevelike gospodarske znamenitosti za zemlju.

Uvjeren o ozbiljnosti zadatka kojeg sam se primio, nisam zanago zanemario, da uznastojim sa svim svojim silama, da upoznam pokrajinu sa strane gospodarsko-poljodjelske, a radnja, koju sad prikažem, neće za stalno biti bez praznina i mahna, ali svakako imam osvjedočenje, da sam u nju ulio ljubav i mar, kojima sam se stavio

Hosted by Google

da ju napišem, eda bude izpala čistim izrazom pravih potreba našeg poljodjelstva.

Za veću jednostavnost, razpravio sam u osobitim poglavjima napose pojedine grane poljodjelstva i obrta š njim skopčanih nastojeć da iztaknem pravo sadašnje stanje svake pojedine grane i odnošaj obrta, te da posavjetujem one mjere potrebite za promaknuće razvitka, služeć se obrazloženjima koja bi mogla uvjeriti i poučiti istodobno, što mi se je činilo svrsi zgodnije; dočim nisam mogao pristati da izključim iz radnje neke potankosti koje stoje u svezi sa uporavom posavjetovanih snabdjevenja i koje daju pojedinim predlozima zahtjevani bistri i konkretni oblik.

Poljodjelstvo je od trideset godina dana prava borba, a to bilo zbog pojavljivanja i neprestanog ponavljanja bolesti koje na hiljadu načina strašno haraju polja, bilo zbog strahovite utakmice što su imali podnieti i što podnašaju proizvodi u svim tržištima, gdje su prije nahodili lahko namješćenje.

Ni cigli obrt do našega nije toliko pretrpio od groznične radinost ovog umirujućeg vieka Napredak znanosti, olahkoćena obćenja, koja su korjenito preobrazila prilike trgovine i medjunarodnih tržišta, povećanje težatne površine u dalekim krajevima i u prostranim predjelima, nikad neobradjenim i rodnim, sliedili su vrtoglavnu brzinu, a pošto su razvili korjenitih promjena u krugu gospodarsko-poljodjelskom skoro sviju europejski pokrajina, imali su naravno zadati težki udarac našem poljodjelstvu, koje je izmedju tolikih pokreta sliedilo običajno i sporo svoje kretanje.

Utakmica ne čini ćutiti ovdje kod nas, sada u nijednom drugom polju toli težkih učinaka, koli na onome poljskog gospodarstva, pošto ovo proizvadja uz skupu cienu, onako a možda i više negoli poljodjelstvo onih predjela Europe, koji su obrtnički više razvijeni, dočim se prodajne ciene ravnaju po ponudama zemalja ili susjednih ili prekooceanskih, koje proizvadjaju uz jeftinu cienu. S jedne strane dakle veliki troškovi za proizvadjanje, s druge prodajne ciene nizke, ponizujuće. Treba po tom, polazeć s poljodjelskog vida, razvrstati i preinačiti naše težitbe suglasno sa promjenjenim prilikama, a povećati rodnost tla, da se dobije veći proizvod, kadar da uzdrži pravo i potrebito ravnovjesje izmedju prihoda i razhoda u proračunu našeg poljskog gospodarstva, koji danas lje ne pruža u ovom pogledu najutješljivih podataka.

Nek se slobodno pregledaju znamenitije naše težitbe, a lahko će se svak uvjeriti, da su njezini proizvodi prem slabi, i da se stoga, uz neke iznimne slučajeve, oni obično zaključuju sa gubitkom.

Hosted by Google

Ako s' pravog obradjivanja tla prelazimo na pregledanje svijuh drugih grana naših proizvoda, nećemo stalno zakasniti uviditi i osvjedočit se da i prihod ovih nije u obće uvjek kakav bi morao ili mogao biti, i da se raznovrstne odredbe poljodjelskog smjera imaju još prihvatiti, da uzmognu dati onome te se š njim bavi, probitaka stalnijih i koji se bolje izplaćuju.

Glavni upravni pojam ove radnje jest taman potreba da se povećaju i poboljšaju naši proizvodi, pošto je ovo ciglo sredstvo što nam poljsko gospodarstvo označuje kao sjegurni utjecaj da poljodjelac bude postavljen u stanje da odoli potežkoćama krize koju prelazimo. Postignuće takva znamenita cilja zahtjeva rad prosvjetleni, neumorni i težki, što treba susresti i svladati, želi li se preporodjenje našeg poljodjelstva, koje se u obće sada nalazi u lošim prilikama. Nije dakle da si ja predstavljam da će se moći, mjerama što predlažem u ovoj radnji, postići brzo, odlučne, povoljne uspjehe i doći do onog napredka, koji i ako je u obće žudjen, ne dade se polučiti nego taman neprestanim radom, uztrajnošću, proučavanjem, opažanjem i pokušajima.

Ipak po onome te sam mogo opaziti tekom mog obavjestnog putovanja po pokrajini, držim da imam povoda misliti da poljodjelski rad odgovarajući sadašnjim prilikama poljsko-gospodarskim koji bi se razvio sa čistim namislima, našo bi za stalno dostatne podpore sa strane većeg diela poljodjelaca već uvjerenih o potrebi da se treba maknuti i uporaviti zdrava i razborita poljodjelska načela Uspjeh bi pak bio tim više osjeguran kad bi pokrajinsko gospodarsko Vieće bilo u stanju da sudjeluje svojim udruženim organima, biva kotarskim gospodarskim zadrugama, koje bi morale biti pozvane u prvom redu da iztaknu potrebe vlastitih predjela i da se sgodno pobrinu, pošto, za gospodarsko-poljodjelska pitanja, mjenjajući se prilike od predjela do predjela, ne može da bude nego samo jedan mjestni organ, skroz kompetentan da ih prosudi i da dade praktično i uspješno izvršiti zgodne mjere za poboljšanje Svadjajuć predloge, koji ciljaju na promaknuće razvitka pojedinih grana gospodarstva uzeo sam, naravski, u obzir okolnost, da se sada ne može računati na sudjelovanje kotarskih zadruga. To ipak ne izključuje da kad bi se ustrojile u pojedinim kotarima, moglo bi se njima doznačiti razne posle, ne predvidjene u ovoj osnovi, dočim je na svaki način polje široko, a rad toli težak i raznovrstan, da nebi njima falila prilika da razviju znamenitu i plodnu radinost, stavljajući tako zemlju u posjed pravog i stalnog predstavništva poljodjelstva, kakva ona baš treba da zgodno podigne, štiti i promakne vlastite poljodjelske interese

Hosted by Google

Svadjajući iste predloge imao sam pred očima jedino postignuće cilja, uz potežkoće stvorene sadašnjim prilikama poljodjelsko-gospodarskim i družtvenim, za svladanje kojih nisu dostatne polu mjere, koje ako su u obće nestalnog uspjeha, ovdje u Dalmaciji, kako stoje danas stvari, uz potrebu brzih i krepkih snabdjevjenja bile bi uzrokom svim tim jakih troškova i velikih razočaranja. Stoga godišnja svota potrebita za neki niz godina bila bi ponešto znatna, tako da se ne bi mogla pokriti neko iznimnom izvanrednom svotom, koja bi bila opravdana od samih iznimnih okolnosti, koje bi ona bila pozvana da poboljša. Treba iztaknuti da mjere koje su bile poprimljene i kojih se sada late pokrajine naprednije u gospodarskom pogledu za promaknuće gospodarskih grana, bile bi, ponajviše, svakako nedostatne ovdje kad nas, a nebi mogle dati nego mršavih posljedica, daleko manjih od troškova koji bi se imali podnieti. Dočim u drugim pokrajinama težak ima svakovrstnih primjera da vidi i sliedi na gospodarskom polju, jer ih jaki posjednici stvaraju sa dobro shvaćenom težitbom u svakoj grani, ovdje u pokrajini tih primjera nema, a težak koji u se spaja sav poljodjelski život mjesta, ostavljen je samomu sebi, njegovim predsudama i njegovim mislima po onoj staroj „pleti kotac kao otac", ne mareć ništa, ili posve malo, razumni vlastnici za njihovo gospodarstvo, i da uvedu neke poboljšice Stoga ako se hoće postići koji uspjeh treba sliediti primjere, podići zgodna uzorna polja, koja jedino mogu uvjeriti težaka da se kani starih običaja, da se lati sustava nešto racijonalnih.

Za to nisam izostavio da uzmem u obzir zavedenje pokušajnih polja, vinograda i maslinjaka, a istodobno uzornih i pokaznih, kao i držanje izložaba uz nagrade, da se probudi u težaka ono neko takmenje, toli potrebito, da se promakne osobito držanje i timarenje stoke. Nisam ni zanemario, dapače poprimih osobitom prednošću, sustav nagradjivanja u obće, koji je, razborito uporavljen, strogim nadziranjem i na temelju prave zasluge, za težaka od velikog bodrenja, te osjegura ili olakša postignuće cilja na koji je upravljen.

Bilo koje mu drago rješenje glede pokrića troškova, ja kako sam izložio stvari podpunim uvjerenjem crpljenim ne samo od obavjesti dobivenih, već i ponajviše od izvida što glavom preduzeh na licu mjesta u pojedinim kotarima, moram da saželim, da predlozi sadržani u ovoj osnovi rada budu brzo i sustavno izvršeni na temelju odgovarajućih sredstava, eda se dalmatinski poljodjelac uzmogne podići od kukavnog stanja u kojem se nahodi i postići, u odnosno kratak niz godina, onaj boljak što sačinjava cilj našeg nastojanja, plemenitu svrhu našeg skromnog rada.

Predpostaviv ovo, evo me odmah na stvar, počimljujući od zemljišta, koje sačinjava temelj cielog našeg rada.

Hosted by Google

POGLAVJE II.

Poljodjelsko zemljište

Kosa dinarskih gora koje se sa Velebitom vežu, skupina srednjih dalmatinskih gora sa Svilajom i Prominom, te primorsko dalmatinsko gorje sa Mosorom i Biokovom, podaju Dalmaciji oznaku prave gorovite zemlje, koja se može smatrati kao nastavak Krasa i Julskih gora, od kojih i ima znatnija geognostična obilježja. I zbilja, toli na kopnu, koli po otocima dalmatinskim nadvlada vapneno kamenje, osobito gorski vapnenac, koji spada najstarijoj formaciji krede, i koji sačinjava najglavniju sadržinu pograničnih gora Hrvatcke i Bosne; i vapnenac locenike formacije, koji se nahodi ili čist, ili pomješan sa ustrojnim ostancima ili različitim rudama. — Isti je vapnenac veoma razprostranjen te sačinjava prostranih predjela, pravih pustoša vapnenca, il' se izmjenjuje sa šljunastim laporom i pješčenicima često liskunasto — bjelutčastim, koji mu, inače, obično podleže a pokriven je siderolitičnim zemljištem, kao što je taman slučaj u Julskim predjelima.

Pošto imademo ovakvo kamenje, stvar je naravna da zemljište mora i može biti različito; te je stoga i glede šare i glede sastojine najrazličitije; imademo zemljišta vapneno — bielih, sa zemljom sitnom ili pržinastih, sivo lapornastih i žutih, ilovasto željeznih, crljeno gnjedastih, ilovasto pjeskovitih i pjeskovito-ilovastih crljenkaste šare, više ili manje zagasite, čisto pjeskovitih, veoma bielih ili crljenih, a to po crljenoj pržini, šljunastoj ili sivoj iz koje proilaze.

Sva ova zemljišta, izvan čistog vapnenca, jesu, u obće, u koliko sam mogao opaziti, izvrstne naravi i dobrih fizičnih svojstava, stoga odole dobro suši a nisu podvrgnuta vlagi, nego samo naravno u dôcima, a po tom odgovaraju intensivnom gojenju. — Sastav je ovih zemljišta dobar i po naravi, bilo što se tiče ustrojnih tvari, crnice, bilo što se tiče oplodjujućih sastojina od najveće znamenitosti, kao što je fosforna kiselina, koja prati skoro uvjek vapneno kamenje, i pepeljika koja se nahodi u ilovači, glinena porjekla, i u liskunu, i u ostancima kamenja razbacanih u laporima. Tako se dade protumačiti, odoljivost mehkote neprestanom gojenju, što se može nazvati uništujućim, i koje je u ostalom svršilo sa izjalovljenjem većeg diela zemljišta, koja, gladna i osiramašena, čekaju od gojenja i dubokog

Hosted by Google

oranja i od umjetnog gnojenja zajedno sa zelenim gnojenjem, obnovljenje njihove plodovitosti.

Zemlje najbogatije i najrodnije u pokrajini jesu one koje su potekle od šljunastog lapora i od pješčanika, te se, pomješane sa vapnencem, nalaze u kotarima izmedju Zadra i Skradina, u pojasu Nina i Privlake, u drazi Žegara, u Kninskom području, osobito u Kosovskom polju, u Vrličkom području a stranom u Sinjskome, uzduž obale Trogirske sa Kaštelima do Solina i Spljeta, pa onda doli prama Omišu i Makarskoj; tad obala malog Stona sa Gružom, Slanom, Trstenom, Orahovcem, Mljetom i Riekom, zatim predjel Župe i Konavoski i Sutorina, iza kojeg dolazi Ercegnovski kraj i u obće Kotorski zaljev, te napokon Tivatska i Župska draga medju Kotorom i Budvom.

Dalmacija nije još bila duboko proučena s' geologičnog pogleda, te za to nemamo dotično ozbiljno proučavanje, koje da nam pokaže najizrazitije razlike prirode i zemlje, da poljoznancu pruža praktična poznavanja; kad se pak promisli da pokrajina ne oskudjeva rudama i raznim naslagama, čije se točno poznavanje uzko spaja sa geognostičnom razsudbom predjela, mislim da treba pripoznati potrebu da se što prije dovrši geologično proučavanje pokrajine, i da bude sastavljena što prije dotična geologična karta, te da istodobno naša tla budu podvrgnuta točnom proučavanju glede njihove naravi, prvobitnih sastojina, i fizkalnih svojstava, a da poslie potankim njezinim opisivanjem bude tiskana jedna karta, koju bi htjeo nazvati agrologičnom, u koliko bi ona pomoću raznih šara imala prikazivati pravo stanje poljodjelske površine u pokrajini, sa najrazličitijim razlikama tla Ovo bi zadnje proučavanje imalo imati pravac i smjer skroz praktični; ne baveć se sa geologičkim dogadjajima pokrajine ili sa paleontologičnim i stratografičnim potankostima, imalo bi se staviti težaka u stanje da se lahko obavjesti o naravi zemalja svog područja; ona bi stoga bila od velike znamenitosti za poljodjelstvo u obće, u koliko dandanas pišući o poljodjelskim stvarima, može se mučno biti jasni i razumljivi kad se radi o pitanjima pri kojima treba uzeti u obzir vrst zemljišta, kao što je n. p. slučaj pri uporabi umjetnih gnojiva, pri gojenju različitih bilina, pri uvadjanju kulturalnih sustava i t. d. Toliko bi pak to bilo znamenitije s' pogleda vinogradskog, pošto sa filokserom, koju već imamo u kući, svaki vinogradar može točno poznavati narav i sastav svojih zemalja, da bude u stanju, prelazeć na preporodjenje vinograda, naći se glede izbora prikladnih vrsti amerikanskih loza; jer na prilagodjenje ovih loza u različitim zemljama djeluju razni čimbenici, izmedju kojih ponajviše vapno i vapneni ugljičitan, koji ako se nahodi u velikoj mjeri, osobito u sitnom i razdieljenom obliku, kao što je slučaj n. p. u lapornastom tlu,

Hosted by Google

zajedno sa nekim stupnjem vlage, biva lahko upijen od žila loza, pa zato, ako su vrsti nježne na utjecaj vapna, podvrgnute su žuteći, te obično usahnu.

Ovo proučavanje toli znamenito imalo bi naravno biti zadaméo c. k. poljodjelskog zavoda i pokušajne postaje, kad bi bio osnovano na temelju predloga što ću učiniti, a moglo bi udilj biti započeto od c. k. hemičko-pokušajne postaje u Spljetu, koja je zbilja od neko doba započela iztraživati postotak vapnenca sadržana u mnogim zemljama za vinograde u pokrajini.

Prieglavak

1. Neka se što prije dovrši geologično proučavanje pokrajine a zatim, neka što prije bude dovršena dotična karta.

2. Proučavanje dalmatinskih zemljišta glede njihove naravi, početnih sastojina i fizikalnih svojstava, te obielodanjenje agrologične karte, koja pomoću različitih šara bude prikazivala stanje poljodjelske površine zemlje, sa najrazličitijim razlikam zemljištâ, uz potanki opis istih.

Ukupni trošak f. 2 000.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE III.

Gospodarske poboljšice i uredjenje voda

Dalmacija ne oskudjeva prekrasnim poljima, sa rodnom zemljom, jer uz ona što sam prije iztaknuo govoreći o tlu, imade ih još mnogo, zbilja znamenitih kao: Petrovopolje, Oštrovica, Morpolača, Vrana, Posedarija, Imotsko polje, Raztog i Jezero u Vrgorcu, Neretva, Skradin, Čista, Dugopolje, Muč, Konjsko i još drugih ne računajuć polja po otocima kao np „Lumbarda" u Korčuli, Velopolje na Visu, Nerežišće na Braču, Starigrad na Hvaru i t d. Žalibože, treba ipak iztaknuti, da taman krasnija polja, koja bi mogla sačinjavati bogatstvo zemlje i zbog njiva i zbog livada rodnih podvrgnuta su opetovanim poplavama, pa stoga leže ili sasvim neobradjena, ili se na nje nemože uporaviti ovo intensivno i razvijeno gojenje za koje bi inače ona bila tako liepo sposbona i toli znamenita.

Naravna ti livada daje obično prihod loš i hrdjave vrste zbog šaša i drugih močvarnih bilina koje zahvate mah nad drugim pravim livadnim travama, a izključeno je gojenje jesenskih ili zimskih bilina. Ako se voda na vrieme osuši, tad je omogućeno gojenje samog kukuruza, koji se i prilično razvije zbog gliba, koji više ili manje gnoji zemlju, ali je uvjek ipak izložen štetama voda u jesen, koje često kvare usjeve; ako se naprotiv kiše produže u pramaljeće, tad prodje i mjesec lipanj a polja se ne mogu obraditi, nit se drugo može gojiti do prosa, koje daje doduše dobru slamu, ali loše zrnje, kojim težak uz sierak, smjesa kruh kojim se mora nasititi.

Triljsko i Sinjsko polje, ravnice Oštrovice i Morpolače, Vaskopolje u Vrlici, Imotskopolje od Kamenogmosta do Nuge i Jama u Ercegovačkom području, Raztok i Jezero u Vrgorcu, Neretvanska dolina, Petrovopolje i t. d. i t. d. imaju se smatrati većim dielom, kao močvare koje ipak obuhvaćaju površinu po katastralnim podatcima od 13382 h.

To je takvo stanje stvari, kojemu treba odmah i ozbiljno doskočiti, ako se zahtjeva i ako se hoće zazbilj poboljšati gospodarsko-poljodjelske prilike Dalmacije, pošto se radi da se oduzme vodama zemljišta koja bi bila najbolja za težitbu, kojima pokrajina toliko oskudjeva, i uz to da se ozdrave ciele predjele od kužnog zraka, koji ruši, omlohavi i ubija bjednog težaka u mnogim selima, te koji

Hosted by Google

je u 40 godini već ostario, a sklapa za uvjek svoje oči iza kako je živio u neprestanoj borbi sa najokorjelom groznicom.

Mislim da se ne bi tako lahko našla naobražena i napućena zemlja, koja kao što Dalmacija imade toliko močvara i toliko trpi od kužnog zraka.

Obilazeć pojedine kotare pokrajine nastojao sam da sakupim podatke i da pribavim na licu mjesta sve one obavjesti što sam mislio potrebitim da postignem pravi pojam prilika poljodjelskih, te sam dobio uvjerenje, da prosušenje močvarnih polja, poplavama podvrgnutih, i uredjenje voda u obće, to su radnje skroz potrebite, stožerne za promaknuće poljodjelstva u dotičnim predjelima.

Zbilja je utješljivo da se za uredjenje bujica i za poboljšice u obće od nekoliko godina, iza zavedenja tehničkog namjestništvenog odjela za poboljšice i odiela šumsko-tehničkog za uredjenje bujica, počelo ozbiljno raditi, hvala velikim i obilatim pripomoćima sa strane Visokog c. k. Ministarstva poljodjelstva i uz doprinesak Pokrajine.

Neću navesti razne radnje već u tom pogledu osnovane, dovršene i koje se izradjuju, jer su svima poznate po službenim objelodanjenjima; samo mi je do toga da iztaknem, da će se kako se meni čini, sustavom dosada držanim, mučno moć izvesti sve one radnje zahtjevane za korjenito, prostrano i brzo izvedenje onog obćeg preporodjenja što se tiče vodâ, i kojih zemlja toliko treba bilo s' igijeničkog bilo s' gospodarskog vida.

Naša je pokrajina, a šnjom obćine preveć siromašne da bi mogle učestvovati u mjeri zahtjevanoj od obstojećih zakonskih propisa za takve radnje, te stoga taman mislim da njihovo izvršenje nebi moglo sliediti, brzo, sustavno i na temelju stalne osnove, već uz vanrednu državnu pripomoć, koja bi bila dostatno opravdana i po naravi radnje što bi se izvela, i po izvanrednim i abnormalnim gospodarskim prilikama zemlje.

Izvanredna bi pripomoć morala biti udieljena ne samo za prosušenje ili poboljšice, već za izvadjanje gospodarskih poboljšica u obće, što bi bilo kao ikada shodno i koristno, i jer bi dotične radnje mogle biti dobro razvrstane, uredjene i redovito zgotovljene, bez neprilika i gubitka vremena, i jer bi se i pučanstvo u jedan put umirilo i odnosno uvjerilo o brzom izvedenju onih mjera od svijuh i od toliko vremena zahtjevanih; dočim treba svakako opaziti da će Država prije ili poslije, ili kroz dugi, ili kroz kratki niz godina, morat svakako tomu podpuno doskočiti, jer nije moguće ni pomisliti da će htjet dupustiti da potraje sadašnje stanje, koje po meni daje zemlji oznaku najveće i najočavajuće zapuštenosti.

Hosted by Google

Pošto bi se u osnovi poboljšica uzele u obzir sve one radnje za prosušenje i uredjenje voda da zemlje budu povraćene gojenju, i da se poboljšaju zdravstvene prilike dotičnih predjela; pošto za poboljšanje prilika naših gorskih pašnjaka treba ih, izmedju ostalog, snabdjeti skladištima za vodu, a da se u obće nameću sustavna snabdjevenja da se pribave pitkom vodom sva ona mjesta, a nema ih malo, koja vodom oskudjevaju; uzev u obzir da nema seoskih puteva i da tomu valja doskočiti, hoće li se uspješno promaknuti poljodjelski razvitak u mnogim predjelima, olahkoćujuć sa obćilima prenos, a po tom možda i bolju i koristniju uporabu poljskih proizvoda, a napokon vidiv da će za promaknuće razvitka pojedinih grana poljodjelstva trebovat znatnih sredstava, a za više godina izasebice baš izvanrednih, kako će proizlazit iz dotičnih predloga što ću prikazati, mislim da izvanredna doznaka Države, koja se ima taman protegnuti na sve gospodarske poboljšice, imala bi doprieti do 3.000,000, i biti doznačena počamši od godine 1897 ili 1898 unapried za 15 dotično 10 godina u godišnjem iznosu od 2 do 300.000 fiorina.

Ova će se svota moć činiti na prvi mah pretjerana; nu prestaje da učini takav utisak kad se pogleda na znamenitost radnje koja se ima preduzeti, o izvedenju i izpadku koje, zemlja bez probitaka i u najkukavnijim prilikama poljodjelskim i obrtničkim, očekuje svoje gospodarsko preporodjenje.

Što se tiče radnja za poboljšice, nemogu s manje a da ne iztaknem, da kad bi se ove, pomoću taman jedne izvanredne državne pripomoći, mogle izvrti i doprinoskom sa strane Pokrajine, obćina i zanimanika u obće, ograničenim i svakako surazmjernim njihovim gospodarskim prilikama, imale bi one uzeti na se uzdržavanje dotičnih radnja, ustanovljujuć u tom pogledu najtočnije i najstrožije uvjete, i dotično strogo nadziranje. Naglasujem ovu okolnost jer za izpadak i za trajnost radnja takve vrsti držim neobhodno potrebitim sudjelovanje zanimanika; dočim mi je poznato da razne radnje prosušenja izvršene prošlih godina i u kotaru Benkovačkom i u Skradinskom i t. d. potrajale su malo godina, pak su nestale, neostavljajuć o sebi traga, taman zato jer skroz zapuštene od neopreznih zanimanika, koji su se morali, sa svim razlogom, po sebi, bez potaknuća, starati za njihovo uzdržavanje.

Nalazim shodno spomenuti da u pokrajini obstoje mala i privatna polja koja ne mogu biti upotrebljena intensivnim i izplaćujućim težitbama, jer lahko podvrgnuta štetama vode Radnje za poboljšanje takovih zemljišta spojene su uviek sa potežkoćama ne samo novčanim, dali ponajviše tehničkim, koje stavljaju u dvojbu izpadak, jer iztiecanje voda, koje se obično osniva na jazima, dakle na pod-

Hosted by Google

zemnim putevima, čija moć upijanja i djelatnosti u obće izbjegava onom računu koji je toli potrebit u takvim slučajevima; stoga dotični vlastnici, obično bez sredstava, niti pomisle da ih započmu, a tome je posljedica da se poljodjelstvu oduzmu i za to znatne površine. Mislio bi dakle shodno, da bi se u općoj osnovi radnja previdjela i ona privatna zemljišta koja se nahode u gorirečenim prilikama, ali na način da ostanu prve pokusne radnje na teret obće zaklade za poboljšice, te jedanput zasvjedočena mogućnost da se može podpuno i redovito izlieti voda, onda da bude, za dalnje radnje poboljšanja, koje bi se imale izvesti na temelju osnove, pozvan da sudjeluje dotični vlastnik, koji bi pak na svaki način morao uzeti na se dužnost da će se postarati za uzdržavanje radnja za odticanje vode.

Napokon mislim zgodno iztaknuti da pri razpravljanju za izvadja radnja za poboljšice pozvane da spase najkrasnije naše udolje, nebi imao vriediti obično načelo o vriednosti zemljišta koja bi se imala prosušiti, jer se ovdje kod nas obično radi o zamršenim radnjama za uredjenje voda ili otvora za zgodne izlieve i t. d. koje se imaju izvesti ne za prostrane predjele, već baš za pojedina udolja, prostranosti dotično ogranične. Stoga kad bi vladalo načelo da zemljišta spasena od vode moraju daleko nadmašiti novac uložen da ih se spasi, učinilo bi se u pokrajini nemogućnim razne poboljšice koje se ipak tako nameću i s' zdravstvenog i s' ekonomičnog pogleda, kako sam već gori spomenuo

Pa taman zato s' mog poljodjelskog vida, uzimljuć u obzir i zdravstvenu stranu ovog pitanja, pošto poljodjelstvo bez zdravih težaka i bez jakih i čvrstih mišica nemože da uztraje, ja nemogu nego živo saželjeti eda bude dozvoljena od Visoke Vlade izvanredna pripomoć potrebita za izvedenje sviju spomenutih poboljšica, koje cienim nuždnim da se dade poljodjelstvu potrebiti razvitak i napredak.

Hosted by Google

POGLAVJE IV.

Pouka

Živemo u doba u kojem se čuju neprestane jadikovke o nestašici glavnica potrebitih za vodjenje gospodarske uprave na način, koji bi odgovarao promjenjenim okolnostima i novim uvjek rastućim potrebama.

I na žalost je istina, da posve često, usljed oskudice sredstava, nije moguće uvesti u poljodjelstvo mnoge koristnije obnove, koje bi povećajući i osjegurajući proizvodnju, pripomagale blagostanje dotičnih gospodara.

Ali je ipak stinito i to, da je prva i najbitnija izmedju glavnica sam čovjek, pa se može nedvojbeno uztvrditi da je poljodjelstvo onakovo, kakovi su pojedinci koji se poljodjelstvom bave, kakovo je naime njihovo znanje i njihov uzgoj.

Izučen je poljodjelac temelj svakog gospodarskog napredka; on znade shvatiti i procjeniti važnost uputa, koje mu znanost i praksa dobro spojene neprestano pružaju za poboljšanje i usavršivanje običajnih poljodjelskih radnja; on upravlja svojim imanjem pobudom i pravcem koji odgovaraju tehničkim i trgovačkim potrebama, te mu stalno nadoknadjuju njegov trud; svjestan sebe i vlastite snage, što mu baš pouka pruža, težak nemože lahko klonuti duhom, nego se nada u budućnost, te sam ili udružen steče lahko onaj glas ili povjerenje potrebito da doskoći svojim potrebama.

Sasvim je drugi slučaj za poljodjelca kome sreća nije dosudila da se obskrbi zdravom poljodjelskom naukom, jer u njegovim rukama, i najbolje upravne glavnice, ostaju bezkoristne, ili se kukavno izgube.

Može se dakle za stalno reći da je zdrava pouka najprvi temelj poljodjelstva, duša gospodarske uprave, ravnateljica proizvodnje, i uspješno sredstvo, kojim se još djelomično može nadopuniti pomanjkanje drugih glavnica.

Ako se na temelju ovih razmatranja izpitaju okolnosti poljodjelstva u Dalmaciji, dolazi se brzo do uvjerenja od koje je potrebe da se odma, svestrano i odlučno providi glede poljodjelske pouke, hoće li se podignuti ekonomično blagostanje zemlje i omogućiti ju da može stupiti uzpored drugih, putem pravog poljedjelskog napredka.

Hosted by Google

Dalmacija je zbilja zemlja skroz poljodjelska, kao nijedna druga u monarhiji, uzprkos njezinoj dugoj i presječkanoj obali, pošto se jedva sad spominju probitci plovitbe usljed sasvim propale trgovačke mornarice, i jer fali obrtnosti velikih probitaka, dok ni ribarenje ne predstavlja pravu obrtnost a moglo bi, i nadati se je da će s vremenom bolje biti, kad bude shodno providjeno.

Zemljištni je posjed ili vlasništvo razdieljeno i rascjepkano preko mjere, a usljed kmetskog odnošaja, koji je obćenito raširen u pokrajini, može se računati, da je osam desetina pučanstva, koje po zadnjem popisu broji 527 425 duša, sastavljeno od vlastnika ili kmeta-suvlastnika zemalja, od kojih možda ćak devet desetina živu od obradjivanja zemlje.

Poljodjelstvo se ipak nalazi u takovom stanju, da se u svakom pogledu mora mnogošta saželjeti, budući da nije napredovalo kao u drugim pokrajinama monarhije Ovo se tumači osobito time, što su više, nego li ćud stanovnika, razne susljedične povjestničke političke zgode i nezgode moćno utjecale na izobražbu, na običaje i na pravac radinosti naroda. Posljedice za poljodjelstvo bile su te, da su se posjednici odalečili sasvim od polja misleći da je sasvim niski posao baviti se istima, a te su iste zemlje postojano obradjivali i upravljali sami težac, i kao vlastnici i kao kmeti, koji, većinom nepismeni, bez ikakve nauke u obće, a bez poljodjelske napose, i bez dobra izgleda sa strane umnog vlastnika koji ih je morao uzgajati i upravljati, nisu mogli uvesti koristnih preinaka i poboljšica u suglasju sa gospodarskim napredkom u obće, pa se nije za to čuditi ako je poljodjelstvo ostalo za mnogo godina na istom stepenu kako je i bilo.

Kako se je ovo zadnjih godina, i radi škola koji su se sve to više ustrojavale, i radi neke naklonosti prama poboljšanju poljodjelstva, što se sve to više ekonomički nameće, mogle nedvojbeno opaziti neka živahnost u najvažnjim granam našeg poljodjelstva, ipak nije moguće postići dobrih uspjeha od koje mu drago i ako ozbiljne i odlučne poljodjelske djelatnosti, ako se u prvom redu ne pobrinemo za zdravu i praktičnu poljodjelsku pouku.

Da se uzmogne razprostraniti poljodjelska pouka u Dalmaciji, te potaknuti osobito malog poljodjelca na umni rad i na poljodjelsku djelatnost odgovarajuć u rastućim potrebama proizvodnje, pozvana su osobito četiri faktora:

Poljodjelski zavod sa pridruženom mu kemičkom postajom;
Odgovarajući broj putujućih učitelja;
Gospoda seoski pučki učitelji i M P. Župnici;
i jedan Gospodarski List nadopunjen sa gospodarskim koledarom.

Hosted by Google

Poljodjelski Zavod i Kemička postaja.

Poljodjelski Zavod koji bi trebovao Dalmaciji morao bi odrazivati bitne potrebe i odnošaje mjestnog gospodarstva Mora dakle da bude uredjen tako da uzmogne unaprieditì poboljšanje poljodjelstva u obće u pokrajini, i naobraziti teoretično i praktično vriednih poljodjelaca, t.j. umnih ratara i valjanih radnika, kadrih da stave u praksu i da uspješno razprostrane u pokrajini posavjetovana umna pravila najvažnijih mjestnih težitba i gospodarskih obrta, a da nebude takodjer izključeno naobražavanje mladića pripadajućih obiteljima malih posjednika ratara za upravljanje i obradjivanje otčeva imanja, pravcem koji bi odgovarao današnjem duhu napredka.

Da se uzmogne uspješno unaprieditì razvitak dalmatinskog poljodjelstva, poljodjelski zavod mora da bude u stanju da prokuša vriednost i važnost raznih biljka ili suvrsti što se uzgajaju u pokrajini, te najshodnije načine gojitbe i ukorišćivanje istih, mora poduzeti iztraživanja vrhu vrsti ili suvrsti gospodarskih rastlina i krmnih biljaka, loza, voća i povrća, da se udome takove koje bi podpuno odgovarale mjestnim okolnostima i koje bi bilo vriedno razprostraniti; morao bi proučavati sastavak i narav dalmatinskih vina za moći pružati sjegurnih propisa glede potrebitih poboljšanja vinarskih radnja; morao bi ozbiljno prokušati i proučavati govedje ovčije svinjske, pasmine, koje bi najbolje pristajale mjestnim okolnostima i vriedile da se rasprostrane; morao bi preduzeti iztraživanja glede obrtnog sirarstva i glede uljarstva; kušati strojeve i orudje vinarsko, uljarsko za obradjivanje zemlje i njegovanje gojitba, za sabiranje, za priredjivanje i okorišćivanje glavnijih poljodjelskih proizvoda pokrajine; izvadjati kušnje o uporabi kemičkih gnojiva za razne gojitbe i u raznim prilikama tla, proučavati razne bolesti bilina i pronaći, na praktičnom polju, uspješna sredstva za njihovo pobijanje; zasnovati kontrolnu analizu gnojiva, sjemenja, sumpora, modre galice, te izvadjati u obće sve one analize koje mogu koristiti poliodjelstvu i obrtnostima što o njemu zavise; proučavati narav i sastav naših zemalja, osobito obzirom na prilagodjivost amerikanskih loza; podavati poljodjelcima savjeta i mnenja u tehničko-poljodjelskim pitanjima, a kad bi bilo od potrebe poduzimati iztraživanje, tako da i mali posjednik bude mogao dobiti savjete i upute; a napokon da poduzme vlastitim potaknućem, radnje i proučavanje o svemu ovomu što bi moglo koristiti poljodjelstvu zemlje i srodnim obrtima.

Poljodjelski se Zavod nesmije dakle stegnuti na samo poučavanje pitomaca koji ga pohadjaju, ograničujući svoju djelatnost me-

Hosted by Google

dju školskim zidovima, već ju mora istodobno razširiti što više moguće na praktično pokušajno polje, u kojem će slučaju samo moći još da odpušti poljodjelaca i radnika baš praktičnik, te tako odgovarati očekivanju i potrebama poljodjelstva u pokrajini, koje davaju na rieše-nje mnogo zadataka obće važnosti i osobite koristi, koji se ne mogu razjasniti i riešiti nego uprav pomoću strogih i jednoličnih analiza i iztraživanja, čiji izpadci moraju biti iznešeni u javnost, poduprti po-tanjim obrazloženjima.

Poljodjelski bi zavod morao dakle imati dvostruki značaj di-daktični i pokušajni te nositi naslov: *Poljodjelski zavod i pokušajna postaja*, a da ipak ostane uvjek škola skroz praktična tehnička po-ljodjelska niža škola, obzirom na spomenute mjestne okolnosti i po-trebe i na stepen umne naobrazbe većine pitomaca, koji bi bili pri-mljeni u školu u petnaestoj godini i iza dovršene pučke učione i uzevši k tomu u obzir, okolnost da škol nebi smjela povećati broj mla-dića bez zanimanja koji bi tražili takve gospodarstvene službe, kakve naša pokrajina nemože da pruža, nego sasvim iznimno, pošto je kod nas sasvim malen broj posjednika koji imadu velikih imanja na o-kupu, bez kmetskih prava i koji bi ćutili potrebu da uzmu izobra-ženo osoblje za radnju i upravljanje.

Da poljodjelski Zavod uzmogne odgovarati svrhom gorispome-nutim morao bi naravno biti providjen moćnim naukovnim sredstvima kao n. p. znanstvenom i tehničkom knjižnicom, bogatom sbirkom ruda i kamenja koja služe za poučavanje pretvoraba i naravi tla, sbirkom kukaca, patologičkim erbarijom, anatomičkim uzorcima za proučavanje marvogojstva, živinarstva i botanike, uzorcima strojeva i poljodjelskih ratila, jednom dendrologičkom sbirkom, meteorologičkim i fizikalnim spravama, sitnozorima i t. d na način da se napravi pou-čni Muzej poljodjelski i tehnologički, a osim toga, kao kemička postaja, morao bi imati na razpoloženje bogat i izabran materjal za pokušaje i iztraživanja pa baš:

1. *Kemičku i mikroskopičnu radionicu (laboratorij).*

2. *Pokušajna polja* najmanje od 5 hektara površine, a to zbog potrebe, ne samo pokušajnih gojitba u strogom smislu, koje bi smje-rale na to, da se pokušaju nove suvrsti žitarica, ili drugih biljka ili povrća, ili učinak osobitih gnojitba i t. d. za koje mogu biti dosta-tne i male čestice zemlje, dali i za pokuse glede načina gojitbe, osobitim obzirom na izmjene sjemena prikladne mjestima prilikama, uvadjanje kojih jest neobhodno potrebito za temeljito pobolšanje gojitbe oranica.

3. *Pokušajni vinograd* od 5 hektera po prilici, a to zbog mnogo vrsti loza koje su razprostranjene u pokrajini, od kojih bi se

Hosted by Google

imao učiniti točan izbor, što ću predložiti kašnje, te u koliko se može do sada suditi, najmanje bi 20 vrsti zazluživalo točno proučiti, osobito s' ekonomičkog gledišta i prilagodjivanja potrebama našeg vinarstva, te vidiv, da bi za svaku vrst loze trebalo odrediti česticu od najmanje 800 m^2, za moći učiniti potrebita opažanja vrhu načina gojitbe, vrsti i kolikoće roda, i imati dostatno grozdja za potrebita proučavanja o sastavinama i svojstvima dotičnog vina, te uvažujuć napokon i kušnje i iztraživanja što bi valjalo učiniti vrhu prilagodjivanja inostranih loza.

4. *Pokušajni maslinjak* od najmanje jednog hektara površine, budući da bi bilo od potrebe uzgajati najmanje 100 stabala maslina od najboljih vrsta rasprostranjenih u pokrajini, da ih se uzmogne, proučavati i da zavod bude imao na svojem imanju dostatnog materijala za praktična pokazivanja, za klaštrenje, i u obće za uredjenje i gojitbu maslina.

5. *Pokušajni voćnjak* za koji bi se morala odrediti površina od najmanje 2 hektara uračunajuć i mali rasadnik, za poučavanje a uzgoj stabala, da se uzmognu pokušati razne vrsti zrnatog, koštićavog, lupinastog i drugog voća, koje bi se moglo prilagoditi raznim prilikama tla, položaja i podneblja.

6. *Naravna livada i umjetne livade* od ljekarice, grahorke, sule, djeteline i t. d. i sa osobitim prikladnim smjesam livadnih trava, koje bi morale imati površinu od najmanje 6 hektara, i koje bi služile, toliko za pokušaje gojitbe krmiva, koliko za pouku pitomaca, i kao izvor krmivog prihoda za hranitbu barem djelomičnu goveda i ovaca, što bi se moralo hraniti u zavodskoj staji osobito u svrhu pokušaja, da se pribave one pasmine koje bi bile prikladnije za naše odnošaje.

7. *Vrtao* od pô hektara za gojitbu povrća, koli za pokušaj, toli za praktičnu pouku pitomaca, pošto se kod nas čuti prava potreba, da se osobito unapriedi gojitba povrća.

8. *Pokušajna pivnica*, uzorna i glede gradnje i glede uredbe, pošto je nuždno da se ozbiljno prouči praktična strana vinarstva, i da se osnuje pivnica koja bi služila kao uzor u pokrajini, i kojom bi se mogli služiti za praktično poučavanje bilo redoviti zavodski pitomci, bilo izvanredni, i odnosno na pohadjače vinarskog tečaja, koji bi se morao držati svake godine.

9. *Pokušajna uljarnica*, koja bi morala biti providjena modernim strojevima za moć preduzeti uljarsko tehničkih pokušaja i proučavanja, sa raznim vrstima maslina razprostranjenim u zemlji, od kojih bi naše uljarstvo imalo sjegurnu korist, a da se opet omogući

Hosted by Google

da dotični učitelj bude u stanju poučavati praktično pitomce zavoda, i pohadjače uljarskog tečaja, koji bi se držao svake godine.

10. Staja, koja bî morala služiti kao pokušajna postaja goveda i kao takova priskrbljivati podobnih govedjih tipičnih uzoraka toli za radnju, koli za proizvodnju mlieka; kao pokušajna postaja za ovčarstvo, kojoj bi bila zadaća da priskrbi tipičnih uzoraka ovaca prikladnih obstojećim okolnostima paše. i koje bi se odlikovale glede proizvodnje osobito mesa i mlieka; a napokon kao pokušajna postaja za svinjogojstvo za proučavanje jedne ili više pasmina svinja koje bi se lahko mogle uzgajati i toviti, te bi u obće odgovarale ekonomično-trgovačkim odnošajima.

11. Sirarnica čednog razmjerja, ali takova u kojoj bi se mogla proučavati uporaba mlieka u obće a ovčijeg napose, te da bude moguće praktično poučavanje pitomaca, na način da bi mogli postati vješti sirari, koji bi, rastrkani po pokrajini, mogli doprinieti poboljšanju našeg sirarstva koje je sasvim primitivno, te mu dati onakav zamašaj kakav je uprav željeti na uhar našeg marvogojstva. Da se osjegura sirarnici obskrba dostatne količoće mlieka moglo bi se providiti za ustanovljenje uzornog stada, koje bi inače bilo mnogo koristno za proučavanje, koje bi vodila pokušajna ovčarska postaja.

12. Mala svilarnica za uzgajanje male količoće sjemena raznih pasmina i iz raznih mjesta u svrhu pokušaja i praktičnog poučavanja pitomaca.

13. Pčelinjak su najmanje 50 ulišta raznih sistema sa pomičnim saćem, za pokušaje i za praktično poučavanje pitomaca u priredjivanju meda i voska, što je osobito za malog težaka od neke važnosti,

14. Mala radionica za pletenje u kojoj bi se pitomci, kroz zimsko doba, učili plesti šture, pletenice i košare za prenos voća, groždja i t. d. i da se pomogne razvitak ovog domaćeg obrta, koji bi se osobito malom težaku prilično isplaćivao upotrebljavanjem dobre vrbovine, koja se kod nas može iz mnogih mjesta lahko dobiti.

15. Sušionica voća, za pokušaje i za poučavanje pitomaca osobito u sušenju smokava i višanja, koje se u nekim predjelima mnogo proizvadjaju, pa bi se u rodnim godinama kad ih nebi bilo moguće dobro unovčiti u svježem stanju, mogle umjetno sušiti, da se tako dobije mnogo bolju vrst. Osim toga trebalo bi imati spravâ za pravljenje začinjenog voća i umoka.

16. Spremište strojeva i orudja, koje bi služilo kao stalna izložba.

Uvjeren sam, da svak tko pozna prilike u kojima se sada nalazi naše poljodjelstvo, mora priznati, da je za Dalmaciju svakako

Hosted by Google

potrebit jedan Zavod, koji bi imao cilj, ustrojstvo, i pravac sličan gorinapomenutim, i koji bi u savezu sa priličnim imanjem bio obskrbljen sa mnogo naukovnih i pokušajnih sredstava, kad bi brzo i uspješno htjeli unaprediti razne grane poljodjelstva i obrta koji su sa poljodjelstvom u svezi.

Uzmemo li stvari u ovom smislu te ako samo malo s' bližega izpitujemo sadašnji pokrajinski poljodjelski Zavod u Gružu dolazimo do zaključka, da, nezavisno od sposobnosti i radinosti osoblja, ne odgovara, pa niti iz daleka može odgovarati najnuždnijim potrebama.

I zbilja poljodjelski Zavod razpolaže sa imanjem od $1^1/_2$ hekt površine, koje služi za sve gojitbe i pokušaje; tlo je plitko sa nepropustnom zdravicom, tako da je ljeti izloženo suši a zimi vlagi, što je veoma štetno bilju i obzirom na pliesan ili gnjilež žila; osim toga ima malu staju za goveda, u kojoj inače se ne nahodi nego jedna cigla krava, pa jedna staja za svinje.

Pivnica, u kojoj može stati 200 hl., obskrbljena je prilično bačvam i drugim alatima; prizemna je i nalazi se izpod jedne terase koja je izložena suncu, pa je za to, vruća i neprikladna kao pokušajna pivnica jedne škole.

Inače, buduć da je proizvodnja zavodskih vinograda prem mala, a materijal za pravljenje vina,. skoro nikakav, ovaj se neupotrebljava nego za pravljenje nešto petiota za potrebe internata.

Kemička radionica neobstoji, pošto nemaju nego spravu Reichelnerovu za najjednostavniju analizu vina. Knjižnica je kukavno obskrbljena novinam i knjigam, a kukavne su takodjer zbirke ruda, zareznika i biljka i t. d. koje ipak mnogo služe kao naukovna sredstva. Pri ovakovim okolnostima, i uvaživši da je godišnja pristojbina od 180 fior. a da neobstoje nego same dvie državne podpore, a občinskih malo i nestalnih, nije se čuditi, ako je pohadjanje učione bilo uvjek nedostatno, te je sada tako slabo da nije niti opravdan ob-tanak zavoda. Ne vriedi niti vjerovati da bi se osobitim odredbama mogao podići, jer ga je nemoguće urediti u pokušajnom gorinaznačenom smjeru, a obseg u kome se nalazi nije prikladan za bujan i djelatan život zavoda, koji je dan danas potrebit za unapredjenje ekonomičkog poljodjetstva u Dalmaciju.

Gružki je zavod ustrojen po onoj „bolje išta nego ništa", a danas, kad je dokazano da je njegov obstanak suvišan prama svrhi kojoj bi morao odgovarati, najbolje što se može učiniti jest, po mojem mišljenju, da se odmah zatvori, i ustroji Poljodjelski Zavod i Pokušajna Postaja o kojoj smo se gori bavili, po mogućnosti u Splitu, sa jednom podružnom postajom n Sinju.

Hosted by Google

Odmah, iza kako sam stupio na mjesto koje imam čast pokriti, stao sam se obavješćivati o pitanjima koja su mogla zanimati moje poslovanje kao pokrajinskog nadzornika za poljodjelstvo, i upoznah se s' pitanjem poljodjelske škole o kojemu se raspravlja od više godina, i o kojemu se je u više navrata bavio i visoki pokrajinski Sabor, držeći da je to pitanje, kako uprav i jest poglavite važnosti za poljodjelstvo zemlje, nakanio sam da ga temeljito proučim u svakom pogledu; a glede mjesta gdje bi se imao osnovati, moram kazati da nemogu inače nego pristati uz mnenje gos. vladinog savjetnika E. Macha, jer je moje podpuno uvjerenje da bi Poljodjelski zavod i pokrajinska postaja u Splitu sa podružnicom u Sinju dobro ustrojeni u istinu zadovoljavali potrebama i očekivanjima.

Zavod bi u Splitu morao poslovati kao poljodjelska učiona i kao pokušajna postaja, a radi toga morao bi imati na svoje razpoloženje kemičku i mikroskopičnu radionicu, pokušajni vinograd, voćnjak, vrtao, pivnicu i uljarnicu, malo gojtilište buba, pčel njak, malu radionicu za pletenje, sušionicu voća, i spremište poljodjelskih strojeva; dočim kod podružnice u Sinju koja bi služila kao nadopunjak pokušajne postaje, morali bi biti osobito; pokušajna i uzorna polja, livade, pašnjaci, staje za goveda, ovce i krmad. uzorno stado, sirarnica, gojilište peradi, drugi pčelinjak, možda i većeg obsega, tako da bi mogla obstojati jedna prava poljodjelska pokušajna postaja, i postaja za uzgoj stoke, koja bi mogla sasvim dobro služiti i za praktično poučavanje pitomaca zavoda u obradjivanju usjeva, u gojitbi stoke, u sirarstvu i t d. koji bi mogli u razne skupine ili tečaje u opredjeljeno doba, praćeni od dotičnih učitelja, praviti izlete i baviti se radnjama i za nekoliko dana zasebice, kad bi to iziskivala korist pouke. Kod postaje u Sinju nebi se morao izostaviti ni voćarski matičnjak koji bi dapače bio nuždan za pokušavanje vrsti i suvrsti voća prikladnih za zagorske predjele, i jedan pokušajni vinograd u istu svrhu; kao što nebi bilo uputno da se ni u Splitu ne neizostave mala pokušajna polja, kad bi ih bilo moguće imati, za prispodobnu nauku glede raznih gojitba u različitim okolnostima podneblja, položaja i tla.

Ove dvie institucije morale bi nadopunjavati jedna drugu u naučnim pokušajima koji bi se izvadjali obzirom na različite okolnosti raznih pojava zemlje, tako da bi sve prestavljalo jedno biće sa pravcem dobro opredieljenim, pod neposrednom zavisnosti, toli u tehničkom koli u administrativnom smjeru, jednog samog ravnatelja, koji bi naravno boravio gdje je učiona. U tome nebi bilo nikakovih potežkoća, a tjesna sveza i neprestani uži odnošaji medju zavodom i podruženom postajom mogli bi biti najjednostavniji, tim više što će

Hosted by Google

naumljena željezniza kojoj se je nadati čim prije, smanjiti dalečinu što dieli Split od Sinja. I ova je okolnost bila za mene od osobite važnosti kad sam izabrao Split sjedištem glavnog zavoda, dok okolnosti obale i one unutarnjosti zemlje, bilo radi podneblja, bilo radi potreba i pravca poljodjelskog u obće, tako su različite da iziskuju ili raznih institucija ili jednu samu, uredjenu tako da se mogu uzeti i jedne i druge na potrebito uvaženje.

A mislim da bi naumljeni poljodjelski zavod i pokušajna postaja mogli podpuno odgovarati toj zadaći i udovoljiti svim zahtjevima.

Razni su razlozi koji govore u prilog Splitu kao sjedište zavoda; nadasve njegov središnji položaj u pokrajini, pa i to što on ide u susret boljem razvitku, laglje su komunikacije i obćenja koje ga vežu i spajaju sa glavnijim središtima proizvodnje, to sve nije od male važnosti za jednu instituciju, koja kao naša ima uprav potrebu da se nalazi u napućenom i živahnom obsegu i u čestom doticaju sa zanimanicim ako hoće da najbolje odgovara zadaći kojoj je dužna. Ima se pako uvažiti okolnost, o kojoj ću potanje govoriti na zgodnom mjestu, da mi imamo potrebu ozbiljna proučavanja i pomnjiva izpitivanja za poboljšanje naše vinogradarske i vinarske proizvodnje, što sačinjava glavnu žilu ekonomičkog života zemlje, i da za to uprav treba, da se institucija kojoj je zadaća da radi i u tome smjeru, nahodi u mjestu kakav je Split, središte najvažnije vinorodne strane pokrajine. — Treba naglasiti da je i prama filokseričnom pitanju, koje nas zalibože sve to većma prieti, nuždno ozbiljno misliti da se stvori institucija u najvinorodnijoj zoni, koja bi bila kadra u slučaju filokserične zaraze, da poučava narod glede sredstava borbe i gojitbe amerikanskih loza, i da poučava gojenja koja će se moći preporučiti i uvesti u onim predjelima i položajima, gdje bi se vinogradarstvo moralo zapustiti bilo radi neprilagodjivosti amerikanskih podloga, bilo radi potežkoća glede gojitbe amerikanskih loza i sa ekonomičkog gledišta. A spljetski se okoliš i u ovom pogledu mora uzeti u obzir, kad znamo da je zanj loza jedini poljodjelski probitak. Osobite je vriednosti još i činjenica da u spljetskom okolišu uspjeva dobro i maslina, a naše se maslinarstvo i uljarstvo mora proučiti i podupirati, jer je u nekim mjestima glavni izvor blagostanja. Zavod, koji bi bio ustrojen u Splitu, mogao bi i na ovom važnom polju blagotvorno djelovati toliko sa pokušajima koliko sa praktičnim poučavanjem. Valja promisliti, da bi škola, koja bi se po spomenutim načelima ustrojila, bila bez dvojbe zanosom pozdravljena, svratila na se pozornost poljodjelskog pučanstva ciele pokrajine a osobito prostranog okružja, koje obuhvaća i otoke, tako da bi sebi lahko osjegurala brojno i stalno pohadjanje.

Hosted by Google

Napokon treba naglasiti, da se utemeljenje poljodjelskog zavoda u Splitu nameće i za to, što, ako hoćemo da bude i didaktične i pokušajne naravi, mora da mu bude sdružena i sadašnja c. k. kemička pokušajna postaja, koja, osamljena i uredjena kako je danas, nemože da odgovara, nego sasvim ograničeno potrebama zemlje. I zbilja, ne uzimljuć u obzir tužbe što se čuju u zemlji od onih koji se zanimaju poljodjelskim stvarima, i obćenitu želju da se c. k. Postaja uredi na način da se može praktično baviti sa svim granama poljodjelstva, da bude kao velika praktična učiona kojoj se svak može uteći za savjet i pomoć, dosta je da se pozovem na ono što sam napomenuo malo prije glede djelatnosti koju bi morao imati Poljodjelski Zavod na praktičnom, znanstvenom i pokušajnom polju i glede sredstava, koja bi morala biti za to na razpoloženju, da uzmogne uspješno unaprieditи razvitak dalmatinskog poljodjelstva, da se svak uvjeri da c. k. kemička postaja sa istraživanjima strogo znanstvenim a bez pokušajnog imanja, jest sprava koja je mogla biti dostatna za prve potrebe, kad je bila utemeljena, i da se pokaže poljodjelskom pučanstvu dobra nakana da mu se dodje u susret, što sada absolutno nije za nas, dok i troškovi za njezino uzdržavanje ne stoje u nikakvom razmjeru sa realnom koristi koju daje. Po mome mišljenju i stoga je gledišta potrebito sdružiti učionu sa c k. kemičkom postajom; ovakovo je sdruženje podpuno odgovorilo i u S. Michele u Tirolu, u Poreču, u Istri i drugdje, jer je tako u tjesnoj svezi djelatnost Zavoda u raznim granama, pod jednom samom upravom, što znači jedinstveni i stalni pravac.

Obzirujući se na sadašnje stanje u Dalmaciji, novi Poljodjelski Zavod i pokušajna postaja morali bi se podići na državne troškove i zavisiti od Visokog c. k. Ministarstva Poljodjelstva, dok bi c. k. Namjesništvo Dalmatinsko bilo viša neposredna vlast ili vlast prve molbe.

Doprinesak Zemaljskog Odbora i obćina glede uzdržavanja zavoda mogao bi se izključiti jer su ekonomičke okolnosti pokrajine loše; ali bi se i Zemaljski Odbor i obćine imale obvezati da će ustanoviti najmanje 20 podpora od 180 for. svaku, što je godišnji doprinos svakog pitomca za hranitbu u Zavodu. Ovako bi bilo osjegurano dovoljno pohadjanje Zavoda, jer vidimo da svaka poljodjelska učiona u drugim pokrajinama Carevine ima u tu svrhu velik broj podpora, najviše pokrajinskih.

Naukovni bi tečaj morao biti dvogodišnji, započimati 1 og rujna i trajati do konca srpnja susljedne godine; onim pitomcima koji bi se odlikovali marljivošću i znanjem, moglo bi biti dozvoljeno da pohadjaju školu i treću godinu, opredieljenu osobito za to, da se u-

Hosted by Google

savrše u onome što se zahtjeva za nadziranje i upravljanje radnja u polju, u pivnici i u drugim granama zavodskog imanja — ovoj trećoj godini kušnje i usavršivanja mogli bi se pripustiti radje momci pripadajući obiteljima malih posjednika, koji bi bili pozvani da sami kašnje nadziru i obradjuju otčevinu.

Pitomci dvogodišnjeg tečaja morali bi biti;

a) redoviti, stanujući u zavodu, od 15 godina najmanje, zdrava i jaka fizična ustroja, da znadu dostatno čitati, pisati i računati (četiri glavna računa), da se uzmognu okoristiti poukom, koju bi dobili u zavodu, gdje bi primali stan, hranu, pranje rublja i liečenje lahkih bolesti, uz izplatu godišnjeg doprinosa od for. 180. Za to bi bilo potrebito ustrojenje internata, koji bi, sa učionom u svojoj ukupnosti morao biti pravo ogledalo dobro uredjenê obitelji radišnih težaka, da djaci budu sačuvali običaje umjerena i čedna življenja te ljubav za radnju, rad i štednju.

Ne bi cienio shodno da pitomci budu nosili jednako odielo ili uniformu, kao se običava u drugim nižim poljodjelskim zavodima, za to bi svaki pitomac morao donieti u Zavod uz potrebitu rubeninu, pristojna i dobra odjela, i postarat se za zamjenu.

b) vanredni koji ne stanuju u zavodu, t. j. momci nešto stariji koji bi želili naučiti pojedine grane poljodjelstva, ili bi htjeli ostati u zavodu za malo vremena, a bili bi obvezani svemu što je skopčano sa zavodom, te obsluživati naredbe izdate po ravnateljstvu.

Valjalo bi nastojati da i vanredni učenici budu mogli dobivati hranu u zavodu plaćanjem stalnog iznosa.

Osim toga oni bi svakako morali plaćati učionsku taksu, u iznosu od 40 for. godišnjih na mjesečne obroke.

U zavod bi se moglo primati svake godine najmanje 12 učenika, a bili bi primljeni po predlogu ravnateljstva od c. k. Namjestništva dalmatinskog, koje bi sredstvom službenog lista javilo do kojeg se roka mogu prikazati molbenice na ravnateljstvo. Za primanje vanrednih pitomaca, koji bi stanovali van zavoda, moglo bi odlučivati ravnateljstvo.

Da se po mogućnosti udovolji svim potrebama poljodjelske pouke u zemlji, bilo bi još od potrebe ustanoviti neku vrst *pitomaca radnika* t. j. momaka već doraslih koji bi po svojoj volji ili poslani od posjednika, želili naučiti ili sve ili neke praktične radnje, kao n. p. konobarske, uljarske, vinogradske, sirarske, timarenje stoke i t. d.

Njih nebi trebalo redovito poučavati u teoriji i tehnici, nego samo u početnim predmetima, ali bi bila dužnost praktičnih učitelja i radnika, da njima pri radnjama tumače što je potrebito da pod-

Hosted by Google

puno shvate, način kako se radi i razlog zašto se ovako ili onako nešto radi.

Nekoji bi se radnici mogli uzeti u splitski zavod a osobito kod podružnice u Sinju u onom broju kako bi mogli uvjek imati dovoljno posla Morali bi dobiti kod zavoda ili kod podružnice stan i hranu, plaćajuć mjesečnu pristojbinu od 15 for., od koje bi mogli biti oprošteni, kad bi bili od praktične koristi na uhar zavodske uprave. Zavod ih za to nebi imao naknadno nagradjivati, nego bi se njihovi gospodari slučajno imali za to starati, i ostaviti ih u zavodu ili kod podružnice za neko doba utanačeno, dogovorno sa Ravnateljstvom.

Pitomce-radnike moglo bi naprosto primati Ravnateljstvo, a da im se olakoti pohadjanje zavoda ili podružnice bilo bi potrebito da se i za njih utanače podpore sa strane zemaljskog odbora ili dotičnih občina.

Po ovoj uredbi podružnica sinjska, osim što bi služila kao dopunjak zavodske pokušajne postaje, mogla bi biti skroz praktična škola, koja bi, po mojem mnenju, dala dobrih uspjeha, koliko n. p. glasovita i uzveličana državna poljodjelstva postaja u Livnu.

Govoreći malo poviše o naravi škole rekoh da bi morala biti skroz praktična tehničko-poljodjelska niža škola.

Zato bi poučavanje moralo biti praktično i teoretično; poučavalo bi se obzirom na obično znanje, koje djeca mogu steći u pučkim učionama, i protezalo bi se na sve grane poljodjelstva koja su od neke važnosti za Dalmaciju.

Predmeti obće izobrazbe morali bi se predavati ograničenjem na najnuždnije u čitanju i pisanju, u računovodstvu, registriranju, u mjeračini i tlovidnom risanju malih čestica polja, i u svim drugim vrstima pisama i posala, koji mogu često utjecati na poslovanje poljodjelca.

Poučavanjem u znanstvenim predmetima agronomije i biljevne patologije kao što su obća i poljodjelska kemija, fizika, klimatologija, bilinstvo, rudstvo i entomologija, moralo bi se ograničiti samo na ono što je neobhodno potrebito kao priprava za poučavanje u predmetima poljodjelstva i domaćih poljodjelskih obrta, i u koliko se slaže sa ograničenim obćim znanjem pitomaca. Poučavanje strukovnih predmeta kao ratarstva, vinogradarstva, vinarstva, maslinarstva, uljarstva, voćarstva, povrćarstva, marvogojstva, sirarstva, moralo bi se po mogućnosti, držati obzirom na to kako se oko kojih gojitba ili obrta u razno doba najviše posluje na zavodskom imanju, sliedeći po mogućnosti kronologičkim redom dotične radnje, za predusresti i razjasniti praktične ručne vježbe; i time zapriečiti da bi se koja

Hosted by Google

praktična radnja izvela prije nego li bi učenici bili poučeni glede svrhe i načina izvadjanja radnje.

Učenici bi morali aktivno sudjelovati kod svih praktičnih radnja, izuzamši odveć naporne, u vinogradima, u maslinjaku, u voćnjaku, na oranicama, na livadama, u pivnici, u uljarnici, u sirarnici, u distilariji, u staji i u obće na zavodskom imanju svugdje gdje bi praktične ručne radnje bile poučne. Težke radnje, kao što je krčenje, kopanje, vinograda i t. d. djaci bi mogli izvadjati samo u toliko, koliko je dostatno da ih mogu dobro upoznati i naučiti kako se rabe dotični alat i orudje, i obzirom na njihov fizični ustroj.

Praktično bi poučavanje moralo trajati najmanje 4—5 sati na dan, a ako bi bilo od potrebe i po cieli dan, u kojem bi se slučaju obustavilo za neko vrieme teoretično predavanje. Za teoretično predavanje valjalo bi odrediti 3 ili najviše 4 sata na dan za svaki razred, tako da se teoretično i praktično poučavanje izmjenjuju, a djaci budu zabavljeni u školi i na radnji 9 sati na dan, dok bi im za učenje, počinak, hranu i zabavu preostalo još 15 sati.

Ravnateljstvo bi zavoda moralo opetovano obavješćivati roditelje ili štitnike pitomaca o njihovom ponašanju i uspjehu u nauci.

Koncem svake školske godine morali bi se podvrći ispitu promaknuća i odpusta u prisutnošću jednog odaslanika c. k. Namjesništva dalmatinskoga.

Djaci prvog razreda primili bi svjedočbu, u kojoj bi bili naznačeni pojedini predmeti i napredak u nauci.

Djaci drugog razreda primili bi odpustnu svjedočbu sa ocjenama u svim predmetima te u marljivosti i ponašanju.

Pitomcima, koji bi bili polazili zavod treću godinu da se bolje uvježbaju u praktičnim radnjama, izdala bi se svjedočba usavršenja.

Osim običnih tečaja morali bi se ustanoviti kratki tečaji koji bi trajali od 1 do 8 nedjelja za najvažnije grane poljodjelstva, a osobito za vinogradarstvo i vinarstvo, za maslinarstvo i uljarstvo, za sirarstvo i gojitbu marve i za šumarstvo, na kojima bi se osim jezgrovite teoretične pučke pouke moralo pohadjačima pružati i praktična pouka u dotičnom predmetu.

Mislim da je suvišno upuštati se u organizaciju ovih tečaja, koji bi mogli biti isti kao kod drugih zavoda ove vrsti, kod kojih je držanje takvih tečaja već prešlo u djelokrug njihove djelatnosti; reći ću samo, da bi za oblakšanje pohadjanja trebalo ustanoviti većih ili manjih podpora naprama tomu koliko bi dotični tečaji mogli trajati i koliko bi bilo moguće dati siromašnijim stan i hranu u zavodu.

Hosted by Google

Glede pokušajne postaje, rekoh prije što bi imala raditi, nu nemogu smanje a da nenaglasim kako bi, za moralni interes zavoda, a i za to da se svi budu mogli okoristit njezinom djelatnošću, bilo od koristi da se analize čine mukte, svaki put kad bi se radilo o stvarima obće koristi koje bi se sudarale sa svrhom zavoda, ili kad bi išle u trag patvorbama stvari potrebitih poljodjelstvu, a uz izplatu sasvim male takse i kad bi se radilo o osobitim analitičkim iztraživanjima. Na svaki bi način moralo služiti kao temelj pri ustanovljenju pristojbina, da ove nebi morale služiti za povećanje zavodskog prihoda, nego jednostavno i jedino za to da se postaja neobtereti sa radnjama male i dvojbene obće koristi.

Poljodjelski bi zavod i pokušajna postaja morali biti ovlašteni da prime na se kontrolu onih tvornica što proizvadjaju stvari potrebitih poljodjelstvu, a koje bi to pitale. Zavod bi jošte morao biti ovlašten izdavati dokaznice o istinitom uspjehu iztraživanja i analiza koje su u tjesnoj svezi sa praksom gospodarske ekonomije i tehničkim ukorišćivanjem poljodjelskih surovina.

Za vjerodostojnost ovih dokaznica bio bi potrebit podpis ravnatelja poljodjelskog zavoda i pokušajne postaje ili njegova zamjenika i uredovni pečat.

Obzirom na osoblje zavoda i pokušajne postaje, a da ono bude moglo podpuno odgovarati dvostrukim potrebama i za redoviti hod zavodskog imanja, mislim da bi moralo biti sastavljeno:

a) od ravnatelja koji bi istodobno bio učitelj strukovnih predmeta;
b) od jednog učitelja strukovnih predmeta;
c) od jednog pristava kemičara pokušajne postaje;
d) od jednog, eventualno od dva asistenta kemičara pokušajne postaje;
e) od jednog asistenta poučavatelja i dokazivaoca, koji bi nadgledao i upravljao sa pokušajnim gojitbam u Sinju i poučavao pitomce radnike;
f) od jednog učitelja pučkih škola, koji bi poučavao u početnim predmetima, a bio bi i prefekt;
g) od jednog učitelja praktičnih radnja koji bi izravno poučavao i nadgledao pitomce kod ručnog rada, a istodobno kao pripomagatelj ravnatelja i učitelja;
h) od jednog poslovodje i nadgledatelja splitskog zavodskog imanja;
i) od jednog poslovodje i nadgledatelja imanja podružne postaje u Sinju;
j) od sluge za učionu i jednog za radionicu u Spljetu i jednog za podružnicu u Sinju i od jednog pisara;
l) od jednog upravljača koji bi morao voditi račune, blagajnicu i prodaju zavodskih proizvoda;

Hosted by Google

m) od jednog dnevničara.

Učiteljsko bi osoblje moralo točno poznavati naukovni i talijanski jezik.

Ravnatelj bi bio imenovan od Njegova Veličanstva na predlog Ministarstva poljodjelstva, koje bi pak imenovalo učiteljsko i službeno osoblje. Imenovanje Ravnatelja moralo bi najprvo da bude za jednu, a ono drugog osoblja za tri godine privremeno. U slučaju stalnog imenovanja imalo bi se pak uračunati svakome privremeno službovanje.

Ravnatelj bi bio glava zavoda u svakom pogledu; njemu bi moralo pripadati ravnanje i nadziranje toliko učione koliko pokušajne postaje i podružnice u Sinju, dočim bi on sam bio odgovoran nadležnoj vlasti. Morao bi osim toga poučavati u strukovnim predmetima i upravljati sa praktičnim radnjama vlastitih struka. Ravnatelj bi morao imati više nauke, biti usposobljen za srednje poljodjelske škole i bilo za učinjene znanstvene radnje, bilo zbog razvite djelatnosti na polju agrarnom, prikazati sve one iskaznice nuždne za moći upravljati zavodom tako, da bi ovaj mogao postati središtem agrarnog života pokrajine, i odgovarati važnim i težkim zadaćama koje bi mu bile namjenjene.

Ravnatelj bi pokrivao VI Razred čina, a glede plaće i prava na pensiju mogao bi se uzporediti redovitim profesorima visoke škole za poljodjelstvo u Beču.

Učitelj strukovnih predmeta morao bi biti usposobljen u poučavanju barem za poljodjelske ili posebne niže škole. Osim poučavanja u strukovnim predmetima morao bi upravljati sa svim praktičnim radnjama, koje bi se ticale njegovih grana pouke i sdušno izvadjati sve one pokušaje u istim granama, koje bi ravnateljstvo ustanovilo a bile bi uvrštene u program pokušajne postaje. On bi morao nadomješćivati Ravnatelja u ravnateljstvo škole u slučaju odsutnosti ih zaprieke.

On bi pokrivao IX Razred čina.

Pristav kemičar vršio bi izravno radnje, koje se odnose na analize i pokušajna znanstvena iztraživanja na račun privatnika ili na uhar zavoda na temelju programa djelatnosti pokušajne postaje.

On bi morao nadomješčivati Ravnatelja u ravnateljstvo pokušališta, u slučaju odsutnosti ili zaprieke. Mogao bi biti dodieljen školi kao poučavatelj u znanstvenim predmetima priprave, a osim toga mogao bi držati posebnih predavanja i vježba u onim poljodjelskim mjestnim obrtima, za koje bi najviše bila uporavljiva ona kemička poznavanja o kojima bi djacima tumačio.

On bi pokrivao IX Razred.

Hosted by Google

Asistent kemičar morao bi pomagati pristava u izvadjanju analiza i u znanstveno pokušajnim iztraživanjima.

Asistent za poučavanje i vježbe podružne postaje u Sinju morao bi biti usposobljen za poljodjelske škole, i imati mnogo prakse u poljodjelstvu u obće, u marvogojstvu i sirarstvu. On bi nadzirao i upravljao sa pokusnim gojitbama i poučavao djake radnike Morao bi često biti prisutan kod radnja istih djaka na polju, u staji, u sirarnici, tumačeći im narav rabote i razloge te bi imao u kratko sabrati teoretične pojmove koji bi se na dotičnu radnju odnosili, te pokazati kako se najuspješnije praktično izvadjaju, naredjujuć poslovodji, da strogo zahtjeva da svi djaci tako rade.

On bi još k tomu morao sakupljati i dostavljati ravnateljstvu molbe glede obaviesti, mnenja, analiza što bi mu prikazali težaci i posjednici, obskrbljuć ih sa potrebitim obaviestima i razjašnjenjima; dočim kad bi se radilo o tehničkim pitanjima manje važnosti i o ustanovljenju poznatih bolesti bilja, on bi ih mogao izvršiti, bez ištą drugo, nu držeći se granicâ propisa službenog naputka.

Moglo bi mu se povjeriti izravno i ekonomično pitanje podružne postaje po računarskim pravilima propisanim u dotičnom naputku.

On bi pokrivao IX razred.

Učitej početnih nauka, koji bi morao biti i nadstojnik, imao bi biti usposobljen za pučke škole i da je na istim poučavao za koju godinu. On bi pokrivao XI razred

Učitelj praktičnih radnja morao bi biti dovršio dobrim uspjehom koju poljodjelsku školu i sasvim se dobro uvježbao u praktičnim radnjama, a osobito u vinogradarstvu, maslinarstvu, voćarstvu, vinarstvu i t. d. eda bude mogao izravno poučavati, pokazivati i nadzirati pitomce kod ručnih radnja. U vršenju svojih dužnosti a u interesu pokušaja i didaktike morao bi se strogo slagati sa naputcima ravnateljstva. On bi pokrivao XI razred.

Poslovodje bi morali biti osobe praktične, razumne, ozbiljne i kadre da podpomažu praktičnog učitelja u vršenju njegovih dužnosti i da obavljaju posao točno i duševno kao što je neobhodno potrebito na jednom pokušalištu.

Oni bi kao što sluge radionice imali 400 fior. plaće uz zakoniti nadoplatak.

Dužnosti i prava zavodskog osoblja morali bi se ustanoviti posebnim naputkom na način, da se Ravnatelju dade najveći upliv glede postupanja u svim pitanjima i glede cielog zavoda, te da bude u stanju, da uzmogne o svemu biti obavješten; a osim toga da bude tjesni sacbraćaj izmed pojedinih službovnika, takav naime da bi izmjenično jedan drugome pomagali i radili s' istim nakanama i sa

Hosted by Google

ujedinjenim silama za dobro zavoda i za postignuće ciljeva kojima bi bio upravljen.

Nisam u stanju, da se točno izjavim glede troška, koji bi bio potrebit za ustrojenje Poljodjelskog zavoda i pokušajne postaje u Splitu sa podružnicom u Sinju Najbližnije sam nastojao da obadjen u Sinju i u Splitu zemljišta, koja bi se mogla u tu svrhu upotrebiti, ali nisam bio u stanju da se obavjestim toliko, da budem u mogućnosti sastaviti predračun o trošku ovog poduzeća.

Ja ipak mislim da bi valjalo prije svega odlučiti vrhu glavnog pitanja, imali se ili ne ustrojiti Poljodjelski zavod i pokušajna postaja po ovom predlogu ili drugčije. Kad bi se to ustanovilo dale bi se lahko poduzeti one mjere, koje bi bile potrebite za opredieliti formalni redoviti predračun, ili bi se moglo barem odma započeti, bez preteškoća, da se kroz kratko vrieme dodje do nečesa konkretna.

Kad bi se načelno ustanovilo, da bi poljodjelski zavod i kemička postaja morali biti podignuti u Splitu sa podružnicom u Sinju moglo bi se stupiti u dogovore sa dotičnim obćinama i sa zemaljskim odborom, za imati, po mogućnosti, zemljišta i zgrade potrebite, uz pogodbu sa godišnjim doprineskom, koji bi morao biti takav da namiri kamatu uložene glavnice za nabavu ili najam zemljišta i zgrada i za dio amortizacije

Ja mislim da bi na taj način, razterećujuć Visoko c. k. Ministarstvo poljodjelstva od potrebe da doznači u jedan put veliku svotu, bilo mnogo lakše oživotvoriti osnovu, tim više ako se promisli da spomenuto Ministarstvo ima već sada za pokušajnu postaju u Splitu godišnji trošak od fior 10,200 a za gružku učionu trošak od fior. 5000 i stoga ukupni godišnji trošak od fior. 15,200 za naslov, na koji se odnaša ova osnova.

Kako mu drago, ja nemogu na uhar dalmatinskog poljodjelstva nego željeti, da se čim prije podigne poljodjelska ustanova didaktične i pokušajne naravi dobro organizirana, od koje se čuti potreba tim više i stoga, što u posestrimi Bosni imade mnogo poljodjelskih zavoda i pokušajnih postaja koje svraćaju pozornost dalmatinskih poljodjelaca.

Putujući učitelji.

Na temelju opažanja, koja sam mogao učiniti na mojom obavjestnom putovanju u pokrajini, uvjerio sam se, da bi trebalo povećati broj putujućih učitelja i sasvim preinačiti ustrojstvo iste uredbe, kad bi želili postići one sasvim koristne uspjehe, koje je moguće

Hosted by Google

postići obzirom na pobudjivanje na veće zanimanje u poljodjelstvu što je osobito nuždno u pokrajini.

Gorispomenuta okolnost, da ovdje kod nas težak mora da sam radi i upravlja gospodarskim imanjem, budući da se vlastnici u obće mnogo ne brinu; nebrojene predsude od kojih se težak pušta svladati, i obće nepouzdanje, apatija uobičajna kod posjednika i poljodjelca; protivnost malih težaka prama svakoj poboljšici i obnovi poljodjelskoj, i čvrsto pristajanje uz djedovske običaje; imanja sasvim razcjepkana a napokon slabo napredno stanje našeg poljodjelstva, i potreba da se čim prije pridigne, to su okolnosti koje nam odkrivaju potrebu uporabe osobitih sredstava, različitih od onih što se drugdje upotrebljavaju, da se uzmognu imati povoljni uspjesi.

Za to obična djelatnost putujućeg učitelja, koji, bivši namješten kod škola, ili drugih poljodjelskih institucija, na temelju odredjenog programa drži predavanja teoretična i praktična osobito u svetačnim dnevima, nije absolutno dostatna za naše okolnosti. Ako je ona dala i daje još uvjek dobrih uspjeha u Tirolu, u Dolnjoj Austriji, u Češkoj, u Moravskoj, u Koruškoj i t d. razlog je tomu, što onamo težak čita i poučava sama sebe u poljodjelstvu, a posjednik većim dielom upućen u poljodjelska pitanja, nadzire ga neprestano, upravlja š njime, daje mu savjeta, bilo da radi kao kmet ili da mu radi kao nadničar.

Zadatak je putujućeg učitelja kod nas mnogo teži, te i mučnije da mu se zadovolji; osim gorispomenute djelatnosti, koja je moguće samo u nekim većim središtima, gdje on hoće da upliva na mase težaka poljodjelaca, koji najviše niti neznadu počela onog zanata kojim se bave, lutajuć skoro u tmini, i da vidi dakle nekakav uspjeh svojeg rada, potrebito je da on proučava ne samo točno i duboko gospodarsko-ekonomičke prilike onih okružja, gdje je pozvan da razgrani svoju djelatnost, nego i narav, običaje, naklonosti, i praznovjerja dotičnih težaka, dolazeć š njima često u doticaj i nastojeć da im ulije povjerenje i pouzdanje, da uzmogne njima nametati svoja mnenja, eda u njemu vide vjernog savjetnika, pravog prijatelja njihovog rada, pa da sliede, te i da praktično uporave njegove naputke.

Putujući učitelj mora dakle nastojati da obilazi često i najzapuštenija seoca, da bude u tjesnom obćenju i saobraćaju sa težacima, da ih ide tražiti opetovano pa poljima, po vinogradima, po konobama, po uljarnicama, po stajam i u obće gdje su sakupljeni oko radnje, upozorujući ih na mahne gojitba ili rabota koje obavljaju, potičući ih i sokoleći ih na izvedbu onih melioracija ili poboljšica, koje bi se mogle uvesti, poučavajući dakle gospodarstvo i obrtnosti njemu pripadajuće na licu mjesta, i donašajuć svietlo gospodarskog

Hosted by Google

znanja, da tako rečem, na domaku onima koji su pozvani da se gospodarstvom bave.

Buduć da je primjer faktično najmočnija škola, i da kod nas više nego drugdje, s našim težakom, nije moguće, bez prakse, bez očitih i rukopipateljnih dokaza, polučiti koristnih posljedica mora da bude, osobito još i takova, da ustrojava pokušajna i izgledna polja, koja bi u sretnom položaju, da su svakome na vidiku mogla silno djelovati kao uvjeravajuća sredstva praktične pouke.

Ali, da putujući učitelj uzmogne dobro odgovarati ovim zahtjevima od potrebe je, da mu bude ustanovljen tjesniji djelokrug, kojem bi on posvetio svoju djelatnost.

Ako je tako, i uzme li se u obzir prostranost pokrajine koja zauzima površinu od 1,282.257 h a, i da od Raba do Spiča mjeri u dužini 700 kilometara, sa obalom mnogo izpresječkanom i sa otocima mnogo važnim s' gospodarskog gledišta, i tako brojnim, pa velike poteškoće radi obćenja osobito po kopnu i po nutarnjosti otoka; uvaživši da kad se bude dobro razvilo djelovanje za unapredjenje raznih grana poljodjelstva, po predlozima što ću ih učiniti, morati će se u raznim okružjima ustrojiti uzorna i pokušajna polja, vinograda i maslinjaka, pokušajâ o izmjenam i mjembenim osnovam, pokušajah gojitbe raznih biljka, osobito krmivih, umjetnih livada, pokušajnih gnojitba, postaja za opašanje goveda, vunjadi, svinjadi, i kopitara, pokušaja sa plugovima i drugim gospodarskim strojevima i. t. d, pa će za sve to biti od potrebe osobe koje će se na licu mjesta zauzeti za organiziranje pojedinih radnja, i za nadziranje izvedbe i postupanja, tim više što fale kotarske poljodjelske zadruge, a za sada ih je mučno ustrojiti baš radišnih i budnih kakve bi bile nuždne radi djelatnosti brze i krepke, koja se kani poduzeti; te uzme li se napokon u obzir, da je za današnje prilike poljodjelstva u obće i za gospodarsku organizaciju potrebito da tehničko osoblje bude raztrkano po pokrajini, da se ozbiljno i pobliže bavi stanjem poljodjelstva i da obavješćuje obširno i brzo onoga, koji je pozvan da upravlja ukupnim djelovanjem za procvast našeg poljodjelstva, cienim da je potrebito da broj putujućih učitelja bude povišen na šest, odnosno da bude ustrojeno šest katedra putujućih učitelja, svaka bi od kojih imala zahvaćati opredjeljeni broj okružja, koja bi sačinjavala posebne skupine sastavljene obzirom na poljodjelsko pučanstvo više ili manje razumno i napredno, na položaj zagorski ili primorski, te obzirom na površinu i glavne težitbe.

Ciela bi pokrajina bila ovako razdieljena u šest pojaša, a u svakom bi bilo opredieljeno glavno boravište putujućeg učitelja.

Hosted by Google

I. Pojas: boravište Zadar: sudbeni kotari Zadar, Rab, Pag, Biograd, Obrovac, i Benkovac sa 84.000 duša po prilici, a sa površinom produktivnog tla od 283.755 ha.

II. Pojas: boravište Knin: sudbeni kotari: Knin, Kistanje, Skradin, Drniš sa 59.000 duša po prilici, a sa površinom produktivnog tla od 198.368 ha.

III Pojas: boravište Sinj: sudbeni kotari Sinj, Vrlika, i zagorski dio Trogira, Spljeta i Omiša, sa 69.000 duša po prilici, a sa površinom od 225.091 h.a produktivnog tla.

IV: Pojas: boravište Split: sudbeni kotari: Sibenik sa otocima Murter, Zlarin, Prvić, primorska strana Trogira, Splita, Omiša, i otoke Brač, Hvar, Vis, Korčula i Lastovo 132.000 duša po prilici i sa 228,777 ha produktivne površine tla.

V. Pojas: boravište Makarska: sudbeni kotari: Imotski, jedan dio zagorja, Omiš, Vrgorac, Makarska i Metković sa 60.000 duša po prilici i sa 152.875 ha produktivne površine tla

VI Pojas: boravište Kotor: kotari: Kotor, Budva, Risan, Ercegnovi, Dubrovnik, Cavtat, Ston, Pelješac sa Mljetom, sa 80.000 duša po prilici i sa 167,050 ha produktivne površine tla.

Pri imenovanju putujućih učitelja valjalo bi dati prednost onim natjecateljima koji su položili učiteljski izpit iz poljodjelstva ili iz voćarstva i vinogradstva pred izpitnom komisijom kod c. k. Više škole za poljodjelstvo u Beču.

Oni natjecatelji, koji nebi mogli dokazati, da su položili jedan takav učiteljski izpit, u slučaju da bi bili imenovani, morali bi se obvezati da će ga položiti nakon godinu dana. U slučaju pako, da zbog kojeg mu drago razloga nebi mogli biti pripušteni izpitu pred gori spomenutu c k. komisiju c. k visoke škole, morali bi se obvezati, da će se podvrći redovitom izpitu, sa pismenim zadaćam, i ustmenom ispitu iz prakse i iz predavanja kod c. k. Namjesništva u Zadru; ovome bi ispitu bila svrha da konstatira njihovo poljodjelsko znanje u obće s' osobitim obzirom na dalmatinske okolnosti.

Nagrada za svakog putujućeg učitelja morala bi biti ustanovljena u iznosu od fior. 1000 sa paušalom za putovanje od 800 fior. godišnjih po prilici, sve isplativo u mjesečnim predplatnim obrocima.

Nakon 5 godina povoljne službe nagrada bi mogla biti povećana za 100 for. a nakon 5 godina za još 100 for. U slučaju osobitih zasluga i nastojanja ovo bi povišenje mogao dobiti i prije pet dotično deset godina, i u jedan sami put u cielom iznosu od for. 200.

Putujući bi učitelji morali biti obvezani, dostavljati mjesečno Namjesništvu, osim običnog kratkog izvješća službene naravi, i jedno izvješće za objelodanjenje u službenim ili strukovnim novinama, koje

Hosted by Google

bi sadržavalo, izlete učinjene, mjesta, dneve i sate u kojima su se držala predavanja broj slušatelja koji je sudjelovao, pitanja o kojima se je raspravljalo, a osim toga i primjetbe učinjene u okružjima koje je obilazio glede stanja u kojem se nalazi poljodjelstvo u obće, glede poboljšica koje bi se dale izvesti, i jedan izvadak udieljenih naputaka eda bi se zanimanici mogli šnjima okoristiti, i da obćinstvu bude poznata djelatnost učitelja i da ih može dapače kontrolirati.

Na koncu godine učitelji bi morali prikazati obćenito izvješće odnosno na njihovu djelatnost i na polučene uspjehe sa slučajnim odgovarajućim predlozima.

Putujući bi učitelji morali osim toga biti obvezani, da prate pokrajinskog nadzornika poljodjelstva u njegovim obavjestim putovanjima po njihovoj zoni, eda ga upozore na primjetbe učinjene odnosno na poboljšice koje bi se mogle uvesti, na bolesti, proti kojima bi se trebalo boriti, i na neprilike koje bi se mogle odstraniti i t. d. da ga evantualno stave u doticaj sa dotičnim zanimanicima, i da mu označe radnje ili poslove započete i upućene na korist jedne ili druge grane poljodjelstva, i istinite uspjehe koje je postigao.

Putujući bi učitelji morali napokon nastojati, da u njihovoj djelatnosti postupaju jednoličnim smjerom i mišlju, da se izbjegnu lahke pomutnje u puku. Za to će moć služiti publikacije, izmjenjivanje pojmova u novinama, osobiti naputci pokrajinskog nadzornika poljodjelstva, koji će u tu svrhu, osim što se bude služio službenim dopisivanjem, moć sazvati godišnje skupštine putujućih učitelja ili kod zavoda u Splitu ili drugdje, na koje bi oni bili obvezani učestvovati.

Ustrojeno na taj način poučavanje po putujućim učiteljima, osvjedočen sam, da bi ono kroz najkraće vrieme pokazalo bolji uspjeh nego li i koji drugi način poučavanja. Takova i tolika je važnost, koju ja dajem povišenju broja putujućih učitelja i ustrojenju okružnih katedra da kad se ovo nebi moglo izvesti, mislim da nebi bilo niti moguće razviti redovitu i ozbiljnu gospodarsku djelatnost u Dalmaciji, i da uz sav grozničavi napor i poduzimanje najljepših mjera nebi bilo moguće postići one uspjehe koje svak želi i neustrpljivo očekuje.

Ja se nadam, da će Visoko c. k. Ministarstvo poljodjelstva, uvaživši navedene činjenice, doznačiti za to potrebita sredstva, tim više što je Visoko Ministarstvo pokazalo u više navrata da želi doći ozbiljno u susret našim poljodjelskim potrebama i da je već načelno poprimilo ustanovljenje putujućih učitelja na kotare ili odredjene zone kao n. p. u Istri.

Godišnji trošak for. 12000

Hosted by Google

Učitelji pri pučkim seoskim učionama.

Moje je uvjerenje da bi pučki učitelj ovdje kod nas više nego li u ikojoj drugoj pokrajini monarkije, radi gori navedenih okolnosti, mogao biti važan faktor za razvitak poljodjelstva, pošto, živeć u neprestanom doticaju sa težakom može da ga primjerom uzgaja, da ga riečju poučava, da ga upozori na sve što ga može zanimati, i da ga upućuje u ono što je od potrebe, da se težak uzmogne okoristiti onim mjerama, koje se preduzimlju na njegovu korist.

Daleko je od mene misao, da bi učitelj imao poučavati poljodjelstvo u pučkoj učioni, jer mi se čini sasvim naravno da pučka učiona mora biti sačuvana svojoj svrsi, da naime uzgaja i budi um mladeži, eda bude unapried sposobna za posebnu struknvnu neobrazbu. U učioni učitelj može najviše nastojati da učenike zaljubi i zanimaju sa poljodjelstvom, poučavanjem prirodopisa, fizike računstva i drugih predmeta osobitim obzirom na isto, i da uporablja knjiga za čitanje, koje u zabavnom obliku i jednostavno opisuju ili se bave stvarima što se odnose na poljodjelstvo.

Gdje bi učitelj baš mogao blagotvorno djelovati na uhar poljodjelstva, jest kod večernjih ili nedjelnih tečaja, koji bi mogli biti posjećeni od mladića što su već dovršili pučku učionu, i od starijih težaka. Pri ovim tečajima, koji su svagdje, gdje su bili ustrojeni dali najbolji uspjeh, pruža se učitelju, koji je za to sposoban i ima znanja, liepa prigoda, ne samo da dava obćenite poljodjelske pouke, ali i da se upušti, obzirom na okolnosti mjesta njemu dobro poznate, na praktično-ekonomično polje, i da upliva ne malo na razumni pravac gospodarskog poslovanja i na uvedenje koristnih preinaka i poboljšica.

Razumjeva se po sebi, da bi učiteljev rad u ovom smislu mogao biti mnogo koristniji kad bi imao vrt dosta prostran u kojem bi mogao uzgajati raznovrstno bilje i povrće, izvadjati male pokušajne gnojitbe, navrćanje i. t. d.

C. K. Ministarstvo poljodjelstva ustanovilo je liepu godišnju pripomoć za nagradjivanje onih učitelja, koji se u istinu zauzimlju u korist poljodjelstva razumnim uredjivanjem školskih vrtova i rasprostiranjem poljodjelske pouke. Za to mi se čini da bi bilo od potrebe, i u svrhu da se stvori neki temelj za moći prosudjivati nastojanja gospode učitelja, koji bi zasluživali nagradu, da se svake godine u mjesecu rujnu otvori natječaj na nagrade od 25 for. do 100 for., što bi se udielile medju zaslužnijim učiteljima pučkih učiona, koji bi bili u dotičnoj školskoj godini držali poljodjelska pre-

Hosted by Google

davanja u večernjim i nedjelnim tečajima Učitelji, koji bi imali namjeru, da se time bave i koji bi težili da ih se uzme u obzir pri dieljenju nagrada, morali bi prikazati tekom mjeseca studenog c. k Namjesništvu putem c k. kotarske i pokrajinske škole vlasti svoje prijave, obskrbljene programom u kojem bi morali biti neznačeni predmeti, što ih je dotični učitelj izabrao za poučavanje, te dnevi i satovi u tu svrhu ustanovljeni, izvan školskih. Na koncu školske godine učitel i bi pako morali prikazati c. k. Namjesništvu, uvjek putem c. k. kotarske i pokrajinske školske vlasti, potanko izvješće o polučenom uspjehu poljodjelskog poučavanja, napominjuć osobito predmete o kojima su raspravljali, trajanje tečaja, dobu i broj slušaoca, i koliko se je koji okoristio predavanjem, te druge osobite razloge.

U doznačivanju nagrada uzela bi se naravno u obzir radinost učitelja i polučeni uspjesi; prednost bi svakako imala ona gospoda učitelji, koji osim što bi se istakli glede revnosti i marljivosti u početnom poljodjelskom poučavanju, nastojali bi da dodju u odnošaj sa putujućim učiteljem, kad bi ovaj bio na prolazku kroz dotična mjesta, da dobiju od njega razjašnjenja i pouke vrhu predmeta koje bi izabrali za poučavanje, te bi se zauzeli da mu na svaki mogući način pripomognu pri vršenju njegove službe. — Osim toga, morala bi se dati velika važnost zauzetnosti učiteljevoj izvan učione, bilo kao naobrazitelju i poučavatelju bilo kao osobi koja bi se zauzimala za dobro težaka sumješćana, te bi ih upozorivao vrhu svega onoga što se dogadja u poljodjelskom svietu, a što bi ih moglo zanimati, i nastojao bi, da se okoriste svim onim mjeram, koje se preduzimlju na njihovu korist

Otvori se na primjer upisivanje za nabavu sjemenja krmnih trava, sjemenja svilenih buba, umjetnih gnojiva, modre galice i drugih stvari uz pogodne ciene, jadan težak pripušten samom sebi, koji ne čita i nezna si pomoći, mučno je da dozna za upisivanje, ili ako i znade nije u stanju, da se time okoristi, ili zato što treba napisati koju rieč na dopisnici, ili s' razloga što nabavljajuć sam za se dotičnu stvar, vele mu se neizplaća Ali je sasvim drugačije ako se učitelj za stvar zanima, ako težacima protumači važnost dobrih vrsta sjemenja, gnoja i t. d. i ako se on isti zauzme da sastavi popis naručaba, pa ih dostavi sve skupa poljodjelskoj agenciji, a kad prispije naručba da ju porazdieli.

Ja mislim, da bi gospoda učitelji mogli su malo truda mnogo doprinieti našem poljodjelstvu, i postati uprav zaslužni, pomagajuć u gori rečenom smislu, a osobito olakoćujuć nabavu raznih stvari kumulativno, što inače kod nas nemože da bude u onoj mjeri kako bi bilo željeti, radi toga što nema osoba koje bi se time bavile ili još

Hosted by Google

radi pomanjkanja dobre gospodarske organizacije, koju nije tako lahko oživotvoriti.

Kažem istinu, da bi ja dao radinosti učitelja u gorispomenutom smislu osobitu važnost, uprav radi pomanjkanja poljodjelskih zadruga, i nadam se da će u dodjeljivanju nagrada biti uzeta u dostojni obzir.

Nemogu ipak učiniti smanje a da ne naglasim, da bi bilo od potrebe, a da učitelji uzmognu podpuno odgovarati kao pučki nastavnici poljodjelstva, da točno i temeljito poznadu temeljne važnije poljodjelske poslove U tu svrhu mislim da bi valjalo radikalno i krepko proviđiti; valjalo bi naime proučiti naukovnu osnovu učiteljskog zavoda, te ju preinačiti kad ova nebi odgovarala potrebama, koje treba uzeti u obzir, ako se hoće dobro poučavati u poljodjelstvu i teoretično i praktično, tako da bi se odpušteni pitomci, mogli nekom kompetencijom baviti na tom polju.

Na svaki način mislim, da bi bilo dobro ustanoviti kod poljodjelskog zavoda i pokušajne postaje poljodjelski tečaj za učitelje pučkih škola, koji bi trajao 3 do 5 sedmica a mogao bi se držati u rujnu.

Pri ovom tečaju morala bi se raspravljati pitanja osobite mjestne važnosti, neizključujuć i poučavanje u biljevnoj patologiji, a dajuć osobite važnosti vježbam i pokazivanjima na polju, u vinogradima, u voćnjacima, u pivnici, u staji, u sirarnici i u uljarnici u koliko se barem tiče poznavanja strojeva i t. d.

Pripuštanje tečaju moralo bi slijediti na temelju dotičnog oglasa, po kojem bi se raspisale i podpore, da se učiteljima olahkoti pohadjanje.

Uzevši ovakove odredbe, biti će moguće strožije prosudjivati sposobnosti učiteljâ glede držanja predavanja i njihove djelatnosti u obće kao pučki poučavatelji poljodjelstva.

Mislim da bi bilo od potrebe odrediti, da svaki učitelj bude mogao primiti djelca o poljodjelstvu odnoseća se na one grane koje bi on htjeo poučavati, i jedan poljodjelski list, i druge publikacije koje bi se izdavale nastojanjem c k. Namjesništva dalmatinskoga, Pokrajinskog poljodjelskog Vieća ili drugih ustanova, a da bude u stanju da znade za svaki napredak u poljodjelstvu, i za sve ono što se na uhar istoga preduzimlje.

Kad bi se učitelji preparandije obskrbljivali zdravom poljodjelskom poukom toli teoretičnom koli praktičnom, kad bi kao stalni učitelji, u vršenju svoje važne zadaće, bili potaknuti i osokoljeni da vrše njihovo djelo u gorispomenutom smislu na korist poljodjelstva, mislim da nebi učinili smanje, da se ne odazovu pozivu u što većem broju, i da budu revni apoštoli onog skromnog ali ekonomički važ-

Hosted by Google

nog načela za kojeg mi radimo i od kojeg pokrajina očekuje ekomički preporod.

Ništa manje od gospode učitelja, mogli bi se zauzeti i M. P. župnici, koji imadu veliki upliv na puk, za poboljšanje ekonomičkih prilika.

Pozvani po njihovom svetom zvanju da provide duševnom hranom stado njima povjereno, mnogi i mnogi nebi sjegurno učinili smanje da pouče, da tješe da upute težaka na rad za kruh svagdanji, eda bi sa razumnij m postupanjem oko raznih gojitba vidio bolje izplaćen njegov trud i njegove muke, ako bi u ovoj važnoj misiji bili bolje pripravljeni, već u prvim godinama kao djaci bogoslovja.

Mislim da bi za to udovoljilo pravoj potrebi držanje redovitog tečaja poljodjelstva i u sjemeništima, nastojeć da se podpomogne i popuni teoretično sa praktičnim poučavanjem.

Na predavanja putujućih učitelja poljodjelstva, što su se do sada u tu svrhu držala u sjemeništima podložnim Presvjetlom Nadbiskupskom Ordinarijatu i Presvjetloj Grčko-Istočnoj Episkopskoj Koncistoriji nebi se moglo više računati, jer, ako se izvede naumljena reorganizacija glede poučavanja putujućih učitelja, u Zadru nebi ostao nego jedan sami putujući učitelj, a i ovaj bi morao i kroz zimsko doba godine putovati i držati predavanja po selima, jer je zimi lahko sakupiti težake i poučavati ih u tolikim pitanjima, koja se ne samo mogu, dali moraju razpravljati na jednom predavanju, što može dati povoda važnim razpravam i koristnoj izmjeni pojmova.

Bilo bi za to od potrebe, da se odredi sposoban i vješt učitelj, koji bi mogao poučavati u oba sjemeništa; ili bi se stvar mogla ovako udesiti, da onaj isti učitelj, koji bi poučavao poljodjelstvo u c. k. Preparandiji u Arbanasima bude mogao poučavati i u sjemeništima; u kojem bi slučaju ipak bio potrebit i jedan praktični učitelj, za sve praktične radnje, a pod nadzorom i upravom učitelja teorije. Mislim da bi taj način bio i na korist pouke, koja bi tako mogla biti u pojedinim zavodima podieljena na temelju istih misli i načela.

Moglo bi se nastaviti dieljenjem dobrih poljodjelskih knjiga djacima zadnje školske godine, koje bi im u praktičnom životu mogle služiti.

Nema dvojbe, dabi smo se takovim uredjenjem poučavanja u sjemeništima, mogli mnogo čemu nadati od M. P. svećenstva u obće, pa bi slučajno i oni mogli držati večernjih i nedjelnih tečaja o poljodjelstvu.

Godišnji trošak for. 3000.

Hosted by Google

Gospodarski list i koledar.

U zemlji ne fali gospodarskih listova dobrih i uvaženih, kojima upravljaju ustanove i osobe kojima zbilja leži na srdcu gospodarsko-ekonomički interesi Dalmacije; sasvim tim mislim, da bi bilo od potrebe dati života jednom listu, što bi mogao biti i Poljodjelski Viestnik odnosno preinačen, te bi mogao istodobno služiti kao glasilo Pokrajinskog Gospodarskog Vieća, Poljodjelskog zavoda i pokušajne postaje u Splitu i putujućih učitelja.

Ovakav list poduprt i stalno suradjivan od svijuh naših tehničkih sila mogao bi živiti pravim gospodarskim životom pokrajine i zrcaliti ga u svojim stupcima, a što je još važnije, mogao bi služiti za takmu svima koji su pozvani, da rade za gospodarsko-ekonomičko uskrnuće ove zemlje, pa bi tako pomoću njega mogli postići onu jednoličnost u radu i u pravcu raznih faktora koja je potrebita da se dodje do opredieljenoga cilja.

List bi morao izlaziti dva puta na mjesec u formatu srednje veličine, a stojati ne više od 60—70 novč. na godinu, dočim bi se dotično upraviteljstvo moralo pobrinuti, da ga što više rasprostrani, tako da se bude mogao svuda naći, u svakoj obćini, u svakoj kafani, koje kod nas mnogo udioništvuju u socialnom životu, i skoro bi rekao u svakoj gostioni, da bude svakome pružena prilika da ga uzme u ruke i da ga čita.

Pošto bi u njemu bile sadržane sve službene publikacije gospodarske naravi c. k. Namjesništva, Pokrajinskog gospodarskog Vieća, sve tehničke publikacije Poljodjelskog zavoda i pokušajne postaje, sva izvješća o mjesečnom radu putujućih učitelja u raznim okružjima, i posebni članci tehničko-ekonomičke naravi, te dopisi iz raznih mjesta o stanju polja i ljetine i o gospodarskim potrebama u obće, postao bi važan, i mogao bi, donašajuć sve važnije novosti o raznim granam obrtnog gospodarstva, i pokazujuć pravu stazu naših gospodarskih interesa, dati malo života našem gospodarstvu.

Toj bi svrhi mogla ništa manje doprinieti i skromna publikacija, koja bi koncem svake godine kao stari prijatelj pokucala na vratima velikog i malog posjednika, čestitajuć mu sretnu novu godinu, donašajuć mu koristnih naputaka o njegovom zanatu, koje bi on inače mučno išao tražiti, a koji bi morali biti po pučku i što jednostavnije protumačeni i popraćeni sa slikama da budu razumljiviji i zabavniji.

Mislim govoriti o „Gospodarskom Koledaru“, koji se je svagdje gdje se je do sada izdavao, pokazao veoma uspješnim sredstvom za

Hosted by Google

rasprostiranje gospodarske pouke, i bio je liepo dapače svetčano primljen sa strane težaka. Odsjek pokrajinskog gospodarskog vieća u Trentu n. p. objelodanjuje svake godine ćak 6000 primjeraka.

Koledar bi morao sadržavati obično podatke što su u svim drugim koledarima, sa stranicama za bilježke o dnevnim troškovima, a osim toga obaviesti i pouka u raznim granam gospodarstva, koristnih i potrebitih i najskromnijem gospodarstvu.

Na ovaj bi način koledar bio poljodjelcu u rukama svaki dan ili najmanje svake sedmice, koji nebi mogao smanje a da ne dozna što je u njemu, pa da iz njega i uči, te bi se tako postigla svrha radi koje bi se izdavao.

Koledar, još više nego list, morao bi se dieliti uz najnižu cienu. da se što moguće više razprostrani, osobito izmedju težaka, za koje bi on bio taman i namjenjen.

Toliko list koliko Koledar morali bi se dieliti uz osobito sniženu cienu članovima kotarskih gospodarskih zadruga, koje bi se ustrojavale, buduć je ovo prokušano sredstvo putem kojeg se članovi više zanimanju za gospodarske zadruge.

Godišnji trošak f. 2000.

Prije nego svršim ovo poglavje, oslobodjujem se naglasiti, da kada bi c. k Ministarstvo poljodjelstva, kako se je nadati, poprimilo predloge glede ustanovljenja c. k. poljodjelskog zavoda u Splitu i Sinju, i glede preustrojenja poučavanja pomoću putujućih učitelja, te ustanovljenja postaja za marvojstvo, o kojima ću govoriti na svoje vrieme, Namjesništvo bi bilo u velikoj neprilici za pokriće novih mjesta sa osobama baš priznatim i sposobnim, koje bi poznavale jezike zemlje, jer do sada ima malo dalmatinaca, koji su se posvetili učenju gospodarstva, osobito kod viših zavoda. — Mislim, da bi zato bilo neobhodno nuždno staviti u natječaj najmanje za dvie godine zasebice dvie podpore od f 400, a 2 od for. 200 svaka, za mladiće dalmatince koji bi se želili posvetiti gospodarskim naukama kod c k. visoke škole za zemljodjelstvo u Beču, ili kod škola u Klosterneuburgu, u Križevcima i S Michele, te bi se obvezali iza propisane prakse, za koju bi mogli dobiti osobitu podporu da će položiti učiteljski izpit usposobljenja.

Godišnji iznos for. 1.400.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE V.

Obradjivanje zemlje

Pravo se poljodjelstvo, ono naime koje se odnosi na gojenje nekoliko njiva sa žitaricama, krumpirom, duhanom ili buhačem, tjera u svim kotarima pokrajine; gdje ono ipak nahodi svoj pravi izraz to je, naravno, u kotarima zagorja, gdje se nahode najkrasnije i najveće doline, gdje no zbog podnebja, nestaje gojenje maslina a ostaje ograničeno gojenje loze, te dolazi stočarstvo mjesto onih drugih težitba, na kojima leži obstanak primorja. Oranice, ili prostor opredieljen za obradjivanje žitija imaju površinu od 133.946 ha. naime jedva 10 8 % ukupne površine, koja dopire do 1 283 257 ha., ipak 47 % površine upotrebljene u poljodjelske svrhe koja iznaša 266.978 ha. uračunav količne česti ukupne površine spadajuće pojedinoj težitbi spojenoj sa mješovitim gojenjem; po čem bi od poljodjelske površine spadalo uz to 29 % vinogradima, 18 % maslini, 2 % murvi, i kestenima i t. d. a samo 4 % livadi koja obuhvaća tek 10 492 ha. Razumije se da su izključeni iz ovog računa pašnjaci, koji su obično občinska dobra neobradjena i neplodna, koji iznašaju 593.529 ha. što odgovara 46·2 % ukupne površine, i više nego dvostruko površini posvećenoj poljodjelstvu.

Oranice bi pak bile ovako porazdieljene:

Pšenica	20·6
Pir	1·6
Raž	3·8
Ječam	15·9
Zob	2·5
Kukuruz	34·5
Proso	3·4
Sierak	1·2
Krumpir	2·6
Žitija pomješana	2·9
Sočivo	2·7
Povrće	2·6
Duhan	0·49
Buhač	0·38

Hosted by Google

Burak za krmu	0 12
Djetelina i ljekarica . . .	0·18
Ugar	4 5

Iz ovih se podataka razabire da biljke koje sačinjavaju obćenito poljodjelsko gojenje jesu: pšenica za drugim žitom, kukuruz, proso, sierak krumpir, koji pokriju zajedno površinu od kakvih 11700 ha.; ostalo 16,000 ha upotrebljeni su sa duhanom, buhačem sočivnjačama, povrćem, umjetnim livadama, što je u cieloj pokrajini zahvaćalo godine 1895 jedva 243 h i ugarom koji oduzimlje težitbi 6 000 ha. zemlje.

Ove bi brojke i ovo bi razmjerje bili dovoljni da po sebi dostatno označe stanje i prilike našeg poljodjelstva. Kad bismo pak rekli da poimence zbog pluga obćenito razširena, obradjivanje ostavlja mnogo da se saželi bilo pogledom na dubljinu, bilo na smrvljenje i izvraćanje zemlje; da je gnojenje u obće zanemareno i škrto i stoga jer oskudjeva marva, čiji je broj neznatan napram površini koja bi se mogla gojiti, dosta je reći da pokrajina ne posjeduje danas više od 19·7 glava blaga velikog zuba na svako 100 h ukupne površine i 28 6 glava na svako 100 h poljodjelske površine, napram 38·9 dotično 59·9 glava što nam daje srednji broj u carevini, a ne više od 7 19 glava goveda na 100 ha poljodjelske površine, što sačinjava veliki manjak napram zahtjevima dobre i izplaćujuće se težitbe, dočim se znade da gospodari smatraju jednu glavu životinje velikog zuba na ha kao normalno razmjerje za jedno gospodarstvo u dobrim prilikama s' pogleda proizvodnje gnoja; kad bismo uz to opazili da je kod nas u običaju dvogodišnja izmjena sjemena, po kojoj se na istoj njivi goji jedne godine pšenica, ječam, raž, zob, a druge godine kukuruz, ili iznova jedna žitarica, zbog česa se tlo oslabi, pokrije se korovom koji znatno oštećuje glavni usjev, a da se gojenju žitarice a osobito kukuruzu posvećuje takav prostor da se dotična polja, s' nestašice mišica i zbog poskupljenih nadnica, nemogu biti držana, niti obradjena, niti gnojena kako bi bilo potrebito, i kad bismo na nadopunjenje slike pridodali napokon, da se malo tko stara za dobro sjeme, po mogućnosti izabrano, a da je gojenje krmnih bilina i bilina koje poboljšaju zemlju posve ograničeno ili svakako isključeno, nebi se imao nitko više čuditi ako se čuje jadikovati da je prihod znamenitih težitba veoma slab, i da se često na njima gubi. I zbilja statistična radnja za godinu 1895 naznačuje da je srednji prihod u obće na hektar jednak 8·8 m. c. za pšenicu, 9·8 za raž, 8·5 za ječam, 4·7 za zob a 10·8 za kukuruz. Moglo bi se pomisliti da su ove brojke izpod istine zbog one opreznosti što sebi nameću oni te daju podatke na temelju kojih se izradi statistična radnja; nu naslo-

Hosted by Google

njen na mnjenje izvrstnih praktičnih osoba, kojim sam došo u doticaj, mislim da mogu držati da oni, zalibože, odgovaraju podpuno istini, Uzimljuć za to u obzir pšenicu, koja ima toliku znamenitost za naše poljodjelstvo, reći ću da ima doduše malih posjeda sa hladnom i plodnom zemljom gdje pšenica uspjeva i da je veći i povoljnji prihod od 15 do 20 m c ali su ti posjedi veoma rjedki, dočim sačinjavaju veliku većinu ona zemljišta na kojima ova znamenita težitba daje prihod veoma rjedak Pita se sada da li je moguće da srednjim proizvodom, pa i najmanjim i obćenitim od 8 8 m. c zrnja a 10—15 m c slame, što ukupno može predstaviti najviše vriednost od 60—70 f. budu pokriveni troškovi gojenja te može preotati i što god za obstanak težaka, osobito ako je on kmet, te mora dati dio dotičnog prihoda svomu gospodaru. Može se računati da gojenje pšenicom jednog ha zemlje zapada skupa sa sjemenom f 86 pa baš:

za priredjivanje zemlje, za oranje i brananje . .	f.	10
za sjeme i sijanje	„	18
za gnoj, ukrcavanje, prenos i razbacivanje . .	„	40
za žetvu	„	10
za mlatnju	„	8
	f.	86

I kad bi se htjelo predpostaviti da se ovaj trošak može svesti u obće na puno manje zbog nesavršenog obradjivanja zemlje, pomanjkanog gnojenja, i zbog okolnosti što u obće težaci ne posvećuju gojenju žita do same njege baš potrebite da se nekako osjegura neki prihod, svim tim, nema druge, te valja pristati da je sa srednjom proizvodnjom, što smo gore spomenuli, prihod nedostan da namiri trud težaka, tim više ako on mora da pokrije uz obćenite troškove za obradjivanje, i kamatu zemljištne glavnice i porez. A promisliti da mnoga zemljišta daju najviše 1 put ili 2 put sjeme, naime 2 ili 4 m. c zrnja na ha !

Ono te rekosmo za pšenicu, vriedi više manje za druga žita Prikaživa se dakle logično i potrebito da se zapušti ili ograniči takvo gojenje u zemljama ili u položajima koji nipošto nisu za to, te ozbiljno pomisliti kako da se poboljša, gdje je ipak moguće dobiti veći prihod, koji bi bio kadar da preokrene račun u korist težaka. A to velim, jer držim da je gojenje žitija, poimence pšenice, od prave znamenitosti u današnjim gospodarskim prilikama, i da bilo zbog izmjenjivanja gojenja, bilo zbog proizvadjanja slame, mora biti potaknuto, gdje se je nadati većem prihodu nego li je današnji, a da bi naprotiv bilo shodnije svesti na što manji mogući prostor gojenje kukuruza, koji nije izmedju najzgodnjih bilina da se posije prije pšenice, zahtjeva mnogo ruku za obradjivanje i

Hosted by Google

puno gnoja, a na svrhu dade prihod koji mučno pokrije i same ručne troškove za obradjivanje, izuzev ona zemljišta, a zalibože ima ih mnogo, podvrgnuta jesenskim i zimskim poplavam, gdje no kukuruz, koji se goji svake godine, ako se voda na vrieme osuš nalazeć pogodne uvjete vlage i hrane, daje prihod baš dobar a kad i kad izvanredan.

Da je moguće poboljšati u obće gojenje pšenice i drugih žita u mjestima i zemljama zgodnim, a da bi prihod mogao biti veći nego li ukupno današnji, mislim da je to izvan sumnje, budu li se znale i htjele uporaviti one prakse koje su potrebite u tom pogledu, izmedju kojih osobito: pomljivi izbor zgodna sjemena, i razborito oplodjivanje tla.

Izbor stanovite vrsti žita, može biti od velike gospodarske znamenitosti za jedan predjel ili jedno okružje, a stalno je da bi se proizvod naših žitija, u ono malo što se goji, u velike poboljšao, kad bi se dalo veće važnosti nego li je danas, uporabi sjemena dobro zrela, čista, jedra i vrsti kadre da se okoriste sa plodovitošću tla, koje taman mora biti dobro priredjeno i pognojeno kad se njemu ima povjeriti sjeme izabrane i rodne vrsti, inače nema za stalno uspjeha; jer su bolje vrsti proizvodi usavršena gojenja, po tom naviknute dobroj hranitbi i gojenju, bez česa ne samo da ne dadu razglaseni i visoki prihodi, već svakako nazaduju. — Stoga se može reči da dobro sjeme sačinjava bitan čimbenik za povećanje prihoda i rodnosti tla, a u ovom pogledu imademo, žalibože, kod nas, mnogošta da saželimo, jer su naše zemlje umorene i osiromašene.

Da bude povraćena našim zemljama prijašnja plodovitost, nisu dostatna obična gnojenja sa stajskim gnojem, i ako su nadopunjena umjetnim gnojem: za to treba drugih sredstava, te baš mislim da bi se najekonomičnija plodovitost oranica i najgladnijih, mogla uspješno postignuti dubokim oranjem zemlje, i zgodnim gojenjem sočivnjača bilo samih po sebi, bilo sa žitaricama, uz pripomoć gnojiva fosfatičnih i pepelnatih, više ili manje jakih po naravi zemlje.

Govoreć ovako ja polazim s' načela, da u našim zemljama, a osobito u dubljini od samih 15-20-30 cm. leži pravo blago oplodjujućih sastojina, kojima bi se biljke mogle lahko okoristiti, kad bi se izpremješale sa mehkotom, a to obradjujuć zemlju s dobrim plugogovima baš u dubljini od 20-30 cm. Duboka bi se radnja imala izvesti malo po malo i pomoću množtva stajskog gnoja, da se pripomogne smrvljenje jalove zemlje, tako da bi ljekarica, vučac, bob, grahorica, vučiji bob i sve druge biline koje poboljšaju zemlju našle povoljan uspjeh za njihov razvitak, te bi stoga bilo moguće da bude proizvod znatno povećan, ne samo što se tiče žitija, već i

Hosted by Google

krmnih bilina i svih drugih gojenih bilina koje bi se imale gojiti u dotičnim kotarima. Moglo bi nam se reći, da su sočivnjače bile svedjer od najstarijih vremena pripoznate kao biline koje poboljšaju zemlju, i da je njihovo gojenje zajedno sa žitom bilo u običaju u raznim mjestima; ali izvan pokrajine, daje doduše dobrih uspjeha, koji su ipak još daleko, a da budu onakvi kakvi ih uzveličuje današnja teorija.

A ja se podpuno tim slažem; već su stari Rimljani znali cieniti sočivnjače kao znameniti čimbenik za poboljšanje tla, a njima je bilo poznato da su iza ljekarice i djeteline uspjevala izvrstno žita, ali se je do malo godina natrag smatrala djelatnost poboljišanje ovih bilina kao prelazna, te se je ponajviše prepisivala prelazu hranivih tvari iz najdubljih naslaga zemlje na gornje naslage, a to uslied veoma razvijenih žila ovakvih bilina Bilo je dakle sasvim naravno da ne poznavajući pravi uzrok, koji davaše sočivnjačama moć da poboljšaju zemlju, nije se mogo povećati učinak, koji ostajaše stoga za poljodjelstvo od znatne koristi, ali nešto ograničene. Sada hvala uspjesima današnjih pokušaja, stvar se je sasvim promjenila, te znamo za stalno da sočivnjače poboljšaju zemlju jer sakupe dušik, imaju naime tu povlast da pokriju njihovu znatniju potrebu dušika, upijajuć ga iz zraka, pridržavajući ga u svojim cievnim tkaninama, a po tom povećaju sadržinu dušika u zemlji gdjeno rastu. Znademo takodjer da sočivnjače u normalnim okolnostima ne trebaju dušičnog gnoja, a da one uspjevaju tim bolje, i pridržavaju dušik tim pohlepnije i u tolikoj većoj mjeri, čim se više, da se tako reče, mogu nasititi fosfornom kiselinom, pepeljikom i vapnom Stojeći ovako stvari, dade se lahko protumačiti zašto sdruženje sočivnjača sa žitaricama ne daje obično znatnih uspjeha. Nek se pokuša pognojiti i umjereno ljekaricu i djetelinu i vučac i. t. d sa fosfatičnim i pepelnatim gnojem, oruć istodobno duboko zemlju, te će se vidjeti da uspjeh neće zakasniti te će se pokazati u obliku i u mjeri najpovoljnijoj.

Nema dvojbe da bi preobrazba današnjeg sustava gojenja običajna u pokrajini, u smislu naime da se u izmjeni sjemena ustupi mjesto sočivnjačama, značila znatan poljodjelski napredak u raznim okružjima. Tim bi se umanjila težitba žitija a osobito kukuruza u korist gojenja krmnih bilina, toli potrebitih za Dalmaciju, a sliedila bi po tom mogućnost da se poveća i poboljša stanje marve i proizvod gnoja, te da se oplodi zemlja i pomoću sočivnjača, tako da bi gojenje žitija moglo postati koristnije, dočim danas kako smo vidili neizplaćuju trud težaku, koji obično ostaje na gubitku. Taman je stoga c. k. dalmatinsko Namjestništvo otvorilo prošle zime natjecaj na 5 nagrada, svaka od 20 f. za sdruženje livadne djeteline sa pše-

Hosted by Google

nicom, na površini ne manjoj od po hektara na jednoj samoj njivi ili na više njih; tim ono je kanilo unaprieditì gojenje krmnih bilina a istodobno promaknuti taman izmjenu žitija sa krmnim sočivnjačama da se po mogućnosti započme ovdje kod nas prekoristni običaj izmjenâ, koje bi bolje odgovarale naravi zemlje i podneblja, nego li je ona dvogodišnja, koja se svuda vidja, te je bez dvojbe glavni uzrok izjalovljenju oranica i posve mršavim prihodima Dotičnih je prijava bilo samo pet, što nemože da nikoga začudi, pošto se radi o novom gojenju, dapače mislim da bi se tim imalo nastaviti. ali zgodnim promjenama, uzimljuć izmedju ostaloga u obzir, za one zemlje u kojima ljekarica ne uspjeva podnipošto, vučac, koji dobro uspjeva i u suhom tlu, vapnenastom, mršavom, ali ne vlažnom, imajuć žile koje duboko tjera u zdravicu; mjesto djeteline, mogla bi se rabiti i ljekarica, ili iza žita, iza zimskog boba, ili vučca ili rumene djeteline, što bi se moglo preporučiti i s' razloga da livadna djetelina gojena susliedno na istoj zemlji, može ju izmučiti, a kad je tlo ljekaricom izmučeno rek bi, da ako se hoće da mu se povrati sposobnost za ovo gojenje, ne hasne ni fosfatično ni pepelnato djubrenje, već je za to jedino sredstvo, ne gojiti na njem ljekarice za nekoliko godina.

Bilo bi raznih sustava težitbe, koji bi se ili sami po sebi ili zgodnim promjenama, odgovarajućim našim mjestnim prilikama mogli kod nas koristno uporaviti, n. p

I.e godine pšenicu ih ozimicu, izmedju koje se ožujka ili travnja mjeseca posije ljekariica, ili vučac ili sula, ili smjesu ljekarice i sule, s' umjetnim bezdušnim gnojem;

II. godine ostaje djetelina ili vučac ili ljekarica ili sula, ili smjesa ljekarice i sule;

III. godine ozimica na duboko izoranoj zemlji i sa gnojem stajskim, a u pramaljeće izmedju žita sijanje jedne ili druge od spomenutih sočivnjača, sa umjetnim bezdušičnim gnojem;

IV. godine kukuruz na podorinu sočivnjače ili na strnište iste, dubokim oranjem pomoću modernog pluga, koji da dobro podore trave te da ih čini poginuti.

Lučbeno se gnojenje uporavi naravno na sočivnjaču baš kad ju se sije, a to su 3 centa superfosfata od 17 %, i su 1 ½ c soličnika ili pepelnog sulfata

Druga izmjena sjemena ne manje zgodna za predjele koji oskudjevaju krmom, a gdje je inače gojenje i timarenje marve pozvano da bude od velike znamenitosti u gospodarskom obrtništvu jest ova:

Hosted by Google

I. godine: jesensko sijanje zimskog vučca ili baršunastog vučca ili rumene djeteline, ili grahorice sa lučbenim gnojem ili umjetnim gnojenjem u spomenutoj količini; nastajnog pramaljeća podorina sočivnjače ili strnište iste, kad bi se krma upotriebila, podorina, koja bi se imala preduzeti dubokim oranjem pomoću dobra pluga, rabeć ako je moguće stajski gnoj, zatim sijanje okopavina, naime kukuruza ili krumpira ili buraka;

II. godine: u jesen ozimica, izmedju koje se u pramaljeće sije koja sočivnjača, kako je naznačeno u prvoj izmjeni;

III. godine: ostaje sočivnjača posijana izmedju ozimice;

IV. godine: jeseni ozimica, iza koje može sliediti kukuruz za krmu ili cinkvantin zajedno sa repom, raštanom ili repicom, što daje izvrstnu zelenu krmu kroz mjesece veljače i ožujka; ili vučac, zimski bob ili rumena djetelina ili grahorica, koje se biljke podore ili pokose, prije nego se posije kukuruz, kako je rečeno za prvu godinu naime kad se započme ovim sustavom težitbe.

Rabeć ljekaricu ili sulu, ili smjesu ovih dviju sočivnjača za sijanje žita u drugoj godini, mogle bi se ostaviti i druge godine na istom polju, te zatim gojiti koju okopavinu, kukuruz, krumpir, burak i. t. d. a iza ove žitaricu ozimiu ili jaru; na taj bi se način imala duža izmjena pa baš od 5 ili 6 godina. Jarica, ječam, zob, pšenica i t. d mogli bi se posijati i I. godine izmjene mjesto kukuruza odma iza zimskog vučca, ili ljekarice rumene i. t. d. mogo bi sliediti kukuruz za krmu, cinkvantin sa repom, raštanom ih repicom, ili rumena djetelina, vučac ili zimski bob, a zatim u proljeće kukuruz ili krumpir ili burak, iza česa može sliediti ozimica ili jarica, a ova bi se zadnja mogla sijati na strnište rumene djeteline.

Takve se izmjene puno preporučuju jer, pošto je mali prostor zemlje opredieljen za pojedino gojenje, mogu se uzredotočiti gnojenja a prolazi veći razmak dok se na istu zemlju posije ista bilina.

Proizvod je krmnih bilina veći, kako se je gore opazilo, jer zemlji nije nikad dopušteno da opočine, jer počinka ne treba, dočim težak u južnim zemljama, kao u Dalmaciji, mora da se uvjek zemljom okoristi i u kasnu jesen i zimi od listopada do travnja mjeseca, kroz koje doba ostaje obično neobradjena, a to da se tad goje krmne biline ili za podorinu.

Reći će se da ove izmjene, koliko se hoće krasne za velike posjede i prostrana zemljišta, nemogu se ovdje kod nas uporaviti zbor posjeda toli razkomadana i razdieljena. Istina, to je jedna neprilika, ali mislim da ovo ne sačinjava još nepregazivu zaprjeku, dočim treba opaziti da se za izmjene, zemljište dieli u česti ili dielove, koji se mogu prilagoditi veličini posjeda i da mogu biti odje-

Hosted by Google

ljeni jedan od drugoga. Ova je zadnja okolnost taman osobite znamenitosti da se kod nas uporave dobre izmjene, pomoću kojih se može imati zgodno i udobno razdieljenje radnja, a po tom znatna štednja pri njihovom izvršivanju.

U ostalome kako sam gori spomenuo razni su težitbeni sustavi koji bi se mogli poprimiti, a kad bi se isti imali prikazati kao preveć zamršeni za neke predjele, mogla bi se uporaviti trogodišnja osnova, n. p.:

I. godine: kukuruz na ugar;

II. godine: žito izmedju kojeg se sije ljekarica, vučac ili sula;

III. godine: ljekarica, ili vučac ili sula; ili bi se mogla uzdržati obična dvogodišnja izmjena sa pšenicom i kukuruzom, poboljšajuć ju ipak sdruženjem jedne sočivnjače, pšenicom, ili na ugar i strnište na koje bi se dubokim oranjem mogo posijati kukuruz, ne izpuštajuć u koliko je moguće obilato gnojenje sa stajskim gnojem osobito prvih godina i gdje su zemlje skroz gladne. Bila izmjena kakva mu drago, duga ili kratka, jednostavna ili sastavljena, mora da predvlada načelo da se ova mora osnivati na dobro shvaćenoj težitbi sočivnjača, ljekarice i krmnih bilina, i na neprestanoj uporabi tla, koje nesmije da počiva, jer se počitak ne slaže sa intensivnom težitbom, i sa smjerom što mora imati naše poljodjelstvo kad se hoće povećati i poboljšati njegov prihod.

Nu treba opaziti da izmedju potežkoća koje se protive izvedenju takvih težitbenih sustava obstoji navada pustopašice; navada starodavna i običajna od najstarijih vremena, zbog koje se svaki čoban drži podpuno ovlašten goniti svoje blago, pa bila i goveda, da pasu na tudje zemlje, netom su dovršene radnje jesenske, pa sve do kasnog pramaljeća. To je običaj skroz štetan, o kojemu zapinje poljodjelstvo te ga treba odstraniti krepkim i strogim mjerama, bez česa bi bilo nemoguće pravo i ozbiljno poljodjelsko unapredjenje. Nit služi izlika, da na ovaj način bjedni težak može prehraniti koju glavu goveda ili stado ovaca, te tako preživiti, jer su velike štete što iz ovog pravog zanjekanja vlastništva proizlaze za ciele predjele. Nemože se dakle nego živo želiti da obćine u prvom redu, a u obće svi čimbenici koji su pozvani da štite interese privatne i javne, da i na poljodjelskom polje uznastoje nek se uspješno izvrši pokrajinski zakon 13 veljače 1882, taman glede zaštite poljskih dobara koji u § 10 naredjuje da je u slučaju osobitih pravnih razloga slobodno goniti, čuvati i pasti blago na tudje posjede, jedino sa izričitom privolom vlastnika zemlje, što se ima unaprjed priobćiti obćinskom uredu, i u § 14 prieti prekršitelje odgovarajućim globama.

Hosted by Google

Kad bi se uredilo ovo pitanje na način koji bi odgovarao štovanju tudjeg vlastništva i zahtjevima naprednog i intensivnog poljodjelstva, mislim da bi se mogle pak svladati zaprieke što se suretaju pri uporavljivanju težitbenih poljodjelskih sustava osnovanih na načelu što sam iztaknuo, ustanovljujuć dotičnih uzor — pokušajnih pokaznih polja u pojedinim predjelima, na temelju dotične objave natjecaja uz nagrade, a uz pripomoć dotičnih putujućih učitelja.

Uz slična polja pokazna ili pokušajna koja bi smjerala osobito na unapredjenje gojenja krmnih bilna i uvedenja dobrih izmjena na sideralnom temelju, kao što je taman bila namjera djelatnosti upućene prošle zime, moralo bi se osnovati i drugih, kojima bi se dokazala korist dubokog oranja spojena sa stajskim gnojenjem; znamenitost uporabe umjetnih gnojiva, osnivajuć se na program poprimljen prošlog pramaljeća za pokušajno gnojenje žita i krmnih sočivnjača; korist gojenja kukuruza u redove i uporaba poljodjelskih sprava za okapanje i zagrtanje istoga; korist intensivnog gojenja izabranih vrsti pšenice, ječma, raži, zobi i krmnih bilina svake vrsti, zgodnih pojedinim predjelima predpostaviv uvjek da je zemlja bila dobro priredjena i izradjena.

I zavedenje ovakvih pokaznih pokušajnih polja imalo bi sliediti na temelju dotične objave natječaja uz nagrade, koje bi se imale odmjeriti po zahtjevima koji bi se iziskivali od pokušača, kojima bi se imalo mukte dati i sjeme i gnoj i halat potrebit za pokušajno gojenje. Bilo bi do putujućih učitelja suglasno sa pokrajinskim poljodjelskim nadzornikom da izaberu u tu svrhu zgodne položaje te vješte i razborite osobe, koje bi ozbiljno radile, i koje bi mogle odgovarati dotičnim zahtjevima. Ove bi se pak imale zauzeti da osjeguraju uspjeh pojedinih pokušajnih težitba, upravljajući i nadgledajući njihovo izvršivanje.

Mislio bi pak uputno otvoriti s' vremenom natjecaj uz nagrade za proizvadjanje dobrog sjemena pšenice, ječma, raži, zobi, krumpira i drugih bilina prave poljodjelske težitbe. Nagrade bi se mogle ustanoviti u iznosu od f. 10 do 25 svaka, a naravno imale bi se doznačiti osobitim obzirom na kakvoću i količinu proizvodnje od barem 5 centi izvrstnog sjemena pšenice ili drugog žita; a za nižu proizvodnju n. p. od 1 ili 2 centa; nagrade bi se mogle ograničiti na fr. 10—15 svaka. Razumije se po sebi da bi doznačivanje nagrada sliedilo na temelju osobitih izvida preduzetih na licu mjesta od putujućih učitelja, eventualno i od pokrajinskog poljodjelskog nadzornika.

Mislim, da kad bi se preduzele ove mjere, te kad bi se nastavile postojano i neprestano, moglo bi se uspjeti s' vremenom da se

Hosted by Google

postigne utješljivih posljedica, u smislu da se dade pravom poljodjelstvu racijonalniji smjer, dižuć ga iz onog primitivnog stanja u kojemu se sada nalazi.

Nebi mogo zaglaviti ovo poglavje a da ne spomenem gojenje duhana koje ima za Dalmaciju preveliku znamenitost, u koliko pruža poljodjelcu u obće, osobito malom težaku, mogućnost da se ekonomično preporodi. U ovom pogledu imademo sjajnih dokaza, osobito u Imotskom kotaru, gdje no nekoja sela, koja su sve do nekoliko godina nazad živila u skrajnoj potrebi, zadavljena pod teretom lihvarstva, danas prikazivaju utješljivo blagostanje. Gojenje duhana nahodi u Dalmaciji najpovolnije uvjete podneblja, zemljišta i položaja, što omogoćuje proizvadjanje izvrstnih vrsta duhana, koje se svakako nemogu stiditi ako se uzporede s' onima drugih predjela na glasu, i koji se ne razlikuju podnipošto sa drugim pograničnim kotarima kao n. p. Hercegovačkim.

Godine 1889 gojio se duhan u Pokrajini na jednoj površini od 126 ha. i u razmjerju od 9·5 c. na h, ukupni je proizvod bio 1197 metričnih centi; godine 1895 ta je površina bila od 654 ha srednjim prihodom od 12·5 centi na ha., a dala je 8·708 metričnih centi ukupnog proizvoda. Ove su brojke dokazom kako naši poljodjelci znadu cieniti gojenje duhana te ga shodno proširiti, pa se u korist željenog gospodarskog preporedjenja našeg poljodjelskog staleža nemože nego željeti da bude dozvoljeno u Pokrajini što je moguće više. toli u zagorju koli u primorju, a poimence u onim mjestima, na koja je napala filoksera, gdje se vidja malo po malo kako nestaje znamenitije vrelo njihovog blagostanja, te im je od potrebe težitba koja im se izplaća i koja s' ekonomične strane uzmogne pristojno izmjeniti lozu, gdje ova neće moć više naći prilika zgodnih za njezino obradjivanje.

Nahodim pak zgodno u kratko iztaknuti gojenje buhača, koje je osobito za malog poljodjelca i posjednika takve gospodarske znamenitosti da često, skoro bi reko, dolazi odmah iza loze. I zbilja može se računati da trošak za obradjivanje jednog ektara buhača za pet godina dana, pa baš za izkrčenje dotičnog zemljišta, sadjenje, računav i vriednost mladih biljka, gojenje i godišnje sakupljanje, osušenje i prenos stoje kakvih 300 fiorina; proizvod se petogodišnji može prosjekom računati na 1000 kg. suha cvieća za prodaju, koje po vrsti, po današnjim cienama od f. 1.10 za najbolju vrst, 75 novčića za običnu pomješanu i novčića 60—65 za otvorenu dubrovačku za svaki kg. može dati srednji prihod od kakvih 800 f. Čisti bi dakle godišnji prihod bio od kakvih 100 f. na ha.

Hosted by Google

Biljka može trajati i 20 godina; obično pak, a to zavisi o položajima živi 6—8 godina dana; a u mnogim mjestima gdje no je gojenje razprostranjeno i intensivno, kao na Hvaru i Jelši, biljke, u trećoj godini, kad bi morale dati najobilniji plod, usahnu sasvim. Poljodjelci obično prepišu to usahnuće šteti što crvi nanašaju žilama, što ipak nebi imali biti nego obično pojavljivanje koje prati ustrojnu sastojinu koja se raztvara, što bi u našem slučaju bile žile buhača, koje taman gniju napadnute od žilaste gljivice: *Rhyzomorpha*. Čuo sam kazati da je bolest nezavisna od tla jer napada na sadove učinjene i u izkrčenim zdravicama; nu pošto se razplodjivanje obavlja sa sjemenom što dolazi od bilina već izrodjenih, tako je naravno, da iste usahnu i da se dobro ne razviju i kad su stavljene u zemlju koja nije nikad bilina gojena sa buhačem. Obziruć se na to da je gojenje buhača ne samo moguće ali baš prikladno za zemlje i položaje uzbrdične, na kojima se slabo prilagodi i loza, i da je za to tim veća njegova znamenitost gospodarska, bilo bi potrebito nastojati da se porazdieli dobro sjeme uzgojeno iz zdravih i krepkih bilina u slobodnoj težitbi, a istodobno izvesti pokušaje za razkuživanje tla sa modrom galicom a osobitom sa sumpornikom ugljika u raznim mjestima gdje se čuje najviše jadikovanja na štete prouzročene od bolesti.

Da bude pružena mogućnost da se razvije gojenje buhača, bilo bi istodobno prikladno utjecati na koji način eda bude otežćan izvoz stručja, koje samliveno zajedno sa cviećem daje takvu prašinu koja naravski nema velike vriednosti, te ozloglasuje onu dragocienu tvar što bi zbilja mogla dati Dalmacija.

Da se otežća samlivenje stručja u pokrajini c. k. hemično pokušajna Postaja u Spljetu, mogla bi zar pozvati razne tvrdke koje se bave priredjivanjem buhača, da ga podvrgnu kontroli, koja bi se mogla učiniti dostatnom točnošću osobito uporabom sitnozora, koji pruža mogućnost da se razaberu drvene česti stručja od cvjetnih česti, mehkih i nježnih.

Napokon hoću da iztaknem još znamenitost što bi moglo zauzeti ovdje kod nas gojenje bilina za tkanine u obće, a poimence konoplja, koje bi našlo povoljne prilike u raznim mjestima koja se ne ističu dubokom mehkotom i sa dostatno vlage.

Pošto ono ostavlja zemlju u najboljim prilikama za gojenje koje iza njega sliedi, stoga bi bilo savjetno u dvogodišnjoj izmjeni kod nas u običaju, zamjeniti kukuruz sa konopljem, kako bi pšenica našla zemlju posve dobro priredjenu, te bi stoga mogla dati izvrstnih proizvoda i glede kolikoće i glede kakvoće. U ostalome

Hosted by Google

mogla bi se uvesti i četverogodišnja izmjena naime: 1. kukuruz, 2. pšenica, 3. konoplje, 4. pšenica, ječam, ili raž.

I lan, premda ljubi vlažno podneblje, mogo bi uspjevati u raznim predjelima, te se zbilja nahodi amo tamo po zagorju i po otocima, premda u posve maloj količini.

Najveću nepriliku što nahodi poljodjelac za gojitbu ovih bilina jest u močenju, koje zahtjeva vode i prikladna mjesta, i u izradjivanju u obće, pri kojemu se hoće osobite vještine, kad se hoće raditi sa konopljem i lanom ne samo za domaće potrebe već i za trgovinu. Zato bi mislio zgodno, kad bi se htjelo silovati gojenje konoplja osobito u neretvanskom okružju, činit doći iz Bolonje jednog radnika koji bi bio u stanju poučiti poljodjelce u izradjivanju predje.

A pošto je rieč o tkaninama, cienim da bi se moglo dati osobita znamenitost brnestri, koja pokrije prostrane površine neplodnih i neobradjenih zemljišta bilo na kopnu bilo na otocima osobito zadarskog kotara, gdje, amo tamo nalazi koju uporavu kao bilina za predju.

U južnim pokrajinama Italije, osobito u Kalabriji i u Basilikati pa i u Francuskoj, iz grančica ove biljke vadi se tvar prikladna da se š njom tkaju debela platna; ipak ona dava takav lik, kojim se racionalnim sustavima tkaju tkanine neke vriednosti.

Grančice tvrde i veoma gibke bile bi sposobne za razne radnje košara, kao svakovrstni ševari za pokrivanje soba, slične onima od koka, i za pokrivanje običnih stolica, uz to za debele konope za mornarstvo, a malešne za domaće potrebe i za priredjivanje papira i ljepenke. Zato mislim da ova biljka, koja raste u zemljama i mjestima neplodnim, suhim, kamenitim i vrućim, prikazuj etakva gospodarska svojstva da se može zbilja preporučiti da bude razprostranjena taman po mjestima neobradjenim i neplodnim, koja bi na taj način mogla biti upotrebljena, te hraniti s' vremenom druge koristnije biline.

Prieglavak.

1. Urediti pitanje pustopašice na način odgovarajući štovanju što se ima nošiti tudjem vlastništvu i zahtjevima naprednog i intensivnog gospodarenja.

2. Utemeljenje pokaznih i uzor-polja, za uporavu težitbenih poljodjelskih sustava osnovanih na zdravim načelima današnjeg poljodjelstva.

Godišnji trošak for. 2000.

Hosted by Google

3. Natječaj uz nagrade, za proizvadjanje dobra sjemena pšenice, ječma, raži, zobi, krumpira i drugih bilina prave poljodjelske težitbe. Nagrade bi se imale ustanoviti u iznosu od for. 10 do 25 svaka, a imale bi se naravno doznačiti obzirom na količinu i kakvoću proizvodnje, uvjek na temelju izvida na licu mjesta sa strane putujućih učitelja i slučajno sa strane poljodjelskog pokrajinskog nadzornika.

Godišnji trošak for. 500.

4. Promicati težitbu buhača, koji je od tolike koristi osobito za maloga težaka, proučavajuć uzrok njegovom propadanju, i nabavljanje dobra sjemena in Crnegore.

Godišnji trošak for. 200.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE VI.

Vinogradarstvo

Vinogradarstvo je, govoreć općenito, za Dalmaciju najvažnija grana produkcije a najizdašnije vrelo prihoda, tako da se može kazati, da nijedna ratarska težitba i nijedan obrt ne zanima toliko i tako iz bliza gospodarstveni život zemlje, kako uprav gojitba dragocjene ampelideje.

Ova, skromna u svojim zahtjevima, razprostranjena je manje više po svim kotarima bilo zagorskim bilo primorskim, gdje svuda nalazi najpovoljnije uvjete podneblja položaja, a većinom i tla. Velju većinom, jer kad i kada nalazimo lozu u zemljištima, tako rekuć umjetno izradjenim ili još bolje stvorenim na silu marljivosti, truda i znoja, čestokrat na vrletnim obroncima, gdje se ne bi nikako razumjelo, kako biljke mogu bujno rasti i održati se u ljetnim sušama, da se uprav ne znadu neznatni zahtjevi loze obzirom na dubljinu zemlje To u prvom redu potiče od svojstva njezinih žila, koje se razprostiru u širinu, duljinu i dubljinu nalazeći sebi puta i kroz same slogove hridî, čime se druge biljke ne bi umjele okoristiti.

Jako razprostranjenje vinogradarstva u zemlji, te dosljedno njegova velika gospodarstvena znamenitost zrcale se i u konačnim resultatima procjene, po kojima od 266.606 hektara obradjivog zemljišta, što ima Dalmacija, loza zaprema 81.852 ha, dotično po uredovnoj poljodjeljskoj statistici, 77.794 ha. ako se odbije površina zapremljena drugim biljkama pridruženim lozi, što pri radnjama procjene nije bilo uzeto u obzir. Ova površina od 77.794 ha. zapremljena lozjem, koliko god velika, pače ogromna, ako je prispodobimo sa obradjivim zemljištem i ako uzmemo u obzir ukupnu površinu nasadjenu lozom ciele Austrije, koje ona sačinjava bez sumnje trećinu, ipak cienim, da nješto zaostaje za pravim prostorom, a to ako se promisli na obću grozničavu sklonost, da se težitba loze po svuda rasprostre, žalibože čestokrat na štetu pravog ravnovjesja sa površinom pašnjakâ, takodjer potrebitom za gojenje životinje i produkciju gnjoja.

U raznim predjelima kao n. pr. u Spljetskom kotaru u Kaštelima, u Omišu, Visu, Konavlima, Metkoviću, Imotskom, Sinju, Kninu,

Hosted by Google

Benkovcu, pa u velikim proporcijama u kotaru Hvarskom, Korčulanskom, Bračkom, Šibenskom, Skradinskom, Zadarskom, Paškom i Rabskom, loza je isključiva gojitba, a gdje je mješovita, osim krajeva, gdje je gojidba maslina intensivna, loza prednjači svim drugim težidbama i svuda teži da se specializira.

Sistem ili načim uzgoja loze razširen po pokrajini, u potankostima je različit u raznim predjelima, ali se većinom goji na nizki panj, većim dielom sa ograncima na krakove sa dva ili tri oka. Osobito u Spljetskom kotaru, pa na otoku Visu te gdjedje i u drugim krajevima, loza se goji uprav stablasto sa nizkim panjem, a su dva do četiri dobro smještena ogranka, na kojima su kratki krakovi, i kad je loza izvanredno jaka, gdjekoja rozgva su 4—5 oka. Na otoku Hvaru način uzgoja lozâ odvaja od običnoga i razlikuje se time, što svaki nizki panj ima većim dielom jednu jedinu ali vrlo dugu macu od dva ili tri metra, što donosi kao posljedicu nejednakost proizvoda; na Bolu na otoku Braču opaža se isti sistem, samo što je maca kraća, po prilici 1 m., što je svakako prikladnije. Da se preprieči, da grožđje dotiče zemlju, mace su poduprte na kôce ili taklje većinom drvene ili od trstike, kao na primjer na otoku Pagu.

Da njeki sistem uzgajanja loza može da bude zaista racionalan sa izključivo tehničkog gledišta, treba da rez bude izveden prama snazi panja i obzirom na narav dotične njegove vrste, da se možda ne odnesu najbolje česti sa očijuh; treba da plodonosne rozgve kad se uporavlja dugi rez, stoje po mogućnosti u orizontalnom položaju, a da su srednje duljine, tako da se mogu pravilno razviti oka, koja nose grožđje i da se može dobiti jednoliki proizvod; treba da se mladice, opredieljene za razplodjenje za došastu godinu, čim više okomito razviju, svakako tako da ne ostavljaju odviše u sjeni grozdove; treba da grozdovi doduše stoje blizu zemlje, da se koriste toplinom, ali bez pogibelji da se obrljaju, jer tad ne bi bilo moguće dobiti fina vina čista ukusa; treba da ne kvareći, paće podupirući pravi položaj mladica za plod i onih za drvo, bude što manje naslonâ i da napokon bude moguće u svako doba obradjivati zemlju.

Obzirom na ova pravila, priznajem, da bi se moglo koješta prigovoriti načinu ili još bolje načinima uzgoja loze, koji su kod nas u običaju; ali valja promisliti, da prije svega podneblje, zatim zemljišta, položaji više ili manje pristupni i izloženi vjetrima i t. d., vrste loze, troškovi radnje, oskudica cienih materijalâ za visoke kôce, nužda, radje nego li težnja, velikog i cienog proizvoda, i tolike druge činjenice, utječu mnogo na sistem gojenja loze, te ovaj valja da se prilagodi mjestnim prilikama te kadkada odaleči od samih općenitih pravila, koliko god ova bila opravdana, ako se hoće da odgo-

Hosted by Google

vara u raznim pogledima a nada sve u ekonomskom, u kome slučaju postaje i racionalan.

I doista ja mislim, da ko god dobro pozna naše prilike i ima pravi pojam o gojidbi loze u južnim zemljama, kao što je naša, ne može u načelu a da ne pohvali i odobri naš sistem uzgoja loze, koji zbilja prikazuje mnoge prednosti, a medju t'ma neospornu ekonomičnu shodnost. — I doista uzgoj na stablo već je odavna rabljen u donjoj Italiji, osobito u Puljama, odakle se je po malo raširio po drugim pokrajinama takodjer gornje Italije i Francuske. a navlastito u departmanu Herault, podavajući svuda najbolje resultate.

Nego red je primjetiti, da se je ovaj sistem rasprostranio sa njekim preinakama od našega, osobito radi načina, kako se postupa prvih godina sa panjevima sa redovitim plievljenjem i uštipavanjem e da se brzo dobiju stabljike sa jakim hrekom i ograncima, koje mogu odoljeti vjetrima, zatim radi privezivanja mladica u snop povrh svake glave od panja, netom se iste odrvene u donjoj strani, a na taj se način zaprieči da grozdovi dotiču tle a prištedjuju se koci.

Cienim, da bi kod nas bilo dobro amo tamo uvesti male preinake u načinu uzgoja loza, bilo obzirom na odaljenost panja, što mnogo utječe na dugovječnost loze, bilo obzirom na visinu hreka ili ogranaka, kao što i glede naslona mladica.

U mjestima i položajima manje prisojnim, gdje je obilata rosa kao što je možda slučaj sa mnogim vinogradima u zagorskim stranama zemlje a navlastito u okolici Kninskoj, gdje loze jako trpe od peronospore, uprav radi toga šta krakovi leže na zemlji i radi silne vlage tako da najmarljivije škropljenje ne koristi vele, mislim, da bi pomoću pokušaja valjalo zapustiti odveć nizki panj a prihvatiti način na stablo sa višim hrekom i ograncima, kao u Spljetu i na Visu, te uvesti u isto doba naslone od žice.

Što se tiče ovih naslona mislim da ne bi bilo s gorega pokušat ih i u drugim krajevima, gdje kôci ili taklje mnogo zapadaju, 8—11 for. hiljada, i više, uprav radi velikog troška, što se hoće za kôce, bilo za nabavu, bilo za namještenje bilo radi kratkog trajanja istih, dočim gvoždje i ako mu je nabava skuplja, traje barem 20 godina, ako je dobre vrste, te se godišnji trošak svodi na malo Upotrebljujući žicu lašnje je njegovati i obradjivati lozu a mladice se mogu razporediti kako je prikladnije, da ne leže i da se bolje razviju.

Razumije se po sebi, da, upotrebljujući redove žica, ogranke bi loze valjalo tako razporediti za doba uzgoja, da se oba dva ili sva četiri nadju u istome pravcu sa žicom, a valjalo bi ih privezati

Hosted by Google

za prvi red, dočim bi drugi ili eventualno treći red žice imao služiti za privezanje mladicâ.

I trstika (arundo donax), koja je vrlo ekonomičan naslon, mogla bi se amo tamo pokušati. Uzgajanje trstike razširenо je na Pagu, osobito na rubovima zaravanjka, a pravljenje trsnih kolaca za loze, drugih 50 cm., takodjer je prilično znatno te se prodavaju po 1 f. hiljada; trajanje je ovih kolaca različito i baš od 2 do 4 godine prama vrsti trstike i uzgoja.

U suhim predjelima sa mršavim zemljištem, gdje trstika ne bi mogla dobro puštiti žile jer voli duboko prekopanje, bilo bi dobro pokušat saditi bagrene osobite vrsti bez drača (acaccia Bessoniana), što bi se mogla uzgajati na oklaštreno stablo. Toliko bagreni koliko trstike ako ih se dobro njeguje, vrlo dugo traju te mogu da dadu redovito svake godine potrebitu množinu kolaca sa neznatnim troškom.

Što se tiče gojibe loze u pravom smislu rieč, mogla bi se takodjer učiniti koja primjedba, na pr. glede sadjenja, glede jednolikosti loze, glede njegovanja iste prvih godina, glede zelenog reza glede obradjivanja i gnjojenja zemlje. Ako se pak učine potrebite iznimke, obća gojitba ograničuje se na čišćenje panja, što se obavlja jeseni i zimi, na okopanje loza dotično razkopanje zemlje, koja se razporedjuje u humke takodjer jeseni i zimi, a kad kàda i u kasno proljeće, kad već probiju mladice, na zagrćanje panja dotično poravnanje zemljišta u svibnju i prvih dana lipnja, te na vrlo neznatno gnjojenje, što, i ako se obavlja, ponavlja se u pojedinim slučajevima svakih 4—5 godina, a većinom svakih 8—10 godina.

Ipak cienim, da su mane i pogrješke koje pokazuje naše vinogradarstvo, takove naravi, da bi se lako mogle ukloniti ili popraviti, i to poukom i shodnim odredbama, te da se je isto osobito u pravim vinorodnim predjelima dovoljno razvilo i napredovalo u strogo ekonomskom smjeru, tako da se bez sumnje otimlje prigovoru adamitičnosti i primitivnosti

Što se pak tiče ekonomske koristi vinogradarstva, cienim, da se ova načelno ne smije podvojiti, a to proiztiče takodjer iz prije spomenute činjenice, biva da se vinogradarstvo neprestano širi i postaje sve to intensivnije. Nego sam mnienja, da obračun vinogradarstva, prosudjen sa njekog obćenitog gledišta, ekonomski nije povoljan, kako bi se u prvi mah mislilo. I doista, ako je naći vinagrada u privilegiranim krajevima i u dobrim prilikama intensivne gojtibe, koji davaju dobrih godinâ 60—80 a kadgod i 120 hl. smečena grožđja na hektar, ima ih vrlo mnogo, osobito gdje je mješovita gojitba, koji na istome prostoru davaju tek 8 do 10 hl., s toga se obći rod

Hosted by Google

ne može popriečno računati više od 20 hl. smečena groždja, dotično 15 hl. vina na hektar.

Ako se uzmu u obzir troškovi obradjivanja, koji nisu baš neznatni, premda vinogradarstvo, kako smo kazali, ide strogo ekonomskim smjerom, pače to osjetljiviji radi borde, koju vinogradar mora da izdrži sa lugom, sa peronosporom, sa crvom groždja i t. d. tako da se može uzeti da na hektar iznose popriječno 95 for. Ako se uz to uzme u obzir kmetski odnošaj obćenito razprostranjen, zbog česa vlastnik prima prama zemljištu i položaju, $^1/_2$, $^1/_3$, $^1/_4$, $^1/_5$, $^2/_7$, $^2/_9$, i t. d. proizvoda, valja priznati, da produkcija od 15 hl. vina na hektar ne može da nekako obilato nadoknadi troškove i trude poljodjelca; tim manje, obzirom na malo povoljne prilike, u kojima se nalaze kod nas pravljenje vina i vinska trgovina. Treba s toga poboljšati obračun našeg vinogradarstva, umnožavajući u prvome redu produkciju.

Biti će različiti uzroci, koji su krivi, da se u mnogim predjelima tuže na malu produkciju, ja sam ipak mnjenja, da poglaviti uzrok treba tražiti u sve to većem istrošenju zemlje, prouzrokovanom rjedkim i slabim gnojenjem. — U predjelima skroz vinorodnim, gdje nema pašnjaka ni životinje, produkcija stajskog gnoja i gnjoja mješanca tako je malena, da se mora smatrati nedostatnom, a da se uzdrži jali omogući probitačno i intensivno gojenje loze To se još bolje uvidja, ako se promisli, da hektar vinograda sa priličnom produkcijom valja da barem svake treće godine dobije 500 kvintala dobrog stajskog gnoja, koji radi spora djelovanja kroz one tri godine dava zemljištu svake godine nješto više dušika, fosforne kiseline i popeljike, nego mu diže godišnji rod — Ko je vidio gnjoj što se kod nas upotrebljuje za vinograde i umije ga procieniti što se tiče vrste i množine, koja uprav odgovara potrebama vinograda, ne može na ino a da ne uvidi silnu nuždu providjenjâ, u svrhu da se podupre pravilnije gnjojenje i prikladnije potrebama naših vinograda. I u tu se svrhu treba uteći sredstvima sposobnim da pomnože i nadopune djelovanje razpoloživog gnjoja, a takovo je sredstvo zeleno gnjojenje pomoću sočivnih biljaka te umjetno i hemijško gnjojenje, kojima sve zemlje sa zaista naprednim poljodjeljstvom valja da zahvale svoju veliku i postojanu produkciju.

To je razlog, da je dalmatinsko Namjesništvo prošle zime odlučilo podupirati na temelju naročitog programa izvadjanje pokušaja sa uporabom umjetnog gnoja i u vinogradima i počelo dieliti poljodjelcima mukte njeku stanovitu množinu umjetnog gnjoja bilo jednostavnog bilo sastavljenog.

Hosted by Google

Prijave, za takove pokušaje, koje su stigle, bile su dosta mnogobrojne i baš ih je stiglo ne manje od 44, od kojih 20 iz Zadarskog kotara, 16 iz Spljetskog, 3 iz Šibenika, 3 s Hvara, 1 iz Makarske a 1 s Korčule. Ove su prijave bile sve prihvaćene, pošto nije bilo do toga, da se izvedu pokušaji strogo znanstveni, već pokusi dobrog gnojenja na temelju praktičnih pravila, e da se pokušači uvjere o dobrom djelovanju umjetnog gnjoja, koji je svuda dobro uspio, i da se uporaba ovog gnjoja u zemlji raširi na korist poljodjeljskih ekonomičnih prilika. Cienim da bi bilo dobro za njekoliko godina izasebice nastaviti takovo podupiranje, i osim toga dieliti sjemenje dobrih biljaka za zeleno gnojenje vinograda, kao boba, vučjaka, rumene djeteline i t. d. Nije mi namjera upuštati se na široko u tehničku stranu ovog pitanja; ali ne mogu na ino a da ne iztaknem ekonomičnu i poljodjelsku znamenitost zelenog gnojenja koli obzirom na obogaćenje tla naravnim dušikom uslijed osobitog svojstva sočivnih biljaka, da sisaju dušik iz neizcrpive vazdušne spreme, te da ga preradjuju i pretvaraju u organsku tkaninu, toli obzirom na činjenicu, da zagrčući ove sočivne biljke, kad su u najboljem razvitku, zemlji se pribavlja organska tvar, *crnica* (humus), koja joj poboljšava fizična svojstva, tako da ostane svježa kroz cielo ljeto, a to je za nas vrlo važno, radi dugotrajnih suša, s kojima se moramo boriti.

Ako se promisli, da je životinjski gnjoj u obće skup, jer vreća od 50 kg. zapada od 30 do 50 novč., i da prenos na njeka težko pristupačna mjesta zapada skoro isto toliko; ako se nadalje uzme u obzir, da, kad se i donese u vinograd relativno velika množina ovoga gnjoja, nije ipak moguće podati lozama potrebiti materijal hranivi i uspješni da se oživi vegetacija, jer životinjski gnoj po samoj svojoj naravi i radi postupanja i čuvanja, koje obično traži, ne sadržava nego same tragove pravih plodonosnih tvari, biva dušika, fosforne kiseline i pepeljike, onda nije druge, nego smatrati u našim prilikama gojitbu sočivnih biljaka zelenog gnjoja uz gojenje sa fosfornim i pepeljičnim gnjojima, kao sredstvo najprikladnije, najuspješnije, najnaravnije i najekonomičnije da se preporodi naše vinogradarstvo i da se uzdrže naši vinogradi u povoljnim prilikama produkcije.

Što vriedi za naše vinograde u obće, dobiva još višu važnost, pače providencijalnu znamenitost za ona zemljišta nasadjena lozom u strmim položajima, gdje je uporaba stajskog gnjoja, sve kad bi ga bilo, težka i skupa, pošto uprav vinogradi po briegovima u sušnim položajima, zahtjevaju obilnije dušikovo gnjojenje, a to bi im se lako moglo pružiti zelenim gnjojem biva gojenjem boba, vučjaka i rumene djeteline.

Hosted by Google

Takovo zeleno gnjojenje uz istodobno gnjojenje sa fosfornom kiselinom i pepeljikom trebaju naročito i oni vinogradi, a nije ih malo, osobito u okolici Zadarskoj, Benkovačkoj, Kninskoj, Skradinskoj, Kotorskoj, koji su radi zanemarenog škropljenja ovih zadnjih godina ponovno bili zaraženi od peronospore, te su oslabili i nevoljno rastu pa ih treba ojačati.

Malo prije sam kazao, da bi se zeleno gnjojenje najbolje izplaćalo za gnjojenje naših vinograda, kad bi bila nestašica stajskog gnjoja; doista isto ne traži nego mali trošak za sjemenje sočivnih biljaka, koje treba rano u jesen posijati, da se mogu razviti i dostići potrebito razbujanje u susljednom mjesecu travnju, kada se kose i zagrću u zemlju, i jer treba da se biljke zagrtašice razviju dok loza počiva. da ne bi patila njezina redovita vegetacija Zagrćanje ovih biljaka moglo bi slieditі prigodom prvog običajnog dubokog kopanja, okopanja i odgrtanja u pramaljeće, čime bi valjalo čekati do travnja Ovo zakašnjenje bila bi jedina promjena u običnim radnjama, što bi prouzrokovala uporaba zelenog gnjoja. Hoćemo li, da ga pomognemo fosforno-pepeljičnim gnjojem u količini od 2—3 g. supersfofata sa 17 % ili 4—5 g. Thomasova fosfatičnog brašna i 1—1½ g. pepeljične soli na hektar, što bi trebalo posuti u jesen ili dielom u jesen a dielom puno rano u proljeće, trošak bi poskočio jedno 20—30 for. za hektar, ali bi bio obilno nadoknadjen pomnoženjem produkcije, tim više što bi bilo dosta ponoviti ovaj postupak svake treće godine u priličnim zemljištama e da se loze uzdrže u dobrim prilikama snage i vegetacije; jer na ovaj način zemlja može dobiti do 90 kg dušika na hektar.

U južnoj Italiji uporaba zelenog gnjojenja sa vučjakom a osobitom sa bobom vrlo je razširena, te njoj treba prepisati prilične produkcije mnogih vinograda, premda dobivaju ama baš sasvim rjedka gnjojenja. — U okolici Napulja naročito ne običaje se rabiti gnjoj za vinograde, već ih uzdržavaju samim zelenim gnojejem. Zeleno se gnojenje pomoću rumene djeteline sve to veće rasprostire u gornjoj Italiji a pomoću vučjaka upotrebljuje se u Francuskoj, osobito u Lot-et-Garone.

S toga sam mnjenja, da bi c. k. dalmatinsko Namjesništvo imalo još za došastu jesen razpisati natječaj prijave za izvadjanje pokušaja sa uporabom umjetnih gnjojiva i zelenog gnjojenja u vinogradima, drzeći za osnovu program upotrebljen prošlog zemana sa preinačenjem odredaba, koje se tiču zelenog gnjojenja. Bilo bi takodjer dobro, pribavljati za cienu što više obaljenu umjetni gnjoj i sjemenje sočivnica za zeleno gnjonje onim vinogradarima, koji bez obavezanja, da će činiti osobite pokušaje, odmah bi se latili prak-

Hosted by Google

tičnog zelenog gnjojenja i uporabe umjetnih gnjojiva te bi se obavezali, da će se pri tome držati racionalnih načela i da će izviestiti o svojim opažanjima i o postignutom uspjehu.

Navlastito u skroz vinorodnim krajevima često se naidje na ledine, biva vinograde koji su postali neplodni i koji se zapuštaju za manji ili viši niz godina obzirom poglavito na narav zemljišta. Svrha je ovog zapuštenja ostaviti zemljište da počiva te se iznova omogući poslje njekoliko godina gojenje loze Ovaj je običaj sasvim u redu, što se tiče potrebe, da prodje njeko vrieme prije nego se ponovno nasadi vinograd, ali nije ni najmanje opravdan niti u praktično ekonomičnom niti u tehničkom pogledu, kad se ostavljaju dotična zemljišta neiskrčena i bez da rode i na ugar; to su stvari koje se ne podnose sa moderni racionalnim poljodjelstvom.

Da se naprotiv dotičnim komadima tla podaje potrebito fosfatično i pepeljično gnjojenje i da se na njima goji vučjak, ljekarica i grahorka prama okolnostima podneblja i tla, osim što bi se moglo vaditi vrlo koristno krmivo, izvrstno bi se pripravljalo tlo za lozu, još više kad bi se i u ovome slučaju djelomično upotrebljavalo zeleno gnjojenje. — Ako se pak izkrče dotična zemljišta, kao što sam vidio izmedju ostalog da je običaj i na Hvaru, te vade stari propali panji, osim što se ima korist, da se razlučuju zemljaste česti, zaprječio bi se barem dobrim dielom, zamet gnjileža žila (Dematophora necatrix), što se dosta intensivno opaža po našim vinogradima i što često smeta pravilnom razvitku osobito mladih nasada.

Što se tiče ovog gnjileža, mislim da bi bilo dobro učiniti pokušajâ sa sumpornim ugljikom eda ga se utamani, gdje se pokazuje sa intensivnošću i da se ustanovi da li se doista može preći na novo nasadjenje, bez potrebe da prodje dugi niz godina, kad se zemljište tek očišćeno od starih loza raskužuje sumpornim ugljikom. U ovom pogledu preduzelo se je kod zavoda Sv. Michela u Tirolu obširnih pokušaja koji su doslje dali najboljih resultata.

Što se pak tiče raznih vrsta loza rasprostranjenih u pokrajini, gosp. S. Bulić učitelj pri pokrajinskom poljodjelskom zavodu u Gružu, koji se već njekoliko godina bavi dotičnim poučavanjem, cieni da ih ima 300 do 400 Po obavjestima koje sam sakupio u pojedinim kotarima i po opažanjima, što sam amo tamo mogao učiniti na licu mjesta, zbilja proizlazi da je broj loza, što se goje, znatan, a da ih se u raznim predjelima nalazi mnogo crnih i bielih gdje se goje ujedno u istim vinogradima, pošto čisti nasadi vinograda postoje samo djelomično.

Ista pak vrsta loze često je raširena skoro u svima krajevima, gdje se loza goji, pod najrazličitijim imenima, tako da se može držati,

Hosted by Google

kad bi se utvrdili točni nazivi, da bi broj raznih vrsta loze spao mnogo prama onome što izgleda na prvi mah, ako se držiš običajne nomenklature.

Koliko sam mogao razabrati, i ako u njekim kotarima ima mnogo vrstâ loza, nisu sve jednako razprostranjene a samo malo, valjda dvie tri vrste prevladjuju i više su razširene, tako da se mogu za svaki kotar ili zonu vinorodnu opredieliti osobite ili glavne loze Ja sam nastojao pri svojim oblazenjima ustanoviti najvažnije vrste loza u pojedinim kotarima koli crne toli biele. Ali ne držim shodnim iznieti ih u ovom izvještaju i radi njihove naravi kao što i zbog male važnosti, što mogu imati takovi podatci, osobito kad ista vrsta dolazi pod različitim imenima. Ovaj će se važni predmet morat na po se obielodaniti na temelju ozbiljnog ampelografičnog učenja.

Samo ću primjetiti, da loze sa crnim grožđjem sačinjavaju svuda veliku većinu, tako da se može u obće uzeti, da loze sa bielim grožđjem zauzimlju tek dvadeseti dio površine nasadjene lozom, premda se priznaje, da se u obće biela vina lakše rasprodadu za probitačne ciene. Osim toga mislim da je dobro spomenuti, da ovo zadnjih dvadeset godina, radi jakog traženja dalmatinskih vina sa strane osobito Francuske, razprostranile su se većim dielom vrste grožđja kadre da dadu veliku produkciju punih vina, intensivne šare za križanje, koja su se vina i dobro plaćala, dočim bolje vrste, kao n. pr, malvasija, maraškin, vugava i t. d. pretrpjele su veliko ograničenje.

Pri ovakome stanju stvari čuti se potreba proučiti vrste grožđja raširene u pokrajini toli u ampelografijskom botaničkom pogledu, koli sa praktičkog i kemijskog gledišta, da se konstatuje, razprostranjenost u pokrajini, razni sinonimi, prilagodjivost raznim prilikama klime, položaja i tla, odnosni postupak, zahtjevi gojenja i njegovanja, odpornost proti raznim bolestima, produktivnost, hemijski sastav i narav grožđja i vina, i to sve od onih vrsta, koje se a priori ne odredi isključiti, a u svrhu, da se može na temelju ovih podataka preći na točno i strogo razlučenje postojećih vrsta te odabrati one, koje doista odgovaraju našim prilikama bilo u vinogradarstvenom, bilo u ekonomično-trgovačkome pogledu.

Ovo proučavanje treba da bude osnovom onoj postepenoj pretvorbi, koju valja da učini naše vinogradarstvo i naša enologija, ako hoće da odgovaraju modernom smjeru produkcije i vinske trgovine.

Sadašnje stanje našeg vinogradarstva bez marljivog izbora lozâ sa grožđjem i vinom kakvo bi odgovaralo potrebama i zahtjevima trgovine, i bez čistih nasada, ima za posljedicu, da naša vina ne mogu uviek biti dobro primljena na velikom tržištu za neposredni

Hosted by Google

potrošak te, pošto su loze raznovrstne, i vina su medju sobom mnogo različita, odakle proizticе absolutna oskudica postojanih tipâ, što je prvi temelj vinske trgovine.

Ovu oskudicu, koja je vrlo težka rana naše vinogradarske i vinarske produkcije, treba ukloniti, a to se najprije može postići proučavanjem naših loza u prije spomenutom smislu. To bi se imalo povjeriti gosp. S Buliću, koji kako sam već spomenuo, već od njekoliko godina time se bavi i već je sakupio na malome imanju Gružke škole znatnu zbirku od preko 100 vrstâ dalmatinskih loza.

Trebalo bi, da on oblazi za tri četiri godine izasebice vinorodne kotare u doba, kad groždje zdrije, da može učiti i opisati vrste loza rasprostranjenih; što se tiče poučavanja sastava groždja, mogao bi raditi dogovorno sa c. k. pokušajnom štacijom u Spljetu, dočim bi bila zadaća pokušajne konobe pri naumljenom poljodjeljskom zavodu, da od svake vrste groždja učini 3-5 hl. vina u svrhu, da se može proučavati njegov sastav i karakter, i da se vidi, da li vina odgovaraju te u povoljnom slučaju da se utvrde sigurna pravila glede potrebitih poboljšanja u enologičnim radnjama.

Osim djelatnosti, koju će morati razviti Poljodjelski Zavod i Pokušajna Štacija za proučavanje prikladnih vrstâ lozâ i praktičnih i probitačnih sistema gojidbe i njegovanje lozâ, mislim da bi takodjer bilo vrlo koristno osnovati malih pokušajnih vinograda sa nagradama, raspršanih po najznamenitijim vinorodnim zonama.

Ovi pokušajni vinogradi od najmanje 1000m² površine, valjalo bi da se nasade i obradjuju po točnim naputcima i pod nadzorom organâ c. k. Namjesništva te bi imali poglavitu svrhu, da se kušaju u pojedinim krajevima one vrste dalmatinskih loza, koje se budu pokazale ekonomično prikladne, a osim ovih one vrste inostranih loza, koje bi po svoj prilici kod nas dobro uspjevale toliko glede davanja vina, crnih i bielih, finih i specijalnih za potrošak, koliko glede ranog stolnog groždja za zobanje, što bi moglo postići veliku važnost radi izvoza.

Na primjer od stranih loza sa crnim groždjem mislim da bi bilo dobro pokušati *Carmenet Sauvignon*, porjeklom iz Bordeauxa, koja loza dava vina svjetskog glasa i vrlo dobro uspjeva u južnom Tirolu a osobito u Istri; *franconia*, loza koja mnogo radja, i koja bi u našim stranama mogla davati harmonična i ljubka vina; *kadarka*, koja radja mnogo i redovito, i koja bi u našemu suhome podneblju mogla davati izvrstna harmonična vina cienjena u trgovini; *modra portugiška loza*, radi groždje za zobanje, pošto u Istri na pr zdrije na prvoj polovici augusta, a u trgovini mnogo je cienjena i druge.

Hosted by Google

Od loza sa bielim grožđjem preporučiti je ove: ***Riesling italski,*** koji i u Istriji na pr. vrlo dobro radja i dava vino vrlo dobro intonirano, harmonično i vrlo fino; *bieli Semillon i Sauvignon*, radjaju kasno te su malo izložene štetama slâne a davaju vina tečna i mirisava; *crveni Steinschiller* i *slankamenka*, koje davaju veliki i redoviti plod a davaju biela vina slaba ali harmonična i prijatna, koja se danas kao nigda traže u trgovini Pošto ove dvije vrste loza ljube kratki rez, uprav kako je običaj kod nas, mislim da bi bilo puno koristno razprostraniti ih u pokrajini, polazeći sa stanovišta, da je u interesu modernog vinogradarstva gojiti loza od finih vina, a osobito pak takovih, koje davaju silnu produkciju vinâ, koja bi u velikoj trgovini bila dobro primljena i sigurno namještena.

I *bieli Chasselas* valjalo bi za isti razlog preporučiti, osobito za nizke i ne posve suhe položaje ili koji su izloženi povodnjama u jeseni, zbog česa valja trgati rano, kao što je slučaj na pr. u Konavlima kod Dubrovnika; pošto ova loza zdrije rano, u Istriji na pr. već prve dane kolovoza. Uprav radi posve ranog dozrievanja, ova se loza više goji radi stolnog groždja za zobanje koje se lako može prenašati. Kao loze za groždje od zobanja mogle bi za nas imati veliku važnost i *crveni Chasselas* i *Chasselas crocant*, kojih je poglavito svojstvo, da im je zrno mesnato a mast nije toliko sladak i oskudan kiselinama. Produkcija ranog groždja za zobanje, opet kažem, mogla bi kod nas postići veliku ekonomičnu važnost, kao što nam u malome dokazuje živahna i zaista probitačna trgovina, koju otok Silba tjera sa bielom vrstom ranač, i crnom samonik.

Cienim medjutim, da bi bilo dobro, proučiti i one vrste stolnog groždja, koje su razprostranjene u pokrajini i to sa osobitim obzirom na rano dozrievanje, na prilagodivost i izdržanje prenosa, te na mogućnost očuvanja, što su poglaviti uvjeti za gojenje na veliko stolnog groždja radi izvoza.

Osim vrsta *ranač* i *samonik* na Silbi, imao sam prilike vidjeti amo tamo rasprostranjenu i srpanjsku, koja na pr. u Gružu zdrije o Sv. Petru, biva zadnje dane lipnja a dava mnogo ploda, osobito kad je na dugo rezana, nadalje *aleksandrinski muškat* sa velikim grozdovima i velikim i produljastim zrnima, kojeg je groždje od zobanja prvog reda, ali zdrije tek oko polovice rujna. Osobitu napomenu zaslužuje takodjer vrsta *Boglička*, koju sam vidio kod gosp. Boglića na Hvaru, sa grozdovima 40—60 cm. dugim a 8—9 kg težkim; crna je a zdrije svrhom rujna. Ova je vrsta s početka bila divlja, pa se uslied kulture i redovitog rezanja opitomila. Isti me je gospodin upozorio na tako zvanu *krivljaču*, koje je groždje bielo

Hosted by Google

sa zrnima jajasta oblika a produljastim grozdovima, koji su težki više od 2 kg. i krasno se uzdrže na stablu sve do Božića.

Cienim da bi bilo vrlo shodno, da se silno potiče na gojenje stalnog groždja za zobanje, pošto bi i podneblje i zemljište i položaj mogli pomoći da se postigne krasnih resultata obzirom, da tako rečem, na pomamnost velikih komsumnih središta da imaju ranog voća, zbog česa je sve to izrazitija tendencija gojenja u serama ili postavama.

Uvjek je bilo moje mnenje, koje sam i kao učitelj zastupao sa katedre, da južne pokrajine a u prvom redu Dalmacija, radi svoje orografije i geografijskog položaja, imaju moćan faktor u svome podneblju, bogastvo ogromno da se izcrpi baš pogledom na prerane kulture, koje u našem nebu mogu naći najljepše postave a u našem suncu najprirodniju peć.

Pokušajni vinogradi imali bi na dalje služiti za pokušaj osobitog uzgoja lozâ obzirom na pojedine položaje i na vrste loza, kao što i za pokuse sa različitim podporačima za loze, ali sve to uvjek sa strogo ekonomičnog gledišta.

Nagrade ili pripomoći za takove vinograde valjalo bi opredieliti u iznosu od 100 for. koje se mogu povisiti na 150 for. prama površini, prama većim ili manjim potežkoćama nasade, prama nastojanju koje iskazuje, i povjerenju koje bude nadahnjivao dotični vlastnik, te prama prilikama u obće kadrim da obezbiede postignuće svrhe. Pri odredjenju nagradâ ili pripomoći valjalo bi se držati načela, da se vlastniku nemaju izplatiti svi troškovi nasadjenja, već samo nadoknaditi ga radnje učinjene preko običajnih, dočim bi imao koristi od racionalnog obradjivanja novog vinograda.

Doznaka iznosa nagrade ili pripomoći mogla bi sliediti u dva puta, i to jedna polovina odmah pošto se izkrči i nasadi vinograd, a druga, tri ili četiri godine kašnje kad loze počnu radjati te se uzmogne sa sigurnošću prosuditi, je li nasad uspjeo, a to bi imao konstatovati osobiti odaslanik c k. Namjesništva.

Prijave za potrebite ključice stranih loza, trebalo bi da se prikažu c. k. Namjesništvu, koje bi se imalo postarati da ih dobavi iz krajeva ne zaraženih od filoksere.

Na svrhu mislim, da bi bile shodne odredbe e da se vinogradarima oblakša borba sa mnogobrojnim neprijateljima loze. U tu svrhu, osim potrebitih pouka koli teoretičnih toli praktičnih pomoću štampe i putujućih učitelja, valjalo bi se pobrinuti, da vinogradari mogu dobaviti bez potežkoća, i za što niže ciene, prostog zapadanja najbolje i najmodernije predmete i orudja, i materijale najbolje vrste, koji trebuju za tamanjenje bilo peronospore, bilo luga, bilo crva od

Hosted by Google

groždja. Za ove stvari ne bi se imale izključiti niti obaljene ciene, kad bi prilike bile take da bi to izgledalo shodno. Izvadjajući ove odredbe praktično, razborito, ozbiljno i postojano, mislim da bi se uspjelo podati našem vinogradarstvu smjer, kakav traže današnje okolnosti, biva koji bi težio za povećanjem i poboljšanjem vinske produkcije.

Sad prije nego prodjem na drugo poglavje, osjećam potrebu i dužnost, da se dotaknem u kratko žalosnog predmeta filokseričnе zaraze, i to ne namjerom, da postavim konkretnih predloga, koji bi služili temeljem i pravilom radu, koji bi se imao preduzeti za utamanjenje kobnoga ušenca, pošto za to djeluje pokrajinsko filokseričnо povjerenstvo, već prosto da označim svoje stanovište u ovom preznamenitom pitanju

Premda osvjedočen amerikanista, jer sam imao prigode naći se dulje vremena u zemljama, gdje se upotrebljuju s najboljim uspjehom amerikanske loze na osnovi domaćih loza, i praktično baviti se ovim predmetom, ipak ne ću moći nikada prionuti uz ideju, koja rek bi hoće da prevlada, niti priznati da je shodno nagoditi se lahke ruke sa filokserom, te otvoriti širom vrata amerikanskim lozama u pokrajini, a to uprav s razloga, što zbog opažanja, koja sam mogao učiniti, cienim, da ove loze kao podloge toliko radi većeg troška nasada i gojidbe, koliko radi položajâ i zemljištâ ne bi kod nas našle uvjek povoljne uvjete za njihovu upotrebu i uspjevanje, dapače u vrlo mnogo slučajeva naišle bi na neodoljive zapreke.

Da se ne prenaglimo u ovome poslu, pače da postupamo polagano i razborito, svjetuje nas oro i hidrografični sastav zemlje, po kojemu imamo veliki broj vinorodnih zona, jedna od druge podpuno odieljene, pa i sam način, kako se širi i razprostire filoksera.

Doista polag i najzadnjih opažanja i izkustava, prirodno širenje filoksere na daleko pomoću krilatica, koje se je prije držalo najpogibeljnijim, spojeno je sa mnogim zaprekama, i to takim, da nastaje sumnja, mogu li ove u obće doprinieti širenju uši u vinogradima nasadjenim samim domaćim lozama Naprotiv čovjek je besumnjivo najglavniji faktor jakog i prostranog širenja filoksere, pošto se je moglo konstatovati u svim krajevima gdje je nalazimo, da nije doprla prirodnim načinom, već sa zaraženim materijalima, što su bili unešeni.

Naš rad treba dakle da ide za tim, da se doduše obilno oskrbe amerikanskim lozama krajevi, gdje je a priori izključen uspjeh distruktivnih sredstava, ali u isto doba da svim sredstvima priečimo rasprostiranje filoksere, gdje god je to tehnički moguće, te da preko svake mjere branimo od zaraze one vinorodne zone, koje su još

Hosted by Google

zdrave, e da čim dulje očuvamo njihovu čilost, a što bi u narodnom ekonomičnom pogledu značilo već dosta veliku korist.

U ovu posljednju svrhu, koja ima životnu znamenitost za domaće vinogradarstvo, mislim da bi valjalo ozbiljno i strogo provadjati postojeće zakonske propise, koji se odnose na uvlačenje i širenje filoksere, i prihvatiti odredbe, po kojima će se omogućiti strogi nadzor u obće a osobito neposredni nadzor, da se zaprieči, da se u našim vinorodnim zonama, još ne zaraženim, ponovi, što se je dogodilo na Olibu, Silbi i Pagu, i u skoro svim drugim krajevima zaraženim od filoksere, biva da su se odkrila prva zarazna ognjišta 6 do 8 godina kašnje, nego su se zametnula. i kad su bila već dobro ukorienjena, a da bi se moglo misliti na uspješno njihovo ugušenje.

Istina je, da bi u ovom pogledu mogla mnogo doprinieti mjestna filoserična povjerenstva, kojih je zadaća uprav da nadgledaju neprestano vinograde, vrtove kao što i trgovinu i prodaju rozgovâ ključica i stvari, koje spadaju na vinogradarstvo, e da se zaprieči unešenje filoksere u dotičnu okolicu. kao i da pomognu svom silom pronaći ušenca, ako se je već uvukao, te uništiti zarazno ognjište, dok je još na vrieme kakav liek. Ali valja priznati, bez povrede ičije osjetljivosti, da ta povjerenstva po dokazima, koja su nam dala ovdje i u drugim pokrajinama, ne pružaju doista ono povjerenje i onu sigurnost, što je potrebito da možemo biti mirni u ovome pogledu. koji tako živo zasjeca u ekonomične interese zemlje. S toga mislim da je potrebito, e da uklonimo nemila i žalostna iznenadjenja, dati pregladat svake godine po osobi vještoj, razumnoj i savjestnoj sve vinorodne krajeve zemlje, nalogom da preduzme mnogobrojna istraživanja oslanjujući se na pomoć dotičnih obćina i filokseričnih povjerenstava Ova iztraživanja valjalo bi naročito ondje preduzeti, gdje ima vinograda, što propadaju, a to bi vještak iztražitelj imao saznati po obaviestima crpljenim poglavito kod samih vinogradara težaka.

Trošak, što bi filokserični fond valjalo da podnese za istraživanja ove vrste, bio bi svakako opravdan i bio bi obilno izplaćen uspjehom samih iztraživanja, naravski kad bi osoba u tu svrhu odabrata odgovarala i znanjem i ozbiljnošću i savjetnošću.

Prieglavak.

1. Nastavljanje akcije započete prošle zime, da se na temelju naročitog programa podupire izvadjanje praktičnih pokušaja sa uporabom umjetnog gnjoja u vinogradima, dopunjujući je dieljenjem sje-

Hosted by Google

mena dobrih sočivnih biljaka za zeleno gnjojenje, kao boba, vučjaka, djeteline i t. d.

Godišnji trošak for. 1000.

2. Pribavljanje umjetnih gnjojiva a osobito sjemena prikladnih sočivnih biljaka za zeleno gnjojenje uz ciene što više obaljene onim vinogradarima, koji bi bez obaveze da će izvadjati osobitih pokušaja, željeli odmah preći na zeleno gnjojenje i na uporabu umjetnog gnjoja te bi se samo obavezali, da će se pri tome držati racionalnih pravila i da će izvjestiti o svojim opažanjima i o postignutom uspjehu.

Godišnji trošak for. 500.

3. Proučavanje vrsta groždja razširenih u pokrajini bilo u ampelografijškom botaničkom pogledu, bilo sa praktičnog gledišta, eda se uzmogne preduzeti točno i strogo razlučenje postojećih vrsta te izbor onih, koje doista odgovaraju našim prilikama koliko u pogledu vinogradarstva, toliko u ekonomičnom trgovačkom pogledu.

Godišnji trošak for. 500.
za četiri godine.

4. Osnovanje malih pokušajnih vinograda od najmanje 1000m^2 površine, uz nagrade, u svrhu, da se kušaju u pojedinim krajevima domaće i strane vrste loza, kao što i osobiti načini uzgoja i naslanjanja loza.

Godišnji trošak for. 500.
a to za 10 godina.

5. Podupiranje vinogradara u borbi sa mnogobrojnim neprijateljima loze, nastojeći da mogu dobaviti bez potežkoća i za ciene što je više moguće nizke, prostog zapadanja, najbolje i najmodernije predmete i orudja i materijale najbolje vrste, koji trebuju za tamanjenje peronospore, luga, crva i t. d

6. Odrediti da osoba vješta, razumna i savjestna svake godine obidje sve vinorodne krajeve zemlje, nalogom, da preduzme mnogobrojna iztraživanja u pojedinim okolicama, a osobito gdje ima vinograda što propadaju, što bi vještak istražitelj imao saznati po obavjestima.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE VII.

Vinarstvo

Ukupni godišnji proizvod vina u Dalmaciji relativno mnogo je znamenit, jer se može uzeti, da na površini, nasadjenoj lozom, od 77.794 ha. i sa srednjim proizvodom od 15 hl. na hektar iznaša, popriečeno 1.200.000 hl. — Uzme li se u obzir množina vina što se neposredno troši u zemlji i koja se može računati na skoro pô miljuna hektolitara, ako se predpostavi pučanstvo od 527.425 duša potrošak od četvrt litra vina na glavu; uzme li se nadalje u obzir i ne mala množina vina, što se koje godine pokvari ili se upotrebi za pravljenje kvasine, može se držati, da svake godine ostane oko 600.000 hl. vina razpoloživa za izvoz.

Ova kolikoća, i ako znatna obzirom na prostranost površine lozom nasadjene, mogla bi se, po mome dubokom osvjedočenju, i kako sam već i u zadnjem poglavju naglasio, mnogo povećati i ujedno poboljšati. A što u narodno-gospodarstvenom pogledu znači povećanje i poboljšanje njekog proizvoda, koji je već sada znatan, može se tek onda procieniti, kad se zna ili promisli, da je vino glavni uslov obstanka cielog poljodjelskog pučanstva dalmatinskog primorja i da posljedice kojeg mu drago dogodjaja, koje koriste ili štetuju vinogradarstvo ili trgovinu s vinom, rasprostru se odmah svuda, te ili dadu udarac ili razvesele najzadnju kolibu, pošto je svaki seljak neposredno ili posredno usljed kmetskog ugovora posjednik i proizvodilac i pravilac vina.

Povećanjem vinskog proizvoda na široko sam se bavio u zadnjem poglavju. Pošto sam u istome razpravljao i o poboljšanju proizvoda, što se tiče prvobitne tvari, ne preostaje mi sada drugo, već uzeti na pretresanje one mjere, koje bi trebalo preduzeti, da se promakne i poboljšanje vinskog proizvoda i ozbiljna, sigurna i naplativa razprodaja vina, koja se može postići samo dobrom zdravom i trajnom vrstom vina postojanog haraktera i uzora.

Baci li se prije svega pogled na sadanje stanje pravljenja i uzdržavanja vina ovdje kod nas — i ako treba priznati, da se je ovih zadnjih godina, kako sam bio obavješten, u ovom pogledu pokazao vrlo osjetljiv napredak — brzo će se svak osvjedočiti, da se u obće

Hosted by Google

radi na način, koji se još mnogo dade popraviti i nadopuniti. I doista, ako se učine mnoge pohvalne iznimke, u općenitosti ipak, pošto svaki seljak radi oko svoga groždja i pravi vino od svoje proizvodnje, ne mari se vele, niti se trga u zgodno doba, niti se prebire groždje, a to bi tim više bilo potrebito, što radi nestašice jedinstvenog panja u lozju i radi crva koji je razširen u pokrajini i zbog drugih razloga, većim dielom izmješano je bielo i crno groždje, sladko i kiselo, ono što ranije i ono što docnije zdrije, dotično zdrelo i nezdrelo, zdravo i pokvareno; vrienje masta biva u neprikladnim posudama, niti je providjeno da drop ostane uronjen u tekućini dok ova vrije, te doticaj tekućih česti sa ljuskama i hostovinama odveć dugo traje, ako se izuzme pravljenje vinâ zvanih opol; pretakanje vina i nadoljevanje vrlo je nepravilno; postupanje sa bačvama većim je dielom nesavršeno a uporaba sumpora u konabama nije razprostranjena, kako bi trebalo da bude; konobe pak, koliko što se tiče čistoće, toliko što se tiče temperature vrlo su rjedko u prilikama povoljnim za očuvanje vina. Radi toga posljedicom svih ovih pogrešaka a djelom i radi vrsta groždja, imamo vina gusta, jako bojadisana sa mnogo troslevine, nejednaka vrlo nestalnog tipa, koja kao predmet neposrednog potroška nemogu steći dobar glas u velikoj trgovini, a što je najglavnije, vina, koja se brzo kvare te težko premaše ljeto, jer klice, a osobito kvasinove gljivice, od trganja do potrošenja, imaju tisuću prilika da ga obladaju.

Povrh svega osjeća se obća nestašica dubokih konoba sa stalnom temperaturom radje nizkom, i koja se svakako može ravnati izmedju 8°; 14° C. Ove su konobe neobhodno nuždne za dobro i sigurno uzdržavanje onih vina, koja se ne mogu odmah prodati ili potrošiti i iza tihog vrienja moraju da prodju sve one nježne pretvorbe koje su potrebite da vina dozriju i da se usavrše.

Mnoge pohvalne iznimke, koje sam prije spomenuo, sastoje u tome, što po svim višim mjestima postoje konobe od njeke vriednosti, oskrbljene i rešetkam za zrnenje groždja i tiskovima i sisaljkama i badnjima za vrienje i modernim bačvama, donapokon u cementu sa staklenim stienama, te se u mnogima, jer ih upravljaju razumne osobe, u obrtu sposobne, obskrbljene sredstvima, spravljaju dobra vina, fina i prikladna za izvoz na najbolja tržišta Vrlo liepe primjere u ovom pogledu pružaju razne konobe u Spljetu, Trogiru, Šibeniku i po otocima Visu, Braču i Hvaru, izmedju kojih njeke doista izvažaju znatnu množinu vina ne samo po tržištima u Trstu i Rieci, već i po Njemačkoj, Beču Pragu, Poljskoj i Štajerskoj.

Ipak se ne može poreći, da i oni koji imaju najbolje namjere, da svome vinarskom obrtu dadu ozbiljni trgovački smjer, treba da

Hosted by Google

se bore sa ne malim potežkoćam, osobito ako hoće da dobave tvar prvobitnu, koja podpuno odgovara potrebama i zahtjevima pravljenja izabranih vina postojana uzora i podobnih za izravni potrošak na velikim tržištima.

Pri ovakom stanju stvari u prvom se redu pokazuje neodoljiva potreba poučavanja, kao no i naukâ i pokušajâ u vinarskim predmetima.

Što se tiče poučavanja, ovo se može najprije postići po putujućim učiteljima koji — nadati se je dajbudi do skora — raspršani po raznim kotarima moći će razviti dosta intensivnu djelatnost te opominjati i biti pri ruci osobito manjim proizvadateljima vina u svim onim konobarskim radnjama, koje valja iz zvadjati hoćeš li da dobiješ dobra i trajna vina. U predjelima skroz vinorodnim koristeći se pomnoženim brojem putujućih učitelja i osobljem zavodâ i pokušajne postaje moći će se s vremenom okupiti više tehničkih sila u doba trganja i većeg rada u konobama, e da diele teoretično-praktične pouke o najvažnijim radnjama, salazeći na licu mjesta u vinograde i konobe.

U isto doba trebat će se pobrinuti za redovito držanje vinarskih tečaja svake godine kod poljodjelskog zavoda i pokušajne postaje u Spljetu, i to po pravim vještacima, i usposobljenim u predmetu, koji do kraja poznavaju vinarske prilike zemlje te će moći upozoriti na uobičajne pogrešne radnje s vinom, obrazložiti ih jasno i podpuno ali znanstveno, i na nje svratiti pažnju pohodilaca. Na taj način i olakšavajući polaženje tečaja, podieljujuć podpora mladićima siromašnim, kako je to već odredjeno za takovi tečaj koji će se držati ove godine u studenome kod postaje u Spljetu, stalno će se u malo godina izučiti znatan broj osoba, koje raspršane po svim vinogradarskim zonama doprinijet će vrlo mnogo onom poboljšanju vinarskih radnja, koje svima stoji na srcu. Uspjeh ovih tečaja biti će još dobrotvorniji, ako zavod dotično poučavatelji budu mogli razpolagati obilnim pokaznim materijalom. S toga i u ovom pogledu biti će shodno da zavod i pokušajna postaja budu oskrbljeni konobom, baš uzornom i glede gradnje i glede stalne temperature, i glede čistoće, i glede posude za vrenje, i glede bačava za sahranu i glede konobarskog orudja u obće, i glede izabranog i obilnog materijala za preradjivanje, i glede pokušajnog pravljenja vina.

Kako sam spomenuo u zadnjem poglavju, konoba pokušajne štacije treba da bude uprav zgodna za pokušaje te dobro izvedena, e da se uzmogne ozbiljno i na siroko proučavati sastav i osobitost naših vina, te će valjat u tu svrhu odmah s početka, dok vlastiti

Hosted by Google

pokušajni vinogradi ne počnu radjati, dobavljati biranog groždja od privatnih vinogradara.

Uvjeren sam da takova pokušajna konoba, razborito upravljana, dobro organizana i oskrbljena prikladnim sredstvima, bila bi dovoljna za izvedenje svih onih pokušaja i istraživanja, koja su potrebita a da se nadopuni proučavanje našeg vinogradarstva i vinarstva za moći davati sigurnih naputaka toliko glede poboljšanja produkcije prvobitne tvari, koliko glede potrebitog poboljšanja vinarskih radnja za promicanje naše trgovine s vinom.

Eda se lakše postigne svrha, trebat će, da zavod objelodanjuje resultate u ovom pogledu kraju privedene sa potankim obrazloženjem, i da drži javne kušnje, koje su sredstvo vrlo uspješno, moćno i praktično, a da se spoznadu vrline i prednosti vina savršenih i na glasu, a još više odskoče mane nevaljalh, da se opitomi ukus, te dosljedno pri pravljenju vina uvedu sva poboljšanja potrebita za pripravljanje dobrih vina.

A pošto je govor o kušnjama vina mislim da bi bile vrlo shodne i pomanje javne kušnje, koje bi se mogle prirediti svake godine amo tamo po mjestima, za koja pravljenje vina ima neku znamenitost. Iste nebi pak smjele imati značaj sajma ili ti izložbe, već prosto imati obličje kušnjâ sa jedino poučnom svrhom Biva vina izložena na najprostiji način, već analizirana od c. k postaje u Spljetu, koja bi se u tu svrhu imala bezplatno zauzeti, iznieti ih na kušnju uz sudjelovanje vještaka a na temelju ove procjene priopćiti svakom pojedinom izložitelju na glas ili pismeno ocjenu, koju je vino dobilo, i eventualne mane, u toj prigodi pronadjene, te naputak kako će ih u buduće odstraniti.

Ove čedne kušnje bez spravâ, ali uprav za to još više koristne, malo bi zapadale i mogle bi se držati na temelju odnosnog programatičnog pravilnika, osobito u onim mjestima, gdje bi občina pokazala, da se zanima za stvar te imenovala osobiti Odbor s nalogom, da se tim predmetom bavi te se pobrinula za pomješće i ostalo, što je potrebito za kušnju ujedno sa poslužbom. C. k. Namjesništvo imalo bi nositi trošak za vještake i za nabavu tipičnih vina, koja bi se dala kušati izlagateljima, da mogu na koristan način pra viti prispodoba.

Za pouku osobito malih pravilaca vina mislim da treba dati veliku važnost objelodanjenju naputka, koji bi jasno i priprosto razpravljao o glavnim pravilima za pravljenje vina, te da služi konobarima kao sjeguran i lak vodja. U tu svrhu trebalo bi da bude bogato ilustriran slikama, koje bi prestavljale strojeve i orudje enologično i najmodernije sprave od konobe, a sastavljen na način, da

Hosted by Google

bude uzeto u obzir sve što je važno za pravljenje vina, počamši od časa kad sazdrije groždje i od trganja, koje se kod nas zbiva većinom pogrešno, takodjer poradi pogrešnog kmetskog sistema, dočim je od poglavite znamenitosti za pravljenje dobrih i trajnih vina.

U svrhu pak da se u zemlji bolje upoznadu sa savršenim vinarskim orudjem i da se olakša njihovo raširenje, bilo bi zhodno za sada pri poljodjelskoj poslovnici u Zadru, o kojoj će kašnje biti govora, i pri naumljenom poljedjelskom zavodu u Spljetu, ustanoviti permanentnu izložbu strojeva i orudja ove vrste, koje bi se moglo razdavati sa podpunim jamstvom glede vrste i uz ciene koliko je moguće obaljene, svakako koje ne nadmašuju pravi trošak.

Prelazeći sada na našu trgovinu s vinom, može se kazati, da ove godine, osobito radi slabe ljetine u mnogim krajevima, razprodaja vina nije naišla na velike potežkoće za one koji su se umjeli okoristiti dobrim prilikama te su zadovoljili umjerenim cienama, koje su se za crna vina vrtjele izmedju for. 11 i 15. a za biela izmedju 12 i 17 for. na hektolitar Sa svim tim ne može se poreći, da se ova trgovina poglavito onih godina, kad je proizvod preobilan tako da se ne može razprodati na našim običnim tržištima, nalazi u prilikama hoćeš nećeš težkim, a to valja pripisati dielom bez dvojbe obćoj utakmici koja se često služi sredstvima i proizvodom ne uvjek dozvoljenim, a dielom opet dobro poznatoj klauzoli u trgovačkom ugovoru izmedju Austrije i Italije, koja je ovoj, a najpače južnim pokrajinama, radi nizke ciene zemljišta, slabih nadnica, postojećeg povlašćenog željezničkog cenika za prevoz vina, mosta i groždja i radi lakših komunikacija u obće, omogućila da pravi utakmicu našem vinu, gdje se ovo lahko razprodava. Ipak bez povrede ičije osjetljivosti valja priznati, da su prilike našega izvoza vina malo liepše, većim dielom posljedica činjenice, da napredak u vinarskoj tehnici nije se razvio u istoj mjeri se povećanjem produkcije, biva da se vinarski obrt nije organizovao tako da bi odgovarao zahtjevima spoljašnih trošilaca i da se je i u trgovačkom pogledu naprama drugim zemljama odveć malo radilo Trgovina našim vinom, valja priznati, i sada po mome mišljenju stoji na slabom temelju, jer ako se učini malo pohvalnih iznimaka, većinom se radi sa materijalom, koji lako podlegne posljedicama utakmice, poglavito jer mena osobitosti izrazite harakteristične i što je glavno postojane, da bi se moglo metnuti velikim tržištima bilo za neposredni potrošak bilo za druge svrhe, i da bi moglo sebi obezbiediti prostran i sjeguran izvoz. Valja promislit da dan danas proizvodi, koji se iznose na tržišta, tjeraju utakmicu, koja poradja pravu borbu, a iz te ne mogu izniet glavu već natjecatelji obrtnički i trgovački dobro organizovani.

Hosted by Google

Kod nas se naprotiv velika množina vlastnika i proizvodilaca bavi i pravljenjem i razprodajom vina, te zbog toga zapinje pravi enologični napredak u obrtničkom pogledu a postaje skoro nemoguć svaki uspješni i koristni napredak trgovine s vinom.

Ako se učine potrebiti izuzetci, proizvodilac ne može uvjek praviti velike množine prikladnih, mekih, ljubkih, savršenih vina, koja bi mogla iz konobe ravno ući u veliku trgovinu i otvoriti sebi put, jer nije moguće, da će on uvjek umjet spojiti sa glavnicom od tvari onu od pameti, a to je ovdje potrebito. Obično dosta je, da ovaj spravi vino dobro i trajno, dočim je zadaća pravog obrtnika i trgovca nabavljati vino na veliko, u svojim ga konobama skupiti i smjestiti, te pustit ga da se tu usavrši, te prikladnim i pametnim križanjem udesiti ga zahtjevima potrošilaca.

Proizvodilac moći će, valjda i sa vlastitom koristi, biti razdavalac svog proizvoda, kad bi potrošak u zemlji dostajao, da se razproda ciela ljetina, kad potrošioci ne bi postavljali nikakovih zahtjeva, već bi bili našeg ukusa, te se zadovaljavali proizvodom pripravljenim, onako na Božiju, bez tolikog savršenstva u zanatu, dapače na starinski način pravljenja vina, kako je to slučaj n pr. sa Tršćanskim tržištem, koje trati i prilično dobro plaća kao dobro vino, ono koje još zaudara turnjem, i koje je po tomu još vrlo mlado te pridržava njeki stupanj opornosti. To je pitanje ukusa o komu se ne može razpravljati, i ko radi sa Tršćanskim tržištem uvjek će mu biti koristno praviti vino na starinsku bez tolikog usavršenja.

Drugi je pak posao, kad valja razdati previšak produkcije, koji se ne može razprodati na našim potrošnim tržištima. U tom slučaju ili se valja ograničiti da donašamo na tržište prosta vina za križanje za koje se ne može vele zahtjevati, niti se šnjima može oživotvoriti izvoz doista obširan, ozbiljan i siguran ; ili ako se hoće prodati vino za izravni potrošak, treba nastojati da udovoljimo različitim ukusima i zahtjevima novih potrošilaca, da tako dademo pravilan odušak vlastitim proizvodima. U ovom slučaju naše nastojanje valja da bude tim postojanije i razboritije, što glede finih vina za izravni potrošak ne dolazi uvjek kupac k nama, niti on nama čini ponude, već smo mi većinom prinuždeni tražiti kupce, i to osobito ondje, gdje se je razmahala utakmica drugih vinorodnih zemalja.

Pri ovakim prilikama kako je moguće, da proizvodilac, osobito mali i srednji, sve i ako je u stanju da pravi dobro i savršeno vino, sebi osjegura prodaju na dalekim tržištima? Može li on uvijek imat razuma, takta, trgovačkog oka i ne malu glavnicu, što je sve potrebito ; urediti svoju konobu da može praviti vina zdrava, trajna, harmonična i u velikoj množini jednolika, uzorna i da odgovaraju za-

Hosted by Google

htjevima onih tržišta, na koja cieni da će se moći iznieti njegov proizvod sa njekim uspjehom; proučiti prilike prenosa i carine iz jedne zemlje u drugu; pretražiti do kraja vrste i ciene vinâ, koja se uvoze i prodavaju na boljim tržištima, pa da pravi ozbiljna i točna izporedjenja sa svojim proizvodom, a kad se s tim upozna da može pokušat iznieti ga?

Jasno je, da proizvodilac sam po sebi u obće ne može sve to providjeti te mora većim dielom radi pomanjkanja silâ klonuti duhom i podleći posljedicama potežkoćâ, koje se neumoljivo opiru razprodanju njegovih proizvoda.

Ta je okolnost vrlo nepovoljna, te joj se ne može pomoći već udruženjem, biva ustrojenjem zadrugâ, koje bi sastavljali mali proizvodioci a uza njih, na veliku svoju korist i u interesu domaćeg vinarstva, mnogi jaki proizvodioci, koji se u obće ne staraju mnogo za svoje konobe ili im fali potrebita sposobnost jal pouka, da se mogu uspješno tome posvetiti, ili neće jal ne mogu da povjere upravu osobama razumnim.

Ove zadruge imale bi svrhu, da svojim članovima osjeguraju što veću korist od njihova proizvoda, bilo zajedničkom radnjom oko groždja sabrana u okolišu zadruge, bilo zajedničkom prodajom proizvedenog vina rakije i ostalih uzgrednih preostataka, kao što do potrebe i prodajom masta i samog groždja

Iste bi se zadruge mogle udesiti po pravilniku osnovanu na zakonu 8 travnja 1873 o obrtničkim i gospodarstvenim zadrugama, i uprav po nacrtu B, u kome su utanačene odredbe potrebite da se obezbjedi napredovanje ove ustanove, što se tiče uprave, i racionalnog pravljenja vina, kadra da uzdrži i poveća glas domaće proizvodnje.

Solidarnim jamčenjem družinara bilo bi ograničeno na iznosak, s kojim sudjeluju, ili prama okolnostima, na dvostruki, trostruki, pa i desetorostruki takovi iznosak. Družinari bi morali redovito predati cielu količinu groždja svoje proizvodnje u zadružnom okolišu, a to sve još netješteno, osim osobitih iznimaka, koje bi prama mjestnim prilikama trebalo naznačiti u dotičnom pravilniku. Ova se odredba ne može nego vruće preporučiti, gdje samo može biti izvršena, pošto groždje pretvoreno u mast u vinogradima često se zgrije, te kad se poslije prenese u badnje ne razčišti se doista, već je medju ostalom takodjer u pogibelji da se uzocti.

Ove zadruge pomoću jamčenja družinara mogle bi nabaviti putem vjeresije glavnicu potrebitu za radnju, kad glavnica sastavljena od dioničkih iznosaka ne bi bila dostatna u tu svrhu, te bi mogla podpomagati svoje članove novčanim predujmovima, davajući vjeresiju na groždje po srednjoj cieni tržišta. S toga se može kazati, da

Hosted by Google

bi takove zadruge bile pravo dobročinstvo osobito za male vinogradare, jer bi mogli prodati svoj proizvod u kojoj mu drago godini, uz uvjete relativno dobre i osloboditi se dosta puta od onih koji idu za tim, da se okoriste i obogate njihovom ekonomičnom zabunom.

Koristi vinogradarskih zadruga, kao ustanove sa sudjelovanjem mnogih i sa ograničenim jamstvom, bile bi stalno vrlo znatne jer bi iste pomogle da se puno poboljša pravljenje i manipulacija vina i da zemlja napreduje na polju vinarske tehnike; da se veliki dio proizvodilaca, osobito malih vinogradara izbavi od težkih i ozbiljnih zabuna u kojima se nalaze zbog razprodaje svoga proizvoda za pristojne ciene; i napokon da nadahnu kupcima, osobito inostranim, povjerenje koje je potrebito u današnjim prilikama vinskog tržišta u obće I uprav sa ovog posljednjeg razloga imale bi ove ustanove sa sudjelovanjem mnogih, težiti izključivo za pravljenjem vina zdravih trajnih i cielih, te u obće u svojim poslima uvesti najsavjestnija poštenje.

Trebalo bi po mome mišljenju, da zadruge, o kojima je rieč, započnu svoj rad čedno, ne izlažući se velikim troškovima za namještenje konobe, pa se onda prama razvitku proširiti služeći se s početka kao konobarom po mogućnosti kojim razumnim družinarom, povjerljivim, obdarenim zdravim i sigurnim enologičnim znanjem. Iste bi morale bi oslobodjene, barem prvih godina, od plaćanja obrtarine i dohodarine i drugih daća, eda im se oblakoti ustrojenje i obstanak

Ujedinjenje dava snagu, a čudesa udruženja svima su poznata: naši vinogradari, osobito mali, valjalo bi dakle da su nadahnuti idejom, svim silama nastojati oko zajedničkog pravljenja vina u dosta velikoj množini, a to zdrava, trajna vina, čista ukusa, koje bi vino moglo služiti ili za neposrednu prodaju velikim izvanjskim trgovačkim kućama ili za pripravljanje u samoj zemlji prikladnom i razboritom primjesom njekih odredjenih i ustrojsih vrsta vina savršenih, harmoničnih, koja svakako prijaju ukusu izvanjskih potrošilaca.

Vinarske zadruge i ako posve savršeno uredjene, ako se ostave svojoj radinosti i inicijativi, ne bi po sebi mogle odgovarati očekivanjima; s toga toliko njima koliko pojedinim vlastnicima i pravljačima vina valjalo bi da energično priskoči u pomoć kakvo jako vinarsko ili enofilno družtvo, koje bi se, prosto od svake ideje špekulacije ili dobitka, ozbiljno posvetilo sa prostranim trgovačkim izgledima, da ostvori vinarsku trgovinu punu života i pohleta, kakva je nuždna vinorodnim zemljama sa našim prilikama

Ovako družtvo bilo je zamišljeno od našeg Pokrajinskog Poljodjelskog Vieća, te se je zauzelo da mu osigura podporu visokog

Hosted by Google

c. k. ministarstva za Poljodjelstvo, koje mu je doista osiguralo godišnju pripomoć od 1000 for. Ne može se dakle na ino već vruće željeti, da se to družtvo čim prije osnuje, te oko sebe okupi zanimanost svijuh, i proizvodilaca i trgovaca vina, koji izčekuju razvitak vinarskog obrta i trgovine kao poglaviti probitak zemlje. Tim više je željeti da zanimanici obćenito prionu uz ovo družtvo, što i Vlada i Pokrajina i druge institucije imale bi na taj način više prilike da ga podupru, te bi se, osim materijalne koristi postiglo ono moralno saučešće, koje ako je nuždno, da uspije koje mu drugo poduzeće, neobhodno je potrebito ovome družtvu. koje će se morat boriti sa mnogom potežkoćom, hoće li da izpuni svoju zadaću.

U ostalom cienim, kad se uputi obća djelatnost ovog družtva osobito sâkupljajući i objelodanjujući sve podatke, koji mogu zanimati produkciju i trgovinu s vinom; promičući i podupirući ustrojenje vinarskih zadruga; priredjujući zemaljske ili predjelne izložbe ili sajmove za vina sa javnim kušnjama; koristeći se svim znatnijim austrijskim ili inostranim izložbama, eda se sviet po prikladnim uzorima upozna sa našim proizvodom; proučavajući zahtjeve potrošilaca u onim zemljama, gdje bi bilo moguće razprodavanje naših proizvoda; osnivajući eventualno zaliha malih bačvica ili staklenica pri skladištama ili gdje je viša navala stranaca; služeći se do potrebe valjanim putujućim agentima i crpeći u obće korist od svih probitaka, koje u trgovačkom pogledu pruža ozbiljna i dobro shvaćena reklama, kojoj se je sad svakako nuždno uteći, ako se hoće uspješno promaknuti našu trgovinu s vinom, cienim naime, da bi se s razvitkom takog djelovanja porodile mnoge zgodne inicijative, kojima ne bi pomanjkala podpora privatne špekulacije, koja bi ih brzo prisvojila To osobito vriedi glede domaćeg pripravljanja, sredstvom shodnog miešanja, velikih množina vina postojanog tipa za neposredni potrošak na dalekim tržištima, pripravljanje kojega treba da bude ideal našeg vinarskog razvitka i koje će baš onda biti moguće kad se ozbiljnim radom budemo bolje organizirali u obrtničkom i trgovačkom pogledu.

Malo prije govoreći o uzrocima, koji otegoćuju proširenje naše vinske trgovine, spomenuo sam utakmice proizvodâ ne uvijek dozvoljenih. Doista prevozni obrt i trgovina sa vinom patvorenim pomoću suhog groždja, tamarinda, tako zvanog izvadka od masta, sećera, alkohola, glicerine i t. d. u zadnje su vrieme uzele su taki mah, da se proizvodilac vina koji radi na poštenoj osnovi, ne može održati, jer tvornice, u pravom smislu rieči, umjetnih vina turaju u trgovinu bistrih vina, dobrog ukusa, sa 9 do 12 postotaka alkohola za cienu od 8 do 12 for. hektolitar. Ova trgovačka prevara štetna

Hosted by Google

ekonomičnim interesima vinogradara, jednako kao i javnom zdravlju, nalazi oslona medju ostalim i u uvažanju talijanskih i grčkih vina, jako alkoholizanih, koja baš omogućuju pravljenje umjetnih vina u velikom množtvu. Ja sam uvjeren, da dobro poznata klauzola u trgovačkom ugovoru izmegju Austrije i Italijé nije učinila toliko štete našem vinogradarstvu olahkoćenjem uvoza dobrih naravnih talijanskih vina, koliko — a to je pravi uzrok — uvozom vina izvanredno jakih, koja prevarnome obrtu davaju gradivo. S toga je neizbježiva potreba, da se preduzmu odredbe kadre da zaprječe pravljenje patvorenih vina. To ne bi bilo tako težko, kad bi se htjelo postupati ama baš strogo, jer, i ako se umjetna vina prave potajno, ipak radnja na veliko kako se danas tjera i toliko je štetna, da se ne bi mogla tako lako zbivati, kad bi se mnogo povisila carina na uvoz tamarinda u Austriju; kad bi se glede uvoza talijanskih vina strogo pazilo da se ne uvoze nego vina izvan svake sumnje dobra i prava, i kad bi se izključila od povlastice ona vina koja dostižu 12 % alkohola, te bi se uvela kao u Francuskoj progresivna carina prama stupnjevima alkohola; kad bi u isto doba bilo stavljeno pod strogo pregledanje i strogi nadzor prodavanje, dotično kupovanje svih onih tvari dozvoljenih jal nedozvoljenih, koje se ipak notorično upotrebljuju za pravljenje umjetnih vina, i kada napokon odredbe dotičnih zakona i propisi dotičnih naredaba ne bi ostali kao žalibože doslje mrtvo slovo, nego kad bi se vršili strogo, a prekršaji bili kažnjeni bez ikakva obzira i sa svom strogošću.

Mislim takodjer da bi za Dalmaciju bilo od velike ekonomične znamenitosti, da se ukine postojeći zakon 21 lipnja 1880 L. D. Z. Br. 120, koji se bavi tvorenjem i prodajom pićâ vinu sličnih, i da se mjesto postojeće naredbe 16 rujna 1880 izdade druga u smislu, da bude svakako zabranjeno pravljenje umjetnih vina i turanje istih u potrošak, a dozvoljeno samo pravljenje vina polovnika u seoskim gospodarstvima, i to sa ograničenjem na vlastito obradjivanje. Ovo vrlo važno, pače za nas životno pitanje, trebalo bi da čim prije bude podvrgnuto ozbiljnom proučenju, a u tu svrhu bilo bi možda vrlo shodno, da se sazove kod visokog c. k. ministarstva za poljodjelstvo skupština, kojoj bi imali učestvovati predstavnici poljodjeljskih udružaba ili institucija i u obće osobe iskušane vještine u predmetu.

Obzirom na to, da još uvjek fali željeznica koja bi spojila Dalmaciju sa srcem carevine i trgovačkim svietom, željeznica koja bi bila najmoćnija poluga za promaknuće ekonomičnog razvitka zemlje, i obzirom na okolnost, da je sada razašiljanje vina po unutrašnjosti monarhije podložno troškovima ukrcavanja i iskrcavanja, radi česa isto odviše poskupljuje prama kupovnoj cieni, misl'm i ja, da u su-

Hosted by Google

glasju sa onim što je ponovno zahtjevao visoki sabor, bilo bi medju tim od velike koristi za našu vinsku produkciju da se sniži prevozni cienik na državnim kao što i na drugim željeznicam te na Lloydovu družtvu za odpravljanje dalmatinskog vina na unutrašnja tržišta.

Drugo pitanje, koje ima veliki interes za našu vinogradarsku i vinsku produkciju, jeste pečenje rakije. Na svome obavjestnom putovanju čuo sam svuda da se tuže na stanje ovog poljodjelskog obrta, koji životari i ne može da se razvije pod pritiskom vrlo oštrog i strogog uporavljenja zakona dneva 20 lipnja 1888 L. D. Z. XXXI. 65.

Obzirom na silni materijal dropa i taloga od vina, što uprav radi postojeće strogosti i fiskalizma ne može se shodno upotriebiti, te ako se promisli, da ne mala množina vina, koje ostane neprodato te je podložno izkvarenju, mogla bi se svake godine podvrći distilaciji sa velikom koristi dotičnih vlastnika a i erara, cienim da bi bilo dobro ne samo da se spomenuti zakon uporavlja blaže i s kriterijima, koji više odgovaraju naravi malog ratarskog obrta, koji se bavi lokalnim upotrebljenjem onog što preostane pri pravljenju vina i koji se ne može uzporediti sa velikim obrtima distilacije, već da bi trebalo dozvoliti strankama što god je više moguće polakšicâ pri oslužívanju postojećih zakonskih propisa i pri pečenju, ne izključujući donapokon niti oprost od poreza, ako hoćeš i u obliku nagrade, za proizvodioce, koji peku drop od vlastitog proizvoda.

I pravljenje cognaca trebalo bi bodriti i podupirati u Dalmaciji, koja kako sam imao prilike osvjedočiti se, može da ga proizvodi izvrstna, tako da bi se dostojno mogao takmiti, i to većim jamstvom da je pravi, sa francuskim conjacom i onim drugog porjekla, koji su došli na glas običnom reklamom.

U tu bi se svrhu mogle u zemlji prirediti male izložbe s nagradama za rakiju i conjake prigodom sajama ili kušnja vina, te kad bi se na taj način dobro pripravilo zemljište, moglo bi se onda pobrinuti da se naši proizvodi upoznaju u Beču, koristeći se kakvom izložbom koja se tamo bude držala, ili na drugi način koji bi bio zgodniji za tu svrhu.

Ovako, nadam se, da sam razpravljajući vrlo važni predmet enologični, uzeo u obzir realne prilike domaće vinske produkcije te da sam, takodjer oslanjajući se na proučavanja, koja sam prije učinio, posavjetovao one mjere, koje su poglavito shodne, a da se ovom predmetu dade čim viši razvitak.

Hosted by Google

Prieglavak.

1. Poučavanje pučanstva, koje se bavi pravljenjem vina, po putujućim učiteljima, osobito malih proizvodilaca vina, teoretično i praktično, vrhu svih radnja od konobe, koje treba činiti, ako se hoće dobiti vina dobra i trajna, okupljajući do potrebe više vještačkih sila u pojedinim vinorodnim zonama u doba trganja i većeg rada okolo vina, u svrhu da davaju naputke izlazeći u vinograde i konobe.

2. Nastavljanje enologičnog tečaja odredjena za godinu 1896, narediv̀ši što je potrebito, a da zavod, kod kojega će se isti držati, dotično učitelji, koji dobiju tu zadaću, imaju na razpoloženje obilnog materijala za pokazivanje.

Godišnji trošak for. 600.

3. Osnovanje uzorne pokušajne konobe pri namišljenom Poljodjeljskom Zavodu i Pokušajnoj Postaji, koja će moć služiti kao praktično i vrlo uspješno sredstvo enologičnog poučavanja, i gdje će se proučavati sastav i karakter naših vina i u obće činiti ozbiljni pokušaji sa pravljenjem vina.

4. Redovito objelodanjivanje sa strane Poljodjelskog Zavoda resultata dobivenih izkustvom sa radnjama oko vina, obzirom na praktično uporavljanje i priredjivanje javnih kušnja kod istog Zavoda, e da se čim bolje spoznaju postignuti resultati.

5. Priredjivanje malih javnih kušnja vina u mjestima, za koja pravljenje vina ima njeku znamenitost, podajuć im značaj izključivo poučan.

6. Objelodanjenje naputka bogato providjena slikama iz vinarstva, koji bi jasno i prosto razpravljao o poglavitim pravilima vinarstva, te mogao služiti kao sigurni i laki vodić konobarima.

7. Utemeljenje permanentne izložbe enologičnih strojeva i orudja privremeno u Zadru pri namišljenoj Poljodjelskoj Agenciji, i u Spljetu pri namišljenom Poljodjelskom Zavodu.

8. Ustrojenje vinarskih zadruga sa jamčenjem ograničenim na iznosak sudjelovanja ili prama prilikama, na dvostruki, trostruki ili i deseterostruki takovi iznosak, osnivajuć dotični pravilnik na zakon 8 travnja 1873, o obrtničkim i gospodarstvenim zadrugam.

Godišnji trošak for. 5000.

9. Osnovanje vinarskog družtva, koje prosto od svake svrhe špekulacije jal dobitka, ozbiljno bi se posvetilo sa prostranim trgovačkim izgledima ostvorenju živahne vinarske trgovine.

Godišnji trošak for. 1000.

Hosted by Google

10. Ukinuće zakona 21 lipnja 1880 L. D. Z. Br. 120 koji se tiče pravljenja i prodaje pića vinu naličnih, ili barem preinačenje istoga i izdanje nove naredbe mjesto postojeće dneva 16 rujna 1880 u smislu, da bude svakako zabranjeno pravljene umjetnih vina i turanje istih u potrošak, a dopušteno samo pravljenje polovnika u seoskim gospodarstvima i to sa ograničenjem na vlastito obradjivanje. U tu svrhu bilo bi valjda shodno sazvati kod visokog c. k. ministarstva za poljodjeljstvo skupštinu zanimanika i vještaka u ovom predmetu.

11. Sniženje prevoznog cienika na državnim i ostalim željeznicama i na družtvu Lloyda, za odpravljanje dalmatinskog vina na unutrašnja tržišta.

12. Promjena zakona 20 lipnja 1888 L. D. Z. XXX. 65 blaža i sa kriterijama, koji bolje odgovaraju naravi malog ratarskog obrta, kojeg je vlastitost uprotrebljavati preostatke pri pravljenju vina, i koji se ne može uzporediti sa velikim obrtom distiliranja, napokon bodrenje na pravljenje conjaca.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE VIII.

Gojitba Maslinâ

Gojidba je maslinâ razprostranjena u primorju dalmatinskom, više manje po svim kotarima, gdje su joj povoljne prilike podneblja, položaja i zemljišta, biva ugodno podneblje srednjeg pojasa, položaji po mogućnosti uzvisiti i svakako prisojni, a zemlja više manje, ali uvjek dovoljno vapnenasta. Ove okolnosti omogućuju produkciju maslina koje davaju ulja dobra, i ako ih se dobro obradjuje, izvrstne vrste, kako se je sjajno dokazalo pri natječaju finih stolnih ulja, koji se je držao u Spljetu prošlog svibnja i gdje su naša ulja, strogo pregledana od vještačkog povjerenstva, u kome je sudjelovao prof. E. Mingioli, pravi auktoritet u pitanjima od ulja, održala pobjedu izpred glasovitih firma, koje radi prispodobe naročito su bile pozvate i iz Franzuske, i iz Italije, iz Algjera i Tunisa. Naprotiv u zagorskoj strani pokrajine radi studeni i hladnih vjetara zimskih, maslina u obće nè može da raste nit da uspjeva dobro, izuzevši njeke krajeve zakriljene i prisojne, gdje radja plod, koji uzprkos nesavršenoj, pače primitivnoj obradbi, dava ulje ne vele mastno, slabo bojadisano a izvrstnog teka.

Može se uzeti, držeći se takodjer službene statistike, da gojidba maslina zaprema u zemlji prostor od 50.000 hektara po prilici, jer u kotarima gdje se goji maslina, po konačnim resultatima procjene, oranice zapremaju 64.279 hektara, vinogradi 70.919 hk. a vrtovi 35.38 hk a cienim da se može liepo držati, da je veći dio površine, koju sačinjavaju vrtovi posadjen maslinama i da masline zapremaju najmanje peti dio cielog prostora koji se uprav ore, računajući polovicu cielog primorja od Raba do Budve. Izključiva i intensivna gojidba maslina nalazi se ipak samo djelomično i u skupovima pravih šuma naročito u Dubrovačkom i Makarskom kotaru, a u obće prevladjuje mješovita ili izmjenična gojidba maslina, koja je različita prama prilikama zemlje i položaja Tako u njekim predjelima maslina ima prvenstvo pred drugim gojidbama i na način da su maslinjaci dosta pravilni, kao u prije spomenutim dvama kotarima, zatim u Kotoru, na Pelješcu, u Trogiru, na Braču, Korčuli,

Hosted by Google

Lastovu, u Skradinu, Zadru i Biogradu; naprotiv u drugim položajima — a tih nije malo, naći ih je skoro u svima kotarima, naročito pak u okolišu Spljetskom a dielom i u Omiškom — maslina je većinom razsijana izmedju lozja i po njivama, te predstavlja sporednu kulturu.

Nema sumnje, da gojidba maslina ima veliku ekonomičnu znamenitost za zemlju u obće, a za njeke predjele napose. Ako se to ne pokazuje uvjek u pravoj slici, ako pače često nastaje sumnja i da gojidba maslina ne daje skoro nikakva probitka, uzrok treba tražiti prije svega u nesavršenoj gojidbi stabla, te dosljedno u primitivnim i pogrešnim metodima pravljenja ulja, radi česa je produkcija nestalna i vrlo malena te se od prve tvari izvrstne, vadi u obće proizvod vrlo prost, koji ne može prodrieti u veliku trgovinu niti davati dobiti.

Ostavljajući razpravljanje o pravljenju ulja za susljedno poglavje, mislim da je umjestno obzirom na cilj, koji sam sebi postavio, u kratko izpitati, kako se goji maslina u pokrajini.

Govoreći u obće i učinivši mnoge i vrlo pohvalne iznimke, sa maslinom se ne postupa kako zaslužuje, ako se uzme u obzir mjesto koje ona zauzimlje u našem poljodjelskom gospodarstvu.

Doista klaštrenje ili se sasvim zapušta ili se opravlja bez dužnog obzira na prilike i potrebe tla, raznolikosti masline, položaja i kulture, radi čega većim dielom ne odgovara svrsi, biva uzpostavljenju pravog i neobhodnog ravnovjesja izmedju sokova i razplodne moći stabla; tlo se ne kopa i prekopava svuda i uvjek dobro i sa potrebitom redovitošću naročito gdje kultura nije izključiva; mješanje sa drugim stablima nije uvjek umjestno, pošto maslina traži da se goji sama eda radja dobro i redovito; ako se radi ekonomičnih razloga može trpjeti, da se loza goji zajedno s maslinom, treba svakako držati daleko žito i 'sočivnjače da se dobije zrnje ili krma, pošto ove biljke utječu vrlo štetno na raščenje i razplodjivauje masline; gnjojenje je takodjer većim dielom zapušteno, uvjek pak nedostatno radi nestašice ili oskudice gnjoja, te svakako malo kad odgovara potrebama stabla tim više, što se gnjoji u dugim razdobljima, prama mjestu, svake treće do pete godine, ili svakih 8—10 godina. Čim je dulje razdoblje gnjojenja, obično je tim veća, kô što je naravno, množina gnjoja, koji se upotrebljuje za njeku stanovitu površinu ili za pojedino stablo. Nego maslina, hoće li da normalno radja, traži umjereno gnjojenje, naravno osim povoljnih meteoričnih prilika i racionalnih sistema gojidbe. Isto valja da stoji u odnošaju sa naravi i sastavom tla, sa raznovrsnosti, dobom i potrebama stabla, s njegovim razvitkom a naročito sa rezanjem i čišćenjem, pošto valja uzpostaviti pravo ravnovjesje izmedju razpoloživih sokova i plodonosnih česti,

Hosted by Google

što drugim riečima znači produkciju. Gnjojenje izvršeno u drugim periodima štetno je ekonomiji i fisiologičnom ravnovjesju stabla, jer su u njem sokovi sad više sad manje obilni, te rod ne može biti pravilan i normalan; napokon ću spomenuti kupljenje (branje) maslina, koje se zbiva često na način kojim se oštećuju mlade grančice, koje uprav nose plod, zbog češa redovito radjanje masline vrlo trpi. Ovo trpi i radi prosipanja sokova, koje se dogadja jer se kupe masline odveć kasno, a to je dvostruko štetno, jer dava masline, koje radi prekomjerne zrelosti davaju ulje oblojeno, mastno i priprosto.

Sve su ove okolnosti nesumnjivo uzrokom toli žaljenoj izprekidanosti u davanju ploda i roda, što je velika neprilika naše gojitbe maslina, tako da nastaje sumnja o ekonomičnoj koristi. I doista, maslina kod nas dava plod vrlo neredovito, te je u njekim krajevima i položajima davanje ploda sasvim slučajno, tako da je medju našim gojiteljima maslina razšireno i ukorenjeno mišljenje, da je maslina, što se tiče plodovitosti, biljka izmjenita i strašno nestalna.

Nije ovdje mjesto na široko opovrći ovo mišljenje, tim više što sam to nastojao učiniti u drugom sastavku, koji se bavi o gnjojenju maslina Ograničiti ću se samo da kažem, oslanjajući se na tehničke i praktične razloge i na vrlo uvažene nazore u ovom predmetu, da maslina nije nipošto biljka koja radja svake dvie ili tri godine, već da izmjenitost ili izprekidanost u radjanju potiče u prvom redu od kulturnog sistema i načina, kako se njeguje stablo, koje po svojoj naravi i svojstvu bez dvojbe radja ili bi moglo radjati svake godine. Kad bi se, kako valja, uzgajala i gnjojila, maslina bi mogla davati rod, i ako ne svake godine ali pravilniji i stalniji, koji bi odgovarao trudu i nadama onog, koji je obradjuje Dokaz tomu imamo, a da ne idemo izvan pokrajine, u raznim kotarima, osobito u Dubrovačkom, gdje uprav radi naprednije gojidbe maslina, plodovitost je redovitija, tako da se svake godine više manje, ako izvanredni uzroci ne nanesu štete, može računati na proizvod, koji nadoknadjuje troškove ljetine.

Jaka nepravilnost i izprekidanost plodovitosti utječe, kako je naravno, vrlo štetno na ravnovjesje produkcije gojenja maslina, kako nam pokazuje ovaj račun.

Da se ustanove troškovi gojidbe maslina valja prije svega poznati srednji broj stabalà koja rastu na njekoj opredieljenoj površini, pošto o njima zavisi glavni trošak obradjivanja a donek'e i sam proizvod. Ovdje kod nas u ovom pogledu postoje najrazličitiji razmjeri, radi česa odnosni račun vrlo je težak. Dočim je naći mjestâ, gdje je na jednom hektaru smješteno 300 do 400 stabala, kao na primjer na otoku Šipanu, gdje je osobito razprostranjena vrsta ma-

Hosted by Google

slina sa lišćem na način piramide, ima drugih i mnogih mjesta, medju ostalim osobito u Makarskom kotaru, gdje ih ektar drži samo 150 po prilici, zatim onih, gdje je gojidba maslina sa svim sporedna i pomješana, te se može nabrojit po njekoliko desetak stabala Mislim ipak da s razloga, što pravih maslinjaka, uprav izključivih, relativno nema nego malo, dočim je razprostranjeno mješovito gojenje maslina s lozjem, može se uzeti za osnovu računa za ustanovljenje ravnovjesja produkcije broj od 100 stabala na hektar.

Takodjer što se tiče troška za gnjojenje težko je napraviti račun, pošto se isto zbiva, kako sam već kazao, u dugim periodima i različito u različitim predjelima uljorodnim, i pošto ciena gnjoja i težačke nadnice vrlo su različite. Mislim ipak, da ću dati izraz obćoj praksi, ako se uzme, da svako stablo dobije svake 3—5 godine prama tlu, 3 vreće gnjoja od 50 kg. i ciene od 30—35 novč vreća, računajući prenos do mjesta.

Troškovi kupljenja, samljenja i tako zvanog tješćenja takodjer su vrlo različiti, pošto i ovi zavise o radničkoj nadnici i stoje u tjesnoj svezi sa produkcijom, koja je tako nestalna i tako na skokove

Uzme li se baš u obzir izprekidanost radjanja, radi česa se može računati na podpunu ljetinu tek svakih deset godina, nije moguće u velikoj gojidbi računati na jedno stablo srednji godišnji prihod veći od 18 litara maslina; kupljenje jednog hektolitra maslina, izvršeno dobro, traži dan i pô radnje jednog težaka, što se može računati više od jednog forinta, ako se uračuna vino i hrana, što težaci dobivaju osim nadnice; trošak za vadjenje ulja može se računati po prilici na 55 novč. za hektolitar maslina.

Oslanjajući se na ove podatke, godišnji troškovi za običnu dobru obradu jednog hektara maslinjaka bili bi popriečno i obćenito ovi:

Obrada tla, kopanje zimi ili u pramaljeće i prekopanje u svibnju	for	24
Čišćenje stabala i dizanje šušnja svake treće godine	„	6
Gnjojenje, računajuć vriednost, prenos i zakopanje gnjoja	„	40
Troškovi kupljenja i prenosa	„	25
Vadjenje ulja	„	10
Porez prama razredu, poprječno . . .	„	15
Ukupni trošak	for.	120

Prama ovome trošku ima se proizvod od 18 litara maslina na svako stablo, dotično 18 hektolitara maslina na hektar, ili 2 litra

Hosted by Google

ulja na svako stablo a 2 hekt. ulja na hektar. Pošto ciene ulja, koje se obično pravi, vrte se izmedju 25 i 32 for na hektolitar, prihod bi iznosio 90 for. prama trošku od 120 for, po tome proisticao bi gubitak od 30 for po prilici, ako se ne računa bezkorisnost zemljištne glavnice. Ako se pak promisli, da se poradi kmetskog sistema, obćenito razprostranjenog, u većem dielu slučajeva, ovaj neznatni proizvod maslina i ulja razdjeli medju kmetom i vlastnikom, koji dobije osminu, četvrtinu ili polovicu prama prilikama tla i kulture istoga u doba sklopljenja ugovora, ne može se na ino, a da se ne uvjeri, da gojidba maslina pod sadašnjim prilikama niti je, niti može biti probitaćna, te se punim razlogom smije posumnjati o ekonomičnoj koristi.

Dopuštam rado, da ovaj račun, premda je sastavljen na temelju raznih podataka, pruženih mi od praktičnih i vještih osoba iz različitih kotara, nije vjerna slika prilikâ, na koje se odnosi, te da je gubitak, koji ovaj račun pokazuje, u puno slučajeva mnogo manji ili sa svim izčezava te se pače pretvara u mali prihod, a to ili usljed produkcije zaista veće od one predpostavljene, što je moguće, pa i radi malog broja stabala računanog na hektar, te dosljedno većeg prostora dodieljenog svakome stablu, ili radi lozja, koje je izmješano, te djelomično doprinosi troškovima za obradu tla, za gnjojenje, za porez i. t d. Svakako mislim da se svak mora uvjeriti, da je proračun naše gojidbe maslina doista siromašan, te da je neobhodno potrebito nastojati da se poboljša, pomnožavajući s jedne strane produkciju maslina dobre vrste i čineći je stalnijom i pravilnijom, a s druge strane usavršavajući proizvod, eda mu se može povisiti ciena i ova biti probitačnija. Potreba tog boljitka tim više se nameće, što mi danas ne možemo procieniti ekonomičnu-poljodjeljsku važnost, koju bi s vremenom mogla dostići u pokrajini gojidba maslina, osobito ako se na široko razprostrani filoksera, koja u njekim predjelima onemogućujuć, a u drugim mjestima otegućujuć i poskupljujuć gojidbu loze; mogla bi dati povoda, da se u mnogim predjelima očuti potreba gojidbe, koja bi onu zamjenila. Pod njezinim bi se pritiskom ljuto pokajao, ko je odveć naglo proglasio maslinu gospodarstveno nemogućom, te se dohvatio sjekire, da je proriedi ili da je sasvim utamani.

Da je moguće pomnožiti produkciju i učiniti je pravilnijom, o tome ne može biti sumnje, samo ako se ide za tim, da se uklone oni uzroci, malo prije spomenuti, koji onemogućuju maslini pravilno i dobro davanje ploda.

Česte kiše, jake promjene i padanja temperature, izvanredne vrućine ljeti i prekomjerena suša, tuča, silni vjetrovi i drugi vazdušni

Hosted by Google

uzroci, osobito parasitni, štetno djeluju u njekim predjelima na ljetinu maslinâ, tako da ju koje godine umanje a kadgod i unište. Ali ovi uzroci nisu sjegurno povod njezinog slučajnog davanja ploda, koje zavisi uprav u prvome redu o nesavršenom njegovanju stabla, poglavito o klaštrenju ili zapuštenom ili pogrešnom, i o nedovoljnom gnjojenju.

Obzirom baš na važnost, koju ima racionalno klaštrenje maslina, c. k. Namjesništvo dobavljalo je njekoliko godina izasebice klaštrioce iz Pize, čije je djelovanje besumnjivo doprinielo onome boljitku pogledom na racionalno klaštrenje maslinâ koje se amo tamo opaža u raznim našim kotarima, u njekim od kojih kao na pr. u Dubrovačkome, klaštrenje je postiglo taki stupanj, da je malo što više željeti.

Doista praktična sposobnost rečenih klaštrilaca u izvedenju pravog podkresanja kao i čišćenja, bila je od svih neozporno priznata, i jedino glede osobitosti reza razilazila su se kadkada mnjenja, što je poticalo od različitog prosudjivanja mjestnih prilika. I zaista u ovom pogledu, biva u točnom prosudjenju pravih prilika naše kulture maslina, i ja mislim, da rad pizanskih klaštrilaca nije uvjek podpuno uspio. Oni, stranci, izključivo praktičari i naučni izvadjati toskanski sistem rezanja, nisu bili uvjek u stanju, da uzmu u potrebiti obzir sve okolnosti prije spomenute, odlučne znamenitosti za racionalno kresanje, te prama tome udese rez. Osobito radi gojenja raznih vrsta maslina, postojećih u pokrajini, nisu valjda uvjek ni mogli postupati bezpriekorno, jer nisu im poznali potrebe, koje su posve različite, a valja svakako da ih uzme u obzir, ko izvadja rezanje, ne će li da sprieči razbujanje i naravni razvitak stabla.

U Dubrovačkom kotaru, gdje je klaštrenje maslinâ, kako se je već reklo, vrlo napredovalo, gojitelji su maslina napravili veliko blago od načela, koja su naučili od Pizanaca, te su znali razborito i oštroumno uporaviti ih na svoje slučajeve. Tako nalazimo danas klaštrilaca, osobito na Trstenome i Brsečinama, koji poznajući dobro raznovrstnost maslina i prilike klime, izložitosti i tla znadu prama tome postupati.

Obzirom na to cienim da je stigao čas, kad služba pizanskih klaštrilaca maslina nije više nuždna, a pošto se još uvjek treba pobrinuti za praktično poučavanje gojitelja maslina po raznim okolišima u klaštrenju i čišćenju, tako cienim da bi bilo pametno odrediti shodno, a da došastog zemana može djelovati po pokrajini odabrani broj domaćih klaštrilaca. U tu svrhu valjalo bi izabrati jedno deset njih, već sposobnih i vještih, te činiti da polaze tečaj za gojidbu maslina, koji će se, kao obično, držati i došaste jeseni kod po-

Hosted by Google

krajinskog Poljodjelskog zavoda u Gružn, e da se mogu usavršiti u tehničkoj strani ovoga rada. Pošto dovrše tečaj, imali bi se podvrći strogom praktičnom izpitu, sa osobitim obzirom takodjer na njihovu sposobnost da mogu gojiteljima maslina s kojim dodju u doticaj, jasno protumačiti razne radnje klaštrenja u obće.

Ovoj činjenici treba pripisati veliku važnost, ako se hoće ne samo zgotoviti primjeraka stabala podkresanih po pravom sistemu, već — a to je glavno — temeljito poučiti gojitelje maslinâ, tako da budu razumjevali pravi uzrok raznih rezova, te da ih mogu odma sami izvadjati stekavši potrebitu sposobnost

Već bi se došaste jeseni, pa tako za njekoliko godina, moglo sa strane c. k. Namjesništva razpisati podpisivanje za ove klaštrioce maslinâ, koji bi sačinjavali stanoviti broj klaštrilaca, o kojima je rieč, i koji bi mogli stati na razpoloženje zanimanika, a do potrebe i kad bi godišnje doba dopuštalo, i kroz cielu zimu

Sakupivši odnosne prijave, trebalo bi na temelju istih izraditi *putnu osnovu*, sa osobitim obzirom na to, da klaštrioci, podieljeni na razne kotare, nadju uvjek posla u onim maslinjacima, za sistemiziranje kojih bila je prikazana redovita prijava

Javna služba klaštrilaca, na ovaj način uredjena mogla bi postati pravo dobročinstvo i donieti na uhar naše gojidbe maslina resultata stalnih, trajnih i koji bi podpuno odgovarali nadama, tim više što klaštrioci, izučeni obćenito u racionalnom njegovanju maslinâ, a i u tehnici pravljenja ulja, mogli bi bolje nego itko drugi, po samom svome zvanju, poučiti težake o svim dobrim radnjama oko gojidbe maslinâ i uglaviti ih, koliko je potrebito dobro njegovanje maslinâ i poboljšanje pravljenja ulja.

Što se pak tiče gnjojenja, duboko sam osvjedočen, da je ovo, budući oskudno, nedostatno i neredovito, najpoglavitiji uzrok nestalne i malo probitačne produkcije maslinâ, tim više ako se promisli da je plodovitost zemlje već dobro izcrpana i sve to više raste.

S toga mislim, da je nuždno čim prije preduzeti ozbiljne korake, a da se gojitelji maslina uglave o potrebi redovitog gnjojenja i koje više odgovara svrsi, biva umjerenog ali ponavljenog, i da ga budu u stanju zbilja i uspješno izvadjati.

U ovom će pogledu moći biti od koristi poučavanje putujućih učitelja i objelodanjenje osobitih naputaka; ali uz to cienim da je neobhodno potrebito osnovanje privatnih pokušajnih maslinjaka razbacanih što je više moguće po glavnijim uljurodnim pojasima u mjestima prikladnim, koja bi se imala izabrati po osobitim odaslanicima, sa prostorom od pô hektara po prilici i sa najmanje 30 do 50 stabala srednjeg doba. Položaj bi ovih maslinjaka valjalo odabrati ob-

Hosted by Google

zirom takodjer na putove, kojima se više služe u dotičnim predjelima, eda mogu tim bolje služiti okolici kao uzor i pouka.

Dotični vlastnici, koji bi po mogućnosti trebalo ne samo da su razumni gojitelji maslina, već i da se zanimaju za uspjevanje pokušaja morali bi se obavezati, da će iste točno izvadjati, po načelima, koja bi im se naznačila u naročitom naputku. U ime nagrade Namjesništvo bi valjalo da se pobrine za redovito oklaštrenje stabala po vještim klaštriocima i za pribavljenje potrebite množine umjetnog gnjoja i sjemena od biljaka prikladnih za zeleno-gnjojenje i podorinu.

Stavljajući ovaj predlog, polazim od misli, koja potiče iz mog uvjerenja, da, kao što u predjelima u bitnosti vinorodnim, tako još više gdje prevladjuje maslina, ne će nikada b ti moguće da ratari imaju na razpoloženje toliko životinjskog gnjoja koliko ga služi a da se udovolji potrebi povraćenja zemlji oplodjujućih tvari. te treba da se djelovanje od ono malo gnjoja što ima, nadopuni gnjojem od trgovine i gojenjem vučjaka, boba, djeteline i t d., čime azotično gnjojenje postaje manje skupo a fisične se prilike tla poboljšaju.

Poznato je da maslina trebuje znatnu množinu dušika, koji je za nju jedna od bitnih tvari, pošto meso maslinâ, a osobito njihove košćice i bajami sadržavaju dosta znatan postotak dušika. Isto vriedi za fosfornu kiselinu i pepeljiku, koje mnogo utječu na razvitak i dozrijevanje maslina. Množina ulja, po mnjenjima vrlo glasovitim, stoji u odnošaju sa pepeljikom te masline bogatije ovom znamenitom tvari, bogatije su i uljem, koje je bolje vrste. Naprotiv se je konstatovalo, da množina pepeljike stoji u razmjeru s njekom stanovitom obilnošću fosforne kiseline.

Ako se promisli na sastav, koji u obće može imati gnjoj, što se upotrebljuje u pokrajini, a osobito u predjelima uljorodnim, i na množinu istoga, što se trati za svako stablo, radi obće oskudice te dosljedno radi skupe ciene, lako se je uvjeriti o potrebi postupanja na način prije spomenuti, a da se osigura zemlji minimum trijuh prije spomenutih sastavina, biva dušika, fosforne kiseline i pepeljike, o čemu, što je inače naravno, zavisi razplodjivanje masline.

Nije moja namjera, ovdje se na široko baviti tehničkom stranom ovog predmeta, koji sam razvio u već spomenutom naputku o gnjojenju, i o čemu kanim raspravljati u drugoj radnji, koja se bavi o važnosti sočiva za poljodjelstvo dalmatinsko ; ne mogu ipak na ino, a da ovom prigodom ne primjetim, da sijanjem sočivnih biljaka zemlja postaje bogatija dušikom u organskom obliku, koji se pretvara u amonijakalni pa zatim u nitrički, e da uzmogne onda biti asimiliran od žila dotičnih biljaka. Usljed ove spore pretvorbe, maslina se hrani dušikom, doduše u ograničenoj mjeri, ali neprekidno,

Hosted by Google

a to odgovara potrebi hranjivosti stabla i pomaže njegov pravilni razvitak i razplodjivanje. Doista vidimo, da se prostrana gojidba maslina u donjoj Italiji, naročito u Puljama i Kalabriji dobro održava i da je probitačna, premda je gnjojenje slabo, uprav poglavito radi gojenja osobito boba kao zelenog gnjoja Fakat je takodjer, da se u Istri propuštanje ljetinâ još više osjeća, odkad su lakoumno zapuštili zeleno gnjojenje boba a naročito vučaka, što je jednom sijanjem bilo vrlo rašireno po maslinacima.

Pokùšaje valjalo bi učiniti pod nadzorom odaslanika Namjesništva barem 10 godina izasebice, na početku kojih mogla bi se doznačiti vlastniku svakog maslinjaka novčana nagrada u iznosu od 15 do 30 for. prama pokazanom zanimanju za pokušaje, prama onome što je potrošio više nego za običnu gojidbu, a donekle i prama pustignutom uspjehu.

Obzirom na to moram naglasiti, da glavno pri ovim pokušajima imalo bi se ustanoviti, da li je u različitim predjelima i položajima i na različitim zemljištima ovdje kod nas moguće postignuti od maslina dobru i redovitu produkciju, i da li se ova može postići poboljšanjem gojidbe, kakvu bi mogao u djelo staviti svaki gojitelj maslinâ, a da ne padne u trošak tako velik, koji se ne bi mogao pokriti proizvodom maslina i ulja, ili drugim riečima ustanoviti, da li gojidba maslina može donjeti njeku ekonomičnu korist, dotično da li se može poboljšati proračun ove gojidbe sa pravom koristi, promjenjujuć racionalne sisteme obradjivanja.

Praktično riešenje ove zadaće ima vrlo veliku znamenitost, te mislim, da bi pokušajni maslinjaci mogli mnogo doprinieti ovoj svrsi, jer ih obradjuju sami vlastnici ili kmetovi kao gojitelji maslina, koji bi se osvjedočili o jednostavnosti troškova i radnjâ za izvadjanje pokušaja na sasvim praktičnoj osnovi, te bi mogli prosuditi po dovršenim pokušajima, da li resultat može nadoknaditi troškove podnešene i nagraditi izvršene radnje.

U tom bi se slučaju imala ta korist, da bi uporavljanje sistemâ gojidbe, pokušanih od samih uplivnih i praktičnih gojitelja maslina u pojedinim uljorodnim predjelima, sliedilo odmah i to u cielovitosti. Ta valja se obazrieti na veliku istinu, da težak kad se radi o ratarskim novotarijama, ne će da zna za proste rieči, nego hoće da svojom rukom opipa i da se uvjeri o koristi i praktičnosti poboljšanja, na koje ga se savjetuje. Jednaki resultat ne bi se mogao postići utemeljenjem uzor maslinjaka, obradjenih izključivo o skrbi i trošku Vlade, jer novcem, koji je potrebit za utemeljenje od malo takih maslinjaka, moglo bi se osnovati mnogobrojni privatni pokušajni maslinjaci, pa i stoga, što, sve kad bi se u uzor-maslinjacima po-

Hosted by Google

moću praktičnih i prostih sistema gojidbe postigli sjajni resultati, posve je moguće, da bi to težaci pripisali magičnoj moći novca, te bi stavili u glavu, da oni to ne mogu postići, jer nisu u stanju uzdržavati gojidbe od luksusa. Tim bi se dobrim dielom izgubila neposredna korist pokušaja, makar ovi imali izvrstan uspjeh.

Nadalje bilo bi zgodno, da se c. k. Namjesništvo pobrine, kako bi bilo moguće dieliti umjetni pr sti i zdravi gnjoj kao što i sjemenje sočivnih biljaka za zeleno gnjojenje uz cienu što je više moguće obaljenu, onim gojiteljima maslina, koji bi zbilja imali namjeru, upotrebit ga za gnjojenje svojih maslinjaka, i da dade sastaviti odnosni razumljivi naputak te naredi putujućim učiteljima u pojedinim kotarima, da budu pri ruci gojiteljima maslina i da im davaju potrebite praktične naputke o uporabi ovog gnjoja i o načinu zelenog gnjojenja.

Što se pak tiče raznovrstnosti maslinâ, koje se goje u pokrajini koliko sam mogao doznati po zatraženim obavjestima, bit će ih jedno dvaestak. Izmedju ovih osobito je razprostranjena tako zvana *obljica*, sa velikim plodom, oblim, koji dava sladko ulje, koje inače lako postaje ranketivo, zatim *piculja* koja, kako se misli, dava bolje ulje, što se dulje održava. Premda gojitelji maslina u obće hvale postojeće vrste u raznim pogledima, ipak cienim, da bi bila vrlo važna zadaća, podvrći ih pomnjivom i strogom elajografičnom proučenju, eda se za svaku vrstu ustanove ozbiljni i sjegurni podatci obzirom na pravo njeno razprostranjenje, na uzrast i na prilagodjenje njezino u raznim položajima i zemljištima, na redovitost razplodjivanja, na prihod i vrstu ulja i na mogućnost očuvanja istoga, te napokon na odpornost proti neprijatnim uplivima.

Ovo proučavanje moglo bi imati veliku praktičnu znamenitost, jer bi omogućilo dobro razlučenje i sjegurni izbor onih vrstâ, koje bi se zbilja pokazale prikladnim, da davaju dobru i stalnu produkciju maslina, i da pribavljaju fina i aromatična ulja.

Vrste zgodno razlučene pomoću shodnih odredaba u brzo bi se navrćanjem lako razprostranile, čim se sviet, bude li se pravljenje ulja dobro razvijalo, uvjeri o njihovoj vrstnoći i prednosti pred drugim razprostranjenim vrstama. To se je dogodilo i u drugim zemljama, a naročito u Puljama, gdje se je u vrlo kratko doba na široko razprostranila vrsta, tako zvana *Baresano*, čim se je obaznalo, da ista u Bari i Barleti dava najbolju vrstu ulja.

Pomnjivo razlučenje postojećih raznih vrsta maslina i gojenje malo ali odabranih vrsta, imalo bi posljedicom, ne samo veću i bolju produkciju, već i dobijanje ulja postojanijeg tipa i vrste, a to bi vrlo povoljno utjecalo na sjegurniju i probitačniju razprodaju istih. Ovo

Hosted by Google

elajografično proučavanje, ili još bolje sastavljenje *dalmatinske elajografije* imalo bi se povjeriti osobi vještoj u predmetu, koja bi se pri tome mogla valjda poslužiti atlasom, koji će doskora obielodaniti Poljodjelski Zavod i Pokušajna Štacija u Poreču. Ovaj atlas sadržava slike na akvarel sa shodnim primjedbama o sinonimana, književnosti, razprostranjenju, uzrastu i obliku, o botaničnim karakterima, prilagodjenju, običajima, svojstvu ulja i povjestne crtice za razjašnjenje ne manje od trideset vrsta maslina, koje se goje u Istriji, a od kojih bez sumnje mnoge će biti razprostranjene po Dalmaciji.

Uvesti i rasprostraniti u zemlji vrste maslinâ toskanske, puljiške, francuske i u obće inozemske, makar vrlo razglašene, mislim da za sad nije shodno dok se ne prouče domaće vrste, koje još dobro ne poznamo i koje se možda mogu takmiti sa najboljim s dvora, koje bi se valjda i težko prilagodile našim klimatičnim i zemljištnim prilikama. Hoteći uvadjati nove vrste biljaka u obće, valja postupati razborito, radi česa valjat će se najviše pobrinuti za dobavljanje pitomaka za navrćanje maslinskih biljaka naročito kod naumljene poljodjelske škole, koja će u ostalom imati zadaću, da preduzimlje ozbiljna proučavanja o poboljšanju gojidbe maslina i pravljenja ulja.

Isto tako osnovanje rasadnika dobavljajući s dvora sjemenje ili pomnožavajući na koji mu drago način naše vrste maslina, cienim barem za sad, da ne bi bilo niti shodno niti potrebito, a to toliko s razlogâ prije navedenih, koliko s toga, što kod nas ima svuda. a osobito na otoku Lastovu i na Pelješcu divljih maslina u velikoj množini, koje su dapače do nedavno u velike izvažali u Pulje i koje mogu liepo služiti kao plemenike.

Koliko sam mogao doznati iz izcrpljenih obaviesti, maslina, osobito u njekim predjelima, ima mnogobrojnu četu neprijatelja, naročito medju kukcima, izmedju kojih se, sa velikih šteta što počinja, odvaja dobro poznata maslinska mušica (musca oleae). Pošto ljetina maslina može biti uništena od toliko neprijateljskih uzroka, to, hoće li da se dostigne postavljena svrha, biva bolja i stalnija produkcija, bilo bi dobro dati se, u koliko se to nije već učinilo, na točno učenje ovih uzroka, pronaći im liek, te kad bi se pokazalo, da je za uspješno utamanjenje kakvoga kukca ili kakve gljive, nuždno zajedničko, složno, istodobno djelovanje svih gojitelja maslina njekog stanovitog predjela, ne bih ni najmanje promišljao preporučiti stvorenje prisilnog zakona, predpostavivši uvijek potrebite teoretičnopraktične pouke vrhu sredstava, koja se imaju upotrebiti u borbi proti pojedinim neprijateljima, tako da se gojitelji maslina uglave o njihovoj shodnosti i da rade sa potrebitim uvjerenjem.

Hosted by Google

Kad bi se provele predložene mjere, nadam se, da bih, u ne vele godina, vidio preinačene i vidljivo poboljšane prilike naše gojidbe maslina, osobito ondje, gdje je maslina poglavito vrelo prihoda. Kad bi maslina postala koristnija, takodjer usljed racionalnije radnje oko njezinog ploda, može se nadati, da bi se mjesto nazadovati, proširila i razprostranila u predjelima njoj povoljnim kao što je slučaj u drugim uljorodnim zemljama, osobito u Italiji. Moje je mnjenje takodjer, da, kad bi se promjenile prilike maslinske produkcije, radi razmjerno malo radnja, što se istoj hoće mcgli bi ju sa koristi obradjivati i veći posjednici u vlastitom gospodarstvu, naročito na udaljenim zemljištima, i gdje druge kulture, pa i loza, radi velikih radničkih troškova ne bi mogle davati koristi.

Prieglavak.

1. Ustrojenje čete od jedno desetak domaćih klaštrilaca, koji će za barem pet godina, na temelju putne osnove razprostirati u pokrajini način racionalnog klaštrenja, koje odgovara mjestnim prilikama, te davati gojiteljima maslina, osim praktičnih naputaka, osobito praveći primjerke stabala, oklaštrenih po njekom dobro sistemu, takodjer i sva potrebita razjašnjenja, eda ovi mogu shvatiti razne radnje, što se na to odnose, i steći sposobnost potrebitu, da ih sami uzmognu izvadjati.

Godišnji trošak for. 1500
za pet godina.

2. Osnovanje pokušajnih privatnih maslinjaka sa nagradama, razbacanih amo tamo po glavnim uljorodnim pojasima, kojih će svrha biti ta, da se ustanovi, da li je ovdje kod nas moguće poboljšati, pomnožiti i učiniti stalnijom produkciju, a korisnijom gojidbu maslina, na temelju gojidbe racionalne i prikladne ekonomičnim prilikama gojiteljâ maslina.

Godišnji trošak for. 500
za 10 godina.

3. Dieljenje umjetnog gnjoja i sjemenja dobrih biljaka za zeleno gnjojenje uz cienu što više obaljenu, medju onim gojiteljima maslina, koji budu spravni to upotrebiti za racionalno gnjojenje svojih maslinjaka.

Godišnji trošak for. 500
za 10 godina.

Hosted by Google

4. Sastavljenje dalmatinske Elajografije, eda bude moguće racionalno razlučiti razne vrste maslina, što se goje u pokrajini te odabrati i razprostraniti one, koje se budu pokazale kadre, da davaju dobru i stalnu produkciju maslina i fina i aromatična ulja.

Trošak for. 700.

5. Objelodanjenje kratka naputka za puk o gojidbi i racionalnom postupanju s maslinom, predstavljajući u zgodnim slikama sve one radnje, koje su potrebite za tu svrhu, osobito one što se odnose na različite načine razplodjivanja i navrćanja maslinâ, na sadjenje, na gojenje mladih stabala, na klaštrenje, okresanje te na kupljenje maslina, eda naputak bude zabavniji i poučniji

Trošak for. 200.

6. Iztraživanje i proučavanje neprijateljskih uzroka gojidbe maslina i opredieljenje što shodnijih sredstava, a da se isti preteku ili suzbiju.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE IX.

Pravljenje ulja

Obračun naše gojidbe maslina, koji smo poprječno ustanovili, uzevši podlogom dobro, obično, obradjivanje jednog hektara maslinjaka, jasnim i strogim govorom brojaka pokazuje nam neumoljivu i neobhodnu potrebu da se poboljša i usavrši pravljenje naših ulja, i ako hoćemo da poskoče ciene, koje su danas zbilja potištene, i da davaju više koristi.

Doista sa srednjom cienom od 27 for za hektolitar, za koju se prodava veća množina većinom prostih ulja, što se prave u pokrajini, nije moguće podignuti ekonomski, prihodni stupanj naše gojidbe maslina, sve da se pokaže pravo pomnoženje maslinske produkcije uslied brižljivijeg i racionalnijeg obradjivanja, jer bi ovo zadnje zahtjevalo većih trošaka, koji bi se težko mogli pokriti umnoženjem produkcije. U tu svrhu treba doduše pomnožiti produkciju surove tvari, ali uz to, u isto doba, valja je izbaviti od sadašnjeg primitivnog sistema pravljenja prostih ulja na veliko te podati našemu pravljenju ulja drugi i sasvim različit smjer. Ovaj treba da ide za tim, da se prave fina stolna ulja, a to je postalo pravom nuždom, ako hoćemo da nadvladamo i predobijemo ozbiljnu uljarsku krizu, kojom prolazimo, te da obezbjedimo budućnost našoj gojidbi maslinâ, pošto je u obće poznato, da se fina stolna ulja mogu lako razprodati za dobru cienu od 45 do 70 for., kad ih se može izniet na tržište u priličnim množinama što je više moguće stalnog tipa, i pod prilikama, koje mogu da jamče, da su prava ulja.

Pravljenje prostih ulja treba ograničiti jedino na onu množinu, koja je potrebita da se pravi, eda se pristojno upotriebi ili ti još bolje da se što više izcrpe komine

Uzimlje se, da produkcija ulja u pokrajini iznosi poprječno 120 000 hektolitara, a to bi odgovaralo po prilici 2 hl na hektar, ako se stavi da je nasadjen maslinama prostor od hakvih 50.000 hektara, i ako se uzme podlogom jedan decenij obzirom na izprekidanost roda. Ovo smo predpostavili i u obračun malo prije napomenut

Ova produkcija uz običajnu srednju cienu od 27 for. predstavlja vriednost od 3.375.000 po prilici. Ovo kako smo vidjeli, niti

Hosted by Google

izplaćuje troškove, koje takova produkcija traži za gojenje stabala i obradjivanje maslina, niti dava mogućnost, da zemljištni kapital dade ikakve dobiti, što se ipak računa pri bilansi koje mu drago kulture u obće, ako ova ima da odgovara, u koliko se tiče ekonomsko dolikovanje i da nagradi ratarev rad.

Iz promatranja ovih podataka razabire se velika ekonomsko poljodjelska znamenitost, koju bi imalo povišenje srednje produkcije naših maslinjaka i usavršenje pravljenja ulja

I doista uzmemo li, da bi se dobrom gojidbom, koja odgovara ekonomičnim prilikama gojiteljâ maslina, postigla srednja produkcija od sama 4 hl. na hektar, dotično na 100 stabala, što u većem dielu naših maslinjaka, baš pomoću dobre kulture, ne bi imalo biti težko, jer u mnogim krajevima susjedne kraljevine Italije, gdje maslina nalazi povoljne prilike podnebja i tla te je obćenito obradjivana, propisuje se maslinjacima što se nalaze u pr ličnom stanju obdržavanja i kulture, srednji proizvod od 10 hl. ulja na hektar; uzmemo li nadalje, da bi pošlo za rukom ono 200.000 hl. ulja prvog, drugog i trećeg tješteuja, biva finog, manjeg finog i prostog ulja, što bi se na taj način dobilo, prodati za srednju cienu od for. 40 hekiolitar, što bi svakako bilo moguće, onda bi se imao prihod od 8.000.000 for., što znači 4.245.000 for. više nego sada Ovaj bi prihod mogao bezsumnjivo pokriti troškove racionalne gojidbe maslinâ, tješteuja ulja, te odgovarati trudu gojiteljâ i izbacivati štogod na računanje kamata zemljištne glavnice

Neću se sad upuštiti u potanko opisanje načina, kako se kod nas obćenito, sa njekim pohvalnim iznimkama, prave ulja, što u posljednjem poglavju niesam propustio da označim nesavršenim i pogrešnim, pošto je to svakome poznato Samo bih želio upozoriti na njihove poglavite mane, počimljući od sabiranja ploda, a te su: Masline se beru većinom kasno, radi česa ove dostignu odveć velik stupanj dozrienja te ne mogu da dadu fina i uljena ulja već polojena, biva masna i prosta; zapušta se razlučenje razlitih maslina, biva dobrih i zdravih, crvljivih i pokvarenih, i t. d.; masline se dugo i loše čuvaju radi nestašice potrebitih sudova a dielom i radi pogrešnog mišljenja, da upaljene masline davaju više ulja nego svježe i radi česa polojena ulja dobiju zelenkastu boju, nejasan vonj, jak tek a kadkada i pecav, u obće takova svojstva, da nije moguće da prodju kao fina stolna ulja; čistoća sudova i halata u uljarskoj radionici nije uvjek skrupolozna, zbog česa se ulje često izkvari, pošto je isto tvar sasvim osjetljiva i delikatna, te lako prisvaja tudji vonj i slast; pri ciedenju ulja iza prvog tješteuja upotrebljuje se vruća voda, te ulje, i kad je po sebi dobro i fino, biva polojeno, mastno, prosto,

Hosted by Google

jer uprav vruća voda koja je izvrstno sredstvo kojim se od komine odstrani sve ulje i za proizvedenje priprostih ulja, prouzrokuje da se izkvare najdelikatnija svojstva stolnog ulja, te se ovo težko može očuvati; napokon ulje se ne čuva uvjek tako i u takovim sudovima, da je isključeno kakvo više manje osjetljivo pokvarenje.

Ove su činjenice, kako se razabire iz njihovog razjašnjenja uzrok da je nemoguća produkcija na veliko finih stolnih ulja dugog očuvanja za to se valja postarati ili da se ukloni ili izpravi, a to ne bi imalo naiti na ozbiljne i neuklonjive zapreke, čim bi se pučanstvo, koje se bavi gojenjem maslina, osokoliko i pripomogalo naročitim odredbama u racionalnom njegovanju i obradjivanju maslinâ, i čim bi se moglo osvjedočiti o sjegurnoj neposrednoj koristi, koju bi odatle crpilo.

Pravljenje dobrih finih ulja, kako je poznato, vrlo je prosto, te po sebi ne traži skupih i težkih radnja. Brati masline, kad su prama mjestnim prilikama postigle pravi stupanj zdrelosti; strogo postupati pri razlučivanju maslina, tako da se odiele gnjile, pokvarene, osušene i preko mjere zdrele masline od dobrih, zdravih i savršenih; tješiti ili mljeti masline po mogućnosti svježe, biva istom pobrane, ili iza kratkog brižljivog čuvanja, svakako neupaljene; tjestiti masline hladnom vodom; držati najveću čistoću u svemu: ovo su stožerne točke modernog racionalnog pravljenja izvrstnih stolnih ulja, služeći se makar onim turnjima i mlinicama, koje već imamo.

Dakle, kako smo kazali, pravljenje dobrih stolnih ulja po sebi je priprosto; nego praktična uporaba na veliko, nalazi kod nas na dvie potežkoće. Prva je oskudica uljarskih radionica, koje i po broju i po halatu i po mehanizmu ne stoje u razmjeru sa produkcijom. Na primjer u Makarskoj obćini, izvanredno uljorodnoj, gdje se u srednjim ljetinama može proizvadjati preko 30 000 hl. ulja, nema nego 36 turnja, skoro primitivnih; u Šibenskom kotaru, koji dobrih godina može da dade isto tolik rod, nema ih nego 12, a 12 ih je takodjer u Supetru na Braču, gdje je produkcija ulja svakako znatna Posljedica je toga, da u rodnim godinama mjesto da se masline svježe izmeče, moraju se držati dugo, kadgod do travnja i svibnja, naravski na vel ku štetu vrste ulja, koje ne može da izadje nego sasvim prosto. Druga je zapreka obća težnja seljakâ da rade na svoj račun masline, što proizvadjaju, te da sahrane i sami prodadu malu množinu ulja, što iz njih izvade. Odatle sliedi, da seljak ili mali proizvadjatelj u obće, sve kad nastoji da pravi dobra ulja, bilo radi male množine, kojom razpolaže, bilo radi nestašice trgovačke sposobnosti i poduzetnosti, bilo na svrhu zbog oskudice sredstava, ne može da svome proizvodu otvori put na velika tržišta te da dokuči ciene

Hosted by Google

probitačne, već je prisiljen da ga proda trgovcima spekulantima, koji se time okorišćuju, snizujući tako ciene, da ove ne odgovaraju dobroti stvari.

One dvije zapreke valja polagano svladati hoćemo li da postignemo svrhu, biva da po malo razprostranimo u pokrajini pravljenje finih stolnih ulja te da isto shodno promaknemo.

U okolici grada Bari nalazimo više od 30 uljarskih radionica na paru, i vrlo znatan broj turnjeva u pojedinim mjestima. U Bitontu, središtu kraja, u kome se na godinu pravi do 20.000 hl. ulja, rade 160 turnjeva, dielom prostih, dielom na paru, tako da se ciela množina sirove tvari u brzo preradi, te je u polovici prosinca radnja već dovršena.

I upravo množenju turnjeva, što dava mogućnost da se rade masline još svježe, valja zahvaliti napredak, koji je pravljenje ulja ovih zadnjih godina dostiglo ne samo u Bari već i u ostalim uljorodnim krajevima Italije.

Strojevi za moderno pravljenje ulja osnivaju se na načelo djelomičnog, postepenog, čestičnog mljenja ili smrvljenja maslina, i tješenja komina, na koji se način dobivaju pri prvom ciedjenju izabrana ulja te držeći razdieljene vrste finog od prostog ulja, izcrpi se iz komina podpuno sva uljasta tvar.

I stoga djelovanje i moć gnječila i turnjeva ponaraste pri zadnjim ciedjenjima Rad gnječila pri prvome mljenju svodi se na razperšnjenje i vadjenje koštica iz maslina, dočim se pretvara u pravo smrvljenje pri drugom ili trećem tješenju, koje valja uprav izvesti mlinovima koji razmrljaju, kako su naši na kamen.

U ovo zadnje doba razširili su se i upotrebljuju se za mljenje maslina u važnijim uljarskim radionicama strojevi sustava Salvatella kojima se odstrane kosćice od mesa; centrifugalna sila razdvaja košćicu od mesa, a da je ne razbije, mrvilo koje u malo časaka pretvara u tjesto i košćicu i meso, i razmirvilo, koje na dopunu prijašnjih, služi da ponovno stiesti tiesto već smrvljeno.

Tiesto, koje izlazi iz sprave koja odstrani košćicu od mesa treba podvrći polaganom hladnom tješenju, čim se dobije prvo ulje prave vrste; komine iza prvog tješenja stave se u mrvilo, u kojemu se one pretvore u drobno tiesto, pošto se smrve i košcice iza drugog tješenja, koje daje fino ulje druge vrste, tiesto prelazi u razmrvilo, u kojemu se komine pretvore u tiesto mnogo finije, te podvrgnuto jakom tlakom idrauličnih tiskala, izpušta lahko ulje što sadržaje i bez vrele vode, nu takovo je ulje obične vrste.

Ovi strojevi izrade od 4 do 5 hl. ulja na uru po jakosti pokretne sile. Pošto se radnja ovih strojeva osniva na broju suvojnica

Hosted by Google

osi željeza, dotično valjaka za gnječenje, stoga da se od njih bude imala radnja baš valjana, treba rabiti parnu ili vodenu silu. Stavljeni u rad dobrim kretalom rade prilično, ali ne razviju svu njihovu silu.

Izmedju gnječila koja mogu dobro raditi, ma kojom pokretnom silom, te stoga i rukom, treba ubrojiti osobito ono tvrdke Mure u Turinu, koje se može rabiti za prvo samlivenje maslina, kad se hoće uvesti toli znamenito postepeno gnječenje. — Valjci koji gnječe mogu biti postavljeni na različite daljine izmedju njih, te je stoga moguće dobiti različito zgnječenje maslina; svim tim tiesto bude ponešto krupno, te je dobro za prvo tještenje koje mora da dade izabranih ulja. Ovo gnječilo gnječi do 7 m c. maslina na uru ako se rukom kreče, od 9 do 10 i više ako parom — Njegova je radnja veoma podpuna i brza, a tiesto što priredjuje, daje napram drugim gnječilima, veću količinu finih ulja.

Sprave Salvatella nemogu da imadu za nas neku znamenitost, jer taman zbog pokretne sile što iziskuju, nebi se mogle uzeti u obzir nego u pojedinim slučajevima kad bi se radilo o podignuću kakve uljarnice u velikom, i kad bi se mogla upotrebiti voda. Naprotiv, po mom mnjenju, gnječilo Mure napravljeno je za naše prilike, a opredieljeno je da nadopuni kod nas i s' tehničoog pogleda i s' onoga tvarne uporabe, radnju naših mlinova od kamena

Što se tiskala tiče, tlačna sila ovih mora da bude slaba pri prvom stiskanju koje daje najfinija ulja, veća pri drugom, koje daje polufina, a najveća za komine trećeg tlaka, koje daje obično ulje.

Stoga se za prvo i drugo tlačenje mogu posve dobro rabiti i obična tiskala drvenim ili željeznim vijkom, dočim je za treće tlačenje shodno utjeći se radnji jakih tiskala, po mogućnosti idrauličnih, da se odstrani sasvim ulje od komina.

Neki je Petar Verasi, florentinac, izradio otrag nekoliko godina novi tip diferencijalnog idrauličnog tiskala, ciglim jednim stupcem sa rešetkom od obruča, koje ako je slaba tlačenja može biti uporavljen i za priredjivanje finih ulja. Izradjuju se od tri veličine i sa tlakom od 50—75 do 100 tonelata, koja se mogu upotriebiti za pravljenje finih ulja i običnih, dočim prikažuju štednju pri radnji, jer zbog rešetke sa obručima postaju suvišne koše koje se znatno troše, tim više, pomisli li se da one nemogu dugo potrajati pri pravljenju finih, stolnih i pravih ulja; štedi se tako vrieme, jer se zbog rešetke, ulje izvadi iza kratkog tlačenja, a imaju i veliku znamenitost veće čistoće toli potrebite da se dobije ulje bolje vrste.

Za pravljenje finih ulja služe i jednostavna idraulična tiskala. osobito takozvana blizanca, ili sdružena tiskala sa košima, koja mogu biti od prvog i drugog tlačenja.

Hosted by Google

Dobra jednostavna tiskala sa vijkom, višekratne poluge, i neprestanog djelovanja I i II tlačenja, jesu osobito ona od „Calzoni e Deblaria“, kojima se ipak nemože dati prednost napram jednostavnim idrauličnim, jer su ova zadnja od manje ciene, i prikažuju tu korist da se štedi na radnju.

Za treće tlačenje za koje se zahtjeva velika sila, stoga za pravljenje običnih ulja, odgovara posve dobro idraulično tiskalo tvrdke de Blasio, dvostrukim probušenjem i koje se po sebi izprazni. Ono tlači sa silom od preko 200 tonelata, izradjeno je jednostavno, radi brzo, a odstrani mal da ne sasvim ulje od komina. Ali pošto ovo tiskalo, koje teži kakvih 69 metričnih centi, zapada preko 2000 fiorina, za to se prikaže savjetno da se nabavi, s' ekonomične strane, diferencijalno idraulično tiskalo Veracci su 100 tonelata tlaka, koje teži kakvih 16 metričnih centi, zapada polovicu, a odstranjuje posve dobro ulje od komina, ako se samo ove prije pokvase vrelom vodom, što se može učiniti pri pravljenju običnih ulja.

Iz ovoga izlazi da se je pri pravljenju ulja obistinila što se mehanizma tiče, ona ista promjena, koja je nastala pri pravljenju vina priredjena od voća I za gnječenje i za tlačenje ovih nestaju mal a malo gnječila od kamena i tiskala sasvim drvena, te se sve to više šire gnječila na valjke i jaka idraulična tiskala.

Iza kako smo na brzu ruku pregledali strojeve za današnje pravljenje ulja, koji se najviše preporučuju, vidimo sada, kako se može pomnožiti ili nadopuniti ono što nam stoji na razpoloženju, ali ipak da odgovara načelima modernog racionalnog pravljenja ulja.

Prije svega red je napomenuti, da pri osnivanju uljarske radionice, ili pri nadopunjenju strojeva u istoj, veća potežkoća stoji u strojevima za tješteniе nego u onim za mljenje. Jedan prosti mlin dava posla mnogim tiscima. Na primjer s mlinom sistema Mure, koji, kako smo vidjeli, može u jedan sat da samelje do 7 kvintala maslina, hoće se 8—12 tisaka, ako se hoće neprestano preradjivat tiesto, što izbaca. Osim toga red je napomenuti, da kad hoćemo da nabavimo prostih ili hidrauličnih tiskala za pravljenje finog ulja, nije da valja svakako da kupimo tiske I og tješteniа, već se može sasvim dobro nabavit ih od II og tješteniа, te tako nešto prištediti, a to na temelju visine i promjera stupca što sastavljaju koše. Sto je stupac niži i što je manji promjer koše, učinak je tješteniа tim veći, a ulje se tim podpunije izcjedi, i naprotiv. Imajući dakle tiskala za drugo tješteniе, i htijuć preduzeti prvo tješteniе za najfinija ulja, podigne se visoki stupac, rabeć 12 do 15 koša velikog promjera ; htijuć istim tiskalom tješteti komine drugog tješteniа tad se ostavi stupac nizak su 8—10 koša, nastojeći da sve budu malog promjera, eda tekućina

Hosted by Google

iz sredine stupca uzmogne lakše preći na obod, te se za tim izcjediti. U ovom zadnjem slučaju, kad bi se htjelo povećati još više tješteuje može se upotrjebiti gvoždenih ošita od 3 mm. debljine, koji se postavljaju izmedju jed.e i druge koše. Na taj način postaje tješteuje veoma jako i u sredini stupca, te se ulje lahko odstrani i izciedi na obod koše Napokon nahodim shodno da opazim da je koristno za brzu i točnu radnju gnječenja, rabiti tiskala na stupac ili na središnje ravnalo, a koše dvostruko probušene u sredini, eda se mogu navijati na os tiskala. Na taj se način postizava lahko i bez osobite pomnje potrebita osovnost stupca, što je od velike koristi osobito kad je tiesto židko.

Predpostaviv ove opazke, koje su mi se činile potrebite da olahkotim rješenje predpostavljenog mi pitanja, reći ću, da bi se kod nas povećanje sprava potrebitih u razmjerju proizvoda maslina, moglo prije svega poštići sa prikladnim nadopunjenjem onih koje se nalaze u sadašnjim tvornicam ulja, te zatim zavedenjem uljarskih tvornica u skromnim mjerama ili u velikim, a prikladnim da izrade i 100 do 200 kvintala maslina na dan, a to po raznim prilikama.

U prvom slučaju gdje već obstoje gnječila od kamena, i tiskala na v'jak bilo drvenih ili gvoždenih I tješteuja a često i II og, bilo bi dosta nabaviti smrvilo po Muru, koje zapada f. 300, te prilagoditi sprave za I, II. i III. tješteuje, rabeć tiskala koja obstoje i naručujuć novih jednostavnih ili bolje idrauličnih na temelju radnje što obavljaju kroz jednu uru ili kroz 2 ura vremena, uzimljuć u obzir to da se od maslina koje se izrade sa Mureovim smrvilom, te pretvorenih u drobno tiesto, dobiva polovica prvobitnog objama, u koliko gube vegetativne vode, uljanog taloga i ulja, stoga se dalnji strojevi umanjuju za polovicu.

Po tom n. p ako smrvilo Mureovo smrvi po prilici 84 kvintala tiesta opredjeljena za prvo tješteuje, kad bi se htjelo da radnja bude neprestano sliedila, i računajuć da tiskala izrade $1^1/_2$ kv. svaka dva sata, trebalo bi oko 5 tiskala za prvo, 3 tiskala za drugo i 1 tiskalo za treće tješteuje da se izradi u 12 sati tiesto što daje smrvilo, opažajuć da iza prvog tješteuja tiesto mora preći u gnječilo od kamena, gdje je podvrgnuto podpunom izmrvljenju. Kad bi tiskala radila i ob dan i ob noć, njihov bi se broj mogao smanjiti; nu pošto treba dobiti vremena pri radnji maslina eda se ne pokvare, bilo bi dobro podvrći se ma bilo kojoj žrtvi, samo da se radi neprestano, prilagodjujuć sprave za tješteuje onima za smrvljenje.

Trošak za tiskala iznašao bi po prilici 6.000 f. a ukupni trošak, računajuć nabavnu cienu Mureova sgnječila, na f. 6300. Razumije se po sebi, da kad se ne bi moglo ili htjelo raditi n. p više od 24

Hosted by Google

kvi. maslina na dan, tad bi Mureovo gnječilo radilo 3—4 sata na dan, a kolikoća tiesta što bi ono izradilo mogla bi biti iztještena su malo tiskala, te bi se njihova nabava svela na 2 3000 f. tim više kad bi se izvršilo prvo tješteuje na spomenuti način, kad za to ne bi doticala tiskala kojima se razpolaže.

Kad bi se zavele nove tvornice ulja, trošak, uzimljuć u obzir same sprave najznamenitije, mogao bi doprieti od 5—6000 fiorina, pa i 12 do 15.000 f. a to po kolikoći maslina koje se imaju upotriebiti u stanovito vrieme, o čem taman zavisi bitnost kakve da budu sprave, osobito one za zgnječenje.

Zavedenje uljarskih tvornica sa parnom silom, ja ne bi smatrao zgodno, u obće kod nas, žbog velikog troška što iziskuju i zbog toga što nisu od neobhodne potrebe, dočim prvo samlivenje i gnječenje maslina u tiesto može se učiniti lasno stranom čovječijom mišicom, stranom konjskom silom upravljenom kao u našim gnječilima od kamena, a stranom polugama, kad se nebi htjelo zbog čistoće, ih se ne bi moglo s' nestašice prostora, opredieliti za uljarsku tvornicu mjesto za kretanje živine koja bi imala da kreće gnječilo.

Mislim dakle da bi se i u družtvenim uljarskim tvornicama od kakve veličine, koje bi imale biti podignute u pokrajini, morao u prvi red uzeti u obzir za prvo samlivenje maslina Murevo gnječilo, kojim se može i rukama raditi, a da za drugo samlivenje, ili podpuno smrvljenje komina, trebalo bi rabiti naša obićna gnječila, ali po mogućnosti su 3 ili 4 kamena, koja mogu prirediti mješte 2 kg. maslina na uru $3^1/_2$ i više kg.

Iz ovih se podataka jasno razabire, da pomnoženje strojeva, što je kod nas tako neobhodno potrebito, da bude moguće praviti dobra ulja u velikoj mjeri, zahtjeva silne troškove, kakve gojitelji maslina u obće ne mogu da izdrže radi tolikih razloga, osobito zbog oskudice novaca i pouzdanja. Po mome mišljenju, hoćemo li da u ovome predmetu postignemo rezultata, koji bi bili tim dobrotvorniji, čim brži, valja preduzeti ozbiljnih mjera, da se osokole i financijalno podpomognu gojitelji masl'na, eda se stave na posao te dadu pravljenju ulja moderni smjer.

Prije svega valjalo bi uzeti u pretres osnovanje uljarskog družtva, koje bi se moglo ustrojiti ili na temelju prostog statuta, kojemu ne trebuje zakonito odobrenje sa strane kompetetne vlasti, kao što je slučaj sa mljekarskim zadrugama, ili polag statuta osnovanih na zakonu 8 travnja 1873 o privrjednim i gospodarstvenim zadrugama, po nacrtu B. U ovom zadnjem slučaju mogla bi se ustrojiti dionička družtva sa ograničenim jamstvom, sposobna da rade na veliko i da pružaju sigurnost reda i ozbiljnosti toliko svojim članovima koliko trećim

Hosted by Google

osobama, čim bi sebi obezbjedila ne samo pravilno poslovanje, već bi bila u stanju, da pomoću vjeresije dobave potrebitu poslovnu glavnicu, netom ne bi više dostajao dioničke glavnice.

Ova bi družtva imala svrhu, da promiču pravljenje finih stolnih ulja i da osjeguraju družinarima što veću korist od njihove produkcije maslina, bilo zajedničkim preradjivanjem maslina prikupljenih od družinara bilo skupnom prodajom proizvedenog ulja. Ovaka družtva osnovana na načelu sloge sa moći, što je duša i duh današnjeg družtvenog života, te vodjena ozbiljno, pametno, obširnim zamislima osobito u trgovačkom pogledu, mogla bi razviti djelatnost veoma znamenitu u dotičnim predjelima te odstraniti tu nepriliku na koju se tuže o radnji maslina i o prodavanju ulja na male količoće, i zamjenjuć sustave sposobnosti i sredstva obrtnička.

Prodaja ulja, koja toliko skrbi zadaje sada onome koji se stavi da pravi i finih ulja ali u maloj količći, ne bi imala prikazivati velikih potežkoća ozbiljnim družtvenim uljarskim tvornicama u obrtničkom pravcu dobro ustrojenim i upravljenim od pametne osobe, kad bi te tvornice mogle nudjati znatne količoće ulja, stalnog tipusa, i uz jamčevinu da je ulje pravo, te bi se mogla na taj način lišiti malih špekulanta i stavit se u doticaj velikim tržištem, pomoću ozbiljne i dobro shvaćene reklame, i eventualno služeć se zgodnim osobitim putnicima

Moć će mi se predbaciti da ovakva uljarska družtva, krasna i plemenita koliko mu drago, nebi se mogla podići u Dalmaciji, bilo stoga što je duh udruživanja i zauzetnosti malo razvijen, bilo s' pomanjkanja potrebitog uzajamnog povjerenja, što sačinjava temelj obstanka takovih preznamenitih udruživanja

Pristajem, da su u obće, prilike žalibože takve, i da se je neko nepouzdanje uvrježilo u narod i zbog uspjeha malo sretnoga što su imala i vinarska družtva i uljarske zadruge, koje su postale ili se je nastojalo da se ustanove u pokrajini; svim tim mislim, da pošto svak mora da priznaje da su uljarska družtva sredstvo najzgodnije za obavljanje, u velikoj mjeri, racionalne radnje i uporabe maslina i da se oslodi naš uljarski promet od malih pokušaja te da ga se postavi na uredjeni pravi i veliki promet, ima se nastojati da oživi na zdravoj podlozi, da se tim družtvima osjegura dobar obstanak, tim više što se po mom mnjenju može opaziti u pokrajini, amo tamo utješljivo oživljenje i neko zauzimanje za poljodjelsko-gospodarska pitanja. Uvjeren sam, da kad bi pošlo za rukom ustanoviti družtvenu uljarsku tvornicu, da dobro napreduje, i da daje dobrih gospodarskih uspjeha, nebi zakasnilo, a da nebi oživila i druga družtva, osobito u predjelima baš uljarskim a da će bit mo-

Hosted by Google

guće kroz kratko doba doći do nešto stalna u ovom smislu, dokazom nam je oduševljenje, kojim su gojitelji maslina otoka Šipana poprimili u obće osnovu B pravilnika po meni sastavljena, i pitanja obćine Mljetske da se ozbiljno stane baviti na takvom temelju. Treba samo, zbog spomenutih razloga, doći u susret prvim podhvatima sa odgovarajućim sredstvima, uspješnim i kadrim da uliju pouzdanje u ljude dobre volje, i osjegurati dobar uspjeh podhvata.

U tu bi svrhu mislio zgodno opredieliti barem za pet godina godišnju pripomoć od 10.000 for. za nabavu sprava za gnječenje i tješteuje, potrebitih sa ustanovljenje jedne ili više uljarskih družtvenih tvornica, koje bi se u dotičnoj godini imale podići u Dalmaciji na temelju pravila odobrenih od Visokog c. k. Ministarstva usljed dotične objave natječaja, u kojoj bi se naravno imali naznačiti svi oni uvjeti kojima bi se morao podvrći natjecatelj ili natjecatelji izabrani, čim bi se na neki način osjegurao dobar hod i razvitak ustanove ili ustanovâ.

Za zavedenje družtvenih uljarnica nebi bilo potrebito podići uvjek s' temelja novih uljarnica, ali bi se, po prilikama, moglo posve dobro nastojati da se nadopune obstojeće tvornice ulja, upotrebljujuć sprave koje stoje na razpoloženju.

U tu bi se svrhu pošao još napried, te mislim da nebi bilo ne moguće ustanoviti družtvenu tvornicu ulja gdje obstoje ili rade više gnječila, opredieljujuć ista, sporazumno sa vlastnicima, u svrhe družtva.

Zavedenje tvornica ulja koje bi se morale pripomagati, imalo bi slieditи sporazumno sa Visokim c. k. Namjestništvom, koje bi se imalo zauzeti za nabavu sprava, koje bi svakako ostale uvjek vlastništvom c. k. Vlade, a ova bi ih, kad bi se družtvo razpuštilo, mogla upotrebiti da pripomogne zavedenje drugog družtva. Uljarska družtva, da uzmognu dobiti pripomoć, imala bi se podvrgnuti, za sve družtvene poslove, a osobito bilo glede računarstva i držanje blagajnice, bilo glede tehničkog poslovanja, nadzoru c. k. Namjestništva.

Cienio bi istodobno koristno opredieliti, isto tako za pet godina, godišnju dotaciju od 10.000 for za nadopunjenje spravama modernim, pripoznatim već kao neobhodno potrebitim za što moguće bolje pravljenje i za brže tješteuje finog ulja, onih privatnih tvornica ulja, čiji su vlastnici već dali dobrih dokaza da znadu proizvadjati dobrih ulja, ili kad bi bili takovi, te bi mogli prikazati dostatna jamstva da su u stanju to učiniti, i kad bi bilo javno poznato da im nije moguće da po sebi nadopune vlastitu uljarnicu.

I u ovom bi se slučaju djelatnost imala razviti na temelju dotične objave natječaja, uredjena stalnim i potankim uvjetima koji bi se imali poprimiti od natjecatelja koji bi se izabrali.

Hosted by Google

Nadopunjenje tvornica ulja imalo bi slieditì sporazumno s' jednim poslovodjem Namjestništva, koje. bi kao što za uljarsko družtvo moralo nabaviti sprave kojih nebi bilo. i koje bi ipak svedjer ostale vlastništvom c. k. Vlade, a ova bi ih mogla ustupiti drugom kome vlastniku uljarnice, kad bi prvi, s' kojeg mu drago uzroka prestao raditi, ili nebi odgovarao poprimljenoj obvezi da priredi finih stolnih ulja.

Na ovaj bi način zbilja sliedilo neko pripomaganje privatnih osoba, što bi ja obzirom na osobite prilike u kojima se pokrajina nahodi u ovom pogledu, cienio veoma shodno i uspješno, tim više u koliko korist što bi one imale nebi ostale osamljene već bi utjecale na sve gojitelje maslina dotičnog kraja, koji bi mogli prodavati svježe masline, koje bi služile za pravljenje dobra ulja, uz dobru cienu, možda po f. 3 ili 20 hektolitar dočim se sada, priredjivanjem običnog ulja, jedva utjera f 2.75 za hektolitar

U ostalome, u pogledu racionalne ekonomije, može se a i mora se, bez okljevanja, opravdati trošak iz javnih sredstva, koji smjera da omogući točno i podpuno upotrebljavanje, a po tom i koristnje unovčenje jedne znatne kolikoće surovine, koja bi inače, taman s' nestašice novčanih sredstava bila opredieljena da dade mršav prihod. Dočim treba opaziti da radeć u prilog razvitku racionalnog namješćenja privatnih uljarnica, zbog uspieha što bi ove postigle, mali bi se gojitelj maslina uvjerio po malo o gospodarskoj shodnosti pravljenja dobrih ulja i o znamenitosti zajedničkog rada, po čem bi se širio običaj pravljenja dobrih ulja a malo bi se po malo priredilo zemljište za podignuće mnogobrojnih uljarskih družtava, što bi sačinjavalo vrhunac napredka koji se ima postignuti iz ove preznamenite grane našeg poljodjelstva.

Uzev u obzir da bi se uljarska družtva i privatne uljarnice imale posvetiti pravljenju finog ulja, razmjerno u velikoj kolikoći, da se uzmogne uputiti promet stalan i koristonosan, što bi iz početka imalo posljedicom od ne malih troškova zbog dotičnog uredjenja uljarnica, i ne obzirujuć se ne na sprave; uzev u obzir da osobito vlastnici privatnih uljarnica, da budu u stanju praviti velike količe finog ulja, ne dotičuć za to njihov proizvod maslinâ morali bi ih nabavljati i skupo plaćati i zbog izabrane kakvoće što bi upotrebljavali da osjeguraju pravljenje pravih ulja, te napokon obaziruć se na to, da bi i uljarska družtva i privatne uljarnice imale prvih godina da svladaju ne malih potežkoća da se upoznade njihov proizvod i da osjeguraju dobrih kupaca, mislio bi da bi istodobno, uz predložene dvje mjere, bilo shodno opredjeliti za stanovito doba stalnih godišnjih nagrada za osokolenje i za proizvadjanje, čim bi se ojačala i postala

Hosted by Google

bi stalnija uspješnost spomenutih mjera, te bi se tako moglo lakše i brže polučiti cilj, razširiti naime toli znamenito pravljenje finih stolnih ulja.

Nagrade za osokolenje i proizvadjanje imale bi se ustanoviti na for. 2 za svaki hl. ulja, a to baš u iznosu od for 50, for. 100 i for. 200 što bi se imalo udieliti, bilo družtvu bilo privatnoj osobi koja bi mogla dokazati da je priredila u dotičnom uljarskom zemanu barem 25 hl dotično 50 i 100 finog stolnog ulja, kao takva pripoznata i izjavljena od osobitog pokušajnog povjereništva pri c k. eno-hemičnoj postaji u Spljetu.

Sa strane c. k. dalmatinskog Namjestništva morala bi se objelodaniti već mjeseca rujna shodna obznana, na temelju koje natjecatelji na nagrade, imali bi poslati kroz doba koje će se ustanoviti, spomenutoj pokušajnoj Postaji tri staklenice dotičnog ulja, koje bi služile za kušnju i za analizu a istodobno poslati na c k Namjestničtvo dotičnu prijavu podkriepljenu svjedočbom dotične obćine odnosno na količinu finog ulja priredjenog Da se prištedi trošak, kušnju bi ulja moglo učiniti jedno uže povjerenstvo sastavljeno od jednog izaslanika c. k. Namjestništva, od jednog izaslanika pokrajinskog gospodarsog Vieća od Upravitelja pokušajne Postaje i od pristava, ili tehničkog pomoćnika iste Postaje. Povjerenstvo bi imalo strogo postupati da doznaje za količinu ulja priredjena od pojedinih natjecatelja, te bi za to bilo shodno da osobiti povjerenik podje na lice mjesta te uzporedi uzorak poslan na kušnju, sa uljem što se nahodi u zalihi. Kad bi se desio slučaj da je ulje sve ili djelomično razprodano, dotični vlasnik eda dobije nagradu imao bi prikazati svjedočanstvo svoje obćine, u kojemu da bude izjavljena količina razprodanog ulja, prodajna ciena i mjesto opredieljenja, kao što i za koga je ulje prodano, a uz to i eventualni vozni list odnoseći se na učinjenu pošiljku.

Imena uljarnica i nadarenih vlastnika imala bi se objelodaniti putem osobite obznane sa strane c. k. Namjestništva ili c. k pokušajne postaje u Spljetu. U ovoj bi se obznani imalo naznačiti za svakoga koji je bio nagradjen, u čem se sastoji nagrada, količina nagradjeneg ulja, kao izjava da je to baš pravo ulje.

Na ovaj bi se način učinilo i proizvadjateljima finog ulja ozbiljna reclama što bi njima u velike koristila za prodaju njihova proizvoda.

Ja nebih mogao dati svog glasa za zavedenje osobitog uzornog zavoda za pravljenje ulja, prije svega jer će se novi poljodjelski zavod morat bavit živo sa uljarskim pitanjem, te ga proučiti sa sgodnim pokušajima pod svakim vidom, što bi moglo zanimati goji-

Hosted by Google

telje maslinâ i proizvadjatelje ulja, pa i za to što bi takav zavod puno zapao, a ne bi mogo cilju odgovoriti, jer zemlji treba puno uljarnica na obrtničkom temelju i što više moguće prodaje u uljarskim predjelima, eda bude potaknuto današnje pravljenje ulja.

Pravljenje ulja u obće, a naosob finih ulja jest veoma jednostavno; svim tim mislim da bi bilo veoma koristno sastavljanje pučkog priručnika za pravljenje ulja, bogato urešen slikama, koji da razpravlja tehničku stranu uljarstva, osobitim obzirom na naše prilike, i da bude osobito uzeto u obzir uredjenje koje bi se imalo dati našim uljarnicama, alat i sprave koje bi se imale uvesti, radnje za zgnječenje, uzdržavanje i dozrievanje uljâ kao što i njihove mane i uporaba uljarskih preostataka. — Da zbilja obstoji potreba pouke obzirom na racionalno uljarenje, dokazom je da je izmedju trideset uzoraka ulja prikazanih na natjecaj što se je držao u Spljetu prošlog svibnja, 18 ih odma bilo otstranjeno, jer sa mahama. Obzirom na to i da se postave u stanje družtvene uljarnice koje bi se imale podignuti i privatne uljarnice, da uzmognu naći razumno i naučeno osoblje, mislim da se ne samo ima nastaviti sa držanjem tečaja za gojenje maslina, koji je istodobno i uljarski tečaj, već da treda nastojati eda u buduće Zavod pri kojemu će se takav tečaj držati bude imao uljarsku tvornicu, sa dobrim i modernim spravama eda se pitomci uzmognu praktično izvježbati u svim radnjama, i eda dotična tehnička osoba bude imala dostatna gradiva za odnosna proučavanja u praktičnom uljarstvu.

Na ovaj sam načim iztaknuo koliko sam mislio da je shodno za prilike našeg pravljenja ulja, i za mjere koje bi se imale preduzeti da se uljarstvo podigne. Ja sam uvjeren da bi se za stalno ovim mjerama postigo cilj, kad bi se mogle odmah preduzeti a to nekom krepkošću, prostranošću i živahnošću na temelju odgovarajućih sredstava, koja nebi mogla preplašiti, kad bi se imalo uzeti u ozbiljno pretresanje gospodarska znamenitost obrta što bi ona bila pozvana da preporode.

Prieglavak.

1. Zavedenje uljarskih zadruga jednostavnih ili uz male dionice, sa ograničenom jamčevinom, na temelju pravilnika odobrenih od Visokog c. k. Ministarstva poljodjelstva, oskrbljujući ih sa spravama za gnječenje i tješteuje, koje bi uvjek ostale bezuvjetno vlasništvo c. k. Namjestništva

Godišnji trošak for. 10.000
za 5 godina.

Hosted by Google

2. Nadopunjenje modernim spravama onih privatnih uljarskih tvornica, čiji bi vlastnici bili već dali jasnih dokaza da umiju praviti dobra ulja, ili bi takovi bili da bi mogli pružati dostatnih jamčevina da su u stanju to učiniti, i kad nebi, po onomu što je poznato, razpolagali dostatnim sredstvima da po se bi izvrše žudjeno nadopunjenje njihove uljarnice.

I u ovom bi slučaju sprave ostale vlasništvom c k. Namjestništva.

Godišnji trošak for. 10 000
za 5 godina.

3. Ustanovljenje nagrada za osokolenje i za proizvadjanje u razmjerju od 2 for. za hektolitar, pa baš od for, 50 od for 100, i for. 200, koje bi se imale udieliti privatnim osobama, takvim ili udruženim, koje bi mogle dokazati da su priredile u dotičnom uljarskom zemanu barem 25, dotično 50 i 100 ektolitara finog stolnog ulja, kao takva pripoznata i izjavljena od osobitog pokušajnog Povjereništva pri c k. kemično-poljodjelskoj postaji u Spljetu.

Za sada za 5 godina počamši od god. 1897.

Godišnji trošak for. 3000.

4. Sastavljanje pučkog uljarskog priručnika, bogato slikama ukrašen, koji bi imao razpravljati tehničku stranu pravljenja ulja osobitim obzirom na naše prilike.

Trošak for. 300.

5. Nastavak tečaja maslinarstva i uljarstva predpostaviv da zavod pri kojemu će se u buduće tečaj držati, bude obskrbljen uljarskom tvornicom, dobrim i modernim spravama.

Godišnji trošak for. 600.

Hosted by Google

POGLAVJE X.

Voćarstvo

Dalmatinsko područje, zbog svog gorskog obilježja, koje prikaživa niz visočina i planinskih skupina koje se spajaju i izmjenjuju sa kosama brežuljaka sa docima i ravnicama, zbog sastojina i obilježja poljodjelskog zemljišta kojim je obdareno, i zbog preblagog podneblja, pružar različite predjele sa prirodnim položajima veoma povoljnim za glavnije i znamenitije vrsti voća, koje se goje toli u srednjem, koli u južnom pojasu I zbilja uz najobičnije zrnasto, peć kovito, jagodasto i suho voće, vidjamo kako uspjeva, u prikladnim položajima indijska smokva, šipak, datula, rogač, pinjol, limun, cedar i naranča.

Iza loze i masline, osobito je razprostranjena smokva, čije je gojenje razširēno po primorskim kotarima, i od koje imade izvrstnih vrsti, osobito na otoku Hvaru; bajam, obično tvrde ljupine, koji se nalazi svuda bilo pri moru bilo na kopnu, a pošto u nekim od ovih zadnjih mjesta rano cvate, trpi često s' pramaljetne studeni; trešnja, obično kiselasta ploda, kakva je višina i višnja koja je puno gojena poimence u Zadarskom, Šibenskom, Omiškom i Makarskom kotaru. Druge vrsti voća, ako se izuzme kestenj u Boki Kotorskoj, malo su razprostranjene, dočim vrsti i odlike jesu često slabe, tako da više puta nose na sebi biljeg divljih voća. Iz toga sliedi, da domaći proizvod, bilo zbog količine, bilo zbog kakvoće, nije dostatan da pokrije potrebu zemlje, te da je stoga, osobito za zrnasto voće, potrebit uvoz osobito iz Italije.

Ovo se mora zbilja žaliti, dočim je stalno da bi Dalmacija mogla proizvadjati izvrstnih vrsti voća, ne samo za se već i za izvoz, tako da bi joj voćarstvo moglo biti, neću reći od velikog probitka, već jedna grana ne sasvim nuzgredna njezinog poljskog gospodarstva.

Da voćarstvo uzmogne zadobiti takvu znamenitost za pokrajinu, treba po mome mišljenju nastojati da se što je više moguće razprostiru stanovitè vrsti voća, ustanovljujuć gdje je moguće uzak broj odlika znamenitijih vrsti, obzirom na rane vrste, na kasne jesenske, na kasne zimske a iza točnog proučenja mnogovrstnih pojasa ili predjela pokrajine, nastojati da se razdiele tako da svaka pojedina

Hosted by Google

vrst bude našla najbolje podnebne, zemljištne i težatne prilike za njezin razvitak. Ustanoviti jednu skupinu koja zahvaća uzak broj vrsti odgovaralo bi današnjemu voćarskom smjeru, imalo bi tu korist da bi zemlja bila stavljena u stanje nudjati od jedne stanovite vrste možda znatnu količinu voća, što bi bilo od velike znamenitosti u trgovačkom pogledu. Širiti rane i kasne vrste, značilo bi po meni, staviti Dalmaciju u stanje da izvaža voće za velika središta sjevernih strana, a ne bojati se ičije utakmice pod obranom i ugodnošću našeg sunca i pod raznovrstnim prizorima naše obale, koje pružaju najdivnije položaje za rano gojenje.

Ja mislim da bi se, za širenje voćaka u pokrajini, u velikoj količini, ne računajuć na maslinu, na smokvu i na lozu sa ranim grožđem, o kojemu sam na svojem mjestu govorio, imali uzeti u obzir osobito bajam, lješnjak, trešnja, praskva, kruška, jabuka, šljiva i rogač, kad bi se voćarstvu imala dati mogućnost da se razvije pravcem skroz obrtničkim, ne zanemarujuć ipak druge vrste voća, izmedju kojih naranče i limuni, čije se gojenje sve to više širi u Dubrovniku i po Boki Kotorskoj, gdjeno se njeguju kao cviet u loncu od posjednika i težaka razumnijih i radišnijih.

Što se bajama tiče spomenuo sam gori njegovo razprostranjenje u Pokrajini; bilo bi ipak zgodno nastojati i na dalje da se sve to više razširi njegovo gojenje, pošto nema, bogzna, kakvih zahtjeva glede dobrote tla, ne izključuje da bude sdružen drugim gojenjima, ne traži nit djubrenja nit radnja za uzgojenje od kakve znamenitosti, te se stoga troškovi svedu samo na one za sadjenje i branje bajama što je od osobite znamenitosti gdje oskudjevaju mišice, dočim daje prilično obilat plod i svedjer tražen u trgovini. Dobri se bajami prodaju uvjek bez potežkoća po prilici po 10 fiorina hl osobito mehkišci, koji imaju veću trgovačku vriednost, u koliko je to pravo stolno voće. Proizvod je bajama u Europi nešto ograničen, jer nema puno predjela kojima se prilagodi, dočim se živo traže zbog toga što se svuda troše; zato mislim da se kod nas može proširiti gojenje bajama osobito mehkišca, a ne bojati se preobilna ploda. Gojenje bajama jest i svedjer će ostati probitačno a zbog iztaknutih razloga ciena bajama neće nikad nizko pasti.

Pošto bajam trpi pri presadjivanju zbog velike ozlede žila, koje se puno razviju jur u prvih godina stoga, bilo da se uredi prostor u kojemu će se gojiti bajami kao bajamjak, bilo da se uzgoje pojedina stabla, uvjek je bolje neposredno posijati bajam nego li ga presaditi, upotrebljujuć po mogućnosti gorki bajam koji daje krepčije stablo koje se pak navrne na oko. Za lješnjak vriedi ono te se je reklo za bajam, jer i on uspjeva u svakoj zemlji, ako nije samo

Hosted by Google

skroz suha, bez potrebe osobita djubrenja i troškova za gnojenje, davajuć plod koji se u velike traži u trgovini. Bilo bi stoga potrebito da se ova bilina, baš znamenita za južne strane kao je Dalmacija, razprostranila, dočim se sada nahode rjedkih uzoraka. Vrsti koje bi se imale izabrati bile bi one okruglasta ploda ili ploda dugoljasta, velike i tanke ljupine, kao što je Barčelonski lješnjak, gorostasni Holle, Landberger, Ludolf, bieli i crljeni Lambert i t. d.

Uz bajam i lješnjak, za pojas naranača i za položaje podnožja na prisoju, može stati rogač, u koliko se on prilagodi svakovrstnom tlu, ne zahtjeva nikakve radnje, a daje priličan plod. Gojenje se rogača ako je dobre vrsti, velikog i mesnatog, za stalno izplati, pošto se može računati da jedno stablo u dobro rodnoj snazi, daje od 2 do 5 kvintala rogača, koji se po različitoj vrsti, prodaju od 5 do 7 f. kvintal. Krasnih se uzoraka rogača vidja osobito na otoku Visu, na Hvaru i u Dubrovniku, a pošto je bilina zgodna za upotrebljavanje zemlje sa malim troškom i priličnim prihodom, tako mislim da bi bilo savjestno u spomenutom pojasu razširiti njegovo gojenje, uzev u obzir u tom pogledu osobito i prostore opredieljene za pošumljenje, jer rogač može uspjevati posve dobro i izmedju hridina i strmina, a podnašati sušu baš čudnovato.

Ako se ubroji još kesten za pojase koji odmah leže nad pojasom loze, za podnožja sa zemljom ne preveć suhom, a radje laganom i dubokom, pa orah od kojega se susreta osamljenih uzoraka, koji bi ipak mogao uspjevati u mnogim položajima, nemajuć Bog zna kakvih zahtjeva nit glede podneblja nit tla, a mogao bi dati, uz vriednost drva, stalan i znatan prihod, imadu se zajedno one vrste voća, koje bi imale, u prvom redu, svratiti pozornost naših težaka, u koliko one ponajviše rastu i uspjevaju i u lošijim zemljama, ne zahtjevajuć osobitog klaštrenja nit ikakve brige, a ono te više vriedi, sakupljanje, sačuvanje a možda i pošiljanje njihova ploda ne zahtjevaju osobitih obzira i poznavanja. To je vrst voća, reko bi, baš stvorenih za južne strane, te vidjamo da je njihovo gojenje razprostranjeno po cieloj donjoj Italiji, dapače de je to gojenje intensivno u nekim predjelima gdje su bajam obični pa i šume lješnjaka, rogača i. t. n koji davaju proizvod priličan i stalan, pošto se računa da jedan ektar zemlje bajamom posadjen daje po prilici 750 godišnjih lira, ektar lješnjaka od 300 do 700 lira, ektar rogača od 400 do 800 lira ektar oraha 320 lira, uz vriednost drva i t. d.

Prelazeć sada na pregledanje druge vrsti voća, prikaživa nam se u prvom redu trešnja, kao obzira vriedna, čije bi se gojenje, i ako razprostranjeno u pokrajini, imalo po meni, sve to više razširiti na temelju odlika izabranih i ranih, sladka ploda pa i kisela Treba

Hosted by Google

znati da su trešnje a obće veoma tražene i dobro plaćene, pošto su sladke, osobito one koje prve dozriju, predmetom izvažanja u velika središta sjevernih strana, kiselaste su pozvane izmedju ostalog, osobito za potrebe obrta za maraškim. Treba pak pamtiti da je trešnja izmedju pećkovitog voća, stablo koje manje zahtjeva i glede podneblja i gleda zemlje, jer je voćka prosta i umjerena.

Predpostaviv točno proučavanje odlika trešanja nahodećih se u pokrajini, izmedju kojih će se moć naći izvrstnih i glede ranog dozrievanja i glede dobrote, krasote te obrtničkih i trgovačkih vriednosti, što vriedi i za druge vrsti voća koje ću poslie spomenuti, mislim da bi se na svaki način imale uzeti u obzir, za dalnje razprostiranje u pokrajini ove vrste.:

1 *Trešnja srcolika* raznomanjasta najranija, Freiheste bunte Herzkirsche; to je jedna izmedju najranijih i najplodnijih vrsti trešanja: plod je srednje veličine i veoma tražen kao stolni i trgovački.

2. *Svibanjska rana.* — Frühe Maikische; odlika veoma rana, srednjeg ploda, tamno crljena, mekhim mesom.

3. *Srcolika svibanjska koburgska trešnja* — Koburger Maiherzkische, i ova je izmedju najranijih, velika ploda, tamno crna, radja puno, preporuča se za trpezu i za trgovinu.

4. *Trešnja srcolika crna Werderova* Werder'sche Frühe Schwarze Herzkische, velika ploda, sjajna, prikladna za trpezu i za trgovinu

5. *Golema Hedelfingerova trešnja.* — Hedelfinger Riesenkirsche ploda veoma velika, smedjo tamna, tvrdasta mesa, koja dozrieva u Njemačkoj u trećoj sedmici branja, jedna je od najboljih za potrošak.

6. *Velika trešnja najdvodvodkinje.* — Grosse Prinzessin Kirsche, dozrieva u četvrtoj nedjelji; plod je veoma velik, raznomanjast, kadkada crljeno jasan, veoma miomirisan.

7. *Kneginja od Augouleme.* — Herzogin von Auguoleme, višnja srednjeg do velikog ploda crljeno tamna, dozrieva u četvrtoj nedjelji branja, i odlikuje se obilastim rodom i trajnošcu i u suhom tlu. Vrst je izmedju najcjenjenih.

8. *Veliki Gobet, Grosser. Gobet;* i ovo je jedna višnja izvrstna, velika ploda pa i prevelikog, crljeno tamna, koja dozrieva u 4 ili 5 nedjelji branja, zbog njezine veličine i zbog držka veoma kratka u velike je prikladna za trgovinu; radja puno u dobroj zemlji, laganoj, dubokoj, te se mora navrnuti na Prunus cerasus, kao i u obće sve kiselaste trešnje.

9. *Rana crnkasta.* Frühe Morella. To je vrst višnje baš izvrstna, radja izvanredno, ploda je velika do prevelika, smedjo-tamna, svjetla,

Hosted by Google

koji dozrije u četvrtoj nedjelji branja; dobra je u svaku svrhu, ćutljiva je, te stoga ne podnosi lahko prenos.

10. *Kasna velika crnkasta.* — Grosse späte Morelle, isto tako jedna vrst izvrstne višnje, velika ploda, okruglasta, smedjo-tamna, svjetla, koja dozrieva u petoj nedjelji branja i koja se odlikuje sa dobrotom i ljepotom.

Trešnja sladkog ploda, goji se skoro izključivo kao visoko stablo navrnuta na divljak (Prunus Mahaleb), cienio bi ipak zgodno osobito za mjesta izložena vjetrovima, izabrati kao divljak Prunus Mahaleb, pošto se na njemu stablo ne razvija puno a naprotiv brzo radja, redovito i obilato, dajuć plod koji se odlikuje ljepotom i dobrotom.

Stabla bi se imala gojiti na srednji uzrast, ili ako je moguće na piramidalni oblik, kakav se vidja veoma krasan, osobito u Poljicama, gdje su višnje toli razprostranjene. Mahaleb uspjeva posve dobro, ako je tlo iuba duboko; u ostalome on je samonik u mnogim predjelima pokrajine, te se kadkad susreta u takvoj kolikoći u kamenitim šumama, da se mora pomisliti ne bi li bilo savjetno navrnuti na nj dobre vrste trešanja sladkog ili kiselastog ploda.

Iza trešnje prikazala bi se praskva kao stablo za trgovačku proizvodnju u Dalmaciji, ako bi se samo navrnula na bajam i ako bi se gojila u zemlji prilično dubokoj, bilo težkoj ili laganoj, koja nije podvrgnuta vlagi, osobitim obzirom na rane vrste, po mence na amerikanske, koje se taman iztiču jer rano dozrievaju. Naši bi poljodjelci zbog preblagog podneblja, mogli nositi na trg već zadnjih dana svibnja mjeseca ili prvih dana lipnja sladokusnih prasaka, podpuno zrelih a ne bojati se utakmice drugih pokrajina naše Države, a što bi to značilo u gospodarskom pogledu, razumjet će se, kad se pomisli na previsoku cienu, kojom se plaćaju praskve u ono doba u svim tržištima, osobito u velikim sjevernim središtima. Ne bi htjeo da se pomisli da ja vidim sve ružičasto ili da si stvaram obsjena, ali je moje uvjerenje osnovano na mnogovrstnim opažanjima što sam mogao učiniti, naime da bi gojenje praskve, ranih vrsti, bilo od velike koristi mnogim predjelima pokrajine, kad bi to gojenje bilo učinjeno marom i razborom, prilagodjujuć po mjestima i položajima slobodnih oblika kano grma i piramide, ili kao plotovi u vrtovima i bašćama i u obće gdje imade zidova ili sličnih obrana. Slobodni je oblik ipak svedjer bolji od naslonjenog. Ne može se vjerovati kakvu znamenitost može dobiti praskva ako uspije gojenje i ako se izvoz ploda dobro uredi. Gledе toga imade se krasnih primjera u Francuskoj i Italiji. Selo Beure u Slobodnoj Grofoviji, su 1000 stanovnika, dobiva svake godine ne manje od 40—50 hiljada franaka prodajom prasaka. Iz Veronske se pokrajine izvaža u dobrim godinama do

Hosted by Google

10 hiljada kvintala prasaka. U pokrajini Bergama po izvještaju o prilikama taljanskog poljodjelstva godine 1870—74 imade slučajeva gdjeno praskva daje prihod od 4000 lira na godinu iz jednog hektara zemlje; sa prihodom prasaka mnogi težaci Valpolceresa plaćali bi cieli najam zemlje. Ne računajuć, u našim okolnostima, na prihod toli bogati i sjajan, ipak mislim i ponavljam, da bi ovo gojenje, za neke predjele, moglo postati bez dvojbe od velike koristi.

Izbor vrsti prasaka koje bi se mogle preporučiti za Dalmaciju bile bi:

1. *Kumberlandska* najranija amerikanska vrstu koja u Klosterneuburgu dozrieva zadnjih dana srpnja a u S. Michele u Tirolskoj prvih dana istog mjeseca, koja bi ovdje kod nas, u dobru položaju, mogla bez dvojbe dozrieti zadnjih dana svibnja mjeseca, na svaki način u prvoj polovici lipnja. Kao što sve amerikanske praskve i ova je srednje veličine; boje tamne ali posve liepe, mesa veoma fina, koje se odieli od košćice. Vrst je prvoga reda.

2. *Amsdenska* ima svojstva Kumberlandske; samo dozrieva 4—5 dana kašnje.

3. *Rana Aleksandrovska.* Frühe Alexander, i ona je sredńje veličine, tamne boje, vrstnoće u obće jednake prvih dvijuh od kojih se pače mučno razpoznaje; samo što dozrieva nekoliko dana kašnje.

4. *Wilderkova* i ova je amerikanska vrst, koja se odlikuje obilnošću, veličinom i ljepotom ploda, koji dozrieva nekoliko dana iza Amsdenke.

5. *Biela Magdalenka.* Weisse Magdalenenpfirsch, europejska vrst, srednjeg ploda, mesom koje se lasno odstrani od košćice, nježna. Može dozrieti kroz drugu polovicu srpnja ako se nahodi u dobrom položaju.

6. *Crljena Magdalenka.* Rote Magdalenenpfirsch; vrst velika ploda, crljena, tamna, mesom koje se lasno odstrani od košćice. Plod joj je izvrstan, te u položajima toplim i zaklonjenim može dozrieti u prvoj polovici mjeseca kolovoza.

7. *Velika Milenica.* Grosse Mignonne, velika do prevelika ploda, koji dozrieva u drugoj polovici kolovoza mjeseca, to je izmedju najboljih prasaka, koja se odlikuje i zbog rjedke ljepote Vrst je koja se mora u velike preporučati, tim više što stablo puno radja, i nema velikih zahtjeva glede poneblja i zemlje.

8. *Galandkova.* Galandspfirsch, vrst velika ploda, tamno crljena, zbilja izvrstna, dozrieva prvom polovicom rujna mjeseca.

9. *Kraljica Olga.* Königin Olgapfirsch, izvrstna vrst veoma velika ploda, izvanredne ljepote i dobrote, koja u dobrim položajima dozrieva polovicom kolovoza. Stablo je veoma rodno, a nije nježno,

Hosted by Google

10. *Venusove Grudi.* Venusbrust — vrst veoma velika ploda, izvrstna zbog kakvoće i ljepote i koja dozrieva u drugoj polovici rujna.

Pridodade li se ovim vrstama još neke mjestne, tvrdasta mesa, koje da se ne odstrani od košćice, i da bude sočno, imat će se izbor vrsta baš izvrstnih, koje dozriju od prvih lipnja, a možda već zadnjih dana svibnja mjeseca, sve do polovice rujna.

Napokon ne mogu s' manje a da ne opazim, da bi gojenje praskve moglo dobiti u nekim mjestima, koja bi prikazivala povoljne uvjete, veliku znamenitost, i za nadomješćivanje loze u zemljištima filokserom napadnutim.

Prelazeć sada na krušku. reći ću da je to zbilja voćka sjevernih krajeva, koja može ovdje kod nas, hvala planinskom obilježju pokrajine, posve dobro uspjevati u mnogim predjelima, osobito gdje nadvladaju lapornasta zemljišta, ili lapornasto pjeskovita, ili i glinasta, ako su samo duboka da se žile uzmognu razpružati, tako da stablo bude moglo odoljeti suši i toplini. Da kruška nalazi u Dalmaciji prilika prilično povoljnih za njezin razvitak, dokazom nam je da se divljih krušaka nahodi u priličnoj količini, u kamenitim i nerodnim predjelima, to uz primorje, to na kopnu, u cieloj pokrajini, pa baš i u Krivošijama. Svakako treba opaziti da izabrane vrsti, velika ploda i koje kasno dozrievaju, nemogu uspjeti već samo u dobrim zemljama, dubokim, rodnim; ako je zemlja preveć tvrda i vlažna plod se ne razvije dobro, te bude zrnast a zatim drvenast; vrsti malog ploda koje dozriju već srpnja ili kolovoza mjeseca imaju manje zahtjeva te mogu uspjevati i u položajima izloženim suši.

Kad se goji kruška pak i jabuka u obrtničke svrhe treba dati osobitu znamenitost ne samo ranijem vrstama, već i docnijim i zimskim, koje se posve lasno razprodaju uz pogodne ciene.

Treba n. p. obači voćni trg u Beču u zimskim mjesecima, pa se osvjedočiti da južnim pokrajinama Carevine, a osobito Dalmaciji ostaje otvoreno prekrasno polje radinosti, kojom da namiri potrebe. I zbilja ne obaziruć se na mantovanku, na plemenitu Kosensku, na Ružu plemenitu, na dobru Kalvilku, na Virgolenku i t. d. koje su plemenite Tirolske vrsti, ostalo dobro voće iznaša se iz Francuske iz Italije. Ciene dobrog voća, u kasni zeman u dućanima smašnosti jesu gotovo ogromne, jer se za cigli komad Rosmarinke i Kosenske i t. d. plaća od 20—60 novčića, za bielu Kalvilsku, koja do sada ponajviše dolazi iz Francuske po veličini, od for. $1\,^1/_2$, za komad kruške dekanske for. 1—2 komad.

Izbor vrste krušaka, koje bi se imale preporučiti u Dalmaciji bile bi ove:

Hosted by Google

A. *Rane vrste.*

1. *Dekanska srpanjska.* Juli Dechantsbirne, plod malešan, tanke kore, zeleno jasne, na strani suncu izloženoj liepe crljene šare, meso sladko ukusa muškata dozrie polovicom srpnja, a pošto plod ne traje puno, zato se mora pobrati netom kora počimlje žutjeti.

Stablo je prilična razvitka i plodovitosti, uspjeva u svakoj zemlji, navrnuto na divljak ili na dunju, te je malo nježno; podvrgnuto je raztočenju.

2. *Zelena ljetna Mandalena.* Grüner Sommer Magdalene — mali plod, korom zeleno-jasnom, meso sočnato, ponešto miomirisno; ova je vrst stolnih krušaka, veoma rana i koja dozrie prvih dana srpnja.

Ova se voćka može uzgojiti kao visoko stablo i na osobite oblike, poimence na piramidu. Ne uspjeva ako je navrnuta na dunju.

Mala ljetna moskatelka Sommer-Muscatellerbirne — plod malešan zeleno žutkastom korom, koja na strani izloženoj suncu pocrljeni, meso jakim miomirisom moskatelca, dozrije prije srpnja, Veoma je cienjena vrst za pekmeze, za sušenje i za izvoz.

Stablo se razvija prilično krepko, radja pravilno, a nije nježno Raste dobro ako je navrnuto na dunju, prikladno je za položaje brežuljkašte i umjerene i za zemlje malo rodne Trpi puno od Shpaerella.

4. *Sorbetska*, plod malešan pa i srednji, kore zeleno žutkaste, na strani suncu izloženoj veoma crljeno tamne boje; meso sočno, kiselasta ugodna teka skroz karateristična. Izvrstna je vrst, koju puno traže za izvoz, premda nešto nježna pri poslagivanju, pa ju zato treba pokupiti 8 dana prije zrelosti, koja nastaje početkom kolovoza. Stablo je veliko, radja obilato, kao visoko stablo prikladno je za dobre položaje i zemlje, uspjeva dobro kad je navrnuto na dunju.

B. *Jesenske vrsti.*

5. *Jesenska Liegělovka maslenka* Liegels-Herbst-Butterbirne, plod srednje veličine, kore zeleno jasne, fina me-a sa jakim muskatelskim miromirisom, dozrije prvih dana mjeseca rujna.

Stablo je krepkog uzrasta, ima malih zahtjeva glede zemlje, a može se gojiti kao visoko stablo i kao piramida u srednjim i visokim položajima, uspjeva i ako je navrnuto na dunju.

6. *Kršćana Wilianca.* Williams Christbirne, plod debeo, kora žuta, ovdje ondje ponešto pocrljena za strane sunca, sočnata mesa; ovo je izvrstno stolno voće, i za prodaju na malo, dozrieva koncem kolovoza ili prvih dana rujna.

Stablo je jaka uzrasta; zahtjeva umjerene položaje, i polubrježne u dobrim zemljama, ali uspjeva i u zaklonjenim položajima visokih predjela.

Hosted by Google

7. *Žermenska.* St. Germain, plod srednji zelenkastom korom, maslastim mesom, veoma ugodnim koji dozrie listopada mjeseca. Plod sbilja izvrstan, veoma tražen u trgovini i za trpezu. Stablo je krepkog uzrasta, uspjeva toliko ako je navrnuto na dunju koliko na divlju krušku, zahtjeva ipak dobre položaje za zemljom hladnom i dubokom.

8. *Maslenka Amanlis.* Amanlis Butterbirne, debela ploda, žuto zelenkasta, kadikada crljenom šarom, dozrieva u rujnu.

Stablo raste bujno, rodi redovito i mnogo, i prilagodi se manje povoljnijm položajima.

C. *Zimske Vrste.*

9. *Virgalé* srednjeg ploda, kore žuto tamne, sočna mesa, sa ukusom koji te sjeća, kad je plod sasvim zreo, na bajame; dozrie u prosincu te se uzdrži do pramaljeća. Izvrstna je vrst, veoma poznata i obljubljena u trgovini.

Stablo je jaka uzrasta, navrnuto na dunju raste posve dobro te za rana radja; prilagodi se toliko kao visoko koliko nizko stablo, uspjeva dobro u suhim položajima, vrućim i u dubokoj i laganoj zemlji, tim više što puno trpi od Fusicladijuma.

10. *Rimska dekanka.* Winter Dekanes Birne — ploda velikog a zelene kore, rjedko crljeno našarane, raztopljivim mesom, ugodna ukusa, dozrieva u prosincu, te se može čuvati do ožujka. Izvrstan je zimski plod za trpezu i za izvoz, uzgaja se kao visoko stablo u dobrim položajima, vrućim, ne vlažnim, i u dubokoj zemlji dobroj i laganoj.

Stablo je krepka uzrasta, radja rano i redovito, te se prilagodi bilo kojemu umjetnom obliku, traje malo ako je navrnuto na dunju, trpi puno od Fusicladijum.

11. *Kraljevska zimska kruška.* Königliche Winterbirne, srednjeg ploda, obično ponešto nepravilna, jedra mesa i ukusna — dozrieva mjeseca studenog te se uzdrži do veljače; izvrstan je stolni plod i za izvoz, prikladan ipak kao srednje stablo u dobrim i vrućim položajima i u suhom podneblju.

Stablo je krepko, ne prikladno da se nizko uzgoji, radja srednje, malo je nježno glede zemlje, trpi puno od Fusicladijuma.

12. *Olivier de Serres* plod srednji pa i debeli, hrdjaste kore i raztopljiva mesa, kiselasta i rezka okusa, dozrie u prosincu, te se uzdrži do ožujka. Ova je izmedju najdocnijih vrsti krušaka, izvrstna za trpezu i za promet.

Stablo je srednjeg uzrasta uspjeva posve dobro na dunju, i daje liepih umjetnih oblika, zahtjeva položaje i zemlje vruće i dobre, gdje no prilično radja, osobito kad je odraslo.

Hosted by Google

13. *Bergamotka Esperens.* Esperens Bergamotte. Plod srednje veličine, kore zelene boje poput trave, sladkim miomirisnim mesom, dozrieva od polovice prosinca do travnja; ovo je zimska vrst veoma obljuljena u trgovini a izvrstna za trpezu.

Stablo je jaka uzrasta, lahko trpi od Fusicladijuma, uspjeva dobro ako je navrnuto na dunju; najviše mu se pristoji kad je uzgojeno kao nizko stablo i umjetnim oblikom u dubokim zemljama i u toplim položajima.

14. *Plemenita krasanska.* Edelcrassanne, ploda je srednje veličine, zelene-žukaste boje, maslasta mesa, prenježnim miomirisom. Dozrieva od siečnja do ožujka Broji se izmedju najboljih zimskih vrsti toliko za trpezu, koliko za izvoz.

Stablo je prilično bujno i rodno, uspjeva dobro osobito kad je gojeno na nizko; prilagodi mu navrćanje na dunju, nije podvrgnuto bolestima, a zahtjeva dobro rodno zemljište i topli položaj.

15. *Zimska Neliska.* Winter Nelis. Plod malešan, žuto zelelenkast, hrdjast, veoma miomirisan; ovo je zimsko voće za trpezu baš izvrstno, koje dozrieva od studenog do veljače.

Stablo nije krepkog uzrasta, nije nježno a uspjeva u dobrim položajima i na polubrježnim, kao nizko stablo, kao plot i čbunj.

Jabuka je više nego li kruška voćka sjevernih predjela, gdje je podneblje hladno i vlažno — a pošto joj se žile šire radje površno, nemože da uspjeva nego u hladnim dolinastim predjelima i u laganim zemljama, plodovitim i dubokim, osobito u naplovnim. Na jabuku u nekim predjelima, kako sam mogao opaziti, napadaju strahovito i zareznici i gljive, te po tom nije li položaj zgodan za njezino gojenje i neodgovara li vrst, radja škrto i neredovito, a plod je više ili manje nesavršen.

Ovo vriedi, velikim dielom i za kruške, stoga treba oprezno postupati pri izboru vrsti i položaja. Izbor ranih i kasnih vrsta jabuka za Dalmaciju bio bi:

1. *Biela Astrakanka.* Weisser Astrakan; plod srednje veličine, injavom korom, potezima crljeno-rumenastim, mehkim mesom; dozrije oko polovice srpnja; ova je vrst veoma obljubljena za trpezu i za izvoz.

Stablo je krepko, radja obilato i odoli čiči i studenijim podnebljima.

2. *Crljena Astrakanka.* Rotter Astrakan. Plod je liepe šare, u ostalom imade sva svojstva biele Astrakanke.

3. *Ljetna miomirisna jabuka.* Sommer gewürzapfel Plod malešan, korom ponešto ružičasto našaranom, finim i sladkim mesom Dozrieva zajedno sa Astrakankom i veoma je cienjena.

Hosted by Google

Stablo ostaje malešno, a radja puno tako da se plod nemože razviti; uspjeva jedino u dobrim zemljama, laganim i hladnim.

4. *Crljena ljetna jabuka kruška* Pfirsich rother Sommerapfel, ploda malešna ili srednje veličine kore crljenim prugama, mesa mehka i fina. Dozrieva polovicom srpnja i veoma je cienjena; može se ipak malo uzdržati.

Stablo je malo nježno, radja obilato, razvije se puno a ljubi zemlju laganu i plodovitu.

Gravensteinska jabuka. Gravensteiner - srednjeg do velikog ploda sa prugama i piknjama crvljeno-rumeničastim, sočnim mesom, ananasovim ukusom, miomirisnim i aromatičnim To je vrst plemenita, veoma cienjena sa trpezu, koja dozrie u listopadu a u vrućim položajima i u rujnu ali se može čuvati do početka zime.

Stablo je krepko, plodno, zahtjeva dobru zemlju, naime laganu, hladnu i plodnu, a položaj od vjetrova zaklonjen.

6. *Zimska biela Kalvilska.* Weisser Winter Calvill, ploda velikog, sa rebarcima dobro naznačenim, kora bielo-zelenkasta, mesa veoma aromatična i ukusna. Dozrie u studenome, te se uzdrži do pramaljeća. Plod je u obće poznat kao izvrstan za trpezu, a veoma obljubljen u trgovini; pristaje mu polubrježni položaj u vrtovima i vinogradima kao srednje stablo.

Stablo se razvije krepko, brzo rodi, ali ne obilato, plodnije je ako se navrne na jabuku svetog Ivana, pa zatim gojeno kao srednje stablo u položajima zaklonjenim od vjetrova, dobrom zemljom i dobro izradjenom. Podvrgnuto je u velike Erisiphu i Fusicladijumu, a kadkada i raku.

7. *Montuanska* Montuaner, plod srednji, korom liepe crljeno rumenaste boje, svjetle, mal da ne mastne, mesa aromatična, hrapava. Ovo je jedno od najrazprostranjenih stolnih vrsti, veoma dobra i veoma cienjena za izvoz, prikladna mal da ne za svaki položaj polubrježni i dolinski, i za više položaje.

Stablo je srednjeg uzrasta, malim zahtjevima glede zemlje, a radja prilično pravilno; trpi malo od Erisipha, dočim na plod napada prilično jako Fusicladium.

8. *Crljenka plemenita.* Edelvahter, plod srednje veličine, dugoljast, kore dobro izšarane, mesa veoma aromatična, dozrieva u listopadu te se sačuva do pramaljeća; ovo je novost veoma obljubljena u trgovini.

Stablo je srednjeg uzrasta, brzo plodi i redovito, a kadikada pače toli obilno da se plod nemože pravilno razviti, a nema velikih zahtjeva glede tla.

Hosted by Google

Biela zimska Tafetà. Winter-Taffet-apfel. plod dugoljast, fina i aromatična mesa, koje dozrije u listopadu a uzdrži se do siečnja; plod je veoma cienjen za trpezu i za izvoz.

Stablo je krepko, pravilno radja a nije nježno.

10. *Zlatna zimska Pormenka* Winter Gold-Pormäne, plod srednji, kore kao pozlaćene sa prugama crljeno-rumenim, mesom finim sa slastnim i aromatičnim ukusom, dozrije u rujnu a uzdrži se do pramaljeća; ovo je veoma poznata stolna vrst, za pekmeze i za izvoz.

Stablo je krepko, rodi brzo, obilato i pravilno, a malo je ćutljivo.

11. *Kanadska rajneta.* Canada Reinehte, plod velik, kad i kad golem, kore žutkaste pokrivene hrdjastim nacrtima, mesa u kojemu obiluije sok priljepliv, miomirisan.

Zrie od rujna do ožujka i travnja. Ovo je jedna od najboljih poznatih vrsti, osobito zbog velike dobrote, koja je rjedko spojena voćem toli velikim, zbog rodnosti i trajnosti.

Stablo raste krepko, obilato, te je veoma prikladno da bude patuljasto gojeno; uspjeva dobro i u zagorju, u dobroj laganoj i hladnoj zemlji.

12. *Dancikovka rebrasta.* Danziger Kontapfel plod srednji pa i veliki, rebrasti, injaste kore crljeno tamne, dozrije u listopadu pa se dade sačuvati do pramaljeća Plod je baš izvrstan za trpezu i za izvoz.

Stablo je krepka uzrasta rodno i odoli nepogodama.

13. *Renetska Ananas* plod srednje veličine, žuto-zelenkastom korom, su malih piknjica, kutastih, obrubljenih zelenom bojom Meso je fino, sočno, ukusa koji te sieća na ananas.

Dozrije u listopadu te traje do veljače. Ovo je jedna od najboljih reneta. Stablo zahtjeva dobro tlo, ne suho; malo je nježno te se prilagodi običnom gojenju.

14. *Plemenita Renetska* plod srednje veličine, žuto zelonkastom korom, sa hrdjastim piknjama Meso je fino mekano sočno, plemenita ukusa. Dozrije u listopadu te se može uzčuvati do pramaljeća Ovo je veoma cienjena vrst za trpezu i za trgovinu pa je i ona jedna od najboljih reneta.

Što se šljive tiče obično se misli, da pošto je to voćka veoma jaka ne samo da odoli vrućem, južnom i studenom sjevernom podneblju, već da se i prilagodi svakoj zemlji, bilo laganoj bilo sabitoj, bilo rodnoj, bilo neplodnoj. Ovo je istina za obične vrsti, ali one fine kao što je Reinelladenka, Mirabelska, zahtjevaju zaklonjene položaje,

Hosted by Google

i zemlje plodne, svakako ne preveć suhe, dapače prava šljiva ljubi obale potoka i bujica.

Dobar bi izbor šljiva bio:

1. *Taljanska šljiva* Italienische Pretsche. Plod veliki tamnomodrušast, prikladan za trpezu, za sušenje i za promet. To je vrst izvrstna pod svakim vidom, koja dozrije oko polovice kolovoza.

2. *Domaća šljiva.* Hauspretsche, plod srednje veličine modrotaman, izvrstan za trpezu i za sušenje. Dozrije u rujnu.

Stablo veoma rodi u plodnoj zemlji ali ne puno suhoj.

1. *Jefferson* plod nešto velik, mesom kojim se odstrani od koštice, žuto-crljenkastim, piknjastim, dozrije u drugoj polovici kolovoza mjeseca; to je vrst izvanredne ljepote, zbilja izvrstna za trpezu i za promet. Stablo je brza uzrasta i veoma rodno, uspjeva dobro osobito u zaklonjenim mjestima, u dobroj i laganoj zemlji, ali ne vlažnoj.

4. *Zuta Mirabelka.* Gelbe Mirabelle, plod malesan, žutkast, mesom kojim se odstrani od košćice, izvrstnog miomirisa. — Dozrie koncem kolovoza. — Ovo je vrst izvrstna za trpezu, za sušenje, i za pekmez.

Stablo je ponešto slabo, ali odoli puno, radja i uspjeva u svakoj zemlji koja nije preveć sabita hladna i vlažna.

5. *Kraljica Klaudija Altonska.* Graf Althans Reine Claude. Plod velik, crljeno-modar, injav, prekrasan, izvrstna ukusa. Dozrije u kolovozu Ovo je vrst zanago slastna, koja se preporuča i za trpezu i za sušenje.

Stablo raste svuda dobro i veoma je rodno.

6. *Kraljica Klaudija zelena debela* Grour grüne Reineclaude. Plod veliki, žuto zelenkasti, izvrstan za trpezu i za promet, izvrstan je za pekmeze i za slašćice. Dozrije polovicom kolovoza.

Stablo je jako i veoma plodno ako je u zaklonjenom položaju i u dobroj zemlji.

Ove vrste prikladno je da se uzgoje kao srednja stabla, ali osobito na ćunjasti ili piramidalni oblik, navrnute na mirabeljku — vrst proste šljive — koja se dobro prilagodi toplim predjelima.

Napokon nalazim shodno da spomen natipjerku, stablo, koje bi moglo naći u pokrajini izvrstnih uvjeta za njegov razvitak Nahodi se amo tamo, ali rjedko, pa su obično i vrste bez ikakve vriednosti, dočim bi mogle posve dobro uspjevati neke plemenite izabrane vrsti zbog veličine, krasote i dobrote.

Takav bi izbor vrsti bio:

1. *Natipjerka Nancy.* Aprikose von Nancy, plod veliki koji dozrie u srpnju.

Hosted by Google

2, *Bredska Natipjerka.* Aprikose von Breda, plod srednje veličine, koji dozrie polovicom kolovoza.

3. *Natipjerka Ambrozije.* Ambrozia Aprikose, plod veoma velik, sočan, koji dozrie polovicom rujna.

4. *Natipjerka velika rana.* Grosse Tisch-Aprikose velika izvrstna ploda, koji dozrie početkom rujna.

5. *Bolja ugarska natipjerka.* Ungarische beste — plod veliki koji dozrie u srpnju.

6. *Natipjerka Luijet.* Luijets Aprikose plod veliki koji dozrie polovinom srpnja.

Natipjerka se može gojiti kao srednje stablo, ja bih ipak volio da bude uzgojena patuljasto, navrnuta na bajam, koji se prilagodi suhoj i manje plodnoj zemlji.

Dolazeć sada da se govori o mjerama koje se imaju preduzeti da se razvije voćarstvo u spomenutom smislu, biva na temelju dieljenja zgodnih vrsti voćaka i odlika u položaje prikladne, moram ponajprije da iztaknem, da se u prvom redu prikaživa potrebit jedan velik i dobro uredjen sadinjak, bio državni bio privatni uz pripomoć.

Ono 2 voćnih sadinjaka što obstoje u pokrajini, a to baš 5 državnih, u Zadru, Benkovcu, Ercegnovome, Kljakama, i Šibeniku, i 7 občinskih uz pripomoć u Sinju, Vrlici, Kninu, Imotckome, Spljetu, Rabu i Biogradu, kojima se je u ovo zadnje doba pridodala dva, jedan u Metkovićima drugi u Staromgradu, uzgojili su i razdali su do sada znatan broj bilina, te se stoga ima biti harni šumarskom osoblju, koje za dosta zabavljeno sa radnjam pripadajućim na njegovo polje radinosti, nastojalo je i u ovom pogledu ljubavlju i marom.

Svim tim ja ne smatram ove sadinjake kadre, da odgovore svrsi, da naime pružaju dobre voćke i takove kakve su potrebite za unapredjenje našeg voćarstva, a to jednostavno s' razloga da je uzgoj voćaka zadaća, zbog njihove naravi, ozbiljna i mučna, kojoj se mogu odazvati i zadovoljiti jedino prostrani sadinjaci, dobro uredjeni i upravljeni od osoblja koje se izključivo može posvetiti njihovom gojenju, i koje posjeduje osobitu vještinu i izkustvo glede držanja i zahtjeva vegetacije, gojenja, i obradjivanja raznih vrsti i odlika voćaka. I zbilja, vidjamo u Francuskoj, u najnaprednijoj zemlji u pogledu voćarstva, broj sadinjaka veoma ograničen, a ono malo sadinjaka koji obstoje jesu baš veličanstveni, te se bave sa uzkim brojem odlika; i u Njemačkoj su se od neko doba počeli zapuštati občinski sadinjaci i tako zvane Winkelbaumschulen, koje su bile pripoznate od premale koristi, jer u nemogućnosti da uvjek dadu dobrih voćaka za sadjenje od zajamčene odlike, te, malo ali velikih sadinjaka nahodimo i pak

Hosted by Google

u svim pokrajinama naše carevine, u onima ponajviše voćarskim, kao n. p. u Tirolskoj, u Stajerskoj, u Donjoj Austriji u Moravskoj i t. d. Jedan veliki sadinjak mjesto tolikih malih razbacanih, prikaživa se, po mom mnenju ne samo zgodan da li potrebit, a to zbog zajedničke radnje i zbog jednoličnosti voćaka što se ima uzgajati na temelju istih načela, i zbog jamstva da je odlika baš prava, a napokon i zbog lakšeg nadziranja.

Voćke za presadjivanje koje se imaju širiti u pokrajini moraju da budu dobro razvijene i uobličene, eda težak koji ih prima, nebude imao neprilika pri prvom uzgoju, koji zahtjeva njega i osobitih poznavanja za klaštrenje. Može se na to ne gledati za one voćke koje se lasno razviju iz sjemena, i koje bez potrebe da budu navrnute daju deblo prilično, kao orah, kesten, lješnjak, višnja a donekle i bajam, koje bi medjuto, mogle i unapried biti uzgojene i obradjene u kotarskim šumarskim sadinjacima.

Veliki sadinjak, koji se ima podignuti, na prisoju, u dobroj zemlji, ne preveć sabitoj i crničnoj, sa vodom u blizini, za kojega bi bilo lasno naći mjesto to u zagorju to u primorju, morao bi takav biti, da svake godine bude davao kakvih 20 000 voćaka od 3—4 godine, najznamenitjih vrsti. Pošto se može računati da svaka voćka uzgojena kao visoko ili srednje stablo, patuljasto, piramidalno i t d zahvaća u prostranom sadinjaku, zajedno sa putovima, prosjekom, površinu od 0 33m², pošto i u bolje držanim sadinjacima otrebak dopire do 20%, stoga hoće li se imati 20.0000 voćaka na godinu treba uzgojiti kakvih 25.000, a pošto za potrebiti i podpuni razvitak biljke u različitim oblicima treba 3 do 4 godine, dakle 3 ili 4 prostora za svakih 25.000 hiljada biljka, dočim svaki prostor, iza kako je bio oslobodjen od voćaka, mora da bude posvećen za 3 ili 4 godine drugom obradjivanju, stoga proizlazi da bi spomenuti sadinjak morao biti od barem 5 ha u jednoj skupini, ili u više komada, po mogućnosti jedan blizu drugog, a svakako sa zgodnim i lahkim pristupom, uračunajuć i sjemenište i prostor potrebit za ona stabla koja su opredieljena da dadu plemenike potrebite za navrćanje

Broj od 20.000 voćaka koje bi bile razpoložive svake godine za razdieljenje, moći će izgledati premalešan za namirivanje potreba zemlje, ali treba opaziti da se radi o voćkama navrnutim, sa deblom i krošnjom dobrom razvijenom, svakako o voćkama dobro uobličečenim; dočim ne mogu činiti s' manje da ne iztaknem da pri dieljenju stabala u obće, nije niti može da bude broj od velike znamenitosti, da li vrst, koja pruža veliko jamstvo o dobrom uspjehu rada. Za to 20.000 voćaka nije malo, ako se samo sve posade i ako dobro uspiju, dapače bilo bi možda zgodno držati o tom statističnu očevid-

Hosted by Google

nost, barem na velike poteze, obzirom na znamenitost, što se ima u obće da se drži, očevidnost, više li nego o broju razdieljenih bilina, ob onome što se je primio.

U ostalome, kad bi nastala potreba, moglo bi se providjeti za veći sadinjak, koji bi naišo u potežkoće zbog troška koji bi dopro do kakvih 500 f. za ha. dočim se faktična kupovna ciena tro ili četverogodišnje voćke može računati na 20 nov na što odlučuje najam zemljišta, ciena nadnica, gnoj, prenošne troškove i u obće čimbenici koji utječu na uzgoj bilina.

Da se osjegura dobrih voćaka za presadjivanje u pokrajini, i da postanemo samostalni, naime da se oslabodimo od uvažanja voćaka što se svake godine zbiva iz Italije i iz Gorice, mislio bi shodno, pripomoći i koju privatnu osobu, koja bi pokazivala ozbiljnu namjeru da zasadi prostran sadinjak u prikladnom položaju, i koja bi se obvezala podvrći se nadzoru c k. Namjesništva što bi se ticalo načina gojenja vrsti voćaka koje bi se imale razplodjivati, i da će svake godine ustupiti stanovit broj voćaka uz obaljenu cienu surazmjerno primljenoj pripomoći. Svakako državni i pripomoženi sadinjaci imali bi, medjuto, prosliediti u njihovom radu, dajuć osobitu znamenitost razprostranjivanju onih vrsti, što sam gori preporučio a netom bi središnji sadinjak bio u stanju da razdieli dobrih navrnutih voćaka za presadjivanje, oni bi imali ograničiti njihovu djelatnost, na one vrsti voćaka što sam gori spomenuo, naime na orase, kestene, lješnjake, a možda na bajame i višnje.

Jedan put kad bi se osjegurale dobre voćke ili sa vlastitim sadinjacima, ili pripomoženim, bilo bi do c. k. pokrajinskog poljodjelskog nadzornika, poduprta od putujućih učitelja, usredotočiti radnju razdieljenja i sadjenja u stanovite predjele eda izpane za rukom, kroz malo doba, razsijati ih voćakama, prikladnih vrsti i odlika, što bi izmedju ostaloga imalo i tu korist, da bi se umanjile u istim predjelima kradje voća, koje sačinjavaju veću zaprjeku razširenju voćarstva.

Voćke bi se imale dieliti kako kad, mukte ili uz obaljenn cienu, te bi bilo do putujućih učitelja poučavati poljodjelce praktično i na licu mjesta sa načinom presadjivanja i kako da se postupa sa voćkama u različitoj dobi i u stanjima vegetacije. To bi u velike olahkotilo razširenje voćaka i njihovo primanje. Bilo bi za to u tu svrhu dobro nastojati za obielodanjenje već tekom ljeta jednog popisa različitih vrsti voćaka razpoloživih u sadinjacima, i za razširenje jednog kataloga koji bi imao sadržavati upute glede zahtjeva pojedinih vrsti i odlika, i uz koje bi se uvjete mogle dobiti te voćke

Hosted by Google

eda pojedini posjednici budu stavljeni u mogućnost da izaberu voćke prikladne mjestnim prilikama.

Reko sam da popis voćaka, dotično objava za podpisivanje, imao bi se objelodaniti već ovog ljeta, jer cienim mal da ne potrebito, ovdje u pokrajini jesensko presadjivanje, da se dobije vremena i da se zajamči uspjeh i primanje bilina u obće, a voćaka na pose.

Da se osokoli težak na sadjenje voćaka, gdje bi se odredilo da se razvije voćarstvo, bilo bi, uz to, veoma zgodno ustanoviti malih nagrada od 5 do 10 f., koje bi se imale doznačiti, onome te bi stao da sadi na temelju razumnih pravila, barem 10, dotično 20 voćaka, jedne ili više vrsti ili odlika. Polovica bi se nagrade imala izplatiti odma iza kako je stablo presadjeno, a druga polovica iza 3 godine. kad bi se dokazao dobri izpadak i razumno gojenje.

Napokon moram opaziti da naumljeni c. k. poljodjelski zavod i pokušajna Postaja u Spljetu, imali bi i tu zadaću, kao što sam naznačio na svoje vrieme, da se bave voćarstvom osobito kao pokušaj, i da bi stoga mogli pokušati uz spomenute, još razne vrsti, možda i mjestne, koje se jednako ili bolje prilagode nekim predjelima.

Spomenuti su izbori voćaka sastavljeni od vrsti koje sam imao prigodu upoznati i cieniti u prilikama podneblja i zemlje različitim, i koje bi, mislim, mogle odgovarati ovdje u pokrajini, kad bi bile naumice izabrane i razdieljene obzirom na pojedine položaje, koji bi se imali nasaditi voćkama.

Prieglavak.

1. Zavedenje voćarskog sadinjaka, po mogućnosti združena sa poljodjelskim zavodom, koji bi mogao obskrbiti svake godine kakvih 20.000 voćaka od 3—4 godine, najznamenitih vrsti; eventualno pripomagati koju privatnu osobu koja bi htjela zasnovati prostran sadinjak, u pogodnom položaju, i koja bi se obvezala podvrći se nadzoru c k. Namjestništva glede načina uzgajanja, glede vrsti voćaka koje bi se imale razplodjivati te uztupiti svake godine stanoviti broj voćaka uz obaljenu cienu surazmjernu primljenoj pripomoći.

Trošak za zasnutak za 5 godina f. 20.000

Godišnji trošak f. 3000.

2. Za obstojeće sadinjake koji bi se imali baviti sa uzgajanjem orasa, lješnjaka, kestenja, rogača a možda bajama i višanja.

Trošak f. 2000

Hosted by Google

3 Usredotočenje rada za dieljenje i sadjenje voćaka, u stanovite predjele, i doznaka istih voćaka poljodjelcima uz obaljenu cienu il mukte, po prigodama.

4. Praktično poučavanje poljodjelaca, sa strane putujućih učitelja, glede načina sadjenja i gojenja stabala u različito doba i stanje vegetacije.

5. Obielodanjenje popisa i kataloga vrsti razpoloživih u sadinjacima, uputom glede zahtjeva pojedinih vrsti i odlika.

6. Zavedenje malih nagrada od 5—10 f. koje bi se imale doznačiti onom te bi htjeo da sadi na temelju razboritih pravila, barem 10 dotično 20 voćaka jedne ili više vrsti ili odlike.

Trošak f. 200.

Hosted by Google

POGLAVJE XI.

Uporaba voća

Voćarstvo može cvasti i razvijati se jedino u onim zemljama, u kojima se voće, zbog ogromne proizvodnje nemože potrošiti ili razprodati svježe i uz ciene koje izplaćuju gojenje istog, gdje se razumno upotriebi od proizvadjatelja, osobito priredjivanjem voćnog vina i sušenjem. Po onome što sam iztaknuo u prijašnjem poglavju proizlazi, da se kod nas, ne govoreć o smokvama, a možda u nekim godinama i o višnjama, ne proizvadja nikakve druge vrste voća u takvoj količći da je poljodjelac zabrinut kako da ga razpača, da pače je proizvodnja voća toli malešna, da je potrebito da se uvozi znatna količća za pokriće potrebe zemlje što se tiče svježeg voća Smokva se proizvadja u prilično znatnoj količći osobito u kotarima Zadra, Šibenika, Makarske i Hvara; po onome ipak te sam mogao opaziti, i po obavjestima što sam dobio, njihova proizvodnja nije takva da zahtjeva osobitih mjera da se preduzme sušenje u velike, pomoću sprava za sušenje, što se nebi za stalno izplatilo zbog velikih trošaka koji su tim skopčani, a još bi se manje izplatilo kad bi se ta radnja htjela izvesti u velikom, namjerom da se prirede smokve kao zamjena kave, jer bi to puno zapalo, pošto se nebi našlo smokava u dostatnoj količći za pravu tvornicu na obrtničkom temelju. Treba opaziti da je izmedju težaka prilično razširen običaj sušenja smokava na suncu te onda prodati plod prometnicima ili trgovcima, ili držati jal upotriebiti otrebke, trošeći ih za zajutrak su malo dropulje i kruha. Ciena je prostih smokava od 10—11 novčića kil, a priredjenih u bačvicama od 2 do 2 $^1/_2$ kg. od kakvih 30 novčića kil. Na Hvaru, čije su suhe smokve bile jednoć toliko na jeku u Mletcima, sveudilj se o tom radi, ali ipak uvjek to manje, jer stabla od smokve neprestano izčezavaju da ustupe mjesto lozi. Istinabog da, gdje se nahodi smokva nemože da stoji loza, koja više radja, ali mislim da nije shodno uništiti sasvim smokve, koje mogu dobro rasti i uspjevati u nuzgrednim položajima, pa liepo daju dobrih smokava i u suhim zemljama. Pomljivim izborom dobrih vrsti, prikladnih osobito za sušenje, tanke kore, nježne, liepe zelene boje, i koje kad su razplaćene prikažu mekćinu jednoličnu kao med, su

Hosted by Google

posve malo sjemena vrsti kojih ima u pokrajini, osobito kako rekoh na Hvaru, mislim da gojenje istih preduzeto na način da ne bude na uštrb drugim gojenjima nebi bilo bez znamenitosti za neke predjele, dočim vidimo da se u donjoj Italiji računa prihod jednog hektara gojena smokvama izmjenično sa žitaricama na 14·30 metričnih cent., a u gotovini 357 lira.

Svakako je stalno da smokva ne zahtjeva radnja za gojenje, da daje obilna ploda, da ako je obično srednje trgovačke vriednosti, može se naprotiv prodati prilično skupo kad se nastoji o gojenju dobrih vrati, kad se sušenje preduzme velikom čistoćom i kad se omot obavi su nešto zanata i vještine. Stoga bi medjuto mislio da bi bilo dosta kad bi putujući učitelji nastojali da razšire dobre vrste i da pouče narod glede brzog i čistog sušenja smokava, i kako se dalje imadu smokve čuvati i š njim postupati.

Sto se višanja tiče nahodi se veliki proizvod osobito u predjelima Zadra, Šibenika, Makarske a poimence Omiša, u kojemu bi se proizvadjalo godimice prosjekom dvie hiljade i pet sto metričnih centi. Ako se pomisli da se dobre višnje prodadu bez muke, od 10 do 16 novčića kg., pošto se puno traže bilo za trpezu bilo pečenje maraskina, koji već uživa svjetski glas, da se sve to više proda i izvan Europe, i ako se računa da sušenje ne malo zapada, pošto višnje moraju ostati u sušionici kakvih 6 sati da dobiju zahtjevani stupanj suhoće, i da podpuno osušene prikazuju malo više od jedne trećine od kad su bile svježe, razumije se lahko, da se sušenje pomoću umjetne topline nemože u obće izplatiti nego u godinama preobilnog roda, kad se naime plod ne da prodati ili ikako upotrebiti u svježem stanju. Svim tim, pošto osušene trešnje u obće, a višnje napose, sačinjavaju obljubljeni predmet u trgovini, koji nalazi raznovrstne uporabe i za neposredni potrošak i kao zamjena suhog groždja, mislim da ne bi bilo sasvim van mjesta nabaviti osobito sušilo Rydleva sustava, koje je dandanas najbolje što se pozna zbog jednostavnosti, zbog lahkoće kojom se upotrebljava, zbog redovite struje vruće vode i t. d. te ga upotriebiti za *pokusno* sušenje višanja, a zatim možda i smokva, prije u Omišu, pa u Makarskoj a slučajno u drugim mjestima, koja bi za to prikazivala povoljne uvjete.

Uvjeren sam da bi u današnjim prilikama našeg voćarstva bilo suvišno preduzeti druge mjere glede postupanja sa voćem u obće, dočim treba da iztaknem da je, za proizvadjatelja najbolje mal da ne uvjek, ako proda zeleno voće a osobito kruške, jabuke, šljive i višnje, kad ciene nisu preveć niže od običnih, dočim se može predpostaviti za veći dio voća, osobito za zrnasto, da kad se može prodati u ze-

Hosted by Google

lenom stanju po 5 do 6 nov. kg. svakako se ne izplati podvrći ga sušenju u spravama sa umjetnom toplinom, pri kojoj ne samo da idju izgubljene dvie trećine do četiri petine i više u težini, već trošak za sušenje svakih 100 kg. voća zapada okolo 2 f. računajuć podvorbu, gorivo, utrnuće glavnice i potrošak sušila.

Stoga kad bi se voćarstvo imalo razviti onako kako se želi na temelju načela po meni iztaknutih i sa obrtničkim pravcem, najznamenitija i najzgodnija mjera koja bi se imala poprimiti bila bi nastojati da se zavede jedno ili više družtava voćara, da se uzmogne uputiti i uzdržati dobar i živahan izvoz voća, što bi bilo nemoguće za pojedine posjednike.

Kad bi se s' vremenom prikazao slučaj privatnih prometnika, koji bi htjeli podići u jednom ili drugom od naših kotara kakav zavod za uporabu voća u obće, bilo sušenjem, bilo pravljenjem pekmeza i t. d trebalo bi da njima budu na svaki način pri ruci nadležni čimbenici, pošto kako sam iztaknuo u početku ovog poglavja, voćarstvo se razvija, usavršuje i zauzimlje znamenito mjesto kao gospodarsko gojenje, kad je voće obljubljeno i dobro plaćeno, kako je to osobito slučaj u onim mjestima gdje se podižu zavodi na obrtničkoj podlozi, i kod se upotriebi voće koristno i razumno.

Prieglavak.

Nabava jednog sušila Rydleva sustava za pokušajno sušenje *višanja* a zatim možda i *smokava*, ponajprije u Omišu zatim u Makarskoj a slučajno u drugim, mjestima, koja bi prikazivala za to povoljne uvjete. Sušilo bi moglo biti upisano u imovnik gospodarskog zavoda i pokušajne postaje.

Trošak za spravu	f.	275.
Podvorba	„	200.
Ukupni trošak	f.	475.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE XII.

Povrtlarstvo

Gojenje je povrća u pokrajini, u obće, malo razvijeno, što nemože da začudi nikoga, iza onoga što rekoh o stanju poljodjelstva u obće. Krumpir, pasulj, bob, tikvače, to se doduše sve goji u raznim predjelima na otvorenom polju, zajedno sa drugim poljskim proizvodima; nahodi se, amo tamo, i kupusa i u priličnoj količini, gojena sama po sebi u polju, osobito u okolici Sinjskoj i u Žegarskom polju; vidi se i liepih cvjetača, najskoli u okolici Spljetskoj, a u blizini glavnih gradova ne oskudjevaju sočiva u obće, a u mnogim varošima, zemljište obradjeno kao vrt od posve je male površine, a što više znači, i ova je ili skroz zanemarena li hrdjavo obradjena.

Istina da nestašica vode otežćava gojenje povrća, ali bi gojenje variva i sočiva, moglo ipak biti većeg obsega i intensivnije, pošto su ona toli potrebita za pribavljanje svagdanje hrane zdrave i različite, te bi se stoga morala uvjek naći na trpezi poljodjelca. Svim tim obstoje u pokrajini mnoge predjele sa položajima i zemljištima posve prikladnim ne samo za povrtlarstvo razbacano ili domaće, već i za osobito povrtlarstvo obrtničkim smjerom, a tomu su nam dokaz osobito kupusi i cvjetače koje se amo tamo goje, i što bi se moglo preduzeti u većem obsegu, tako da bi se moglo doći do proizvoda kadra da učini zemlju neodvisnom od takva povrća inozemnog porjekla.

Nemam pri ruci statističnih podataka, ali mislim da mora da bude znatna svota novaca koja svake godine izlazi iz pokrajine i za svježe povrće i za priredjeni kupus, dočim sam uvjeren, da bi se mogo dobiti protivni slučaj, naime znatan izvoz, to tim više, ako bi se dala znamenitost proizvadjanju ranog povrća i kad bi se imalo usavršiti i razprostraniti rano uzgajanje. Rani krumpir, grašak, rajčica, povrće spadajuće na rod kupusa u obće, osobito cvjetača, koraba i glavati kupus, šparoga, artičok, i tikvače, mogle bi bez dvojbe postati predmetom izvoza i ne malog probitka za onoga te bi ih stao gojiti u dobrim položajima, pomljivim i neprestanim radom, obilatim djubrenjem, i nastojeć da se iz početka liepo razviju. Biti će zadatak putujućih učitelja da upute narod u racionalno gojenje

Hosted by Google

povrća, koje je i mora da bude intensivno gojenje nad svakim, te izraz najkrasniji i najsavršeniji poljodjelskog proizvadjanja; ovi će morat svraćati pozornost zanimanika osobito na znamenitost dobrih vrsti, koje sačinjavaju bitnost vrtlarstva i veliku tajnu vrtlara, i na potrebu da se nabavi od dobrih tvrdaka, po mogućnosti svake godine, sjeme potrebito za zelje u obće, koje lahko podivlja, i mienjati često sjeme drugog povrća, da se izbjegne podivljanje. Mislim dapače da bi bilo umjestno da gospodarska Poslovnica, o kojoj ću govoriti na svoje vrieme kad bi se tim bavila, bude držala jednu zalihu vrtlarskog sjemena, u kojoj da budu zastupane najnovije i izvrstne vrsti povrća. stavljajuć ih na razpoloženje vrtlara uz samu kupovnu cienu,

Mislim da bilo sasvim savjetno uzeti u obzir i vrtlarstvo, osobito napram mjerama za unapredjenje poljodjelstva u obće, jer je moje uvjerenje da ono, poimence u nekim dalmatinskim predjelima, od bure zaklonjenim i uz preblago zimsko podneblje, moglo bi se uvjek i obilato izplatiti, a ne samo što se tiče gojenja sočiva, već i cvieća i raznih bilina. Ako se pomisli da bez mućnoca i bez potrebe osobitih postava sa umjetnom toplinom mogu se imati u sried zime cvatuće ruže, sunovrate, zumbule, jorgovane i t. kad se znade da velika tržišta sjevernih pokrajina, ne izuzev ni onoga u Beču, troše mnogo tog cvieća koje rano cvate, i koje obično dolazi iz Italije ili iz mjestnih postava, a prodaje se za visoku cienu, nemože se s manje a da se ne pripozna znamenitost za pokrajinu vrtlarstva ili bolje gojenje cvieća razvijena i uredjena kako bi odgovaralo današnjim zahtjevima. Stoga bi bilo shodno podupirati sa pripomoći i svakom mogućom polahkšicom onoga te bi nakanio posvetiti se ovoj grani, koja bi mogla postati preznameniti obrt u pokrajini.

Prieglavak.

1. Poučiti narod pomoću putujućih učitelja u racionalnom vrtlarstvu i dieliti sjeme povrća uz samu kupovnu cienu.

Godišnji trošak for. 100.

2. Novčane i moralne pripomoći onome koji bi nakanio podignuti u zgodna mjesta vrtlarski zavod namjerom osobito da uputi izvoz uresnih bilina ili povrća.

Hosted by Google

POGLAVJE XIII.

Aromatične biline

Nebih mogo činiti s' manje, a da u kratko ne spomenem aromatične biline osobito ružmarin, majčinu dušicu, despik, lovor, ružu, gjeranje, metvicu i t. d. od kojih se neke nahode u pokrajini u kolikoći baš ogromnoj u divljem stanju, a druge bi mogle naći najpovoljnije prilike za njihov razvitak, a po tom bi se mogle veoma razprostraniti uz neznatan trošak.

Mislim stoga da bi, uz osobita nastojanja i inicijative, bio moguć u pokrajini cvatući razvitak obrta koji se nebi imao sasvim zanemariti s' gospodarskog pogleda, kakav je osobito prekapljivanje miomirisnih suština, koje je u drugim mjestima, možda u tom manje sretnijima od našeg, vrelo prevelikog probitka.

Ružmarin, koji u divljem stanju pokrije prostranih predjela na jugu mnogih dalmatinskih otoka osobito Hvara, Visa, Solte i raznih ostrva, jedina je bilina od vrsti o kojima je govor, koja se upotrebljuje nekom intensivnošću već od davnine, za priredjenje ulja ili esencije ružmarina, poznata u trgovini pod imenom *Oleum Anthos*, koje se dobije prekapljivanjem lišća.

Tom se rabotom bave poimence težaci Hvara sa selima Brusjem i Grabljem, te oni Komiže, radeć sami ili sdruženi. Mjeseca lipnja ili prvih dana srpnja, po godižbini i po položaju, oni obrezuju ružmarin, koji se u tu svrhu reže svake druge ili treće godine. Odrezane grančice ružmarina ostaju za desetak dana izložene na suncu, zatim se snesu na kupove, te su izmlaćene da se odstrane granje od lišća, iz kojega se pak prekaplje ulje.

Iz 20 kg. lišća, koje u objemu odgovaraju po prilici 1 hl. dobiva se kakvih 40 dekagrama ulja ili esencije. Prihod je ulja ipak veoma različit, osobito to zavisi o mjestu i o dobi ružmarina. Biljke nježne i mlade, kojima je 2 najviše 3 godine, koje rastu u toplim položajima, zaklonjenim, južnim daju veći prihod i jaćiji nego li daju odrasle biljke i koje rastu u manje povoljnim položajima ili u šumama.

Dočim se jednoć esencija plaćala 200 i više fiorina za svaki 100 kg. ona se danas prodaje po t. 120 najviše f. 140 100 kg.,

Hosted by Google

a to osobito zbog Francuske utakmice kao što i Japanske, odkle se ipak ne dobije ulje ružmarinovo kakvo je naše, koje se često, osobito u godinama slaba proizvoda rabi za zgodna križanja sa stranjskim esencijama.

Stoga, i s' razloga da ružmarinovu esenciju nabavlja Amerika a osobito New-York, i što se rabi, izmedju ostalog, i za denaturalizaciju finog ulja, opredieljena za Njemačku, i da se traži uvjek živo, pošto je stalno da će se prodati, težak koji radi po sebi, može uvjek naći svoju korist baveći se ovim obrtom, tim više što on može upotriebiti zaostatke kao neposredni gnoj ili još bolje za priredjenje mješanca, čim taman oskudjevaju oni predjeli gdje uspjeva ružmarin u divljem stanju.

U ostalome ovaj bi obrt mogo biti od većeg uhara i koristi nego li je sada, te ćutiti manje utakmicu s' dvora. I zbilja po onome te sam doznao, u mjestima gdje se kod nas prekapljuje ružmarinovo ulje, postupa se ponajviše na primitivni način, osobito što se tiče prekapljivanja, koje se preduzme sa kotlovima i spravama nesavršenim tako da se gubi puno ulja, što se obično računa za 20 do 30 %, po čem trpi i kakvoća proizvoda.

Priredjivanje ulja, o kojem je rieč, pruža mnogim težacima radnje i dobitka za koji mjesec, pošto se može računati da se svake godine priredjuje od 150 do 200 metričnih cent ulja, u zalieplienim limenim posudama; to je dakle za stanovite predjele od ne male gospodarske znamenitosti, tako da bi bilo uputno starati se da budu upotrebljeni sustavi racionalniji glede postupanja sa lišćem a osobito glede prekapljivanja, sustavi, kojima bi se povećao i poboljšao prihod ulja i kojima bi bilo moguće brže raditi.

Mislim pak da bilo takodjer uputno promicati razvitak i razplodjivanje ružmarina po svim onim predjelima gdjeno on može naći povoljnih prilika za njegov razvitak, pošto je on koristan ne samo zbog ulja što daje, već zbog koristi lišća, koje se prodaje od $2\frac{1}{2}$ do 5 novčića i više kil, kakva je vrst, a lišće jasne boje dobro osušeno i izabrano plaća se još skuplje. Tršćansko tržište nabavlja svake godine od 3 do 500 kvintala, što se upotrebljava kao mirodija, osobito u Rusiji, kao što i za omatanje krhkih predmeta.

Pače namjerom da se promakne razširenje ružmarina nemogu s' manje a da ne iztaknem okolnost da u mjestima gdje je sad razprostranjena ova bilina i gdje nahodi široke uporabe, težaci se tuže da se sa strane šumskih poslovača otežća izkorienjenje mašklinom grmova, planike, crnomrte, divljeg šimšira, crnike i t. d. u mjestima prikladnim za ružmarin, čiji je razvitak na taj način ograničen ili sasvim zapriečen; dočim se takve biline, osobito na obalama, na

Hosted by Google

nekim ostrvima i privlakama, gdje ružmarin taman uspjeva toli dobro, nemogu nikad podići, a po tom postati znamenite s' pogleda tehničko šumarškog.

Stalno je da u tim mjestima ružmarin može dati veću korist od spomenutih grmova, koji, kako se je prije reklo, od velike su mu štete, a poznavajuć načela koja vode šumske poslovače pri radu pošumljenja, da naime štite šumarske koristi zahtjevanim obzirom napram poljodjelskim koristima, ne dvojim da spomenuti poslovači, u slučajevim baš zaslužnim da se uzmu u obzir, ne bi došli povoljno u susret eventualnim prošnjama zanimanika.

Prieglavak.

1. Podupirati osobita potaknuća koja bi ciljala na oživotvorenje obrta prekapljivanja miomirisnih ulja u obće.

2. Snabdjeti za uvedenje racionalnijih sustava pogledom na postupanje sa lišćem ružmarina, a osobito prekapljivanja, sustavi kojima bi se dao povećati i poboljšati proizvod ulja i omogućio brži rad.

3. Promaknuti razvitak i razplodjivanje ružmarina u svim onim predjelima, gdje on može naći povoljne prilike za njegov razvitak, dopuštajuć da se mašklinom izkorjene grmovi planike, crnomrte i drugih nuzgrednih šumskih proizvoda, koji su na štetu razvitku ružmarina, a to u koliko je u suglasju sa tehničko-šumskim koristima.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE XIV.

Livadarstvo i pašnjake

Da je livadarstvo i proizvadjanje krme u obće vrelo blagostanja i bogatstva za zemlju skroz poljodjelsku, tomu ne treba dokaza, pošto je svakomu poznato da onaj koji imade, livade imade krme, imade blago od kojega dobiva ne samo mlieko i meso, već i radnju i gnoj što su čimbenici znameniti za proizvodnju

U pokrajini imade 10492 h naravnih livada, koje se, kako je naravno, susretaju u većoj mjeri u onim predjelima koji imaju znatnije doline, kao što bi bile, po redu njihove znamenitosti, Sinj, Knin, Zadar, Vrlika, Imotcki, Benkovac, Drniš, Risan, Biograd, Skradin i. t. d. i da računajuć prihod iz jednog ektara, sveden u vriednost običnog siena, od 20 metričnih centi daju ukupnu količinu u sieno od 209.840 m. c. Ako se sada računa ono malo umjetnih livada, koje daju najviše kakvih 5500 m c. siena; ako se još uzmu u obzir pašnjaci, koji su ponajviše občinska dobra, koji pošto se nahode u posve kukavnom stanju ne daju iz jednog ha. u velikom prosjeku 4 m. c. svedena u obično sieno, a pošto po površini od 593.529 h. ne više od 2374116 m. c. siena; i ako se naprotiv uzme u obzir slama i trave poljske kao žito ili kukuruz i. t. d. koje pokriju u obće površinu od kakvih 120.000 ha. i da predpostaviv istovalju siena normalnog od 10 m c., da budemo obilati, imala bi se proizvesti količina od 1,200.000 m. c. imao bi se od livada, pašnjaka i oranica u velikom prosjeku, prihod krme odgovarajuće količini od 3.789.456 m. c normalnog siena.

Napram ovoj produkciji stoji godišnja količina koju troše 92.225 glava rogate marve; 22.903 konja; 31.112 što mazaga i magaraca, 180.131 koza i 784.813 ovaca, koja se količina može predpostaviti na 8.800.000 m. c računajuć srednju težinu

jedne glave velikog zuba 250 kg, ili životna težina svijuh goveda, mazaga i konja jednaka	365.608 m. c
jedne koze 70 kg. a životna težina svijuh obstojećih koza jednaka	126 091 m. c.
jedne ovce 40 kg. a životna težina svijuh obstojećih ovaca jednaka	313.925 m. c.
	805·616 m. c.

Hosted by Google

a po tom ukupna životna težina računajuć svakdanje srednje metalo za goveda, konje i vunjad od 3 kg. siena ili sienske vriednosti za svako 100 životne težine.

Ima se dakle od livada, oranica i pašnjaka produkcija u sieno od 3.789.456
a ukupni potrošak od 8.800.000
stoga manjak od 5.01.05.44 m. c.

što nije svakako pretjerano, jer mislim da sam se držao u proračunanju proizvoda nešto široko, ako ne za drugo a to za pašnjake, pošto u stanju, u kojem se nalaze, preveć je smiono predpostaviti da oni daju prosiekom 16 m. c. trave jednake 4 m. c. siena na ha. Ipak ću dopuštiti da pošto se radi o procjeni tako obćenitoj i predbježnoj može se računati da se proizvadja miliun m. c više od onoga te sam naveo; ostaje uvjek 4.010.544 m. c. razlike u manje. Da se pokrije ovaj manjak, mora da u prvom redu doprinese šuma; može se predpostaviti da se od 381.762 ha. šumske površine, ponajviše slabe, dobije prosjekom pod oblikom granja i lišća 7 m. c. normalnog siena na ha. a po tom ukupno 2.672.334 m. c. kolikoća baš znatna, koja dokažuje kako je ipak šuma znameniti i potrebiti čimbenik naše poljodjelske produkcije, a osobito našeg stočarstva, tim više što ona pruža paše u onim godišnjim dobama, kad s' nestašice druge hrane blago ne bi imalo nikako čim da se hrani U drugom redu dolaze susjedni pašnjaci Hrvatcke i Bosne i Hercegovine, kojima se okoriste više manje svi kotari pri medji, od Sv. Antuna ili od zadnjih dana mjeseca lipnja do polovice kolovoza, obično sa ovcama, koje plaćaju 6 novčića na svaku glavu, a ponešto i sa velikim životinjama koje plaćaju 33 novčića godišnje odsječnice. Predpostaviv da se svakog zemana goni 500.000 ovaca i 10.000 goveda, ove bi životinje u 90 dana, na temelju gori učinjenog računa, uzimljuć u obzir danomični obrok od 3 kg. siena ili sienske vriednosti za 100 kg. životne težine, potrošile kolikoću krme odgovarajuću 600.500 m. c. normalnog siena. Imalo bi se dakle van pokrajine, što šume i što paše 3.272.834m³ siena, dakle još manjak od 759030 m. c. siena, što mora da bude nadoknadjeno škrtim obrokom na dan, ili zanago ostavljajuć da blago gladuje u zimsko doba.

I zbilja svakome je poznato da naše blago kuburi za zimsko doba i kroz veći dio istoga, jer težak ne mari da sakupi krme u dovoljnoj kolikoći, a ostavlja, da tako rečem, udesu da priskrbri ono što je potrebito; osobito ovce često skapaju zbog gladi, a goveda su početkom pramaljeća pravi kosturi, uskostrješenom dlakom, slabo

Hosted by Google

se drže na nogama, a nemogu se upotriebiti za potrebite poljske radnje, koje se obično moraju odgoditi kad je već zeman na izmaku da se blago uzmnogne uporaviti sa mladom travom.

Napram ovakvom stanju stvari, prikaživa se od neizbježive potrebe uznastojati da se poveća i poboljša proizvod krmnih bilina, o kojima visi, većim dielom, gospodarsko-poljodjelska budućnost raznih predjela a osobito zagorja pokrajine.

Za to treba racionalno postupati sa obstojećim naravnim livadama, podignuti umjetnih livada, bilo samostalnih bilo u izmjeni sa poljodjelskim gojenjem krmnih bilina, poboljšati naše pašnjake i urediti njihovu uporabu, a napokon dati našem šumarstvu onaj razvitak i onaj smjer što no zahtjevaju poljodjelske potrebe.

Što se naravnih livada tiče nemogu s' manje a da ne iztaknem da one zahtjevaju bolje postupanje i racionalnije, pa baš česta branjanja u pramaljeće, redovito jesensko gojenje, sijanje prikladnih smjesa livadnih trava, a htjeo bi reći ponajviše, neki obzir u obavljanju paše, koja, kako se čini, oslabi biljke, kvari grudu trave, te stoga onemogući onaj proizvod što bi se mogo dobiti, nastojeć taman da se prištedi podanak livadnih trava odmah iza kositbe od gazenja životinja velikih i malih, čija je šteta pak tim veća ako je tlo vlažno kako je slučaj kod većine naših naravnih livada.

Što se tiče umjetnih livada, treba svakako njima dati što mogući veći razvitak, jer su one veoma uspješno sredstvo za povećanje krmnih bilina, a za to ne fali prikladnih bilina. Za moje obavjestno putovanje u pokrajini imao sam prilike da se osvjedočim da ljekarica uspjeva posve dobro, ako je samo zemlja duboka i ako je dobro priredjena, tako da daje 2—5 kositba na godinu izvrstne krme. Ljekarica je bez dvojbe najznamenitija krmna bilina za Dalmaciju, pošto zbog njezinog dubokog korjena, odoli dobro suši, te se razvija prilično krepko u raznim zemljama ako su samo duboko izradjene. Iza ljekarice krmna bilina koja se može uzeti u obzir jest bezdvojbe *vučac* koja je i trajna bilina. Pošto ona ima jako vretence, koje brzo odrveni i tjera puno vlasatih žila, čvrsto raztvara i okoristi se sa zemljanim česticama i sa kamenjem, tako da može posve dobro odoliti suši; i zbilja ona uspjeva bolje od ljekarice u zemlji lahkoj, vapnenastoj, mršavoj i kiselastoj, kao u onima sa malim steraljem mehkote, i ako je pržinast, premda, kako je naravno, uspjeva bolje u zemlji dobro izkrčenoj i pognojenoj, u kojoj može dati dvie dobre kositbe i potrajati 5—10 godina dana u dobroj rodnosti. Za zemlje čvrste, ilovaste za žitarice, i u položajima vrućim i suhim, može biti od izvrstne zaslnge sula, koja je jedna vrst vučca i kao ova trajna bilina, koja se ipak drži dvie ili tri godine pa se poslje posije pše-

Hosted by Google

nica Crvena ili livadna djetelina toliko prikladna za dobre i rodne livade, mislim da ne može zauzeti za Dalmaciju znamenitost koju bezdvojbe imade i što će svaki dan to više imati spomenute i druge krmne biline, jer vlaga ima veliku znamenitost na njezino razvijanje a po tom ne može da uspjeva nego u pojedinim položajima sa hladnom zemljom, dobro prikladnom za gojenje pšenice i koja se nahode u dobrom težatnom stanju. Naprotiv rumenu djetelinu smatram od neprocjenive znamenitosti za Dalmaciju, jer se lahko zadovolji sa zemljištem, a uspjeva prilično i ako nije pognojeno, te, posijana u jesen, kosi se u pramaljeće te daje izvrstnu krmu. Znamenitost ove biline leži, po meni u tom što se može okoristiti zemljom i u mrtvom zemanu, te ju pripravlja za nastajnu težitbu. Gdje ima zemljišta, koja bi, ne imajuć ljekarice, vučca, sula i ozimice, morala zimi ostati gola, ondje nebi smjelo da ne bude rumene djeteline; zanemariti njezino gojenje, znači ne nastojati za zdravo gospodarsko-poljodjelstvo načelo, te pretrpjeti stalan gubitak. U mečad može se rabiti mjesto rumene djeteline i zimski vučac, posijan u kolovozu, koji, ako mu je zeman u prilog, može se iste godine jedan put pokositi, te tjerajuć iznova drugi se put pokosi nastajnog pramaljeća; u ovom se pogledu može uzeti u obzir i zimski-bob za ilovasto tlo, u kojemu može dobro uspjevati i baršunasti vučac, koji se takodjer u jesen sije, i može se liepo pokositi u travnju. Što se tiče izmjenjivanja ovih bilina u poljodjelskim težitbama, bavio sam se u ovom pogledu u poglavju obradjivanja polja govoreći o izmjenama; htjeo bi sad samo iztaknuti znamenitost pokusa u izmjenama sa vučcem, sulom a osobito ljekaricom, koja se toli liepo prilagodi i svuda uspjeva, ako samo nahodi zemlju duboko obradjenu, u kojem se slučaju ljekarište uzdrži krepko i rodno za dug niz godina, inače može biti koristnije da ga se uništi, osobito obzirom na korist što imadu biline koje se posiju iza ljekarice. U prošlom je pramaljeću sa strane c. k. Namjestništva bilo otvoreno podpisivanje za sjeme ljekarice, vučca i djeteline Takvo je podpisivanje imalo veoma utješljivih uspjeha, jer bijaše naručeno 200 kg djeteline, 100 kg vučca, a ne manje od 1200 kg. ljekarice, koje je sjeme, iza kako je bilo izpitano glede čistoće i klicavosti sa strane c. k. kontrolne postaje u Beču, bilo razdieljeljeno uz obaljenu cienu od 40% na kupovnu cienu.

Nema dvojbe o shodnosti da se nastavi takvom mjerom, pa baš ne samo za pramaljetno već i za jesensko sijanje, te ju protegnuti na sve vrsti spomenutog sjemena, koje će se tako, razširiti lahko i na široko.

Pošto će se ljekarica, zbog njezinih izvrstnih svojstva, koja toli dobro odgovaraju našim prilikama podneblja i zemlje, sve to više

Hosted by Google

razširiti a njezina će težitba zahtjevati svake godine znatnu količinu sjemena koje, ako je dobre vrste, zapada od 65 do 86 nv. kg. dotično florina za metrični cent, tako mislim da bi bilo zgodno promicati gojenje ljekarice, i za proizvadjanje sjemena da budemo neodvisni od nabavljanja inostranog sjemena, i tako izbjegnuti godišnji iznos novaca, koji nije sasvim neznatan. Treba opaziti da jedan ha. ljekarice može dati 5 do 6 m. c. sjemena koje razprodano po 5 nv. kg., prosječna ciena sjemena stavljena na trg neposredno od proizvadjatelja, daje prihod od 250 do 300 f. ne računajuć pak vriednost prve košnje u dotičnoj godini, i lišće što ostaje iza kako je sjeme bilo pokupljeno. Dotični bi gojitelji našli stoga njihov račun; svim tim na osokolenje da se ko posveti tom gojenju bilo bi shodno prvih godina utemeljiti svake godine 6 nagrada od 15 f.; svaka bi se od kojih mogla doznačiti za proizvadjanje barem jednog metričnog centa dobra sjemena ljekarice. Bilo bi pak potrebito providjeti da se stavi na razpoloženje istih proizvadjatelja sprave potrebite za mlaćenje i za podpuno očišćenje sjemena, a da putujući učitelji pouče i pripomognu u ovom pogledu, pazeć osobito da polja opredieljena za proizvadjanje sjemena ljekarice, budu prosta od korova, a osobito od viline kose. Da se još bolje promakne ovako proizvadjanje, koje bi našlo ovdje u pokrajini posve povoljnih prilika u pogledu podneblja i zemlje, moglo bi se razviti do obrta poljodjelskog koji bi se prilično izplatio. Gospodarska poslovnica, o kojoj ću poslje govoriti, mogla bi se staviti u doticaj sa odnosnim proizvadjateljima, i nabaviti kod njih onu količinu sjemena, što bi trebalo za pokriće potrebe zemlje, brineć se za podpunu čistoću, sa osobitim spravama, kad bi se to pokazalo potrebitim, a svakako podvrgavajuć sjeme pregledanju jedne ovlašćene kontrolne Postaje.

Slične bi se odredbe mogle preduzeti za promaknuće proizvodnje i dobre vrsti sjemena boba i zimske grahorice, bielog vučca a osobito rumene djeteline, čije će se gojenje bez dvojbe razširiti, netom poljodjelci budu imali priliku da se osvjedoče o njihovoj koristi i praktičnoj znamenitosti.

Odnosno na gojenje drugih krmnih bilina pozivljem se na ono što sam spomenuo govoreć o izmjenama sjemena, osobito o kukuruzu za krmu, o repi, blitvi, čiji gomolji i lišće daju obilatu krmu, dobru i zdravu, osobito za muzarice, jer utječu veoma povoljno na izlučivanje mlieka.

One se dadu lahko čuvati izpod zemlje u jednostavnim jamama, i traju i do sječnja i do veljače, te stoga mogu biti od velike pomoći za pitanje stoke preko zime. Pokušaji do sada učinjeni sa gojenjem buraka za krmu, osobito u pokušalištu u Arbanasima, dali

Hosted by Google

su izvrstne uspjehe, po čem se on počimlje širiti u zadarskoj okolici. Bilo bi medjuto zgodno staviti na razpoloženje poljodjelaca sjemena prokušanih vrsti kao što su: Oberndorfer, Mammunt i. t. d. te uzeti i ove u obzir pri osnivanju pokušališta uz nagrade. Treba dokazati težaku na svaki način da ako on nema krme, to je zato jer je ne proizvadja, te se ograniči na samo ono što mu priroda daje, a to je, kako drugčije nemože da bude, preveć izpod potrebe.

Dolazeć sada da se govori o potrebi da se poboljšaju naši pašnjaci, reći ću prije svega, da se ona iztiče po onome te rekoh odnosno na njihovo stanje i na njihov prihod, u kojem se pogledu dade puno želiti To nemože niti smije da začudi, kad se znade da su velika većina pašnjaka obćinska dobra, koja se mogu upotriebiti sa neznatnom pristojbinom za travarinu, sa kojom mu drago životinjom u svako doba i na najneuredniji način.

Nema gore za pašnjačku površinu do neuredne uporave, tim se trava, neprestano obrštena do životnog zgloba i pogazena nemože razviti, gruda se trave sasvim ošteti, a pašnjak, po sebi najbolji i najrodniji, pretvara se u pravu postoš. Glavno pravilo pri uporabi pašnjaka mora da bude dakle njihovo dielenje u pojase, koje se moraju upotriebiti susljedno, tako da se s' jim može blago okoristiti na najbolji način, ostavljajuć na svakome pojedinome, da se trava pravilno razvija.

Dioba naših pašnjaka pomoću zidova na suho ili drugčije u velike odjele, koji bi se imali upotriebiti u različito doba, kako se rabi n. p. u svim zagorskim pokrajinama bilo bi doduše težko, osobito zbog nadziranja, ali mislim izvedljivo; svim tim cienim da bi najbolja dioba bila kad bi se, nastojeć da neštane obćinsko vlastništvo, sposobno za težitbu, doznačilo svakome svoje, u smislu zakona 27 svibnja 1876. Vlastita su dobra uvjek mila, a težak, postavši vlastnikom jednog komada kukavnog i mršavog pašnjaka, nebi zanemario da ga čuva kako treba, pa bi ga uredio i uporavio kako da mu bude od veće koristi nego li je danas, kad mu stoji na razpoloženje hiljadu hektara.

I zbilja, kako da vidim u raznim kotarima sve one pašnjake zidom ogradjene, koje daju u oko kao oaza u pustinji, i što ponajviše nisu drugo nego otimačine obćinskih dobara, koje su se poboljšale netom su postale privatno vlastništvo. Nu dioba obćinskih dobara susreta potežkoće i protivštine nevjerojatne u većem dielu kotara, kao što sam imao prilike da opazim u sastancima što sam držao kod Obćina, gdje sam u ovom pogledu čuo skroz protivna mnjenja. S' jedne sam strane čuo tvrditi da bi takva dioba bila golema šteta za stočarstvo zbog ograničenja paše, da bi ona pospješila

Hosted by Google

podpunu propast težaka koji malo posjeduju, te zadavljeni dugovima i lihvarstvom, ostali bi kroz malo vremena bez dobivenog vlastništva, te bi se stoga isto vlastništvo usredotočilo u malo ruku; da bi ona prouzrokovala veliko novčano poremećenje občina, koje bi izgubile travarinu, na koju one računaju; da bi povećala težatnu površinu, što bi činilo da se zanemari još više ona kojom se sada razpolaže, na štetu obće produkcije, da bi ciena zemlje u velike spala i t. d. s druge sam pak strane čuo označiti diobu občinskih dobara kao providencijalnu i svetu stvar, kao sredstvo veoma uspješno ekonomičnog spasenja za bjedne težake raznih kotara, koji bi na taj način bili u mogućnosti da povećaju težatnu zemlju, da si priskrbe nešto šume, da poboljšaju pašu, da napokon sebi stvore manje kukakvne prilike za njihov obstanak; a ja dielim podpuno ove misli, koje nahodim posve naravnim, te se ne puštam preplašiti ni najmanje od protivnika diobe, niti glede onoga što se tiče posljedice lihvarstva, biva usredotočenja dobara razdieljenih u malo ruku, a po tom podpunu propast malog težaka, koji bi za to izgubio onu malu ali stalnu korist koju ipak svedjer danas ima od občinskih dobara. Ovakva se pitanja imaju suditi sa vida obćeg gospodarstva; može se dopuštati, bez dvojbe da bi se neki težaci, možda izmedju najljenijih, tromih i nemarnih puštali oguliti od lihvara; ali se s' druge strane nemože nepriznati, da bi se naprotiv drug', a svakako većina, pripomogli na način kojim bi se oslobodili od pandža lihvarstva; svakako je stalno da bi se prelazom občinskih dobara u privatno vlastništvo povećala rodna površina u obće, a po tom bi se ućutila obća gospodarska korist. Ova bi se korist bez dvojbe protegnula i na občine, čije bi se novčano stanje moglo prilično poboljšati, pošto bi doduše prestala ili bi se umanjila pristojbina za travarinu, ali bi se povećala zemljarina taman stoga, što bi se povećala površina koja bi se mogla upotriebiti u poljodjelske svrhe, a po tom bi se mogli u velike sniżiti občinski prirezi, dočim u ostalome, na temelju § 2 zakona 27 svibnja 1875, doznaka razdieljenih dobara može biti zavisna izplaćivanju godišnjeg stalnog doprineska, kojeg se može pak dotičnik osloboditi, što bi se imalo ustanoviti kad se odlučuje o diobi. Ima občina koje n. p. imaju prirez do 280 for., i koje posjeduju dobara za kakvih 2500 jutara od kojih imaju jedva 1000 najviše 1500 for. prihoda za travarinu, a pošto to nedostaje na namirivanje ni četvrtog diela upravnih troškova, zahtjeva taman namet jakih prireza.

Predpostaviv ovo, pomisli li se da bude li potrajalo ovo nepravilno stanje, prilike bi se naših pašnjaka sve to više pogoršale; da bogataš koji ima mnogobrojno stado crpa preveliku korist napram

Hosted by Google

siromahu, koji posjeduje možda samo po koju krŽljavu glavu stoke, što baš nije pravo; i ako se napokon pomisli da su otimačine na dnevnom redu, nemože se s' manje a da se ne pristaje da bi dioba občinskih dobara ne samo u pogledu ekonomskom već i moralnom, došla baš u zgodni čas, a za neke bi predjele bila zanago blagodat.

Za poboljšanje pašnjaka, kad bi se na koji mu drago način uredila njihova uporaba, u velike bi doprinielo uz dobro postupanje sa travom i sijanje dobrih smjesa sočivnjača i trava kao n. p vučca, gunjice, pušeće djeteline, kumice, klubčaste oštrice, zvijuka, travebjelice, i vučka i t. d, trave koje bi se mogle staviti na razpoloženje zanimanika uz pogodne ciene Trebalo bi uz to snabdjeti pašnjake zgodnim lokvama, kojih nema u pravim zagorskim pašnjacima, osobito na Bosno-Ercegovačkoj strani.

Nebi u ovom smislu s' neštasice vremena, mogao učiniti konkretna predloga, naznačnjuć broj potrebitih lokava i miesta gdje bi se morale sagraditi, ili druge potankosti, niti poći toli daleko proučavanjem ovog pitanja, koje je ipak od velike znamenitosti, i koje se po mom mnenju mora brzo i ozbiljno proučiti. U ovom mi je pogledu drago iztaknuti da je u Bosni, za poboljšanje zagorskih pašnjaka u kotaru Županckom, i da provide taman sa pojišt ma za blago, bila opredieljena svota od 300.000 f. koja se ima izdati u 10 godina u hisama od 30.000 for

Prelazeć sada na šumarstvo, vidjeli smo nestašicu krme koju ono mora da pokrije, te i znamenitost što ima za naše stočarstvo; pa samo zato, ne obaziruć se i na druge preznamenite razloge u pogledu meteorologičnom, obrtničkom i estetičnom i t. d treba nastojati da se dade čim prije što veći mogući razvitak.

Ne može se zaniekati da se je, odkad je šumarstvo počelo biti stavljeno pod zaštitu obstojećih šumarskih zakona, pokazalo znatno poboljšanje, i da u raznim kotarima, koji su imali sreću naći šumskih poslovača vještih i radišnih, stvari postupaju u tom pogledu na način prilično zadovoljan; ali nemogu s' manje a da ne iztaknem da je stanje šuma u mnogim okolicama, učinilo na me utisak ponešto težak, pošto nisam mnogo vidjeti ni traga onog sustavnog rada obrane i pošumljenja koji bi bio potrebit da bude u obće upravljen u današnjim prilikama za obnovljenje šumske površine.

Prilike koje se susretaju na ovom polju moraju da budu baš težke, te se mora živo želiti, da se malo po malo prebrde, što će ze moć postići, bude li nastavilo tehničko šumarsko osoblje, kako je je započelo, uvjek raditi u radnjama pošumljenja na temelju točna šumskog katastra, ili bolje na temelju dobro shvaćene osnove za težitbu šuma, sastavljene za pojedine občine, i ustanovljene sporazumno

Hosted by Google

sa zanimanicima. Na taj će način biti moguće spojiti poljodjelske koristi sa šumarskim a tako osjegurati za izvršivanje šumskih mjera zauzetno i poznato sudjelovanje pučanstva

Nu pošto su sukobi izmedju poljodjelstva i šumarstva svakako neizbježivi, a pošto treba da jedno ne bude na štetu drugome, već da koracaju istim korakom, izmjenično se nadopunjujući, za to bi mislio potrebito i koristno, da bi c. k. Namjestništvo, u pitanjima osobitim i veće znamenitosti, kad bi se radilo o uporabi šumskih mjera koje bi mogle vriedjati poljodjelske koristi, sasluša mnenje i poljodjelskog nadzornika.

Prieglavak

1. Racionalno postupanje sa obstojećim naravnim livadama.

2. Zavedenje umjetnih livada, bilo samostalnih bilo izmjenjenih poljodjelskom težitbom, i za njihovo promicanje nastaviti sa mjerama prihvaćenim prošlog pramaljeća stavljajuć na razpoloženje poljodjelaca sjeme krmnih trava, vrsti prikladnih prilikama zemlje i uz obaljenu cienu od 50% na nabavnu cienu.

Godišnji trošak for. 2000.

3. Promicati gojenje boba i zimskog vučca, bielog vučca, osobito rumene djeteline i ljekarice i proizvadjanje sjemena, da ne bude potreba nabavljati inostranog sjemena, te tako izbjegnuti znatan godišnji izvoz novaca. Stoga utemeljenje nagrada od 10—15 f. za proizvadjanje barem jednog metričnog centa dobrog sjemena od jedne od spomenutih trava.

Godišnji trošak for. 300.

4. Promicati i potaknuti gojenje krmnih bilina, kao repe, buraka i kukuruza za krmu.

Godišnji trošak for. 100.

5. Dioba općinskih dobara kao veoma uspješno sredstvo za poboljšanje naših pašnjaka, i uredjenje njihove uporabe.

6. Nabavljanje i razdieljenje uz obaljene ciene smjesa dobrog sjemena trava kadrih da poboljšaju pašnjake.

Godišnji trošak for. 100.

7. Snabdjeti zagorske pašnjake zgodnim lokvama.

8. Unapredjenje šumarstva, sdružeć poljodjelske koristi sa šumarskim, i osjegurajuć stoga za izvršivanje šumskih mjera zauzetno i zasvjedočeno sudjelovanje pučanstva.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE XV.

Životinje

Gojenje i timarenje životinja imade veliku gospodarsku znamenitost; one nam daju tegleću snagu, meso, mlieko i gnoj potrebit za oplodjivanje polja, te se stoga imaju smatrati baš sretne one zemlje, koje se mogu stočarstvom baviti

U prošlim vremenima, kad su se mučno razprodavali proizvodi domaćih životinja, stoka se je u obće smatrala kao dugovina, te se je jedino cienila zbog proizvadjanja gnoja, dočim se je kazivalo da je stado jedno potrebito zlo.

Danas su se ipak stvari promjenile, te ni cigli današnji poljski gospodar predpostavlja da se gojenje i timarenje blaga može uvjek zaglaviti gubitkom — dapače sve protivno; oni kažu i tvrde, da je razvijeno i razborito stočarstvo, biva bogato i dobro timareno i pitano blago, pravo bogastvo za jednu pokrajinu, te da utječe veoma povoljno na blagostanje onog naroda koji se tomu posvećuje, na vriednost zemljistâ dotičnih krajeva i na cienu plodina. Ali taman da blago uzmogne biti sjegurno vrelo probitka, korist pojednih gospodarskih grana i poljodjelstva u obće, treba da bude izabrano i timareno po razumnim pravilima i načelima, te da bude opredieljeno za proizvod ili mesa, ili mlieka, ili radnje; treba naime razvrstati svaku pojedinu glavu te ju prilagoditi prilikama podneblja, tla i gojenja pojedinih krajeva. — Blago, nesmije da sačinjava u gospodarstvu zadnji cilj već sredstvo da se postigne svrha za što moguću bolju uporabu krme, što se proizvadja; ono se ima smatrati kao fiziologični stroj koji dava tim bolju radnju i tim bolji proizvod, čim je više savršen i prikladan za onu poljodjelsku svrhu kojoj je posvećen.

Izpituje li s' ovih stanovišta gojenje i timarenje životinja u Dalmaciji, brzo ćemo se uvjeriti da se to nahodi u najprvobitnijem stanju; a da se blago goji i timari na takav način i pod takvim prilikama, da nemože podnipošto sačinjavati onaj gospodarski probitak, što bi od njega mogla zemlja podpunim pravom očekivati, i što bi bilo toliko potrebito.

I zbilja, težak, više čoban nego li uzgojitelj marve, ima to nagnuće da drži puno glava životinjâ; dapače to sačinjava njegov po-

Hosted by Google

nos, a poznato je da zagorac ako mu samo iuba sredstva dopuštaju, ne otvara ni cigle brazde a da ne upotriebi tri i četiri jarma volova, a da ih toliko zapregne za gonjenje kola ma koliko lagahna i na male daljine; kako smo pak vidjeli, govoreći o livadama i pašnjacima, on obično nemari da poveća, a u obće, nije mu poznato, kako da razumno postupa sa pašnjacima i livadama; o znamenitosti gojenja dobrih krmnih bilina, o urednomu timarenju blaga u stali, nema, može se reći ni pojma, dočim se, uz rjedke iznimke, ne stara da priskrbi ikakvo zaklonište ili utočiste svojoj marvi, koja ljeti izložena osamljenim pašnjacima, kamenitim i razkrčitim, izvrgnuta svakoj nepogodi i božjem vremenu, primorena da trpi žedju, a osudjena zimi da svedj . gladuje, ako ne skapa, nosi na sebi biljeg najizrazitijeg nazadovanja. Pridoda li se svemu ovomu da se stočarski proizvodi ne upotriebe nego na način skroz prvobitni, a da se većim dielom troše, mora se priznati da je gojenje i timarenje stoke ovdje u pokrajini baš takvo kako sam ga gore opisao.

Na nadopunjenje stanja našeg stočarstva, treba još opaziti, da, usljed podnebnih i poljodjelskih prilika zemlje, ovce imaju najveću znamenitost napram drugim životinjama, pošto ih po zadnjem popisu, ima ne manje od 61·16 glava na svako 100 ha. ukupne površine i 99·20 na svako 100 ha. poljodjelske površine napram 7·19 dotično 10·72 glava goveda i 19·7 dotično 28·6 glava velikog zuba, kako je bilo opaženo u poglavju obradjivanje tla.

I zbilja, broj je ovaca u Dalmaciji veći nego u ijednoj drugoj pokrajini Carevine, čiji je prosjek od 10·61 na svako 100 ha. ukupne površine i od 17·32 na svako 100 ha. poljodjelske površine; broj je goveda naprotiv veoma niži onome što imaju druge pokrajine, dočim prosjekom u Carevini ima 30 5 glava na 100 ha. ukupne povšine, i 46·98 na 100 ha površine agrarno upotrebljene, Dalmacija broji jedva 7·3 dotično 10·7 glava. Broj je krava osobito posve nizak, pošto dopire do 231 glavu na svaku 1000 glava goveda, dočim prosjekom u Carevini imademo 492 glave na svaku 1000. To je najniži broj što bilježe pokrajine u Carevini, izmedju kojih Dalmacija u tom pogledu zauzimlje zadnje mjesto, tim više što je on ovo zadnjih deset godina pretrpio obaljenje od 11·2 %, što je svakako imalo činit očutiti u ovo zadnjih pet godina nepovljan utjecaj na gojenje goveda, pa, kad bi imalo slieditи, išlo bi se u susret kobnom preokretu za naše poljodjelstvo, jer je broj krava već preveć malešan, a svakako nedostatan da zadovolji i preograničenim i prečednim zahtjevima poljskog gospodarstva.

Napram broju krava, veoma je visok ili zanago pretjeran onaj bikova, pošto dolazi jedan bik na četiri krave i na jednu junicu,

Hosted by Google

dočim prosjekom u Carevini dolazi na 15 krava i dvie junice. Bikovi bi se obično i zbog njihova oblika i njihove veličine mogli uzporediti bjednim kozama; svi se ipak ne upotrebljuju za razplodjivanje, već se uzgoje da se bude imalo volova za radnju u koju ih se svrhu potuče tek kad im je jedna ili dvie godine. Pa baš za to u pokrajini i držanje goveda biva napram onome volova u obće veće nego u ijednoj drugoj strani Carevine čiji je prosjek od 181 glave na 1000 goveda, dočim je razmjer u Dalmaciji od 533 glave na 1000 goveda.

Pogledom na konje, čiji broj kako smo vidili dopire do 22.903, pokazalo se od godine 1869 neprestano povećanje, koje je u zadnjih deset godina bio od 13·1 %, ovisno o povećanom broju kobila kao i o većem gojenju ždriebadi. I broj tovarne životinje raste; jer je ponarasao za 25·5 % od 1869 do 1880 a od 16 % u ovoj zadnjoj desetogodišnjici Ukupni je broj od 31.112 glava, od kojih 10.718 mazaga, i 20.394 magarca koji se svuda u velike upotrebljuju osobito po otocima, tako da držanje i timarenje ovih prekoristnih životinja ima za pokrajinu ekonomičko znamenje prilično znatno. Surazmjerno govedima, njihov je broj od 337·3 na hiljadu, koji se može jedino uzporediti s' onim što je u Istriji od 327 glava na hiljadu, dočim je prosječni broj u Carevini od 6·7 glava na 1000 goveda.

Utješljiv je pak razmjer što se ima u držanju i gojenju svinja, čiji je broj, napram govedima od 441 na hiljadu napram srednjoj mjeri Carevine od 410 glava pošto se je povećao u ovoj zadnjoj desetogodišnjici za 38·3%, iznaša danas ne manje od 40.721 glava. Povećao se broj za 11·8% od g. 1869 do 1880, pošto je od 26.322 skočio na 29.342 glave, te se stoga vidi da je napredak u razmjerju gojenja i timarenja ovih životinja, koje su za narod od neprocienjene gospodarske vriednosti, ne samo stalan već rastući a to, proizlazi na izraziti način, i iz stoga da na 1000 svinja ima ih ne manje od 527 za razplod pram prosječnom broju u Carevini koji dopire do 410 na hiljadu.

Predpostaviv ove podatke koje sam smatrao zgodne i potrebite da se dobije pravi pojam o sadašnjem stanju stočarstva, prelazim sada na razprayljanje mjera, koje bi se po mom mnenju imale preduzeti za poboljšanje njegovih prilika da mu se dade onaj razvitak što mu je potrebit, da uzmogne odgovoriti visokoj njegovoj ekonomičnoj svrsi.

Želim prije svega iztaknuti da takve mjere ma koliko dobro svhaćene, nebi mogle dati nego pojedinih uspjeha, osamljenih, ali nikada obćenitih, nikad stalnih i baš trajnih, bez racionalnog smjera našeg poljodjelstva osobito u smislu da se povećaju umjetne li-

Hosted by Google

vade, i bez dobrog gojenja livada i pašnjaka na ustanovljeni način poimence pomoću pokaznih i pokušajnih uzorpolja, težaci bi mogli viditi i slediti razne sustave gojenja, te se uvjeriti o shodnosti i potrebi intensivne težitbe raznih krmnih bilina; svim tim istodobno, pošto težak sumlja o svemu i svačemu a hoće gole primjere, hoće naime svojim očima da vidi i svojim rukama da opipa ono što mu se kaže prije nego što poprimi i udjelotvori, trebalo bi osnovati postaja, koje bi taman služile kao primjer za podizanje jednostavne stale, a to za uredjenje, timarenje i uzgajanje u obće životinja bilo u stali bilo na dvoru, nek budu naime praktičnom poukom predjela, pružajući težaku mogućnost da vidi sve one radnje, sva ona racionalna postupanja, koja su spojena sa držanjem i uzgajanjem osobito goveda, ovaca i svinja. Glavni bi zadatak takovih postaja za uzgoj životinja imao biti taj da se bavi izborom i poboljšanjem naše stoke, proučavajući osobito one životinje koje bi se imale uvesti, obzirom, naravno, na podneblje, dotično na mogućnost da se udomaće i da se prilagode prilikama paše i ukrmljivanja, osjegurajuć ipak dobru uporabu krme i pristojnu proizvodnju.

Takve bi postaje služile kao središta, s' kojega bi imalo krenuti potaknuće skroz praktično za podignuće našeg stočarstva, u njima bi se naime imale naći sve one životinje ili vlastitog razplodjivanja ili nabavljene u ozbiljnim pokušajnim postaja za uzgoj, nuždne za preporodjenje naših pasmina u obće, i za razprostranjenje uzoraka osobito govedjih, prikladnih potrebama i zahtjevima raznih krajeva Mislim da bi obzirom na razprostranjenost područja koje se bavi držanjem i gojenjem životinja, trebalo barem tri takve postaje, jedna bi od kojih sačinjavala znameniti dio Sinjske podružnice naumljenog c. k. poljodjelskog zavoda i pokušajne postaje u Spljetu, druga bi se mogla podignuti u okružju što obuhvaća Zadadarski i Benkovački kotar, a treća bi se imala sagraditi u Imotckom i Vrgorckom kotaru. Konačno odredjenje mjesta za podignuće ovih dvijuh postaja moralo bi zavisiti, o svim onim uvjetima povoljnim podhvatu, što bi prikazale dotične obćine; dočim bi se imala dati prednost onim mjestima, koja bi pružala najveće polakšice, bilo glede zemljišta nuždna za zgrade i za potrebe postaje, bilo glede pašnjaka.

Stale bi se postaje imale sagraditi na što moguće više racionalni način što se tiče zdravoslovnih i tehničkih zahtjeva glede uzgoja i timarenja životinja, nu na najjednostavniji način glede samog tvarnog sagradjenja, a to da se nebi otežćalo da ma koji težak ne bi mogo sagraditi jednu sličnu.

Hosted by Google

Postaje bi imale zavisiti izravno i neposredno od c. k. Namjestništva. Osoblje postaje, ne obaziruć se na ono koje je već na svoje vrieme bilo odredjeno za Sinj, imalo bi se sastojati od upravitelja sa plaćom odgovarajućom X a slučajno IX razredu čina državnih činovnika, od glavara stale sa plaćom XI. razreda čina, uz to sa jednim brojem poslužnika odgovarajućim onom životinja koje bi se imale timariti i u obće razvitku što bi se dao gojenju. Što se tiče broja životinja velikog i malog zuba u svakoj postaji, to naravno zavisi o većoj ili manoj djelatnosti koja će se razviti, te se ne bi već sada mogo opredieliti. — Svakako mislim da bi moralo biti barem: 10 bikova, 20 krava, 5 ovnova, 150 ovaca, tri prasa, 10 prasica, a to da postaja uzmogne uzgojiti životinje za razplod u kolikoći dostatnoj da zadovolji potrebama zemlje.

Ustroj će takvih Postaja izgledati, na prvih mah, neobičan i preveć skup; ali treba opaziti da su skroz neobične i izvanredne prilike mjesta u kojemu mora da bude unapredjeno racionalno stočarstvo, koje bez izdašnih, jakih i skroz praktičnih i poučnih sredstava, nebi se nikako moglo podići sa položaja u kojem se nalazi. — Ovo je moje čvrsto uvjerenje, dočim mislim, kako sam drugdje iztaknuo da sa običnim mjerama koje se preduzimlju za unapredjenje i poboljšanje stočarstva u Tirolu, u Štajerskoj u dolnjoj Austriji i u svim naprednijim pokrajinama nebi se postiglo ovdje kad nas nego mršavih uspjeha, daleko manjih od troškova što bi se za to imali.

Treba uvažiti da dočim seljak ima u drugim zemljama primjera svakovrstnih na poljodjelskom polju da vidi i da sliedi, jer ih veliki posjednici stvaraju dobro shvaćenom težitbom u svakoj gospodarskoj grani, ovdje u pokrajini nema nikakvih primjera, a težak je ostavljen samomu sebi, nemareć ništa ili iuba razumni vlastnik za svoje gospodarstvo, nit da uvede koju poboljšicu.

Stoga ako se hoće postići koji uspjeh, treba stvoriti zgodnih uzoraka i izgleda, koji jedino mogu uvjeriti težaka da zapušti običaje svojih djedova, i da poprimi sustave nešto racionalnije.

U ostalome nuždno je da iztaknem, da Postaje o kojima se govori, pošto su sredstvo za unapredjenje stoke u onim zemljama, gdje se ona još nahodi u prvobitnom stanju mogle bi se ukinuti, netom bi se prilike stočarstva poboljšale tako da bi postao suvišan njihov rad, koji bi našao naravni nastavak i sa strane obćiba i sa strane privatnih težaka, osvjedočeni o koristi zdravih pravila za gojenje i timarenje životinje.

Prelazim sada da govorim o odredbama koje bi se imale poprimiti da se unapriedi pojedino poboljšanje raznih vrsti životinja, pa evo me odmah sa govedima.

Hosted by Google

Goveda.

Kako smo vidjeli, gojenje goveda i njihov razmjer, ostavlja pod svakim vidom, mnogo da se saželi, tako da se može reći, da u pokrajini nema pravog timarenja ovih životinja, kakovo se u obće tjera. Pravo se timarenje osniva na dobro shvaćenom upotrebljavanju odhranjenika, koji u pravom i zdravom razmjerju bivaju opredieljeni za prodaju kao telad, ili za dalnje pitanje bilo kao životinje za razplod, bilo kao volovi. Ovdje je kod nas, može se reći svuda, običaj držati telčiće osobito za to da se bude imalo volova ili da se uzmognu prodati kad su ponešto odrasli, te je stog teletina ponešto rjedka; nu, kako se je gori opazilo, telci se veoma kasno potuku, kad imaju godinu i po ili 2 godine, stoga sliedi da oni usljed pustopašice, služe obično za razplod, kad nisu još za to sposobni, što sačinjava preveliku nepriliku glede razploda. Treba pak znati da je ovakvo postupanje od velike štete za onoga koji drži te životinje, jer od takva teleta ne bude nikad jaka i dobro razvijena vola, te ako ga prodade, ne unovči onoliko koliko se hoće da mu bude izplaćen trošak za hranitbu, jer prodajna ciena za takve glave životinja, koja nije ni tele, ni bik, ni vo ne može da bude nego posve nizka. Iz toga sliedi da se nemože ni govoriti u Dalmaciji o pasminama ili o osobitim uzorcim volova, jer su današnje životinje u obće zakržljavile i jer taman prikažuju zbog svakovrstnih slučajnih križanja obilježja najrazličitija i skroz neprilična.

Stojeći ovako stvari, htijuć korjenito poboljšati u pokrajini stanje goveda, prikaživa se kao stvar naravna, da se mora nastojati za uvedenje, razplodjivanje i razprostranjivanje toli dobrih bikova koli krava, a to obilježja odgovarajućih raznim zahtjevima. Kako smo vidjeli ovo bi bio zadatak postajâ za uzgoj, koje bi morale biti uredjene tako, da budu mogle poslovati po sebi kao postaje za opasanje, i da budu u stanju pak dati životinja za zavedenje sličnih postaja u mjestima udaljenijim od njihova boravišta. U tu bi se svrhu mogli povjeriti prikladni bikovi, privatnimi vještim osobama uz obične pogodbene uvjete, koje se svedu u tom da se svaki zakupnik obveže držati bika za tri godine dana u dobrom hranidbenom stanju, da će ga upotriebit da opase ne manje od 60 a ne više od 100 krava na godinu, izdavajuć vlastnicima opasanih krava izkaznicu opasanja na temelju redovitog pokaznika sa maticom i kćeri; da ga neće pripustit skakanju više od 2 puta na dan; da neće zahtjevati nikakve pristojbine za opasanje, i da će se podvrći nadziranju i kontroli poslovača za to odredjenih od c. k. Namjesništva; kao na-

Hosted by Google

knadu za sve ovo on prima svake godine 100 florina nagrade a postaje vlastnikom bika koncem 3 godine, ako je naravno on izvršio podpuno poprimljene uvjete, inače gubi svako pravo na bika, i kad bi ga bio već hranio otrag dvie godine. U onim mjestima gdje se ne bi moglo naći, uz takve uvjete vješta zakupnika za bik, ovaj bi se mogao povjeriti uz odgovarajuću naknadu jednome privremenom zakupniku, pa baš za glavno vrieme opasanja u dotičnom predjelu, a na izmaku tog vremena bik bi mu bio oduzet, da bude na dalje hranjen i timaren u dotičnoj postaji za uzgoj.

Da takve postaje za opasanje uzmognu djelovati baš kako treba te dati dobrih uspjeha, bilo bi svakako potrebito na braniti u dotičnim predjelima javnu uporabu bikova, koji nisu biti izjavljeni sposobni za razplod. U tu bi se svrhu imao što prije sastaviti i izdati pokrajinski zakon o držanju bikova za razplod; ovaj bi zakon imao sadržavati točnih i strogih odredaba glede broja krava koje se imaju pripuštiti svakome biku; uvjete pod kojima pojedini poljodjelci mogu upotriebiti bikove za krave drugih vlastnika; slučajeve u kojima obćine moraju biti dužne da nabave, hrane i rabe bikove za razplod, očitovanje sposobnostih istih bikova i globe koje bi se imale udariti onome te pusti ili rabi svog bika za opasanje tudjih krava, ako ga nije prije podvrgo pregledbi i nije dobio dotičnu dozvolu. Bez ovakva zakona, strogo uporavljena, bilo bi nemoguće postignuti ikakav uspjeh od svih mjera i najkrepčijih i najpraktičnijih, koje bi se preduzele za promaknuće gojenja goveda; ovo moram da iztaknem zbog iskustva učinjena u južnom Tirolu, gdje se je taman s' nestašice. do otrag malo godina, jednog zakona po kojemu bi se imali držati bikovi za razplod, moglo mučno potaknuti racionalno gojenje goveda, premda su ondje prilike i što se tiče uzoraka goveda i pašnjaka posve druge nego li u Dalmaciji Pa se taman stoga tim potrebitiji prikaže strog zakon o držanju bikova za razplod u Dalmaciji, gdje no obstoji kako smo vidili i glede stočarstva u obće, i glede bikova napose, najprvobitnije stanje.

Postaje za uzgoj životinja imale bi biti u stanju da porazdiele i krava ili junica. Takvo bi razdieljenje moglo slieditи uz gotovu izplatu iznosa ciene životinje, uz mali odbitak, i uz obvezu kupca da će ju držati za stanovito vrieme i upotriebit ju razplod, ili kad bi se radilo o seljacima koji nebi imali gotova novca već bi bili pošteni te bi pružali neko jamstvo da će dobro držati životinje i da će ih upotriebiti razplod, mogle bi se dati mukte, nu uz pogodbene uvjete sa strane zakupnika da će gojiti kravu ili junicu za 4 ili 6 godina u dobrom hranitbenom stanju u svakom zemanu, i da

Hosted by Google

će dati Postaji za uzgoji kroz 4 ili 6 godina jednu junicu, ako je primio jednu kravu, a telicu ako je primio juniću.

Pod ovim bi se uvjetima, koji bi, ne obaziruć se na neke pogibelji posve malešne, ipak kad bi pogodbe sklopljene dobro, prouzrokvali Postaji samo predujam vriednosti krava ili junica koje bi se imale razdieliti, omogućilo veliko razdieljenje životinje čistog uzorka za pojedine predjele. Razumije se da bi se za to, zakupnici krava ili junica imali obvezati da ih neće pustit opasati nego od sposobna bika istih svojstava.

Što se taman tiče uzorka ili pasmine koji bi se imali uzeti u obzir, nema dvojbe da bi se trebalo držati sivih zagorskih pasmina, koje se odlikuju čvrstim tielom, dobrim mljekarskim svojstvima, koje se lahko zadovoljavaju bilo u pogledu hrane bilo timarenja, i u obće glede odoljivosti, jer narod u zagorju upotrebljava doduše muzarica, ali rabi dobrih volova za radnju, jakih i odoljivih, tim više što je pasmina danas rasprostranjena toli malešna i slaba, da se oranje, ne obaziruć se i na ponos težaka da imade puno životinja kako sam prije spomenuo, nemože preduzati nego su više jarama volova, premda se obično ore najviše u dubljini od 10—15 cm što prouzrokuje šteta mnogo većih od uporabe dvajuh volova, ali jakih i snažnih, kako je slučaj n. p. u Istriji, gdje obstoje iste prilike tla, oblika pluga, dubljine oranja, koje se susretaju u nutarnjosti Dalmacije. Mislim da bi za to odgovarala i da bi se prilagodila pasmina Oberinnthal koja je brza razvitka a daje puno mlieka, pa osobito ona Fianonska u južnom Tirolu, čije krave daju prilično mlieka, bez osobitih zahtjeva, a izvrstne su za teglenje. Za položaje osobito zagorske a možda ovdje ondje i za otoke, mislim da bi se mogla kušati pasmina Tasse ili Peiniera takodjer iz južnog Tirola, koja daje životinja koje obiluju prilično mliekom, zahtjevaju posve malo a srednja su uzrasta. Ove pasmine, koje sam imao prigode da upoznam na praktičnom polju, mogle bi se po mom mnenju prilagoditi dobro mjestnim prilikama; neću ipak da izključim druge, koje bi postaje za uzgoj mogle pripoznati kao dobre, htjeo bi samo iztaknuti, da se za Dalmaciju imadu svakako izključiti one pasmine na koje spadaju životinje trome, debele, veoma ćutljive, koje se podnipošto ne prilagode mjestnim prilikama kao np. ove Melkttaler, poprimljene od postaje Livnu.

Istodobno zavedenju postaja za opasanje sa bikovima i razdieljenju dobrih bikova i krava za razplod u obće, bilo bi dobro da se dade gojenju i timarenju goveda potrebito i moćno potaknuće, a to držanjem godišnjih kotarskih izložaba uz nagrade za muzarice i junice, koje bi svakako morale dati povod takmenju prekoristnom i plodnom praktičnim uspjesima.

Hosted by Google

Takve izložbe, kojih bi imalo biti 14, imale bi se držati u jesen, a to baš u ovim mjestima: u Zadru, Obrovcu, Benkovcu, Skradinu, Kistanjina, u Kninu izmjenično sa Drnišom, u Vrlici, Sinju, Imotckome, Vrgorcu, Metkovićima, Duarima, u Cavtatu izmjenično sa Ercegnovome, i u Kotoru izmjenično sa Budvom.

Dotične bi se občine imale postarati za plokatu potrebitu za držanje izložbe i za dotično nakićenje iste, da stvar bude izgledala kao svečanost, a uz to i za nabavu uresa kojim bi se imale pratiti nagrade u novcu, eda čine veći utisak na težaka, a da budu služile kao poticalo uspješnije na natjecanje, a napokon za službu nadziranja za vrieme izložbe, koja bi se otvarala na 8 u jutro, a zatvarala sa nagradjivanjem na 3 poslje podne.

Bilo bi dapače zgodno da bi občinska zastupstva mjesta odredjenih za izložbu, imenovala iz njihove sredine Odbor sastavljen od tri ili pet lica, nalogom da rieši sve poslove spojene istim izložbama.

Nagrade, koje bi doznačilo c. k. Namjestništvo dotično Visoko c. k. Ministarstvo poljodjelstva u ukupnom iznosu od f. 3500 imale bi se odrediti u broju od 7 za krave, pa baš:

I. Nagrada 40, II. 35, III. 30, IV. 25, V. 20, VI. 15, VII. 10, uz to 5 za junice pa baš:

I. Nagrada f. 25, II. 20, III. 15, IV. 10, V. 5.

Nagrade za krave imale bi se doznačiti najboljim kravama, pravilna oblika sa izvrstnim mljekarskim znakovima, dobro uredjene kože, dobro hranjenim, koje imaju barem dva zuba mlječnjaka na svakoj strani, a nebudu starije od osam godina, bile onda bredje ili ne, i bez razlike pasmine, ako se samo može razpoznati uzorak. Uz jednake bi se uvjete imale uzeti u obzir krave one pasmine, koja bi se naumila razprostrani u dotičnom kotaru sa razprostiranjem sgodnih bikova ili krava.

Isto bi pravilo imalo vriediti i glede udieljivanja nagrada za junice, naravnom razlikom glede dobe, koja bi se imala ustanoviti od 9 mjeseci dok ne prikažu obilježja muzarice. Dopitivanje bi nagrada imalo biti učinjeno od 3 pouzdanika, jedan bi od kojih bio imenovan od c. k. Namjestništva, drugi od pokrajinskog poljodjelskog Vieća, treći od dotične občine, a ovi bi u razredjivanju životinja, imali postupati po sustavu tačkanja, služeć se za to osobitim knjižicama.

Nagrade bi se imale doznačiti bez priziva, a uvjek na temelju absolutne a ne relativne zasluge, te bi stoga pouzdanici bili ovlašteni ne udieliti ni jedne ni druge, pa ni cigle nagrade, kad nebi priznali absolutnu zaslugu za udieljenje tih nagrada. Iza dovršenog razredjena

Hosted by Google

pouzdanici bi imali sastaviti zapisnik za doznačivanje nagrada, koji uz broj životinja koje se smatraju da zaslužuju nagradu, imao bi sadržavati prosjek razredjenja od ovih postignuta, i ime vlastnika Ovaj zapisnik zajedno sa knjižicom razredjenja bio bi pak predan vršiteljnom Odboru izložbe, koji bi ga imao podastrieti c. k. Namjestništvu.

Vlastnici muzarica i junica nagradjenih imali bi se obvezati uz priznanicu da će ih držati barem godinu dana iza kako su bile nagradjene, pitajuć ih što moguće bolje u svakom pogledu. te da će ih držati čiste obzirom na uzgoj Stoga bi nagrade morale slieditі u gotovini, polovica odma iza izložbe, ili kad se ova zatvori, a druga polovica u izplatnoj doznaci, kad bi zakupnik krave ili junice dokazao da je zadovolio poprimljenim uvjetima, inače on bi imao ne samo izgubiti pravo na ovu drugu polovicu, već i povratiti prvu polovicu nagrade jur primljenu.

Nadzor bi u ovom pogledu pripadao u prvom redu putujućim učiteljima. Na nagrade bi se mogli natjecati samo oni koji bi dokazali da se bave gojenjem životinja u dotičnom okružju, ostajuć izvan natjecaja trgovci marve po zanatu. kad ne bi istodobno bili i uzgojitelji.

Ova bi bila glavna pravila po kojima bi se imalo urediti držanje takvih izložaba goveda uz nagrade; a imale bi se u program uvesti daljne potankosti. što bi se imalo za svaku izložbu objelodaniti i što više razglasiti u dotičnom kotaru, posve na vrieme, eda uzgojitelji budu o tom obavješteni i dobro se pripravili za natjecaj.

Pošto je gojenje goveda u pokrajini veoma razprostranjeno, a bilo bi potrebito da se poboljša, moglo bi se možda s' vremenom ustanoviti za svaku izložbu goveda dvie nagrade jedna od f. 30 a druga od f. 20, i za dvie skupine od 10 glava telčića od 6 do 18 mjeseci, koji bi prikazivali liepo obilježje pasmine pripoznate podpuno sposobne prvobitnom cilju kojemu bi bile opredieljene, naime radnji. — Oni bi mogli pripadati i većem broju vlastnika sdruženih zajedno da sastave zahtjevanu skupinu. Neću zatajiti potezkoće koje će se imat svladati za poboljšanje gojenja i držanja goveda; svim tim, meni se čini da prihvaćajuć predložene mjere te nastavljajuć ih za više godina zasebice, redovito i sustavno, uspjeh ne bi mogo pomanjkati, tim više kad bi se u zgodna središta nastojalo uvesti mljekarski obrt, što je indirektno sredstvo, veoma uspješno da se unapriedi stočarstvo.

Hosted by Google

Ovce.

Timarenje ovaca ima za dalmatinsko stočarstvo, kako smo već vidjeli, najveću znamenitost, ono je zbilja i daleko veće od znamenitosti u ma kojoj bilo pokrajini Carevine, iznašajuć broj ovaca 8500 glava na 1000 goveda, dočim srednji broj u Carevini dopire na 368 glava na hiljadu goveda.

Za vrieme mog obavjestnog putovanja po pokrajini, imao sam opetovanih prilika da se uvjerim, da je ovca osobito u zagorskoj strani Dalmacije, u velike zakržljavila, a ne odgovara niti glede mesa, niti mlieka, niti vune. A ove se zakržljavost ima ponajviše prepisati, postupanju kojemu je ovca podvrgnuta. Ovo je postupanje manjkavo pod svakim vidom, osobito u pogledu hrdjave hranitbe, dočim taman mislim, da je naša ovca, zbog njezine naravi, sasvim drugo nego loša. Rečeno mi je više puta od ozbiljnih osoba, da kad se je godine 1878 uvelo u Bosnu više krda naših domaćih ovaca, od čobana, koji su bili ostali bez njih uslied bune, janjad koja je postala od naših ovaca, poslie 5 ili 6 godina, nije se mogla više pripoznati, jer jaka, krepka, velika stasa, tako da je prikazivala obilježje sasvim drugo nego što ga imaju naše ovce, a to s' jednostavnog razloga jer su našle, preko granice, kroz cielu godinu, bolju pašu. Stoga mislim da i ako se mora predpostaviti da je našoj ovci potrebito neko preporodjenje zgodnim križanjima, s' druge se strane može za stalno držati, da se od njih nebi postigli željeni uspjesi, kad bi imalo slieditи hrdjavo timarenje i mršavo hranenje. O tom nam, u ostalom, pruža liep dokaz rad koji se je razvio otrag dvaestak godina kad se razdielilo ne manje od 303 ovna, i 50 ovaca, ukupno dakle 353 kri žanca izmedju 673.105 ovaca, mal da ne u svim kotarima pokrajine. Takav rad ne ostavi o sebi traga; ne obziruć se na neka mjesta pri moru i po otocima, gdje još ima ovnova križanih sa Merinosom.

Treba dakle smatrati kao temelj za preporodjenje naših ovaca, poboljšanje naših pašnjaka. Držao sam zgodno iznova iztaknuti ovu okolnost, da bude jasno da se ja neobmanjivam, te da mislim da se ovdje, kod nas moraju, da tako rečem, stvoriti prilike za dobro shvačeno stočarstvo, razumno i koje se baš izplati.

Za preporadjenje naših ovčarskih pasmina, ne čini mi se zgodna bosanska pasmina, jer sam mogao vidjeti bilo u Livnu, bilo na pazarima u Ljubuškome, u Ercegovini, u Kninu, Sinju i Vrgorcu, da i ako je ona puno ljepša od domaće, i boljeg razvijenog oblika, što se u ostalome ima prepisati boljoj paši, svim tim nema sva ona svojstva koja bi bila potrebita da se križanjem sa našim ovcama dobije dobrih uspjeha, a nada sve trajnih, jer i ona nazaduje.

Hosted by Google

Narod pripoznaje potrebu dà se poboljša ovčarska pasmina, a kako sam uvidio, svak nastoji da bude imao ovaca stasa radje krupna, koje bi dale dobra mesa, i puno mlieka, da budu umjerene u jelu, proste, a da odole našim prilikama podneblja i tla. Proizvodnji vune, nemože se kod nas dati osobite znamenitosti nego samo u pojedinim mjestima, zbog pašnjaka, većim dielom buri izloženih, i punih draća i zbog nestašice prikladnih pašnjaka Mislim dakle da bi se u tom pogledu imala uzeti u obzir, u prvom redu pasmina zapadno Frisijanska ili Bergamaska, koje su dale izvrstnih uspjeha u mnogim mjestima. Sa frisijanskom pasminom bavila se je osobito državno-poljodjelska postaja u Livnu, koja ima sada preko dvie hiljade ovaca, kao proizvod križanja sa mjestnom bosanskom pasminom, te nastoji da poboljša ovu zadnju dieljenjem križanih ovaca.

Križana je ovca prosta, dobro odoli, daje puno mleka, mesa dobre vrsti te i dobre vune — Što se proizvodnje mlieka tiče, na temelju točnih podataka pruženih mi od upravitelja spomenute Postaje, ako je paša samo ponešto dobra. križane ovce daju prosjekom 0·7 litra na dan, doćim se od naših jedva dobiva 0 3 do 0·4 litre. I što se mesa tiče, razmjer je veoma povoljan, jer ovca matica, križana, od jedne godine, dopire lahko do 75 kg. težine, dočim ovca teži u obće 30 kg. Bergamaska je ovca cienjena s' plodovitosti, dajuć mal da ne uvjek dva janca, s' neobičnog njezinog razvitka jer je prosta i odoli prekomjernoj toplini i studenim podnebjima te se prilagodi svakoj paši; proizvod je mlieka obično srednji, a vune malo te druge i treće vrste; ovca dobro razvijena dopire obično od 100 do 130 kg. težine. To je bilo zasvjedočeno i u Kranjskoj, gdje se je ova ovca pokazala toli obilna u mlieku, da su se mnogi uzgojitelji već počeli ozbiljno baviti sa gojenjem ovaca čiste krvi bergamaske, u koju svrhu nabavljaju iz Bergamaske pokrajine u mjesecu kolovozu ovce i ovnove, koje ipak puno zapadaju, pa baš ovan od 60—70 franaka a ovca od 40 do 45 franaka u Bergamu. Poznato mi je pak da je Bergamaska pasmina dala dobrih uspjeha i u Kalabriji a osobito u pokrajini Lecce, gdje su prilike glede podnebja i paše, slične našima, a kamo je bila prenešena da učvrsti kosti one mjestne pasmine, i da ove budu plodnije.

Naravski, morao bi biti zadatak naumljene Postaje za uzgoj da se ozbiljno bavi sa ovim pitanjem te da dobije, ili nabavljajuć s' dvora ili vlastitim uzgojem, dostatnih i prikladnih životinja za razplod; mislim ipak da bi medjuto bilo zgodno nabaviti od spomenute državne postaje u Livnu ovnova Frisijske pasmine križanih sa bosanskom, od jedne godine, koji zapadaju po prilici 20 for. ili još bolje janjaca $^1/_2$ godine, koji zapadaju 10 for. na glavu,] te ih razdieliti

Hosted by Google

na temelju prikladne objave posjednicima ili težacima koji bi dokazali da posjeduju stado od barem 50 ovaca, te bi se obvezali upotriebiti ovna u svrhu razplodjivanja, da će ga dobro uzgojiti, da će dopustiti poslovačima c. k. Namjestništva da ga pregledaju, te da će izključiti iz svog stada svakog drugog ovna, te ustupiti c. k. Namjestništvu uz procjenbenu cienu ovnove, a slučajno i ovce, koje bi bile dobro izpale kao životinje za križanje.

Pogledom na dužnosti, kojih bi se imali primiti zakupnici da se postigne kakvih uspjeha, razdieljenje bi ovnova imalo slieditì ili mukte i uz odbitak od barem 60 % na nabavnu i prevoznu cienu, kako se je učinilo god. 1890 kad su se nabavili ovnovi pasmine Vlasičke blizu Travnika.

Uporaba takvih ovnova za križanje mogla bi možda dati povoda sumnji da bi potomci mogli lahko zakržljaviti, pošto su podvrgnuti velikom izrodjenju; nu pokusi preduzeti u Bosni u tom pogledu, bili su skroz povoljni, te mogu podpuno umiriti, dočim u ostalom moram da iztaknem da bi na taj način bilo svakako moguće zametnuti temelj zdrav i prikladan za dalnji razvitak i daljnje poboljšanje naše ovčarske pasmine, što nebi izpalo izključivom uporabom čistokrvnih ovnova, bilo jer ne sposobnim da pokriju mjestne ovce, malešne i slabe, bilo jer zbog promjene podneblja, po učinjenom izkustvu, oni su podvrgnuti raznim bolestima, te lahko poginu.

I glede ovnova bergamaske pasmine, mislim da oni čiste krvi veliki i tamni, težko bi se parili sa našim ovcama, u obće slabim i nježnim, te da bi stoga morao biti zadatak naumljenih Postaja za uzgoj, izborom zgodnih domaćih ovaca, dobiti potomaka osobito ovnova za križanje, koji bi se mogli upotriebiti u velikom za razplod. Bilo bi ipak zgodno promicati u raznim predjelima bez drugih pokušaja, sa čistom bergamskom krvi, koja se nebi mučno udomila i uspjela. U tu bi se svrhu moglo nabaviti nekoliko onova i ovaca u Bergamu, putem učione u Grumello del Monte, čiji se je Upravitelj učtivo ponudio u slučaju potrebe, te ih povjeriti mukte vještim i razumnim zakupnicima, uz obvezu ipak s' njihove strane da će ih dobro držati i timariti, da će ih uporaviti za racionalni uzgoj, i da će povratiti c k. Namjestništvu poslie 2 ili 3 godine toliko ovnova i ovaca, koji bi se mogli ustupiti drugim zakupnicima i t. d. Takvi bi pokušaji bili veoma zgodni, te mislim da ne bi bilo mučno naći osoba razumnih koje bi ih primile.

Kako za goveda, tako i za ovce bilo bi zgodno držati godišnje izložbe uz nagrade, koje bi se mogle držati u mjestima opredieljenim za izložbe goveda, a uz to na otoku Rabu, Pagu, Braću, Hvaru i Korčuli, za koje bi obćine doprinjele kako smo rekli za izložbe

Hosted by Google

goveda. Izložbe za ovce mogle bi se istodobno držati s' onim za goveda, od kojih bi one sačinjavale jedan odsjek, a to se razumije uvjek u onim mjestima odredjenim i za izložbe goveda.

Nagrada bi se imala udieliti za 30—40 ovaca vlastitog uzgoja, i koje prikažuju izražena obilježja pasmine prisvojene za križanje, tako da bi se mogle opredieliti kao proizvodi dobro izpalog križanja.

Iste nagrade, koje bi se imale doznačiti od c. k. Namjestništva, dotično od Visokog c. k. Ministarstva za poljodjelstvo, imale bi se opredieliti po mjestima su više ili manje intensivnog gojenja ovaca u broju od 3 ili 5, pa baš:

I.	Nagrada	f.	30	ili	I.	Nagrada	f. 30
II.	„	„	25	„	II.	„	„ 25
III.	„	„	20	„	III.	„	„ 20
					IV.	„	„ 15
					V.	„	„ 10

Za razredjenje životinja i za dopitivanje nagrada imala bi se sastati jedna porota sastavljena od 3 člana kako gori.

Svinje.

Iztaknuo sam u obćenitom dielu ovog poglavja povoljno stanje u kojem se nahodi timarenje i gojenje svinja u pokrajini. Treba ipak opaziti da je pravo razplodjivanje svinja po nešto ograničeno, pošto obstoji ponajviše običaj, nabavljati odojče u Hrvatskoj i u Bosni-Ercegnovi, te ga uzgojiti i toviti. Može se računati da se za svinje pognane na naše pazare izvaža možda preko 200.000 for. na godinu iz Dalmacije, koji je iznos znatan za pokrajinu koja oskudjeva probitcima, i koji bi mogo, barem u većem dielu, ostati u pokrajini kad bi se taman dala veća važnost te bi se razprostranilo razplodjivanje svinja, koje bi se moglo tjerati u mnogim predjelima su malo truda i da ne bude na štetu držanju drugih životinja, osobito goveda i ovaca.

Povećajuć razplodjivanje svinja na način da se pokriju nutarnje potrebe, a da se ne bude pod danjkom susjednih pokrajina, imala bi se uz to prevelika korist da se nebi unašale neke bolesti, izmedju kojih slinavka, koja nam se obično unaša sa čoporima svinja opredjeljenih za trgovinu, a čije su štete preveć poznate našim uzgojiteljima životinja, zbog onih mjera, koje se u pogledu redarstvenog živinarstva moraju uzeti u obzir da se bolest osami i da se zaprieči dalnje njezino razprostiranje.

Hosted by Google

Ne manje se često prenaša sa tudjim svinjama, svinjska kuga, koja prouzrokuje veliki pomor životinja, kao što se je desilo n. p. ove godine, kad je poginulo ne manje od 90 %; a štetu ponajviše trpi bjedan težak, koji upotriebi i najmanju svoju prištednju da nabavi prase, te da ga uzgoji i tovi.

Po tom se nemože ne pripoznati shodnost dapače znamenitost praktična i gospodarska, da se što prije doskoči za promaknuće razvitka razplodjivanja svinja, u svim onim predjelima gdje ono može da nadje povoljnih uvjeta.

Što se tiče pasmina koje bi se za to imale uzeti u obzir, izbor ne bi imao prikazivati ozbiljne potežkoće zbog pokušaja preduzetih u tom pogledu u pokrajini i van pokrajine.

U mnogim sam mjestima zagorske Dalmacije mogao vidjeti prekrasnih uzoraka, dugih i klapavih ušiju, duga i valjkasta trupa, tankih kostiju, nogu srednje dužine, crne dlake, koji su jednom rječju prikazivali najljepša obilježja plemenite pasmine; po onome što sam čuo meso je takvih svinja fino a vrlo zrnasto, a kad je takvo prase podpuno razvijeno može doprieti do znatne životne težine, razvija se ipak sporo, a ponešto je nježno glede paše Mislim medjuto da bi se ovo prase moglo upotriebiti kao pasmina za domaći uzgoj, izabranom hranom i pomljivom njegom, što više zgodnim križanjem sa kojom englezkom pasminom n. p. Suffolkovom napram kojoj bi pak postiglo veću dužinu rebara, i veću životnu težinu. To je bilo dokazano i u S. Michele u Tirolu sa gojenjem svinja dobivenih križanjem Suffolkove pasmine sa rimskom, kojoj bi taman imali pripadati uzorci koje sam gore spomenuo.

Za takova bi se križanja mogla upotriebiti i pasmina Berkshir, koju sam u tu svrhu vidio da se rabi kod državne poljodjelske postaje u Livnu.

I u ovom bi se pogledu mogle kod nas baviti naumljene Postaje za uzgoj; dočim treba opaziti da za Dalmaciju treba svakako uzoraka svinja koje se odlikuju zbog umjerenosti u hrani i prostote, da se zadovolje hranom sirovom i prostom, da istodobno budu rana razvitka, da se lahko utove, dajuć dobro meso a tvrdu slaninu. Svinje hrvatske biele pasmine koje se gone u Dalmaciju u velikoj količini, i ako priproste i umjerene, ne odgovaraju drugim uvjetima, osobito što se tiče razvitka i utovljenja. Nema ipak dvojbe da bi se imala dati osobita znamenitost englezkim pasminama, osobito Suffolskoj i Berkshirskoj, pa bilo i polukrvnih, koje taman zahtjevaju manji izbor hrane od naših, jer jedu pohlepno svaku stvar, koja se samo može jesti, osobito zelenu krmu, ostatke povrća, a u malo mjeseci dopiru do znatne težine, koja često nadmašuje 200 kg.

Hosted by Google

One su veoma plodne, koteć od 9—10 odojaka u jedan put, i zbog kostane tvarine veoma malešne napram mesnatoj, pa stoga daju mnogo i dobro slanine i puno mesa, koje je osobito od križanih životinja, tečno, fine vlaknine, te se prilagodi priredjivanju salama i u obće za obrt nadjevenih mesa. Kako sam gore iztaknuo, u Livnu je upotrebljena pasmina Berkshir posve dobrim uspjehom, pošto svinje ove pasmine uz sva spomenuta dobra svojstva imaju i to da su im noge kratke ali jake, pa se za to posve dobro prilagode za pašnjake na brdima. Ova bi državna postaja bila u stanju da priskrbi toli mužkih koli ženskih svinja ove pasmine u travnju ili svibnju mjesecu kad bi se naručili u prosincu; a bilo bi baš dobro nabaviti odojke od 3—6 mjeseci koji bi se bolje udomili, a zapali bi 10—15 f na glavu, dočim svinje od jedne godine, sposobne za razplod zapadale bi ne manje od f. 25 svaka.

Jedanput ustanovljena pasmina prikladna za kotar, namjerom da se potakne razplodjivanje, bila bi naravna potreba da se zavede postaja za opasanje, povjeravajuć vještim osobama prase od jedne godine. Svaki bi se zakupnik imao obvezati da će držati prase u dobrom hranitbenom stanju i u zahtjevanoj čistoći, u suhom i prozračnom mjestu, za uredjenje kojega moglo bi mu se možda doznačiti pripomoć od 10—15 f. kako je običaj u Bosni; on bi uz to morao staviti prase baška od onih te drže krmače u istom kotaru, ne upotrebljujuć ga ipak viš nego jedan put na dan, uz pristojbinu za opasanje ne veću od 50 nv te po mogućnosti držati redoviti popis opasanja sa maticom i kćeri, koji bi se imao prikazati na pregled poslovačima c. k Namjestništva. — Poslje dvie godine prase bi postalo svojinom zakupnika, kad bi ovaj bio podpuno zadovolio poprimljenim uvjetima, u koju bi svrhu bilo potrebito urediti kako da na svakoj postaji za opasanje krmadi, ne bude svinja za javna opasanja, jer drugčije zakupnik državnog prasca, s' nestašice pristojbina za opasanje, nebi našo svoj račun toveć ga dobro, dočim bi pomanjkali uspjesi, zbog kojih je bila utemeljena Postaja za opasanje.

Da se nadopuni rad postaja za opasanje bilo bi potrebito utemeljiti i za svinje godišnje izložbe uz nagrade, koje bi se mogle držati u mjestima odredjenim za izložbu goveda, a istodobno ovima, od kojih bi one sačinjavale osobiti odsjek.

Nagrade koje bi se imale odrediti za najbolje svinje i najbolje krmače za razplod od 1 do 3 godine najviše, imale bi se ustanoviti dvie za prase a to baš I Nagrada 20 f II nagrada 15, a za krmače u broju od 3 do 5 po intensivnosti razplodjivanja dotičnog okružja a to baš I. Nagrada f. 20, II. f. 16, f. 14 a slučajno IV. f 12, V. f. 10.

Hosted by Google

Pri doznačivanju ovakvih nagrada bilo bi bolje uzeti u obzir suprasnu krmaču, ili sa odojcima izpod sisa, obilježja ustanovljena za dotični kotar. Nagradjivanje bi imalo sliediti polovica u gotovom novcu odma poslje izložbe, a polovica u doznaci izplativoj kad bi zakupnik praseta ili krmače nadarene dokazao da je upotriebio životinju za razplod kroz cielu godinu u kotaru opasanja. Bilo bi medjuto potrebito da svaki zakupnik podpiše odgovarajuću obveznicu, kojom bi se imao obvezati da će se odreći ne samo i druge polovice nagrade, već da će povratiti i prvu, kad nebi mogo dokazati da je držao prase ili krmaču nadarenu za cielu godinu, i kad bi bilo dokazano da je zbog zanemarenog timarenja, krmača opasana u godini susljednoj opasanju, ostala neplodna, i da su odojci slabo uspjeli.

Što se tiče razredjenja životinja, zbora pouzdanika, objavljenja osnove i. t. d. vriede pravila u tu svrhu naznačena za izložbu goveda.

Napokon nemogu s' manje a da ne opazim da, bilo za promicanje nutarnjeg uzgajanja krmadi, bilo da se otežća uvažanje i razprostiranje privlačivih bolestih putem svinja dolazećih iz dvora, bilo bi potrebito doći do uredjenja pazara za krmad.

Konji.

Jedva se je u sadašnjem vieku posvetila konju u Dalmaciji ona znamenitost koju on uživa u poljsko-družtvenom gospodarstvu od najstarije davnine, mal da ne kod svih naroda svieta.

Dočim je tako ciela Dalmaciji oliš Dubrovnika, brojila godine 1781 samo 1.384 konja godine 1857 njihov je broj bio ponaraso na 22.006, te je godine 1869 spao na 16.892. Godine 1880 opaža se iznova znatno povećanje, jer se broji 20.256 konja koji su 1890 godine ponarasli već do 22·903, nadmašujući na taj način brojno stanje popisano godine 1857. U jednom je vieku dakle broj konja u Dalmaciji ponaraso za 146·3 %, koje se povećanje opaža i u zadnjoj desetogodišnjici pa baš u onoj od godine 1880 ne manje od 19 % a u susljednom desegodištu 13·1%.

Po statističnim podatcima godine 1890, doznaje se da u Dalmaciji ima 1624 ždriebca izpod jedne godine, 1·663 paripčeta ne upotrebljenih za radnju, 6·213 kobila, od kojih 2·245 suždriebnih napokon 842 neuškopljena konja a 12.561 potučen.

Brojno nerazmjerje raznih vrsti konja opredieljenih za uzgoj, dokazuje na prvi pogled da Dalmacija posjeduje znatan broj a veći od potrebe, što se tiče neuškopljenih konja, dočim broj ždriebaca, paripčeta i suždriebljenih kobila dostatno dokazuje na kojem nizkom

Hosted by Google

stepenu sliedi uzgoj konja, i kako mjestno proizvadjanje nije dostatno da pokrije potrebe.

I zbilja pošto Dalmacija ne proizvadja konja prikladnih za vućenje težkih tereta, njihov je uvoz iz pograničnih zemalja posve velik, dočim je izvoz istih, kako će se poslje spomenuti, neznatan, a to jer naši konji ne uživaju u trgovini nikakva glasa.

Dalmatinski konji ipak, premda nizka stasa, malo razvijeni a timareni posve hrdjavo, uživaju rjedkih sposobnosti, koje se mučno susretaju kod pasmina drugih zemalja Uzprežni preko svake mjere, čvrsti i dugovječni, odgovaraju posve dobro prilikama ne cvatućim poljodjelstva i obrta; izvrstni su za jahanje, osobito po briegovima, kao samarnjaci i kao vozni konji za lahke terete.

Ipak ovakvi konji, kako smo spomenuli, nemaju vriednosti u trgovini, jer malo odgovaraju potrebama drugih zemalja naprednijih u poljodjelstvu i u obrtu, tako da dalmatinskim uzgojiteljima ne preostaje drugo nego prodati proizvode njihovog uzgoja konja taljanskim trgovcima, koji kupuju za nizku cienu svakog paripa ako je samo mlad. Naravno da je pod ovim prilikama gojenje sasvim pasivno, a da težak nema ni ljubavi ni zanimanja da se pokriju njegove kobile.

Obzirom na to, i na nuždu dobrih voznih konja za težke terete, postala je potreba da se goje životinje većeg stasa i jaće na stražnjen dielu i bolje straga usadjene, što sačinjava znatnije mahne domaćeg konja. Mislilo se je da će se lahko postići ovo, zavedenjem državnih pastuha, nu pošto se nije uzeo u obzir konj koji se nahodi u pokrajini, a pošto su više puta bili odredjeni za opasanje pastuhi ostarjeli, narod nije steko ikakvo pouzdanje u te pastuhe, pustio jo da se kobile na paši pare sa konjima neuškopljenim i skroz nesposobnim za opasanje. Polakšice udieljene za bezplatno opasanje ne bile nagonom gojiteljima konja, kao što ni nagradjivanja, koja iz početka bolje odgovaraše svrsi, ali svedena na najmanju moguću mjeru, uvažena su posve malo od uzgojitelja.

Gojitelj bi u pokrajini morao imati kao uzor da dobije konja bucmasta, kao salivena, jakih kopita i liepa oblika te visoka od 140—150 cm. Ovaj bi uzor mogao postići uvadjajuć pastuhe iztočne krvi, najskoli arabske, povećajuć broj postaja za opasanje i osnivajući ih po cieloj pokrajini, izuzev političke kotare Korčule i Hvara, silujuć vlastnike pastuha bez dozvole, da ih podvrgnu uškopljenju, uporavljujuć strogo propise pokrajinskog zakona 18 ožujka 1887. D. Z. L. Br. 23 glede držanja pastuha, olahkoćujuć gojenje ždriebadi, zavadjadjuć vrtova pripomoženih od vlade sa svotam većim od onih ustanovljenih Odpisom dneva 7 rujna 1892 Br. 15.411 c. k. Ministar-

Hosted by Google

stva poljodjelstva (Namjestništvena Obznana 29 ožujka 1893 Br. 25863-I) a napokon osjegurajuć uzgojiteljima da će dobro prodati njihove proizvode uzgoja i da će ih nabaviti vojnički erar i kad bi bili nižeg stasa od normalnog.

Da se ohrabre gojitelje konja, bilo bi uz to potrebito povećati nagrade, koje su sada u običaju, te ih podignuti na način da najveći iznos bude barem od 80 for. a najmanji od 10 f. tako da bi se mjesto 1200 for godišnjih, moralo proračunati barem 5000 for. Takve bi se nagrade udielivale uz one iste uvjete koji su ustanovljeni za nagradjivanje drugih vrsti životinja.

Po obstojećim je odredbama povjereno osobitom povjerenstvu sastavljenu od izaslanika i zapovjednika postaje u Sinju izbor konja opredieljenih za opasanje, razsudjivanje o njihovoj sposobnosti za parenje a uz to sve ono što se tiče tehnične i administrativne strane postaje pastuha. Namjestništvo je zastupano jedino pri udieljivanju nagrada, šaljući svog pokrajinskog živinara, ili u njegovoj odsutnosti jednog kotarskog živinara.

Pošto dakle nema svedjernog i neposrednog utjecaja Namjestništvenog u ovoj raboti, ono ne može uzeti u obzir želje gojitelja konja, niti odstraniti u ovom pogledu, na korist pokrajine i one neprilike koje se protive poboljšanju konjskih pasmina.

Da se osjegura Namjestništvu onaj utjecaj što no iziskuje narav same stvari, bilo bi dobro sastaviti u pokrajini osobito povjerenstvo za uzgoj konja, kojemu bi uz spomenuta lica, imala pripadati i dva izaslanika Namjestništva a to baš pokrajinski poljodjelski nadzornik i pokrajinski živinar.

Da se pak većom stalnošću uzmogne postići ustanovljeni cilj, bilo bi dobro da postaja pastuha u Sinju bude sasvim neodvisna od one u Gradcu, ko što se nastoji sada raditi u Kranjskoj.

Magarci.

Magaraca ima u Dalmaciji mal da ne onoliko koliko konja, a i oni po malo, ali svedjer rastu.

Po statističnim podatcima godine 1890 Dalmacija broji ništa manje od 20.394 magarca, naime 50·28 % na pram stanju svijuh pokrajina zastupanih na carevinskom Vieću, koje ne broje preko 40.561 glavu.

U Dalmaciji se nahodi primjeraka afrikanskog i europejskog uzorka, premda prvi nižeg stasa i nešto nježni, nisu toliko zakržljavili koliko europejski tip, koji u nekim mjestima neprestano nazaduje.

Hosted by Google

Obzirom na znamenitost ovih životinja, koje su prekoristno osobito malom težaku koji nije u stanju da drži konja ili mazgu, mislim da bi bilo dobro uzeti shodne odredbe da se promakne gojenje uzoraka koji mogu postići onu veličinu, kakovu slične životinje dobiju u drugim zemljamam, gdje se racionalno goje.

U tu bi svrhu bilo potrebito, u onim mjestima gdje već obstoji uzgoj, uvesti magaraca sjemenjak a pripomoženih od države a uz to potaknuti gojenje držanjem izložaba uz nagrade, koje bi, da se prištedi novac, mogle biti držane zajedno sa govedjim, pa baš izmjenično u zagorskim kotarima. Bilo bi dosta držati takve izložbe u tri mjesta, doznačujuć nagrade u iznosu od for. 5 do 20 tako da bi se za takve izložbe imao najveći trošak od for. 200. Uz to bi se Vlada imala pobrinuti da potakne izvoz ovih životinja u Italiju za klanje, što je i sada u običaju, ali u posve maloj mjeri.

Da se osjegura dobro držanje takovih magaraca za razplod imao bi se samo jedan dio istih dati privatnim osobama, dočim bi bolji uzorci imali ostati u postaji za uzgoj.

U uzkoj svezi sa gojenjem magaraca stoji ono:

Mazge i kapila.

Pokrajine zastupane u carevinskom Vieću posjeduju 2·866 kopila i 14.525 mazaga, od kojih 1.571 dotično 9·147, naime 54 % i 63 % spada na Dalmaciju.

Toli magarac koli mazga i kopile odlikuju se od konja zbog zootehničke uzpreznosti, koja sastoji u tom da mogu probaviti, te se okoristiti prostom hranom, naime takvom koja je malo koncentrovana i koja obiluje neizradjenom staničevinom, kao što zbog veće čilosti i što više odole radnji. Uz to su ovi bolji od konja jer se mogu prije upotriebiti za radnju.

Uzorak magarca koji bi se imao uvažiti za razplod jest europejski, jer se dobro razvije, pa ako pokrije zgodnu kobilu, daje mazgu visoka stasa, prekrasna oblika, koji se približuje onomu konja.

Da se dobije ipak dobrih proizvoda, treba da kobile koje magarac ima da pokrije, spadaju pasmini odoljivoj, da budu dobro razvijene, i ne nizka stasa, te pošto u pokrajini nema dobrih kobila ni dobivanje dobrih mazaga neće se moć imati nego promićuć istodobno racionalno gojenje konja.

Kao u prošlim godinama, nastojanjem vlade, tako sada nastojanjem nekih privatnih osoba, uvadja se magaraca za opasanje iz Italije, koji se u nekim mjestima upotrebljuju za opasanje kobila uz

Hosted by Google

naknadu od f. 2 za svako opasanje a uz to od f. 2 kad kobila ostaje ždriebna. Proizvodi koji se dobiju ne odgovaraju ipak zahtjevima mjesta. Istim su se uspjehom rabili taljanski magarci u zaposjednutim zemljama, te se stoga od nekoliko godina ondje upotrebljuju magarci iz Cipra izvrstnim uspjehom, premda se u tim pokrajinama ne pusti da magarac pokrije kobilu koja je izpod 135 cm.

Primjer Bosne i Hercegovine trebalo bi slieditи i u Dalmaciji, a to stalnim uspjehom, samo ne bi bilo shodno ograničiti pokrivanje kobila, koje nemaju spomenute visine.

Ma koliko velika bila potreba mazaga u Dalmaciji, mjestni je proizvod svim tim do sada veoma ograničen tako da je on dostatan u najmanjoj mjeri da pokrije mjestne zahtjeve. — Svake se godine iz bližnjih pokrajina uvaža na stotine mazaga, koje se prodaju uz veoma visoke ciene, veće nego su one za konje.

Kad bi se htjelo promaknuti njihovo gojenje, može se već sada reći da bi pučanstvo podpomagalo nastojanje vladino, i da bi u kratko vrieme Dalmacija prestala ne samo nabavljati s' dvora mazge, već bi ih mogla velikom koristi izvažati.

Za to bi bilo potrebito postaviti u svaku predloženu postaju za uzgoj dovoljan broj magaraca za opasanje, koji bi se imali u doba opasanja porazdieliti u ona mjesta u kojima se nahodi priličan broj kobila, i u kojima ih težak zanosom goji. Na taj bi se način i osjeguralo neko poboljšanje mjestnih pasmina magaraca.

Današnje obstojeće odredbe za gojenje konja imale bi se uporaviti i na magarce, dapače bi bilo potrebito promjenuti i one za držanje pastuha, uračunajuć i magarce.

U prvim bi godinama bilo možda dosta 20 magaraca za opasanje; susljednih godina ipak trebalo bi povećati ovaj broj.

Njihovo razdieljenje za vrieme opasanja trebalo bi da sliedi po pravilu da, samo ona mjesta koja pružaju potrebito jamstvo za dobro uredjenje životinja i izključuju druge životinje za opasanje, mogu biti uzeta u obzir.

Da se potakne gojenje i ovih životinja trebalo bi držati osobitih izložaba uz nagrade, pa baš iz početka same tri izložbe u cieloj pokrajini dopitajuć svake godine nagrade od 5 do 60 fiorina. Da se pak prištedi trošak mogle bi se ove izložbe sdružiti s' onima drugih životinja.

Gojenje kopila ne zaslužuje osobitog obzira, pošto su obično ove žívotinje hrdjave ćudi, te stoga i njihova uporaba veoma ograničena, uz to jer kopile postaje suvišno kad se ima dobar i dostatan broj mazaga.

Hosted by Google

Prieglavak.

1. Osnivanje dvijuh postaja za uzgoj životinja, uz onu koja bi imala biti spojena podružnici u Sinju, koje bi imale služiti kao središta, iz kojih bi se imalo oduživati baš praktično potaknuće za podignuće našeg stočarstva, naime svih onih životinja ili vlastita proizvoda ili nabavljenih s' dvora iz ozbiljnih postaja za uzgoj, potrebitih za preporodjenje naših pasmina u obće i razširenje uzoraka, osobito goveda, odgovarajućih potrebama i zahtjevima raznih mjesta. One bi uz to služile kao primjer i praktičnu pouku predjelu u kojem bi bile podignute, što se tiče gradjenja jednostavnih stala, uzgajanja uredjivanja i timarenja u obće blaga u stali i izvan nje, pružajući težaku mogućnost da vidi one radnje, svako postupanje racionalno koje ima biti sdruženo sa gojenjem i timarenjem osobito goveda, ovaca i svinja.

Trošak za osnivanje pojedine postaje, po polahkšicama što bi učinile dotične obćine, u srednje ima se proračuniti 20.000 f. za dvie postaje, a to za jedan put. . . . . f. 40.000.

Godišnji trošak za uzdržavanje, upravni i režijski troškovi za svaku postaju 7000 f.

Godišnji trošak for. 14.000

2. Osnivanje postaje za opasanje krava.

Godišnji trošak for. 8.000.

3. Izdanje pokrajinskog zakona glede držanja bikova za razplod.

4. Razdieljenje krava i junica uz gotov novac, ili uz po sto sniženi na kupovnu cienu, i uz obvezu nabavljača da će držati životinju za stanovito vrieme, upotrebljujuć ju za razplod, ili bez platne kad bi se radilo o ubožnim težacima, ali poštenim, koji bi pružali jamstvo da će dobro držati blago i da će ga upotriebiti za razplod, uz pogodbenu obvezu sa strane zakupnika da će držati kravu ili junicu za 4—6 godina, u dobrom hranitbenom stanju u svako godišnje doba, i da će povratiti postaji za opasanje kroz 3—6 godina jednu junicu ako je primio jednu kravu, ili telicu, ako je primio telicu.

Godišnji trošak for. 4000.

5. Držanje 14 godišnjih kotarskih izložaba uz nagrade za krave muzarice i junice u ovim mjestima: Zadru, Obrovcu, Benkovcu, Skradinu, Kistanjima, Knina izmjenično u Drnišu, Vrlici, Sinju, Imotskome, Vrgorcu, Metkovićima, Duarima, Cavtatu izmjenično u Ercegnovome i u Kotoru izmjenično u Budvi.

Godišnji trošak for. 3.500.

Hosted by Google

6. Za nabavu i razdieljenje ovana Frislanske pasmine, uz odbitak barem 60 % na nabavne i prenosne troškove, i za nabavu i razdieljenje ovana i ovaca bergamaske pasmine u svrhu pokušaja sa čistom krvi.

Za pet godina, medjuto za sada na godinu for. 1.500.

7. Držanje 19 godišnjih kotarskih izložaba uz nagrade za ovce, pa baš u mjestima odredjenim za izložbu goveda a uz to u Rabu, Pagu, Braču, Hvaru i Korčuli

Godišnji iznos od for 1.425 do 1.900.

8. Zavedenje postaja za opasanje krmača.

Godišnji trošak for. 1000.

9 Držanje 14 godišnjih kotarskih izložaba uz nagrade za svinje i krmače u mjestima odredjenim za izložbe goveda.

Godišnji trošak for. 1.190—1.498.

10. Polahkšice za gojenje ždriebadi, podižuć postaja pripomoženih od Vlade sa iznosima većim od onih ustanovljenih od Ministarstva poljodjelstva Odpisom 7 rujna 1892 Br. 15411.

Godišnji trošak for. 1.500.

11. Povećanje iznosa za nagradjivanje konja, tako da veća nagrada bude barem od 80 a manja od 10 for.

Godišnji trošak f. 5.000.

12. Osnivanje postaja za magarce.

Godišnji trošak for. 500.

13. Držanje 3 do 5 godišnjih kotarskih izložaba uz nagrade, za magarce, koje bi se izmjenično imale držati u zagorskim kotarima

Godišnji trošak for. 200.

14. Zavedenje postaja za opasanje magaraca u onim mjestima koja imaju dostan broj kobila, i gdje se težaci živo zauzimlju za njihov uzgoj.

Godišnji trošak for. 1000

15. Držati 3 izložbe, godišnje uz nagrade.

Godišnji trošak for. 600.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE XVI.

Sirarstvo

Iz onoga što sam do sad reko, glede prilika pašnjaka, gojenja livada, stočarstva i poljodjelstva u obće, može se lahko zaključiti da stanje sirarskog obrta u Dalmaciji nemože da bude već skroz primitivno, pošto je razvitak sirarstva uzko spojen dobrim proizvodom krme, dobrim pašnjacima i nazočnošću muzarica dobro pitanih i gojenih.

I zbilja u pokrajini ne obstoji jedno mljekarsko družtvo pa ni cigla privatna mljekarnica u kojoj se izradi mljeko po dobrim sustavima, a sirarstvo je skroz domaći obrt, koji se obično taman tjera na prvobitni način, a uvjek bez onih pripomoći današnje tehnike, koje su ipak potrebite za proizvadjanje dobrih mljekarskih proizvoda, čistā i prijatna ukusa, svedjer jednoličnih, koji se mogu podpuno uzdržati, i za uporabu mlieka koje se baš izplati. Sir Raba, Paga i mnogih drugih otoka, kao što i onaj nekih predjela u Dubrovniku i u Boci Kotorskoj zbilja je na jeku kao dobar sir; svim tim nema dvojbe da bi se on mogo znatno poboljšati, kad bi mlieko, veoma ukusno i aromatično, čemu se ima ponajviše prepisati zamenitost tog sira, bilo podvrgnuto razboritijem baratanju, a osobito kad bi se isti sir bolje uzdržavao, pošto način kojim se sirom postupa te njegova zrielost to su bitni čimbenici za njegovu dobrotu i njegovo uzdržavanje.

Kako danas stoje stvari glede rogate marve, nije moguće ni svratiti pozornost na uporabu mlieka krava muzarica u velikoj količini pomoću sirarnica, pošto je proizvod tako ograničen da jedva pokrije domaće potrebe. Ni u samome Kninu, i u njekim selima onoga kotara, kao što ni u Plavnu, Polači, Mokrompolju, i u Sinjskom kotaru, gdje no imade više krava nego li drudje, ne obstoje sada, po mom mišljenju, uvjeti za oživotvorenje pravog mljekarskog obrta, koji ako hoće da bude probitačan, mora se osnivati na izradjivanje velikih količina mlieka, da se tim umanje poslovni troškovi, koji za sirarnice, koje izradjuju 1—2 hl. mlieka jesu tako tegotni da u velike smanjuju čisti prihod svake litre mlieka koje se izradjuje. Treba opaziti da mljekarnica pravilno osnovana, ako se hoće da radi pro-

Hosted by Google

bitačno, mora da izradi barem 4½ do 5 hl. mlieka na dan, jer taman troškovi radnje iznašaju 40—55 novčića na svaki hl. ma koliko ona bila dobro upravljena; iz hektolitra mlieka jedne krave, ne može se imati proizvoda za vriednost veću od f 6.25, naime 6¼ novčića za litar. Obično se dapače računa da se od 100 litara mlieka, kako se bolje ili lošije izradi, i po vrsti mljekarskih proizvoda što se dobiva, može unovčiti, kad se razpolaže velikom količinom, 4 do 5½ novčica sa svaki litar. To se osobito dogadja u Tirolu, gdje je u ostalom mljekarstvo u velike razvijeno, a upravljeno je osobito na proizvadjanje masla i sira koje je obično pak sasvim mršavo. I zbilja ako se računa da se od 100 litara mlieka dobije u srednje 55 kg masla, 5 do 6 kg. mršava sira po 50 novčica u srednje kg., i 20 nv. po prilici vriednost surutke, ima se nečist prihod od kakvih 6 fio. iz kojih treba odbiti poslovne troškove od 50 novčića, ako se samo ne izrade velike količine mlieka, kao što i neki dio za amortizaciju halata i mljekarnice u obće, ostaje čisti prihod taman od f. 5.50 na hl Prihod može ponarasti na f 6 do f. 6.25 na hl osobito uporabom sredobježnih stapa pomoću kojih proizvod masla naraste puno i različit je po vrstnoći mlieka i dobi godine od 3·90 do 4·75%.

Iz ovih podataka proizlazi da se može podignuti jedna sirarnica jedino gdje imade mlieka u velikoj količini, tako da se nebi znalo kako ga drugčije upotriebiti te ako je iuba upotrebljeno za domaće potrebe, a to ne samo marvogojitelja dali u obće dotičnih predjela, tad dobiva vriednost takovu, da se proizvadjatelju, osobito težaku, ne može izplatiti kad ga nosi u sirarnicu. Poznato je pak da težak koji pravi maslo za prodaju, daje veliku vriednost ovrhnjenom mlieku kao začinu, a po tom, takvom uporavom njegove male količine mlieka on zbilja dobiva korist veću nego je ona kad unovči 4½ do 5½ novč. za litar u mljekarnici.

Za moj dugi boravak u južnom Tirolu kao tajnik onog gospospodarskog Vieća, imao sam opetovano priliku da se uvjerim o potežkoćama što susreta podignuće sirarnica u mjestima gdje nema mlieka baš u obilju; poznato mi je slučajeva gdjeno su poljodjelske Zadruge podigle na svoj trošak podpune sirarnice koje sasvim odgovarale i glede pomješća i glede halata i glede osoblja zahtjevima današnjeg mljekarskog obrta, i kojima nije pošlo za rukom imati količinu mlieka dostatnu da uzdrže iste sirarnice, premda je u dotičnim predjelima bilo muzarica u takvom broju da na temelju općeg proračuna od toliko litara mlieka što daje svaka glava, mogle su dati dovoljno mlieka; ali su krave bile razbacane u dotičnim selima, jedna ili dvie u svakoj kući, kao što je obično u mjestima gdje timarenje marve ne sačinjava cigli proizvod, a u sirarnice ne bi

Hosted by Google

zanjeli nego onoliko mlieka koliko im preostajaše iza kako bi namirivali domaće potrebe dotičnih predjela, što je bilo prem malo da ih uzdrži. Nit su stvari krenule na bolje kad su Zadruge, primajući na se cielo poslovanje, udarile cienu od 5 do $5^1/_2$ n za svaku litru mlieka donešena u mljekarnicu, koja je ciena još višoka, jer iziskuje neprestanu radnju za cielu godinu barem od 4 do 5 hl mlieka na dan, da se uzmogne prodajom namiriti trošak dotičnih proizvoda ma koliko dobrih i savršenih.

Dok se dakle ne budu podigle prilike poljodjelske u obće, i dok gojenje mljekulja ne bude razboritije i ne bude dobilo veću znamenitost povećanjem krava, čiji broj danas dopire do kakvih 22.000, dotično 32.000 sa junicama, neće biti moguće po mom mnjenju podati znatni pokret pravom mljekarskom obrtu u velikom, osnivanu na izradjivanju kravljeg mlieka u osobitim mljekarnicama. Treba nastojati ipak da se priredi zemljište sa zdravom praktičnom poukom, uporavljujuć mjere što sam predložio za gojenje tla, za intensivno gojenje krmnih bilina i za poboljšanje stoke; a netom bi se amo tamo, u boljim središtima za gojenje, imala razviti mogućnost uspjeha, ne zakasniti ni časa sa podignućem mljekarnica, po mogućnosti družtvenih, pa se makar, za nekoliko godina uza se, uzeli na se sasvim troškovi poslovanja, pošto su mljekarnice najupravnije i najdjelatnije potaknuće za poboljšanje poljodjelstva, ustanovljujuć uporabu racionalniju krmnih bilina; razvitkom naime i usavršenjem mljekarskog obrta napreduje stočarstvo zbog većih koristi koje proizlaze, te zatim naravno, nastaje djelomična promjena u gojenju polja u korist livadarstva, osobito umjetnih livada, promjena, koja bi bila za pokrajinu, kako smo vidjeli, prava blagodat, i pogledom na ručnu snagu koje ima uvjek manje, i koja zahtieva da bude obilato plaćena.

Zavedenje mljekarnica u nekim predjelima moglo bi biti u velike olahkoćeno, kad bi se uzeo u obzir i mlieko ovaca, koje pomješano sa kravijim daje izvrstan sir, kojemu se više puta dade prednost napram onim skroz ovčijim. Istinabog da mljekarnica, koja bi se nahodila u jednom zagorskom selu nebi mogla puno računati na mlieko ovaca, u koliko je, kako je poznato, pravo doba muzenja za vunjad od prvih dana svibnja do rujna mjeseca a po mjestima, polovicom ili koncem lipnja oveci broj ovaca ostavlja sela te idje na pašu u Hrvatskoj ili Bosni i Ercegovini, ili na Biokovo gdje ostaje do polovice kolovoza; svim tim mislim da bilo koristno ustanovljenje ne samo mljekarnica koje bi bile opredieljene za izradjivanje mlieka kravijeg, pomješana sa ovčijim, već i takovih kojima bi bilo na razpoloženje samog ovčijeg mlieka u mjesecima svibnja i lipnja, kad bi naravno, kroz ovo

Hosted by Google

doba, danomična količina mlieka bila barem od 4—5 hl. u koliko bi se takve mljekarnice sa konobama na svodove, mogle upotriebiti za uzdržavanje i dozrievanje sira, što bi se učinilo tečajem ljeta u zagorskim mljekarnicama, za poslovanje kojih služile bi iste sprave i halat.

Pa taman razboritim i zajedničkim priredjivanjem mlieka u zagorskim pašnjacima za vrieme ljeta, ja mislim da bi se sada imala dati velika znamenitost, u koliko ondje za vrieme najvećeg proizvadjanja, gdje se mlieko utaman troši, kad bi se zgodno upotriebilo, moglo bi, da tako rečem, sačinjavati vrelo bogastva dotičnih zanimanika. Bilo bi stoga uputno, preduzeti mjera da se pokuša ustanovljenje zadružnih mljekarnica u većim pašnjacima, gdje bi bilo moguće usredotočiti danomice velike količine mlieka da bude podvrgnuto racionalnom priredjivanju Mljekarnice bi se imale sagraditi na najjednostavniji način, morale bi imati jednu ili dvije prostorije za stan mljekarde, od obora za primanje i mjerenje mlieka; od kuhinje za priredjivanje istoga, i od jedne konobe za privremeno čuvanje sira; bilo bi uz to shodno pridodati jednu svinjarnicu da se upotriebi surutka za tovljenje svinja, što sačinjava korist koja se ne smije zanemariti, i koju treba uzeti u obzir kod dobro uredjenih mljekarnica Svakoj bi se mljekarnici imalo dati mljekarski halat, potrebit za razborito priredjivanje mljekarskih proizvoda, u koju bi svrhu, kako sam gori reko, mogo služit halat mljekarnica koje bi se slučajno nahodile u selima

Troškovi za ustanovljenje barem prvih mljekarnica, bilo u primorju bilo u zagorju, imali bi se pokriti pripomoćima sa strane c. k. Namjestništva, a ti bi troškovi mogli biti od 1000 do 2500 f. kako bi se dotične sgrade imale s' temelja graditi ili bi bilo dostatno popraviti današnje, dočim bi se zanimaci imali obvezati da će mukte doprinieti radnju za temelj, za prenos gradiva, za mljekarnicu, drvlja i t. d.

Utemeljenje družtvenih mljekarnica, ne bi imalo u ostalom susresti velikih poteškoća, pošto je i sada u običaju na zagorskim pašnjacima, u tako zvanim košarama, neko zajedničko priredjivanje mlieka, i ako na način skroz adamatični. Dotični bi se zanimanici imali udružiti i odrediti pravila za zajedničko priredjivanje mlieka i za dieljenje proizvoda u naravi, ili za dieljenje koristi po mlieku predanu, kad bi se upotriebila zajednička prodaja mljekarskih proizvoda, što bi bilo od velike koristi, i što bi moglo obavljati i preduzeti upraviteljstvo družtvene mljekarnice, koje bi obstojalo u mjestu gdje je sjedište družinara, ili od upraviteljstva družtvenog skladišta, koje bi se moralo podignuti za uzdržavanje sira. Ja polazim

Hosted by Google

od te misli, da bi se sir koji bi se priredjivao u žagorskim mljekarnicama, imao uložiti ili za zajedničku prodaju ili, iza obavljene diobe, na račun pojedinih vlastnika, smjestit ga u zgodne prostorije, da ga bude moguće na dalje prirediti i čuvati na način da se dobro usavrši, da tako steče ona obilježja potrebita da bude tražen u trgovini.

Priredjivanje sira, na temelju dobrih sustava, stvar je veoma znamenita, ali je još znamenitije kako da se sirom postupa i kako da ga se uzdrži; dobrim uzdržavanjem i ako je sir srednje priredjen može izpasti prilično dobro; dočim i ako je izvrstno priredjen, ali se pak hrdjavo čuva, mora da izpane sa mahnama i bez ikakve trgovačke vriednosti.

Pošto u Dalmaciji taman uzdržavanje sira nije u redu, mislio bi shodno nastojati da se zavede u onim mjestima gdje nije moguće podignuti družtvene mljekarnice obskrbljene konobama za dobro uzdržavanje mljekarskih proizvoda, barem družtvenih ostava za uzdržavanje sira Svaki bi vlastnik imao predati sir u ostavu, gdjeno bi svaki komad pojedinog vlastnika bio obilježen brojem ili znakom različitim, a u ostavi bi bio sačuvan i povjeren osobi vještoj u racijonalnom priredjivanju sira — Da se namire troškovi za sačuvanje, za dozrievanje, za najam kuće, i t. d. svaki bi vlastnik imao platiti neki iznos za svaki komad sira surazmjerno vremenu, kroz koje bi sir imao ostati u ostavi. Ostalo bi naravno slobodno onima koji su sir predali ostavi uzeti od svoje zalihe onoliko sira koliko im treba. Kako sam gore spomenuo, bilo bi zgodno urediti takve ostave na način da bude omogućena skupna prodaja proizvoda, koja bi pod svakim vidom bilo koristna zanimanicima, koji bi zaista utjerali više novaca.

Da se olahkoti zavedenje takvih družtvenih ostava bilo bi zgodno pripomagati ih sa različitim iznosima po njihovoj veličini i po troškovima učinjenim i koji bi se imali učiniti za dogradjenje.

Promisli li se da osoblje kojim se imaju razvijati praktična mljekarska pitanja, to je obično osoblje glupo, neučeno i koje ni malo nevjeruje, lahko se razumije da ako se hoće doći, do nekakva uspjeha glede podignuća sirarnica i mljekarnica, družtvenih ostava i glede uvedenja dobrih mljekarskih sustava, i. t. d., u zagorju, treba da u prvom redu prednjači pouka i primjer. Stoga smatram potrebitim imenovanje jednog putujućeg učitelja za mljekarstvo, koji bi morao biti praktično čeljade vješto u predmetu, i moralo bi prije svega imati zadaću, da se posveti, udieljivanjem praktične pouke, k' poboljšanju domaćeg mljekarenja, kako se danas, obično tjera i u zagorju. Po meni, ova bi pouka sačinjavala, temelj velikog

Hosted by Google

rada koji se ima s' vremenom razviti na polju toli znamenitog obrta za pokrajinu.

Putujući učitelj, idjuć da tako rečem od kuće do kuće, da poučava težake kako da postupaju sa mliekom da pak dobiju dobre proizvode, dolazio bi u česti i tjesni doticaj sa narodom posvećenim stočarstvu i mljekarstvu, i kad bi to čeljade bilo vriedno, ozbiljno i okato, pošlo bi mu stalno, malo po malo, za rukom da uvjeri težake o koristi udruživanja o zajedničkom priredjivanju mlieka, a zatim o ustrojenju mljekarnica, ako bi se samo iuba okolnosti prikazivale povoljne, kako bi bila zgoda osobito za zagorske mljekarnice, koje na temelju udruživanja, imale bi se prve ustrojiti, u koliko bi mogle računati na znatne i trajne količoće mlieka, što je glavni čimbenik sličnih ustanova i podvhata. Mnijem dakle da bi se sa djelatnošću jednog putujućeg učitelja razborita, ali mljekara po zanatu, koji sè bude latio tog posla sa revnošću i ljubavi, tako da postane baš gorljivim i zauzetim zagovarateljem mljekarskog obrta, moglo nadati onom razvitku na ovom polju, koji bi donio pokrajini prevelikih probitaka.

Treba promisliti, da i držeći se statističnih podataka, koji su, kako je poznato, svedjer radje izpod istine, obstoje u pokrajini, što ovaca, što koza, po prilici jedak miljun. Predpostavljajuć da 72% ovih životinja daje mlieko, i računajuć da se od svake životinje dobiva na dan 0·35 litra mlieka kroz cielo doba muzenja ovaca, koje je od 4 mjeseca, imao bi se godišnji proizvod od 30.240.000 litara mlieka. Recimo da se potroši 10.240.000 litara za neposredni potrošak i za pitanje janjadi, uračunajuć u to i kravlje mlieko, ostaje uviek 20 miljuna litara, koji po boljem ili lošijem izradjivanju kojemu su podvrgnuti, mogu dati novčani prihod od 7—8 nov. na litar ili sad sama 2—3 nv. na litar I zbilja za kil svježeg ovčijeg sira računa se obično od 5 do 6 kg. mlieka, i od 7 do 8 kg. mlieka za kil zrela sira, pošto se od ovčijeg mlieka može dobiti po prilici 18% tustog mladog sira, koji kad je sasvim dozrio, odgovara za 12 do 14%. Ako je sir dobar, savršen, dobro uzdržan, može se lako prodati u srednje i na veliko po 60 nv. kil, što odgovara, predpostaviv izpadak od 13% zrela sira, nečistom prihodu od f. 7:80 za 100 litara mlieka. Ako je naprotiv sir nečista okusa, na dimu osušen, suh, u obće hrdjavo sačuvan, kao što se posve često nalazi kod nas, tad njegova ciena dopire možda do 20 nov. kg. pak se prihod ograniči na 2—2·5 nov. za svaki litar mlieka Po tom proizlazi da se od ovih 20 miljuna litara mlieka razpoloživih svake godine u pokrajini može unovčiti prihod od 1.560.000 f ili samo i treći dio ove svote, što znači da ukupni prihod stočarstva, što se mlieka

Hosted by Google

tiče, može biti u slučaju nesavršena priredjivanja razpoložívog mlieka čak za 1 miljun fiorina manji od onoga što se može imati od priredjivanja mljekarskih proizvoda učinjena istom količoćom mlieka, ali sliedeć pravila današnjeg mljekarskog obrta.

Ovaj račun nije svakako umišljen, već učinjen na tvarnom temelju, a iz njega proizlazi, koliko je nuždno preduzeti odredaba da se poboljša u pokrajini uporaba, priredjivanje i uzdržavanje mljekarskih proizvoda, tim više, ako se promakne mljekarstvo proizlazile bi one koristi što sam gori napomenuo, izmedju kojih osobito umnoženje i poboljšanje stočarstva. Koja bi se razlika mogla obistiniti u prihodima stočarstva, kad bi se mogo podvostručiti ili trostručiti broj krava dobre pasmine, i kad bi se ovčija pasmina, sad najviše razprostranjena mogla izmjeniti drugom izabranijom, koja bi dala mnogo mesa i mnogo mlieka!

Stoga mislim da bi putujući učitelj mljekarstva imao što prije počet djelovati, po mogućnosti još tekom ove godine, eda se uzmogne naći još prije novog zemana i upoznati se sa zemljom.

Pošto bi se od njega imala zahtjevati neprestana djelatnost kroz cielu godinu, jer bi morao upotriebiti i zimske mjesece da dodje u doticaj sa stanovitim predjelima, te ih poučavati u obće, u pitanjima stočarstva, pa bi osobito ljeti u selima, a još više u zagorskim pašnjacima on imao sprovesti trudan život, izložen neprilikama i oskudicama, zato mi se čini da bi se njegova plaća imala ustanoviti u iznosu od f 800 sa putnom odsječnicom od f. 1000 na godinu, ustanovljujuć dvie petogodišnjice od f. 100 svaka, koje bi se imale doznačiti kao nagrada i prije izmaka od 5 dotično 10 godina, u slučaju izvrstnih zasluga, koje bi se imale dokazati praktičnim uspjesima.

U svakom mjestu gdje se je nastojalo prodrieti sa mljekarstvom, trebalo se je utječi radu vješta putujućeg učitelja te se je dobilo posve dobrih uspjeha Nosim kao primjer samo južnu Tirolsku, gdje no još god. 1875 bijaše jedino siromašnih mljerkarnica, koje su davale mljekarskih proizvoda niže vrsti, danas, kad taman djeluje jedan učitelj za mljekarstvo, iza 15 godina nalazimo kakvih 90 družtvenih, novih, dobro uredjenih i upravljenih, koje rade po svedskom sustavu, koji je bio uvedem barem u toliko drugih, gdjeno se je radilo običnim sustavima, a u 24 mljekarnice časovito oskorupljenje mlieka koje se preduzimlje pomoću osobitih sprava za oskorupljenje.

K' poboljšanju mljekarskog obrta mogo bi doći u susret naumljeni c. k poljodjelski zavod i pokušajna postaja u Spljetu, ne samo običnim poučavanjem pitomca već i zavedenjem privremenih tečajâ, koji bi imali trajati barem 2 nedjelje, te bi pomoću zgodnih podpora,

Hosted by Google

mogli biti pohadjani od mladih i odraslih težaka, koji bi pak mogli raditi kao mljekarde u mljekarnicama koje bi se podizale u pokrajini.

Prieglavak.

1. Zavedenje jednog mjesta za putujućeg učitelja mljekarstva.
Godišnji trošak for. 2000.

2. Osnovanje mljekarnica bilo u zagorju bilo u primorju, gdje bi se prikazala mogućnost izraditi priličnu količinu mlieka, a gdje ne bi bilo moguće zavedenje družtvenih mljekarnica sa konobama, za dobro čuvanje mljekarskih proizvoda, osnovanje družtvenih ostava barem za uzdržavanje sira.
Godišnji trošak, za sada za 10 god na for. 3 000.

3. Držanje svake godine jednog tečaja za mljekarstvo, koji bi trajao barem od 8—12 nedjelja, pri c. k. poljodjelskom zavodu i pokušajne postaje, i ustanovljenje odgovarajućih podpora da se olahkoti pohadjanje mladim ili odraslim težacima, koji bi pak mogli obavljati službu mljekarde u onim mljekarnicama koje bi se imale podići u pokrajini.
Godišnji trošak for. 500.

Hosted by Google

POGLAVJE XVII.

Svilarstvo

Sve do otrag 15—20 godina, svilarstvo je imalo za Dalmaciju gospodarsku znamenitost, koja se nije mogla zanemariti, jer se ono tjeralo u svim kotarima, to na kopnu to na moru, u mjeri prilično znatnoj, tako da su se mogle uzdržavati malene svilarnice koje su se ponajprije bile podigle u Zadru, Dubrovniku, Kotoru i Spljetu a zatim u Skradinu i u Prčanju. Stalno je, da je svilarstvo za neka okružja kao n. p. za Spljetsko i Šibensko i za Boku Kotorsku, sačinjavalo skromno vrelo probitka.

Iza kako se je pojavila pebrina, usljed koje je gojenje svilenih buba postalo nestalno, a još više iza jake utakmice koju je imala podnjeti proizvodnja europejske svile proti azijatskoj, našemu je svilarstvu sve to više nestajalo zemljišta, jer ne davaše neku gospodarsku korist a to s' razloga što je našim čahuricama bila spala u velike ciena, te se sada svilarstvo goji u posve ograničenoj mjeri Posjednici ozlovoljeni, bili su oni prvi prinuždeni da sasvim zapušte svilarstvo, jer pošto se oni nisu mogli glavom baviti, ili uz samu pripomoć ukućana, a pošto su bili primorani utječi se više ili manje radnji plaćenika, i pošto su morali plaćati lišće što su upotrebljavali, nije im se moglo izplaćati, tim više što uslied pomanjkanja dobro uredjene prodaje, ciena bi čahurica padala puno niže od one po kojoj se je plaćalo na obćem tržištu.

To jasno proizlazi ako se pregledaju računi za stanovitu količinu sjemena.

Za uzgajanje n. p. dvijuh unača sjemena žute vrste, svaka od 27 grama, može se kod nas računati na ovaj trošak:

za dvie unče celularnog sjemena	f.	8
za kakvih 16 metričnih centi lišća po f. 3	„	48
za branje lišća	„	13
za 30 dana za ženske po 60 nov. . . .	„	18
za različite troškove, za predmete pripadajuće gojenju, kao što za prenos i prodaju čahurica	„	15
	f.	112

Hosted by Google

Napram ovim troškovima ima se srednji prihod od 80 kg. čahurica koji po 80 nov. kil daju . . f. 64.

Proizlazio je dakle gubitak od for. 38 za onoga te je morao računati vriednost lišća i utječi se radu plaćenika. Uz to treba uzeti u obzir brige i zanoveti onoga koji se svilarstvom bavi zbog nestalnosti uspjeha gojenja.

U ovo su se zadnjih godina poboljšale u obće prilike ovog obrta, osobito što se tiče uspjeha gojenja, a to hvala uspješnim sredstvima izmišljenim za suzbijanje bolesti svilca, izmedju kojih osobito priredjivanje sjemena celularnim sustavom, i hvala racijonalnijim sustavima gojenja koji su se razširili na temelju pravila, proizvadjati jeftino, naime dobiti što je moguće veću količinu čahurica sa troškom što moguće manjim.

Svim tim, nema dvojbe, da je svakako odzvonilo svilarstvu za onoga koji se mora utjeći plaćenicima za radnje gojenja, a ne bi imao dostatno lišća u vlastitim zemljama te bi ga morao kupovati, ili za onoga koji bi imao dobivati lišće posvećujuć murvi zemlje koje bi mogo upotriebiti za druga obradjivanja.

Može se naprotiv držati da bi, razumno svilarstvo, ono naime koje se osniva na današnjim načelima, uredjeno kako bi se mogle stalno prodati čahurice na temelju obćeg tržišta, bilo još u Dalmaciji probitačno, te ga ne bi imao sasvim zanemariti onaj koji, imajuć lišća murve, od koje se ne traži druge koristi, jer se nahode u mjestima gdje uspjevaju bez utakmice ili štete drugim obradjivanjima, nastoji sasvim ili većim dielom sa ukućanima oko uzgoja, naime silama koje se ipak uvjek ne plaćaju gotovim novcem.

I da zbilja pod ovim prilikama svilarstvo može još dati prilično korist lahko se je uvjeriti uzme li se obzir gorinavedeni račun za gojenje dvijuh unača sjemena.

Iz istoga proizlazi da kad se ne bi uzeo u obzir prihod murava opredieljenih za priskrbu lišća za jedno odhranjivanje svilaca, tako da nebude nikakva troška za proizvadjanje lišća, i kad se nebi strogo morala uračunati u gotovom novcu radnja za sakupljanje lišća, ostaje za malog uzgojitelja napram trošku od f. 8 za nabavu dvijuh unača dobrog celularnog sjemena, i onomu od f. 15 za stvari spojene sa gojenje, mreže, probušene hartije, drva, potrošak sprava, prenos čahurica za prodaju i t. d. prihod od fi 80 računajuć cienu čahurica od f. 1 za kil. što se najmanje može predpostaviti za čahurice žute, dobre vrste, te bi dobitak bio dakle od f. 57.

Ovaj bi dobitak mogao ponarasti i do okolo 80 f. dotično 40 na unču sjemena, kad bi gojenje svilaca išlo dobro, kad bi se dobila 2 kg. čahurice od 1 grama sjemena, koji se proizvod sa sjeme-

Hosted by Google

nom žute čahurice može lahko postići, upotrebljujući dobro sjeme i držeći se uzgojnog sustava skroz racijonalnog.

Pristajući isto, da bi u nekim mjestima, ponajviše zagorskih krajeva Pokrajine, pod povoljnim prilikama upravljanja i nadziranja, ručne radnje i murvogojstva, mogle uspjevati i svilarnice od neke znamenitosti, i zbog toga što podhvati koji se razviju u većem obsegu stoje surazmjerno manje, i ako je nečisti prihod razmjerno manji; mislim ipak, u obće, da svilogojstvo, ako se hoće da se kod nas izplati, mora da bude obrt tjeran sa malim kolikoćam, razbacan, štedljiv, skroz domaći, da žene uzmognu velikim dielom pri tom raditi, da mužkići za gojenje svilaca ne zanemare poljske radnje, koje su taman za vrieme kad se goje svilci od velike znamenitosti, i ne trpe otezanja bez uštrba dotičnih gojenja.

Ma bio koliko i ograničen dobitak što mali poljodjelac, može imati iz ovoga obrta, okolnost ipak da on pomoću ovog obrta i bez velike muke, može steći nekoliko fiorina kroz mjesec lipanj, za vrieme, kad još vise drugi prihodi, i kad je on obično u najvećoj potrebi, zaslužuje svakako ozbiljnu pažnju sa strane ekonoma.

I zbilja mi vidjamo da se taman stoga svilarstvo dobro uzdrži u Tirolu, koji je 1894 proizveo okolo 1.500.000 kg. čahurica što žutih i zelenih, i u Gorici koja je iste godine proizvela 1.474.000 kg. čahurica. I Istrija je u svom malome imala godine 1894 100.000 kg. U Ugarskoj gdje je proizvod čahurica nekako državni monopol, svilarstvo se sve to više razvija, a dokazom je da se je godine 1879 š njim bavilo 1059 obitelji u 71 općini, i davalo je skromni proizvod od 2507 kg čahurica, dočim godine 1888 bilo je već razšireno u 1893 općine, pri čem su bile zabavljene 51122 obitelji svilogojaca koje su proizvele 81665 kg. čahurica Godine 1890 proizvod je dopro do 1.028.000 kg., a 1895 okolo $1^1/_2$ miljuna.

Lahko da će se i Rumunjska brzo ubrojiti u zemlje skroz svilogojne, jer su Vlada i mnogi poljodjelci od neko doba svratili pozornost na gojenje svilca i na proizvod svile, i pošto je ondje već upućeno razdieljenje svilčeva sjemena.

Poznato je pak da u svakoj svilogojnoj pokrajini institucije pozvane da promaknu dotične poljodjelske interese posvećuju svilogojstvu osobiti mar, i uznastoje da prilagode gojenje svilaca današnjim prilikama.

Ne bi znao zašto je Dalmacija zaostala u ovom pogledu, dočim bi zbog krasnog njezinog podneblja koji je u prilog gojenju svilaca žute čahurice, moglo naći u svilogojstvu bolju pristojnost nego li u drugim zemljama, gdje no obično nadvlada zelena vrst,

Hosted by Google

koja bilo što se tiče proizvodnje, bilo vrste, daleka je od vriednost naše žute.

Istinabog, da pošto se svilcu hoće pomješća ponešto prostrana i čista, svježim i zdravim zrakom, svilogojstvom se ne bi mogli baviti mnogi poljodjelci, osobito zagorci, čiji stanovi ostavljaju mnogo da se saželi i glede prostranosti i glede čistoće. Snižeć ipak uzgajanje svilaca na primjerenu količinu, nema dvojbe da bi svilogojstvo moglo naći u ovom pogledu, uvjeta prilično povoljnih za njegovo razprostranjenje u varošima i u ovećim selima zagorja, a osobito obale, gdjeno se je u ostalome, u prošlom vremenu, svilogojstvo tjeralo prilično intensivno. I zbilja, rek bi da se je svilogojstvo iz Grčke razprostranilo po Dalmaciji prije nego li po Italiji. i da je ono zauzelo veliku gospodarsku znamenitost, tako da je sačinjavalo do 15.og vieka jedno vrelo narodnog blagostanja za ona vremena.

Namjerom da se promakne razvitak domaćeg svilogojstva, ku ćnog, u maloj količini, osobito u korist malih poljodjelaca, Dalmatinsko je Namjestništvo preduzelo potrebite mjere da stavi ovima na razpoloženje, kao što u prošloj godini, i za sadašnji svilogojni zeman koji je na izmaku, bezplatno, sjeme svilčevo, celularno, žute domaće vrste, podvrgnuto fisiologičnoj i mikroskopičnoj selekciji. Za to je ove godine otvoreno dotično podpisivanje, u kojemu je bilo ustanovljeno da se dotične prijave imaju učiniti za unče od 27 grama ili za ulomke unče od 20, 15 i 10 kg. i prikazat ih neposredno Namjestništvu na prostoj poštarskoj dopisnici.

Da se pak promakne racijonalno gojenje svilene bube, isto je Namjestništvo otvorilo istodobno natječaj na razne nagrade od 10, 20, 30 kruna koje će biti doznačene što skorije obzirom na količinu i kakvoću dobivenih čahurica iz 10 gr. 15 gr. 20 gr. i 27 gr. sjemena žute celularne vrste, naslanjajuć se ova mjera na načelu da je u svilogojstvu prihod tim veći i sjegurniji, koliko su neprestanije i razboritije njege posvećene gojenju.

Pri razsudjivanju količine prihoda, uzet će se kao temelj proizvod od 2 kg. čahurice na gram sjemena, dočim je bilo ustanovljeno da se na nagrade mogu natjecati samo oni uzgojitelji koji budu u stanju da dokažu da su se puno približili tom proizvodu, ili da su se njega domakli jal prekoračili. — Pri doznačivanju nagrada uzet će se prije svega u obzir mali uzgojitelji, pripadajući težačkom staležu, koji će dokazati da su glavom nastojali oko uzgoja.

Ove će se odredbe uzet za nekoliko godina izasebi, da se tim uspješno promakne svilogojstvo. Nu da se tako dobije ozbiljnih i trajnih uspjeha potrebito je i drugih mjera. A taman treba providjeti eda težaci budu upućeni u racionalno gojenje svilca, koje dan-

Hosted by Google

danas, uz neke pohvalne iznimke pušta mnogo da se saželi u svim njegovim preobrazbama od leženja sjemena do začahurenja. Ova se neprilika mora odstraniti, ako se hoće doći do cilja, dočim je neobhodna potreba za svilogojca, koji, hoće li da mu bude trud naplaćen, da upotriebi sva ona poboljšanja koja su preporučena da bude što izdašnije i stalnije gojenje, držeći se temeljnog načela današnjeg racionalnog svilogojstva, da naime kolikoća i kakvoća moraju nadoknaditi ciene, da se svlada utakmica Asije, koja postaje svaki dan to strašnijom.

Treba pak preduzeti odredaba za promaknuće sadjenja murava, što no je sjekira znatno iztrjebila u ovo zadnjih godjna, sliedeć ipak načelo da prvobitna stvar za gojenje, list naime, mora da bude svilogojcu što je moguće manje skupa, eda se svilogojstvo uzmogne zaključiti sa korišću. Čim murva više kvari duga gojenja, tim više lišće postaje skuplje; stoga bi se sadjenje imalo preduzeti ne u mjestima gdje bi murve i hladom i žilama a posredno i sakupljanjem lišća mogle škoditi drugim znamenitim gojenjem, već uz rub zemljišta, uzduž puteve i potoke, a osobito na občinskim zemljištima, radje u blizini napučenih mjesta, koja stoje bezplodna, ostavljena za mršavu pašu i koja su sposobna da se zasade. Murva u takvim mjestima, uz zahtjevane njege nebi hrdjavao odgovarala, dočim njoj iza prvih godina od kad je bila posadjena, ne treba bogzna kakve njege pri podanku, a kad nije sasvim mlada, odoli posve dobro suši.

Da se promakne sadjenje murava bilo bi shodno uzgojiti ih u priličnoj kolikoći u šumarskim sadinjacima, te razdieliti za neko doba navrnutih bilina, već dobro razvijenih, barem od 3 godine, na temelju dotične objave podpisivanja. Razdieljenje bilina imalo bi slieditи mukte, bilo moralnim tjelima bilo privatnim osobama, koje bi pružale jamstvo da će redovito saditi i uzgajati mlada stabla.

Občine će u ovom pogledu moć priskočiti u pomoć, a su malo troška omogućiti občinarima, osobito siromašnijim, da si lako nabave kolikoću potrebita lišća za njihova mala gojenja.

Namjerom da se ozbiljno promakne svilarstvo, treba napokon doć u prilog zgodnim mjerama prodaji čahurica, dočim, ono malo današnjih uzgojitelja, prinuždeni su obično prodati njihov proizvod uz kukavnu cienu od 50—70 nov. kg, što stoji u velike izpod ciene velikog prometa, koje su već dosta snižene.

Ovo je pitanje od velike znamenitosti, te mislim da se po njemu dade tumačiti prelazni uspjeh mjera preduzetih od Vlade u prijašnje vrieme, okolo godine 1880, da oživi svilarski obrt, u koliko je doduše bilo razdieljeno murava i bile su ustanovljene nagrade za pro-

Hosted by Google

izvadjanje čahurica, ali mi nije poznato da su bile preduzete mjere za olahkoćenje prodaje istih čahurica.

Držati svilogojce obavješćene o cienama koje se čine u tržištima čahurica Istrije, Gorice i Italije, to može malo pomoći, jer nema osobe ozbiljne koja kupuje u velikom zbog ograničenog i raztrkanog uzgoja, i zbog nestašice pravog tržišta za čahurice, osobe, koja ne bi našla kakvu korist kad bi došla u Dalmaciju da nabavi čahurice; dočim, u ostalome, ne treba ni da spomenem, da ulazi po sriedi neizbježiva špekulacija, koja je naravski, uvjek pripravna da se okoristi položajem i potrebam svilogojca, da proda čahurice po što po to, jer je to roba koja se može kušati i glede težine i glede vriednosti, te da se izbjegne da izleti leptir.

Ja sam dakle tog mnenja, da bi, medjuto i dok se svilarstvo ne razvije tako da dade dobar i stalan proizvod čahurica, takav naime da omogući promet od neke znamenitosti, kadar da sazove pozornost kupaca koji rade sa velikim količinama te i da po tom izazove neku utakmicu, bilo umjestno:

1. poučávati svilogojce o izboru, omatanju i spremanju čahurica, eda se uzmognu, eventualno, oslobadjajući se nutarnje špekulacije, staviti po sebi i udruženi u neposredni doticaj sa poštenim kupcima Istrije ili Gorice;

2. doznačiti surazmjernu nagradu i najveću moralnu pripomoć jednom ozbiljnom i poštenom kupcu čahurica, koji bi se obvezao da će ih kupiti, te bi iza svršena zemana, mogao dokazati da je zbilja izvozio stanovitu količinu, uz ciene koje bi imale stati u suglasju sa onima većih tržišta izvan pokrajine.

Kad bi se ove mjere imale pokazati nedostanim, trebalo bi proučiti pitanje, ne bi li se zar moglo providjeti za sakupljanje i za ukupnu prodaju čahurica proizvedenih u pokrajini sa strane gospodarske poslovnice, koju se nadamo vidjeti u kratko zavedenu i koja je pozvana da zadovolji jednoj potrebi što zbilja čuti poljodjelstvo.

Poslovnica, kao zavedenje, recimo vladino, imala bi raditi po stalnom pravilniku svima poznatom, bez ikakva vida probitka ili koristi, ograničujući se na djelomično ili cielo pokriće samih troškova režije. Pošto bi ona u imala na neki način da posluje jedino kao posrednica izključujuć svaku svoju korist pri ukupnoj prodaji čahurica, stoga bi njezina zadaća bila, nastojati da joj se predadu čahurice putem pouzdanih osoba u glavnim središtima proizvodnje, ili ih neposredno poslati kakvoj dobroj tvrdci, kojom bi morala stupiti u doticaj.

Čahurice, izabrane i razlučene, po različitim vrstama, naime: savršene, izpadke, zamrljane, i dvojke, kad ih svilogojci predadu po-

Hosted by Google

uzdanicima poslovnice, imale bi se procjeniti, uzimljujući kao temelj cienu onoga dana i računajući pri udaranju ciene jedan po sto za troškove režije, zajedno sa troškovima za prenos do trga gdje će se prodati. Pojedinim bi se svilogojcima zasvjedočila količina predanih čahurica i dotična ciena, a izplata bi sliedila sa strane Podružnice netom bi se zajedno razprodale dotične količine čahurica, a ta bi prodaja imala slieditи uz gotov novac.

Na taj bi način bilo moguće Poslovnici raditi bez potrebe velikih glavnica, dočim bi svilogojci našli za stalno svoju korist, i ako bi izplata čahurica sliedila jednu ili dvie nedjelje iza predaje Nema dvojbe, u ostalom, da bi rad Poslovnice postao puno jednostavniji, i susretao bi većeg mara, što bi bolje svrsi odgovarao, kad bi izplaćivanje čahurica moglo slieditи baš pri predaji, to osobito prvih godina, kad se radi da se ohrabri i da se dade uspješno potaknuće svilarstvu. Poslovnica nebi imala drugo da učini nego da predujmi novac koji taman iz početka ne bi bio znatan, i koji bi imao naći potrebito jamstvo u predvidjanosti i ozbiljnosti onoga koji bi bio pozvan da upravlja ovim poslom.

Pošto celularno sjeme, dobiveno od svilaca uzgojenih racijonalno u svrhu razmnoženja, i podvrgnuto savjestnoj selekciji, fiziologičnoj i mikroskopičnoj, sačinjava temelj racionalnog svilogojstva, stoga mislim da će morat biti do dalmatinskog Namjestništva da uznastoji u svako doba da stavi na razpoloženje svilogojaca, takva sjemena, i kad bi se gojenje svilaca imalo, kako je željeti razprostraniti i zauzeti neku znamenitost.

Pošto u tom slučaju razdieljenje sjemena nebi moglo slieditи bezplatno, već uz kupovnu cienu, ili, kad bi sredstva dopuštala, najviše uz pogodnu cienu, dotična bi se svota imala računati kao predujam učinjen dotičnim svilogojcima koja bi se mogla odbiti u čas predaje ili izplate čahurica, kad bi ukupna prodaja istih bila obavljena sa strane Poslovnice po gori spomenutom načinu

Postupajć po iztaknutim načelima, trajnom radinošću, mislim da bi se uspjelo dati našem svilarstvu željeni radostni razvitak, koji bi zanago bio u korist poljodjelsko-gospodarskom napredku.

Prieglavak.

1. Promicati razvitak svilogojstva u malim količinama, svilogojstva naime razbacanog, kućnog, domaćeg, dieleć sjeme svilaca žute domaće vrste, podvrgnuto fiziologičnoj i mikroskopičnoj selekciji, a za sada bezplatno, na temelju dotičnog upisivanja

Godišnji trošak for. 400.

Hosted by Google

2. Promicati racijonalno gojenje svilca ustanovljujuć nagrade od 10, 20 i 30 kruna, koje bi se imale doznačiti obzirom na količinu i kakvoću čahurića proizvedenih iz stanovite količine sjemena.

Godišnji trošak for. 200.

3. Promicati sadjenje murava gdje one nemogu škoditi znamenitijoj težitbi, eda lišće bude zapalo svilogojcu što je moguće manje skupo, uzgajajuć ih u tu svrhu u priličnoj količini u šumarskim sadinjacima i dieleć za neko vrieme navrnuta stabla već dobro razvijena, moralnim tielima i privatnim osobama, koje bi pružale jamstvo da će redovito saditi i uzgajati mlada stabla.

Godišnji trošak for. 500.

4 Promicati zgodnim mjerama prodaju čahurica, obzirom da bi to sačinjavalo najmoćniju polugu da se dade željeni razvitak svilogojstvu u pokrajini.

Za 10 godina godišnji trošak for. 1000.

5 Nastojati za pouku težaka glede racijonalnog gojenja svilca, kao što i za izbor, omatanje i odpremanje čahurica.

Hosted by Google

POGLAVJE XVIII.

Pčelarstvo

Ova ograničena ali prekrasna grana poljodjelskog obrta, kod nas je posve malo gojena, dočim i zbog podneblja, koje joj je u velike u prilog, i zbog izvrstnih i rodnih paša za pčele, sastavljenih od bušina od ruzmarina, od vrieša, od bajama i od drugih voćaka u obće, od livadnih trava, od sočivnjača gojenih i samoniklih, od velikog množtva ustnača i t d. mogla bi naći u mogim predjelima, to primorskim to zagorskim, prostran razvitak i postati vrelo probitka, skromno doduše, ali veoma koristno za malog posjednika. To tim više ako se pomisli, da pčelarstvo ne zahtjeva za njegovo skromno izvršenje nikakve glavnice, a da jedno ulište kojim se razborito postupa može dati čisti prihod što od meda, što od voska, što od rojeva od 3 do 15 f, a to po godišbinama i predjelima više ili manje bogatim pašom, ili ti medonosnim biljkama I zbilja uzev u obzir i sami med, može se računati, da jedno ulište dobro uredjeno može dati barem u siromašnom predjelu 8 kg. a u dobrom i bogatom i 30 kg. na godinu što kad nije gadna smjesa saća, pčela i peluda i meda, već je pročišćen i vadjen sredobježnom silom, prodaje se za stalno i van pokrajine uz priličnu cienu, koja se za kolikoće nešto znamenite, vrti izmedju 45—50 f. metrični cent, tim više pak ako je izvrstne vrste, kao np. onaj iz otoka Šolte, a poimence iz Boke kotorske.

Pokrajina ne oskudjeva, amo tamo, sa razumnim pčelarima, svim tim hridina proti kojoj se lomi svaki razvitak pčelarstva jest nestašica teoričnih poznavanja, koja onemogućuju racionalnu praksu, dočim taman nije od nikakve koristi držati po koju košnicu onako kako su ih držali naši pradjedi, kao što je mal nade svuda u običaju.

Istinabog da sa se točnim poznavanjem naravi pčele, i pravim proračunavanjem prilika koje su time spojene, može čovjek okoristiti sa svakim sustavom i vrstom ulišta, ali izmedju dvajuh puteva koji vode u isto mjesto, mora se, za stalno izabrati, kraći, udobniji i ugodniji, što je u našem slučaju ulište pomićnim saćem, kao ono te podvrgava pčelu pčelaru. Paje taman stoga od nekoliko godina

Hosted by Google

c. k. Namjestništvo počelo dieliti uz sniženu cienu od 40% na kupovnu cienu ulište Sartorievo, koje je danas najviše svuda razprostranjeno, i koje ne manje od onih drugih sustava, koja su sagradjena na temelju istog načela, i uz male razlike, pružaju izvrstnih koristi, kakono uzdržavanje topline zimi a hlad ljeti, i mogućnost da se razširi i umanji prostor po volji, te da se ravna kako se hoće proizvadjanje meda i voska, odieljenje meda od legala i lahki prenosi. Bilo bi dapače shodno držati se uz ovo ulište i u napried, jer u pčelarstvu, jedinstvo ulišta i mjera u istom predjelu, to je stvar od preznamenite vriednosti, dočim nije savjestno uvesti naprečac novi sustav, bez očevidne neoporecive koristi.

Prost se težak, s' nestašice dotičnih poznavanja nemože okoristiti, dočim postupanje s' jednim ulištem sa pomičnim saćem zahtjeva puno njege i točnosti, inače izčesnu sve one koristi što ono pruža napram ulištu nepomičnog saća, a povećaju se samo mahne. Ono te se prikaže potrebitim, kao što i u drugim granama, jest poučavanje, a što više poučavanje praktično, uvjeravajuće, kakvo se taman hoće našem težaku. U tu bi se svrhu imali prije svega uzeti u obzir pčelinjaci neke znamenitosti, koji bi se imali podignuti u raznim okolicama nastojanjem posjednika ili sinova imućnih težaka, koji su pohodili koju poljodjelsku školu ili M. O. Župnika jal učitelja. Pčelinjak su 10—30—50 košnica ako je dobro upravljen, od osobe vješte pčelarenju i snabdjevene halatima za racionalno priredjenje proizvoda, služio bi stalno bolje nego ijedno drugo sredstvo kao dobra pouka u okolici za širenje racionalog pčelarenja Stoga mislim da bi bilo dobro preduzeti mjera prije svega taman za promicanje takvih pčelinjaka, u koju bi svrhu trebalo svake godine otvoriti dotičnu prijavu.

U istoj bi c. k. Namjestništvo imalo izjaviti, da, namjerom da se unapriedi razvitak pčelarstva, ono stavlja na razpoloženje onoga te kani podignuti u dotičnoj godini pčelinjak neke znamenitosti, potrebite košnice od 10 do 30, pomičnim saćem sartorijeva sustava, bezplatno, uz ove uvjete; da se natjecatelj obveže podignuti zgodan pčelinjak za dotični predjel, tako da košnice budu zastićene od neposredne sunčane pripreke, od kiše i od sniega; da bude dalek od hrdjavih izparivanja i od dima, u mirnom i osamljenom mjestu, i blizu livada, šuma polja i potoka, ali ipak daleko od neposrednih zračnih struja, osobito od jakih vjetrova; da se obveže uz to snabdjeli isto ulište na svoje troškove potrebitim spravama za pomićno pčelarenje, koje su ipak od male ciene, osobito:

a) zgodnim vrcalom;

Hosted by Google

b) noževima za uredjenje satova;

c) umjetnim satovima;

da se uz to obveže držati i jedan dnevnik, koji bi imao služiti za redovita i točna opažanja glede dobe rojenja, kolikoće meda i voska proizvedena od svake košnice, dnevnik koji bi mogao biti pregledan od poslovača c. k. Namjestništva koji bi došli u to mjesto; da se napokon obveže starati se za poslužbu i čuvanje pčelinjaka sa strane osobe vješte pčelarenju, kad se on nebi glavom mogao tim baviti; da bi košnice ostale uvjek svojinom c. k. Namjestništva, eda ih može dati drugim pčelarima, kad se nebi, s' kojeg mu drago dogadjaja š' njima više služio prvi pčelar za racionalno pčelaranje.

Napokon bi se imalo iztaknuti da bi se prednost dala onom natjecatelju koji bi prikazao bolje i povoljnije uvjete u korist pčelarenja i jamstvo da će ih moći točno izvršiti.

Istodobno bi se imalo svake godine, a to barem za 5 godina, otvoriti natjecaj za tri nagrade, jedna od 100 a dvie od 50 f svaka, koje bi se doznačile onomu te bi dokazao svoje zasluge skroz izvrstne, bilo za pregodištenje većeg diela košnica ili ulišta dobro napučenih, bilo za racionalno sakupljanje i čuvanje meda i voska.

Mislim da kad bi se prihvatile ove mjere i kad bi se unapredjivale razdavanjem dobrih pučkih ilustrovanih knjižica teoričnopraktičnih sa strane putujućih učitelja, gojenje bi pčele moglo zauzeti u pokrajini, u malo doba željeno razprostranjenje.

Prieglavak.

1. Razširiti pouku o pčelarenju, a osobito pouku pučku, osvjedočujuću, kakve taman treba težaku; i u tu svrhu unaprieditи, na temelju dotičnog natjecaja, zavedenje pčelinjakâ neke znamenitosti, koji bi se zaveli po ustanovljenim pravilima a da im bude zajamčen uspjeh.

Godišnji trošak za 10 godina for. 500.

2. Otvoriti natjecaj, svake godine, a to barem za 10 godina izasebice, na tri nagrade, jedna od 100, a dvie od 50 for. svaka, koje bi se doznačivale onomu koji bi dokazao svoje zasluge baš izvrstne, bilo za pregodištenje većeg broja ulišta ili pčelinjaka, dobro napučenih, bilo za razumno sakupljanje i čuvanje meda i voska.

Godišnji trošak za 10 godina for. 200.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE XIX.

Ribanje u nutarnjim vodama

Premda je Dalmacija zemlja naravi radje gorovite, osobito obzirom na njezin orografični postanak i na uzki ciepac zemlje što predstavlja, što nije izprekrižana dugim i debelim tiekom voda, n su ipak sasvim bez znamenitosti za poljodjelstvo Cetinja duga 106 km Krka duga 64 km., Zrmanja duga 60 km. Neretva duga 24 km Jadar dug 3 km. Po onome te sam mogao doznati, u ovim se rjekama nahode razne vrste riba, izmedju kojih osobito šarana, pastrva i jegulja; Cetinja i Jadar odlikuju se osobito zbog pastrva a Neretva zbog pastrva i jegulja; ipak sam čuo obće jadikovanje da u tim vodama nema više ribe u obilnosti nit dobre vrste, zbog hrdjavog načina ribanja rabeć, za to donapokon i dinamitu.

Ako se pomisli da pastrve, šarani i t. d. mogu pružati siromašnim obiteljima, kad i kad, zdravu hranu ili ne mali dobitak, ne može se s' manje a da se ne uvidi potreba da se uredi ribarenje u nutarnjim vodama, pomoću zgodnog zakona i da se nastoji za njihovo umnoženje sa plemenitom ribom, poučavajuć istodobno narod onih predjela kroz koje teku vode, kako će ih dobro upotriebiti sa gojenjem riba, najzgodnijim sustavima ribarenja za pojedine vrsti, i o opreznostima što se moraju imati za vrieme mrieštenja i t. d

Što se umnažanja riba tiče, mislim, da bi se to moglo izvesti razsijanjem mladih ribica, unapriedjena strogom zaštitom ribanja. Mlade ribice koje bi se imale razsijati po raznim vodama u zgodnim mjestima, imale bi se uzgajati pomoću leženja jaja u malim postajama za mrieštenje, u kojima bi morale biti dotične sprave koje zapadaju 32 f. i koje bi mogle biti držane i upravljene od pojedinih uzgajatelja ili vještaka uz malu nagradu, u koliko bi se jednostavno radilo vršiti radnju leženja, te zatim razsijati mlade ribice. Za pouku u ribarenje moglo bi se doskočiti pomoću dotičnih putujućih učitelja, koji bi dobrom voljom, postigli u kratko doba dostatna poznavanja u ovom pogledu, tim više ako bi imali prigode doći u doticaj sa kojim tehničkim strukovnjakom za ribarstvo, koji bi se po mom mnenju imao uzeti u službu da prouči prilike našeg pomorskog ribarenja, i da nastoji da ga podigne i da mu dade onaj pra-

Hosted by Google

vac koji je potrebit eda bude moglo sačinjavati za Dalmaciju ono vrelo bogatstva, za koje je ona bez dvojbe sposobna.

Ograničujem se na ovo malo rieči glede ribarenja u nutarnjim vodama jer ono nije neposredne nadležnosti c. k. dalmatinskog Namjestništva već c. k. pomorske Vlade.

Za poboljšanje ribarenja i gojenja riba u našim riekama, služilo bi u velike sadjenje uz obale istih, prikladnih vrsti vrba, ili i joša koje sačuvaju grmlje, a to namjerom da bude sjenastih položaja zaklonjenih, gdje bi riba mogla naći povoljnih uvjeta obstanka, osobito kroz ljeto.

Prieglavak.

1. Obielodanjenje zakona na obranu ribanja u nutarnjim vodama.

2. Razmonoženje riba u vodama, pomoću mladih riba, koje bi se imale uzgojiti u malim postajima za leženje.

Trošak for. 300.

3. Poučiti narod o gojenju riba, a to sa strane putujućih učitelja poljodjelstva.

Hosted by Google

POGLAVJE XX.

Poljodjelske sprave

Ako je radnja sa spravama, zbog njezine brzine, točnosti i savršenosti napram ručnoj radnji neprocienjiva blagodat na obrtničkom polju, ona se nesmije manje cieniti na onome poljodjelstva, koje zgodnom i dobro shvaćenom uporabom sprava i halata prikladnih za pojedine potrebe, može dobiti znatnih koristi, tim više, kako je kod nas slučaj, ako je ručna radnja nedostatna, te se mora skupo plaćati. Poljodjelske se sprave moraju smatrati kao čimbenici veoma uspješni za poljodjelski napredak, pošto se s njima mogu izvršiti mnoge i znamenite radnje prištednjom vremena, udobno, i na najprobitačniji način s' tehničke strane, ostvarajuć štednju koja ne malo doprinaša ne umanjenje ciene poljodjelskih proizvoda.

Istinabog da uporaba poljodjelskih sprava ne može kod nas zahvatiti onu znamenitost koju zbilja imade u zemljama sa prostranim dolinama i sa velikim posjedima intensivnom težitbom, gdje se uporave moćna parna rala koja u jedan put izprevću široke brazde na znatnoj dubljini; sijala, koja savršenom radnjom omoguće da se prištedi na sjeme, osjegurajuć veći proizvod; kosila mehaničkih, koja dočim s' jedne strane čudnovatom brzinom pokose vlaće žitarica, s' druge ih vežu u snopove, vrstajuć ih u pravilne redove po njivi; mlatila, koja neprestano žderuć rukoveti žita, daju u isto doba hranu čistu, pribranu, u vrećama, gotovu za izvoz; svim tim uzprkos našim malim posjedima, poljodjelske su sprave opredieljene za veliku korist i našem poljodjelstvu, koje dočim se bori sa poteškoćama ručne radnje, koja postaje danomice sve to rjedja i skuplja, potrebuje pripomoć svijuh sredstava da poboljša obradjivanje zemlje i njezinih proizvoda, da postane sve to više intensivnija i da proizvadja obilato i jeftino.

Neobaziruć se i na sprave i na halat za vinarstvo i uljarstvo, a uzimljuć u obzir samo one koje se tiču poljodjelstva baš tako nazvana, prikaže nam se prije svega plug, komu se mora posvetiti naša najveća pažnja.

Izuzamši okolicu Metkovića gdje su u uporabi plugovi sladka željeza, dobro izradjeni, sa ornicama, nabavljeni u Štajerskom Gradcu

Hosted by Google

ili u Klagenfurtu, po cieloj se Dalmaciji nahodi obični uzorak pluga, uz male preinake, amo tamo glede lemeša, crtala i glede ušice, izradjen od drva i adamitična oblika, koji zaslužuje zbilja mjesto u muzejima za starine. U nekim okolicama, a osobito za obradjivanje zemlje ležeće ponešto na strani, i lagane ili pržinaste, rabe neku spravu ne manje primitivnu bez ušice i jednostavnim gvoždjenim šiljkom Takvim se spravama tlo jednostavno prekopa a to nepravilno, u dubljini od 8 do 12 cm., one nemogu izvraćati, mješati i smrviti zemlju kako čine dobri plugovi, čija je radnja jednaka onoj lopate. A promisliti koliko bi i kako bi baš potrebito bilo oranje dobro i duboko, i zbog suše kojoj su podvrgnute naše težitbe, i za poboljšanje mehkote, pomoću jalove zemlje zdravice kojoj bi došla pomješana.

I branja, obično razširena, starodavnog je oblika, biva uz razvlaku, sasvim drugo nego zgodna da obavi radnje kojoj je namjenjena, naime razmrvljenju i poravnanju zemlje iza oranja pa pokrivanja i zakopanja sjemena.

Strojila sa odušnikom i strojila posijača, iztriebila i prosijača jesu veoma rjedka u pokrajini, a ipak se moraju ubrojiti izmedju najkoristnijih sprava i za malog poljodjelca, jer sa velikom prištednjom vremena i novca mogu njihovom uporabom i očistiti hranu od pljeve, od prašine, od slamice i od sjemena inostranih trava te ih izabrati i razdieliti ih u više vrsti.

Izsječka'a za krmu i izsječkala za gomolje ne poznaju se ni iz daleka, dočim se toliko preporučuju za pripravljanje marvi izmješana hrana, koju može lahko probaviti.

Stojeći ovako stvari, potrebito je preduzeti odredaba da se uvedu i razšire takovi strojevi i sprave, osobito dobri plugovi, jednostavni, izvrnutim uhaljem, te okapala, čija uporaba, valja reći, podiže moralno stanje težaka od kojega zahtjeva pomnljiviju i razboritiju radnju U ovom bi pogledu trebalo ipak postupati na način, da sprave ne budu ležale nedjelatne te da zahrdjaju izpod koje strehaće, već da nahode prostranu, koristnu i zanimivu uporabu sa strane poljodjelaca uvjerenih o njihovoj koristi.

Treba baš za to opaziti da sprave upravljene na poljodjelstvo, ako se hoće da budu baš koristne moraju zadovoljiti nekim osobibitim zahtjevima praktičnog i ekonomičkog reda, prikazati naime što moguću veću štednju u njihovoj cieni i prilagoditi se raznovrstnim prilikama koje utječu u poljodjelsku praksu. Ništa suvišna np. od pluga koji ne odgovara prilikama tla jednog predjela. Ja mislim dakle, da bi bilo zgodno nabaviti različite sustave pluga n. p. plug Orao br $20'/_2$ i 22, Dombasle-ov, Hohenheim-ov, Vidat-ev plug i t.

Hosted by Google

d. te š njima preduzeti javnih kušnja oranja u svim kotarima, gdje je plug u običaju, svrhom da se ustanovi oblik koji bolje odgovara dotičnom predjelu, i širiti pravila po kojima treba š njim savršeno raditi. Izvršenje ovih pokusa nebi našlo nikakve zaprjeke, netom bi bila odobrena i prisvojena osnova putujućih učitelja za kotare, koji bi imali zadatak da urede ovo pitanje, te naći pak u pojedinim predjelima zgodnu osobu, koja bi primila jedan plug izabranog sustava, i koja bi se obvezala uz nagradu od 20—30 f. rabiti ga u svakom oranju što bi imao preduzeti za tri godine dana izasebice. Jedan bi se dio nagrade mogao izplatiti iza prvog zemana oranja, ostalo iza dovršena roka za nagradjivanje. Ja mislim da bi se na ovaj način, naime pokusima i praktičnim primjerima, mogao postići kakav koristan uspjeh, a osobito kad bi se dotična radinost usredotočila u pojedine kotare, i kad bi se istodobno zasnovali natječaji uz nagrade za boljeg orača, natječaji koji su urodili dobrim plodom u drugim pokrajinama gdje su doprinieli u velike da probude takmenje medju težacima za savršenu uporabu ovih sprava.

Razdieljenje bi plugova, na spomenuti način, moralo naravno sliediti za nekoliko godina izasebice, a to mukte, da se olakšaju pokusi razširenja, a mislim da i za to ne bi smjelo biti nikakve poteškoće, obzirom na to da u svim zemljama gdje posluju ozbiljne i redovite poljodjelske institucije, daruje se svake godine družtvima i poljodjelskim zadrugama sprava kojima se pak neznaju poslužiti u korist svojih družinara.

Druge sprave i strojeve kao branja, vjetrenjača, prosijača, izsječkala za krmu i gomolje, runila za kukuruz i. t. d. nebi smatrao zgodnim da se dadu mukte Do putujućih bi učitelja bilo naći u pojedinim varošima ili selima njihova pojasa, jednu ili više osoba, koji bi primili jednu ili drugu spravu u zadruzi, koja bi se u tom slučaju mogla dati za polovicu ciene, ili nešto manje. Stalno je da branje, mlatila, vjetrenjače i t. d. koje bi na taj način bile razdieljene nebi ostale nedjelatne ili se ne bi tako lahko upropastile, kao što je slučaj sprava i halata u obće mukte porazdieljenih i putem gospodarskih družtava, a to s' jednostavnog poznatog uzroka da je obćinska roba ničija roba.

Da se obćinstvo upoznade sa spravama i strojevima najzgodnijim za različite prilike našeg poljodjelstva i obrta koji o njemu zavise, bilo bi shodno suglasno onome što sam predložio u poglavju vinarstva, zavesti i dotičnu izložbu, pomoću koje bi se razširenje znatno unapriedilo, kao što to dokažuju kušnje izvedene u tom pogledu u drugim zemljama Za to bi bilo dobro izdati jedan popis

Hosted by Google

sa slikama, a istodobno i cienik svijuh sprava i halata u zalihi izložbe, i koje se mogu imati u gospodarskoj poslovnici, o kojoj se bavi nastajno poglavlje.

Prieglavak.

1. Javni pokusi oranja u svim kotarima gdje je plug u običaju, s' različitim sustavima pluga, namjerom da se ustanovi sustav koji najbolje odgovara dotičnim predjelima, i razširenje pravila po kojima se točno imaju upotriebiti.

Godišnji iznos za 10 godina for. 200.

2 Osnivanje nagrada od f. 20—30 koje bi se udielile onome te bi se obvezao upotriebiti plug priznat dobar za stanoviti predjel, za sva oranja koja bi učinio za tri godine dana izasebice u istom predjelu.

Godišnji iznos za 10 godina for. 300.

3. Natjecaj na male nagrade za najbolje orače u stanovitim predjelima.

Godišnji iznos za 10 godina for. 100

4. Bezplatno dieljenje plugova ili uz obavljenu cienu ili olahkoćujuć izplatu, onomu koji bi pružio jamstvo da će ih dobro upotriebiti, a to samo prvih godina, dočim u ostalome bezplatno dieljenje plugova sliedi u svakoj pokrajini gdje posluju gospodarske zadruge.

Godišnji trošak for. 1000.

5 Branja, vjetrenjača, prosijača, izsječkala za sieno i za gomoje, runila a eventualno i mlatila imalo bi se ustupiti uz obaljenu cienu pojedinim težacima ili pak udruženim.

Godišnji trošak for. 500.

6. Zavedenje trajne izložbe poljodjelskih sprava u Zadru pri gospodarskoj poslovnici, a u Spljetu pri poljodjelskom zavodu i podružnici i u glavnijim mjestima zagorja

Godišnji trošak for. 1000.

Hosted by Google

POGLAVJE XXI.

Gnoj

Dosada sam iztaknuo u više prilika, znamenitost umjetnih gnojiva za naše poljodjelstvo, i potrebu da se uznastoji za postignuće visoke i trajne proizvodnje. Ovom mi je prilikom drago iztaknuti, a to da bude u ovom pogledu jasno moje stanovište, da njihova uporaba mora da bude takva, da uzmognu služiti kao pomoćna gnojiva te nadopunjati djelatnost stajskog gnoja i mješanca, koji kako nam danas stoje na razpoloženje, i zbog kolikoće i kakvoće, ne dotiču svakako za potrebe. Zbog fizičnih svojstava zemlje, ne utječu ni malo na ovu, te se nemogu izključivo zamjeniti stajskim gnojem i mješancem, koji su i koji će se uvjek, u većini slučajeva, smatrati kao znamenitija i prva gnojiva a nemože se nego žaliti da se u njihovom priredjivanju i uzdržavanju, kao i u uporabi izmetina, postupa kod nas bez ikakve skrbi i na najprimitivniji način Težko je i pomisliti, kakvo bogastvo idje za to izgubljeno svake godine, dočim bi trebalo drugčije da se postupa i zbog obzira igijeničnih, zdravoslovnih, a reko bi i zbog javne pristojnosti.

A promisliti da se razboriti i vješti poljodjelac razpoznaje osobito po načinu kojim priredjuje i kojim se stara za razna gnojiva, a da poljodjelac koji hoće da racionalno postupa sa gnojenjem svojih zemalja, mora da drži točno račun tvarih za gnojenje što proizvadja i sakuplja u svom posjedu. Treba dakle nastojati sa svim sredstvima da se poboljša ovako stanje stvari.

Poučavanjem će se putujućih učitelja moći zar postgnuti koji uspjeh u ovom pogledu; nu mislim da bi za to bilo potrebito stvoriti praktičnih primjera, unapredjujuć sredstvom nagrada od f. 10 do 40, gradjenje gnojišta, ekonomičnih i razumnih, na temelju dotične tiskane upute podkriepljene shodnim osnovama i nacrtima.

I poljodjelski bi zavod i pokušajna postaja što će se utemeljiti, morali imati gnojište racionalno sagradjeno, koje bi moglo služiti ogledalom, i pružiti priliku pohadjateljima, da vide kako treba postupati sa naravnim gnojem koji stoji na razpoloženju, i kako da se izbjegne da izgubi ona hraniva počela, što nam umjetna gnojiva pružaju uz toli skupu cienu. Uporaba ovakvih gnojiva nemože da prikaže čistu i pravu gospodarsku korist, dapaće može biti ne racionalna,

Hosted by Google

a s' gospodarskog bi se vida imala osuditi, i bila bi skroz bezmislena, kad bi se istodobno zanemarivale i zlopostavljale one tvari a i svakovrstni odpadci što nam daje stala, kuća i razni poljodjelski obrti.

Više sam puta čuo govoriti, da bi, obzirom na obću nestašiću gnoja, vlada imala nastojati da bude podignuta u Dalmaciji jedna tvornica umjetnih gnojiva, a u ovom se je smislu izrazio i jedan sastanak koji se je obdržao u Spljetu lipnja mjeseca godine 1894. Ma koliko utješljiva bila ova želja, u koliko je dokazom da narod pripozna potrebu uporabe sredstava za oplodjivanje naših zemalja, i nameće se da se to uzme u obzir, ipak sam uvjeren, da joj se ne bi nikad moglo zadovoljiti, protiveć se tome i težke zaprjeke različite naravi.

Istinabog da Dalmacija, kako sam reko na drugom mjestu, nije još bila duboko proučena sa strane geologične i geognostične, svim tim stojeći na njezinom geologičnom postanku suglasno sa drugim predjelima i na iztraživanjima i izpitivanjima do sada obavljenim, može se držati da u pokrajini nema surovina, kojima bi se mogla skroz okoristiti jedna tvornica umjetnih gnojiva, za koju bi bile potrebite koštane breće, — u ostalom toli znamenite za geologa, — koje se amo tamo nahode, i koje se sastoje od konglomerata životinjskih kosti, školjka, iverja vapnenca, spojena medjusobom vapnenim ugljičitanom.

Ali, i ne obazirući se na nestašicu surovina, i predpostavljuć ipak da bi ih se s' vremenom moglo naći, što bi svakako bilo skopčano velikim troškom, obstoji ovo da tvornica gnojiva koja bi se podigla u pokrajini, bilo da radi u velikom ili u malom, naime ili za veliku trgovinu ili samo za potrebe domaćeg poljodjelstva, nebi mogla obstojati, a bila bi svakako zagušena od utakmice velikih tvornica dobro uredjenih, koje rade u velikim središtima i koje uz pripomoć velikih glavnica, te ostanaka ili odpadaka drugih obrta, kojima su često spojene, priredjuju goleme količine gnoja jednostavna ili sastavljena svake vrsti, kojima, pomoću nizke postotne ciene gospoduju nad prometom i zadave male obrte. Pridoda li se tomu nespretni trgovači položaj zemlje, i nestašica velikih glavnica, nemože se s' manje a da se ne uvidi da bi podhvatu hvalili bitniji uvjeti da se podigne i razvije. Naša će pokrajina biti dakle usilovana, za pokriće svoje potrebe glede gnoja, da se utjeće vani, što će žalibože zahtjevati neprestan izvoz novaca. To je istina, ali treba opaziti da će se raditi o unašanju surovina opredieljenih za to da se izplati naše poljodjelstvo, te će se povećanom mjestnom proizvodnjom umanjiti godišnji uvoz prihoda kojim oskudjevamo, da pokrijemo naše potrebe. Mislim da nije smiono uztvrditi, da će ona svota što ćemo poslati

Hosted by Google

van pokrajine za nabavljanje tvarih okrepljujućih naše težitbe, naći preobilatu naknadu u svoti dotično većoj sastavljenoj od povećanog izvoza nekih proizvoda, kojima obilujemo, i u umanjenom uvozu nekih drugih kojim oskudjevamo.

Što se tiče tehničke strane za nabavljanje i razdieljenje gnojiva, treba da iztaknem, da i pripoznajuć da nabavljati i razdielivati osobitih gnojiva stalne sastojine i pod imenom gnojiva za lozu, za livade i. t. d. niuba ne odgovara, a da je uporaba gnojiva na temelju obličaka i propisa skroz nerazborita, dočim razumni poljodjelac mora nabaviti na baška jednostavna gnojiva, on glavom prirediti smjese, po težitbi i potrebi zemlje, svim tim bi c. k. Namjestnistvo imalo kao u prošlom zemanu tako i u napried nabavljati jednostavna i sastavljena gnojiva, obzirom na to da je uporaba ovih zadnjih lakša za onoga koji nema još neke vježbe u uporabi umjetnih gnojiva u obće, niti u priredjivanju odgovarajućih smjesa.

Životinjske kosti koje se u pokrajini mogu imati, kao što nokti i rogovi, premda u znatnoj kolikoći, nebi mogli držati u životu obrt kojemu bi bio cilj priredjivanje superfosfata; cienim naprotiv, da bi bilo od koristi za poljodjelstvo, kad bi te stvari, mjesto da budu izvozene u godišnjoj kolikoći od kakvih 3—4000 metrična centa uz prosječnu cienu od for. 2 za metrični cent. bile pristojno priredjene od samih poljodjelaca, da ih pak uzmognu upotriebiti kao gnoj hitre djelatnosti, pošto sadržu od 20—24 % fosforne kiseline i 3—4 % dušika. Za to bi ih bilo dostatno smrviti ili ih pretvoriti u male komade na koji mu drago način, te ih naslagati, sa zemljom pomješane u hrpe, pa ih kad i kad politi sa osokom ili gnojnicom od gnojišta ili stale, eda dobro uzavriju, iza česa, poslie dva ili tri mjeseca postanu mehkane i uporavljive za priredjenje mješanca. Slična, ali hitrija djelatnost, mogla bi se imati smješajuć komadiće kosti sa zemljom i živim vapnom, stavljajuć ih pak u hrpe, koje se pokriju debelom naslagom zemlje, te lievajuć u hrpu, pomoću zgodno priredjene rupe, nešto vode koja, gaseć vapno proizvadja veliku toplinu, zbog koje i zbog jedkosti istog vapna kosti se pretvore u mehku tvar, koja se lahko dade dieliti i raztavljati Hitriji bi se uspjeh postigo, kad bi se kosti razkomadale i smrvile, te polile sa sumporovom kiselinom razblaženom u razmjerju od 1 diela kiseline sa 10 lit. vode. Solna kiselina, što neki savjetuju u tu svrhu, ne odgovara dobro, jer proizvadja soličnike, koji su obično na štetu bilinama.

Htjeo sam navesti ova postupanja sa nekim potankostima, jer su zanimiva za praksu, pa i za to da se vidi da bi se mogla lahko izvršiti i od jednostavnih težaka, koji bi na to imali biti upozoreni i pristojno upućeni od putujućih učitelja, koji bi se mogli postarati i

Hosted by Google

da težak vadi svoju korist i od naslaga sadre što se nahode blizu Knina, Drniša, Sinja i Imotskog i na otoku Visu, nagovarajući poljodjelce i težake da upotriebe ovu tvar, koja jednostavnim samlivenjem odgovara izvrstno kao neposredni gnoj, osobito za ljekaricu i djetelinu, a nada sve kao posve uspješno sredstvo koje se upotrebljava u stalama i za uzdržavanju gnoja jer veže čipavac te neda da izhlapi. Zato mislim da bi bilo dapače zgodno, da se olahkoti poljodjelcima dobre volje nabava sadre uz jeftine ciene, i da se promakne pristojnim pripomoćima zavedenje kakva mlina, kad bi, razumije se po sebi, sadra bila dobra, te bi se vlastnik obvezao uztupiti ju uz pristojne ciene.

Prieglavak.

1. Zavedenje nagrada od for. 10 do for 40 za gradjenje ekonomičnih racionalnih gnojišta, na temelju zgodnih tiskanih uputa, podkriepljenih osnovama i nacrtama.

Godišnji trošak for. 200.

2. Unaprieditи pristojnim pripomoćima sagradjenje kakva mlina za sadru, kad bi ova bila dobre vrste, i kad bi se vlastnik obvezao ustupit ju uz pristojnu cienu.

Ukupni trošak for. 200.

3. Za unapredjenje razširenja umjetnih gnojiva u korist poljodjelstva u obće, nek bude dozvoljeno smanjenje prenosne ciene bilo na željeznicama bilo na parobrodima, a, barem za više godina, nek bude uvedeno sniženje od 10 % na nabavnu cienu.

Godišnji trošak za 10 godina for. 2000.

Hosted by Google

POGLAVJE XXII.

Gospodarska poslovnica

Iz mjera predloženih za podupiranje razvitka pojedinih grana našeg poljodjelstva, proizlazi dakako, da se treba baviti pitanjima koja se imaju proučavati pri stolu ili u radionici, ali da je istodobno nuždno da se dodje praktično u pomoć poljodjelcu, stavljajući mu na razpoloženje sjeme raznih vrsti, umjetna gnojiva jednostavna i sastavljena za različite gojitbe, strojeve, sprave, halat i druge potrebštine u obće, bilo za obradjivanje zemljišta, bilo za vinogradarstvo i pivničarstvo, za uljarstvo, za stalu, za sirarstvo, svilarstvo, pčelarstvo i t. d. uz najnižu moguću cienu odnosno na njihovu vrst.

Kako danas stoje stvari u ovom pogledu, poljodjelac je skroz osamljen; uztreba mu li štogod, nezna uvjek komu da se obrati, te mu u obće ne stoje na razpoloženju vrela prosta od špekulacije, od kojih bi mogao dobiti mirne duše stvari i predmete zajamčene vrste i umjerene ciene Treba dakle zavesti takvu instituciju koja taman, bez težnje na špekulaciju, bude u stanju da pribavi ukupno sve poljodjelske predmete i spomenute stvari, te da ih razdieli uz nabavnu cienu pojedinim poljodjelcima i predplatnicima. Takovo se je zavedenje, koje bi moralo biti taman jedna dobro uredjena gospodarska poslovnica, prikazalo c. k. Namjestništvu potrebitim u minulom pramaljeću kad se je počela razvijati djelatnost za ukupnu pribavu krmnog sjemena i umjetnih gnojiva. Kad bi takva djelatnost imala zauzeti željeni razvitak, a razlog je da se pomisli da će ga zauzeti, još i zbog obavljanja mnogovrstnih pokušaja gojenja i gnojenja predloženih, i kad bi se imala protegnuti na druge grane, tad c. k. Namjestništvo sa sredstvima kojima sada razpolaže, ne bi lje bilo u stanju da ju vodi sa zahtjevanom točnošću.

Potreba ukupnog nabavljanja, u svrhu da se bude mogli imati poljodjelski predmeti, neposredno od jakih tvrdaka, uz nizku cienu i savršene vrste, to je dandanas u obće priznato; pa stoga vidjamo poslovati dotična zavedenja u južnoj Njemačkoj, u Švajcarskoj, u Francuskoj, u Italiji, u našoj Carevini, a osobito u Tirolskoj, u Gorici i u Istriji. Moćne poljodjelske udružbe i poljodjelske poslovnice svuda rastu; a pošto svuda posluju ili same po sebi, ili uz koji vjeresijski

Hosted by Google

zavod, sa velikom korišću poljodjelaca, stoga su to podhvati koji uživaju golemu popularnost i simpatiju u poljodjelskom staležu. Nema dvojbe da bi više nego li u drugim mjestima gospodarstva poslovnica mogla razvijati djelatnost zbilja blagodatnu ovdje u Dalmaciji, gdjeno poljodjelcu ozlovoljenu, treba moćnih čimbenika, da ga izbave da mu pripomognu i da mu štite njihove interese.

Gospodarska bi poslovnica, koja se ima zavesti, poslovala jednostavno kao ustrojstvo vršiteljno onih mjera štono bi c. k. Namjestništvo preduzelo za nabavaljenje poljodjelskih predmeta, te bi se postarala za njihovo razdieljivanje i prodaju po naredbama što bi primala. Ona bi morala imati jedno ili dva pomješća, koja bi se imala opredieliti kao trajna izložba spravâ i kao zaliha poljodjelskih predmeta, koji se ne bi mogli odma poslati na njihovo opredieljeno mjesto. Za odpremanje neposrednih posala poslovnice, imalo bi se odrediti razumno čeljade, komu da budu dobro poznati zemaljski jezici, a po mogućnosti i nešto njemački, i koje bi se, uvjek podložno i neposredno zavisno od c k. pokrajinskog poljodjelskog nadzornika, moralo baviti i držanjem dotičnih knjiga, pokaznika, prijava, šastavljanjem preglednica, razašiljanjem poljodjelskih predmeta upisanih, i koji se imaju razdieliti, a u obće držanjem očevidnosti cielog poslovanja na temelju shodnog i točnog naputka. Jednome bi spremištaru spadale teže i ručne radnje u obće, spojene sa djelatnošću poslovnice, koji bi se uz početka i dok ne bi bio podhvat još dobro upućen i razvijen, mogo uzeti privremeno i samo za vrième većih naručaba i pošiljaka predmeta. Pošto gospodarska podružnica ne bi drugo imala biti do same posrednice, bez ikakve koristi, a po tom bez smjera špekulacije, izmedju poljodjelaca s jedne strane i jakih tvrdaka sprava, sjemenja, umjetnih gnojiva i t. d. s' druge strane, za ukupnu nabavu takvih tvari, a bila bi pozvana da radi bez vlastite glavnice ali uvjek uz račun izplativ na 3 ili 6 mjeseci iza primanja predmeta, i ustupiti različite stvari uz kupovnu cienu, stoga bi ona imala računati na godišnju pripomoć za pokriće vlastitih troškova režije, te prodati ili razdieliti poljodjelske predmete jedino uz gotov novac.

Ne bi bilo moguće odustati od ovog zadnjeg uvjeta, koji bi, s navedenih razloga, što se ne bi mogli lahko odstraniti ili promjeniti, sačinjavao bezuvjetni temelj obstanka poslovnice, koja se ne bi imala niti bi se mogla smatrati na nijedan način kao vjeresijski zavod. Druga su zavedenja pozvana da stave u stanje poljodjelca, koji ne razpolaže sredstvima, da nabavi u zgodno vrieme tvari potrebite za redovito obradjivanje zemalja, o čem ću govoriti u dojdućem poglavju.

Hosted by Google

Cienio bi naprotiv stvar ne samo sgodnu u korist poljodjelstva, već i skroz pravednu, prodaju raznih poljodjelskih predmeta sa strane poslovnice uz samu kupovnu cienu, bez uračunanja najmanjeg postotka, obzirom da s' pomanjkanja jedne željeznice koja spaja našu pokrajinu neposredno sa trgovačkim svietom, pak i zbog zapletenog prenosa, svaki metrični cent gnoja, sjemenja i t. d. zapada na svaki način našem poljodjelcu okolo 50 novčića više nego li poljodjelcima drugih pokrajina.

S' navedenog pak razloga što bi poslovnica imala raditi bez vlastite glavnice, na temelju računa, ona ne bi imala preduzeti nikakav posao, koji bi se imao drugomu povjeriti ili koji bi bio pogibeljan; te stoga ona ne bi morala primati predmete koji nisu opredieljeni za trajnu izložbu, a osobito one koji se lahko pokvare, držeći se prijava koje bi stigle na vrieme, dočim bi za to bilo potrebito naglasiti u dotičnim obznanama, da se nebi primilo nikakvo jamstvo za nabavu onih predmeta koji bi se naredili iza ustanovljenog doba Na taj bi se način poljodjelci privikli predvidjenosti, koja je toli potrebita u sličnim stvarima, kao što se je to n. p. dokazalo i ove godine nagla nestašica modrog kamena, koji je od 26 novč poskočio u jedan mah na 40 novč. taman stoga jer mnogi vinogradari, u svim kotarima, nisu marili da ga na vrieme nabave, kad su ga mogli imati i su 23 novč. kil.

Naumljena poslovnica, ma koliko razborita, oprezna i previdljiva uprava, nebi nikada bila u stanju da drži u zalihi na razpoloženje zanimanika velike količine predmeta pri izmaku dotičnog zemana, jer bi to bilo skopčano sa troškovima, što ona zbog njezina ustrojstva i zbog smjera njezine djelatnosti ne bi mogla pokriti. To treba osobito da se iztakne a da bude već sada jasan smjer i djelatnost rečenog podhvata. U ostalome, ne uzev u obzir ni pogibelj, potrebito je u velike za redoviti razvitak i hod rada odnoseća se na ukupnu nabavu gnojiva, sjemenja i drugih poljodjelskih predmeta, da dotične prijave budu prikazane kroz rokove, koji su od prigode do prigode ustanovljeni, inače je težko na vrieme i sa željenom pravilnošću zadovoljiti, jer naručbe koje se čine tvornicama za male količine, utječu u velike na ciene pojedinih tvari.

Prelazeć sada na razpravljanje načina po kojemu bi se imalo postupati pri nabavljanju i dieljenju poljodjelskih predmeta, reći ću, da bi se, što se tiče sprava, halata, orudja i strojeva opredieljenih za trajnu izložbu i za prodaju, gospodarska poslovnica, dotično c. k Namjestništvo, imala staviti u dogovor sa jakim i ozbiljnim tvrdkama i tvornicama, da dobije kao zalihu na tekući račun tih predmeta

Hosted by Google

dobre vrsti, čvrsto izradjenih i savršenih, te prikladnih mjestnim prilikama.

Što se tiče sjemenja, gnojiva, obakrenog sumpora, jednostavnog sumpora, modrog kamena i. t. d. trebalo bi prije svega postupati sa svim onim opreznostima što su potrebite pri nabavi takovih tvari. neizpuštajući ništa a da se ne osjegura kako će se dobiti dobrih tvari i uz cienu odnosno nizku.

Stoga bi se sa strane c k. Namjestništva imao otvoriti natjecaj izmedju najpouzdanjiih tvrdaka za prikazivanje ponuda za priskrbljivanje takvih predmeta, nabava kojih imala bi se izvršiti kod one tvrdke koja bi prikazivala najpovolnije uvjete, uz sjegurnost da će ih moć točno vršiti, a taman bi se u pogledu sjemenja imalo zahtjevati, uz naznaku ciene za 100 kg sjemena franko u koju mu drago najglavniju luku Dalmacije, jamstvo za stanovitu efektivnu vriednost, dotično za stanovitu čistoću i klicavost u postotke. a kad se radi o ljekarnici i djetelini i jamstvo da su proste od viline kose; glede gnojiva imala bi se isto zahtjevati naznaka ciene za 100 kg franko u koju mu drego najglavniju dalmatinsku luku, i unitarnu cienu za percentualni kil dušika, fosforne kiseline i pepeljike pod raznim oblicima raztopljivosti, a uz to jamstvo za stanoviti postotak sastojina; što se tiče Thomasove troske ova bi morala biti od 75 % finoće, i sadržavati 16—20% fosforne anidride, od koje bi barem 75 % imalo biti raztopljivo u amonijevom citratu; pogledom na sumpor, uz naznaku ciene imalo bi se zahtjevati jamstvo da ima finoću ne manju od 70° po Chancelovoj cievi, i takve čistoće da ne ostavlja traga pepelu, koji na svaki način ne bi imao nadmašiti 1%; glede modre galice, uz naznaku ciene kao gori, stavljene u bačvicama od 200 do 250 kg, imalo bi se zahtjevati jamstvo podpune čistoće, što se tiče sićana, a čistoće takve glede zelene galice da bi najviše bilježila 0·21% odgovarajući 0·05 % željeza.

Različite bi se stvari naravno imale podvrći izpitivanju i kontrolnoj analizi kod c. k. pokušajne postaje, po pravilima obstojećim u ovom pogledu, da se vidi eda li odgovaraju podanom jamstvu te moć u protivnom slučaju odbiti naručbu ili zahtjevati od dotične tvrdke odgovarajuću naknadu, što bi se imalo u pogodbi ustanoviti, dočim se ne bi taman, imao preduzeti nikakav posao već jedino sa tvrdkama koje bi se podvrgle kontroli spomenute c. k. pokušajne postaje.

Na taj bi se način uspjelo dati prometu sličnih stvari ozbiljan temelj, te zapriečiti i otežćati razdieljenje predmeta od male vriednosti i koje malo odgovaraju mjestnim potrebama koje je razdieljenje na štetu pojedinog poljodjelca i gospodara u obće.

Hosted by Google

Pa taman, polazeć s' ovog pogleda, ja bi mislio opravdanim da se naumljena poslovnica bude bavila i nabavom i razdieljenjem sumpora, pošto, po onome te sam glavom vidio, u pokrajini se prodaje ponajviše sumpora krupno samlivena tako da se obično nahodi takva koji ima finoću od najviše 45 do 50° po Chancelovoj cievi. Promisli li se da je lučbeno djelovanje sumpora pri uništenju mićeljuma luga tim veće čim je on sitnije samliven, a da se sa sumporom visoka stupnja finoće postizava velika štednja, i stoga što on prima objam puno veći od sumpora krupno samlivena, ne može se s manje a da se ne pristaje na gospodarsku znamenitost za naše vinogradarstvo, kad se razpolaže čistim i finim sumporom odkad lug hara loze većeg diela naših vinorodnih predjela, i od kad se rabe velike količine sumpora za svladanje takva biča. Mislim da bi Poslovnica sa koristću vinogradarstva, mogla nabaviti i obakreni sumpor komu je naime pridodano 3—5 % modre galice koji je posve prikladan da štiti grozdiće proti peronospori, u njihom prvom razvitku, pošto on kao prašina bolje prodire u njihovu nutarnjost, pa po tom može istodobno služiti da se suzbija i lug. Obakreni sumpor, uz to mora da bude veoma sitno samliven i da prikaže tjesnu smjesu izmedju njegovih sastojina hoćemo li da bude zbilja uspješan; po tom treba postupati strogo i pomljivo kad se nabavlja, dočim bi se puno dobilo, kad bi se moglo njegovom uporabom prištediti i ciglo jedno škropljenje vinograda, koji leže na visokim i strmim položajima, gdje no je prenos vode, koja u ostalom oskudjeva, spojen s prevelikim potežkoćama, a svakako uvjek velikim troškovima.

Ovoliko, što se tiče mjera koje bi se imale preduzeti za osjeguranje dobrih i baš koristnih tvarih poljodjelstvu Sa strane pak Namjestništva imale bi se objelodaniti sve objave za podpisivanje na različite predmete, odredjujuć pak tiskanje istih napose i u velikom obliku, te se postarati za što veće razširenje u pokrajini, tako da po jedan iztisak bude priljepljen i u svakom obćinskom odlomku. Da se olahkote dotične prijave koje bi se mogle učiniti od pojedinih poljodjelaca ili sdruženih, ili putem poljodjelskih Družtava ili učitelja kako smo vidjeli na svom mjestu, moglo bi se razpoložiti da se iste budu mogle učiniti i neposredno kod c. k. Namjestništva na prostim dopisnicama, ili putem dotičnih poljodjelskih družtava ili obćina, onako kako se to činilo prošlog pramaljeća i što je podpuno odgovorilo. Samo što bi u buduće za bolju očevidnost i za olahkoćenje dotičnih računa trebalo upisati dotične prijave u osobitu maticu pokazala sa maticom i kćeri, odredjujuć jednu pokazku za svako kotarsko poglavarstvo.

Hosted by Google

Netom bi izmako rok ustanovljen za pojedina upisivanja, proračunala bi se potrebita kolikoća dotične gospodarske potrebštine da se zadovlji stignutim naručbama, te bi se izvršila naručba tvrdki izabranoj za dotičnu priskrbu. Tvrdka bi poslala zajedno svu robu u Zadar, gdje bi se Poslovnica gospodarska postarala za razdieljenje, ili do Rieke ili do Trsta a iz ovih pristaništa ova bi se prosljedila, po stignutim prijavama putem opravnika u Zadar, Šibenik, Spljet, Hvar, Vis, Korčula, Blato, Omiš, Makarska, Metković, Dubrovnik, Cavtav, Kotor, Budva, gdje bi sliedilo razdieljenje naručiteljima putem poslovača dotičnih kotarskih gospodarskih zadruga, a gdje ovih ne bi bilo, putem občina na temelju preglednica za razdieljenje, koje bi se njima poslale od c. k. Namjestništva, dotično od gospodarske podružnice; u tim bi preglednicama bilo ime, prezime pojedinog naručitelja, kolikoća naručene stvari i dotična ciena kao što i iznos što se ima izplatiti na sravnanje računa. Ove bi podatke priobćila gospodarska podružnica putem pokazke — kćeri neposredno i svakome pojedinom naručitelju ili zastupatelju više udruženih poljodjelaca, kojima bi se istodobno javilo kad će im stignuti roba i mjesto gdje ju mogu dignuti. — Da se zadovolji naručbama koje stižu iz nutarnjih kotara, n p iz Vrhgorca, iz Imotckog, Sinja, Vrlike, Knina, Drniša i Kistanja mogla bi se poslati roba ili od gospodarske poslovnice u Zadru, ili od istih tvrdka u Makarsku, Spljet i Šibenik, odkle bi putem opravnika bila prosljedjena na opredieljeno mjesto. Bio bi pak na svaki način zadatak gospodarske poslovnice u Zadru da zadovolji naručbama okolice Benkovačke, Obrovačke, Ninske, Pažke, Rabske, Biogradske, Olibanjske i Silbanjske i t. d.

Uvjeren sam i na temelju opazaka što sam mogao učiniti za vrieme razvitka radnje za razdieljenje sjemenja i umjetnih gnojiva kod c. k. Namjestništva u prošlom pramaljeću, da bi se podhvat o komu se govori, ustrojen kako je osnovan, mogao dobro razviti te dati izvrstnih uspjeha, tim više pak kad bi bio poduprt i kad bi na to sudjelovale razumne osobe, izmedju kojih osobito M. P. Župnici i gg. Učitelji, kao oni, koji živeći u tjesnom i neprestanom doticaju sa težakom, mogu ga uvjeriti na ukupnu nabavu predmeta što rabi u svom malom gospodarstvu, te se i postarati u tu svrhu.

Moja je želja da, ovi moji predlozi budu blagohotno primljeni, te da se brzo osnuje naumljena gospodarska podružnica, kojoj bi se poljodjelci mogli obratiti pouzdano i mirne duše, sjegurni da će naći i primiti najznamenitije stvari potrebite za vodjenje njihova gospodarstva, izabrane što se tiče kakvoće, i uz ciene što je moguće niže. Takvo bi zavedenje bilo zbilja nuždno za potrebe sve to veće našeg poljodjelstva, koje primorano da se bori proti napadaju sve to novih

Hosted by Google

neprijatelja, koji sad pod oblikom nametnika, sad jakih utakmica, čine da mu obstanak bude sve to više u pogibelji.

Nemogu da završim ovo poglavje a da ne iztaknem kako bi bilo od velike potrebe kad bi se gospodarska poslovnica imala podići kao zavedenje pokrajinskog poljodjelskog Vieća, koje bi pomoću ove držalo u rukama sredstvo veoma uspješno da promakne obstanak kotarskih zadruga, koje su se dosada svuda pokazale veoma koristne, osobito za ukupnu nabavu poljodjelskih predmeta.

Prieglavak.

Za najam pomješća, za plaću upravitelja i poslužnog osoblja i za troškove putne, pisarničke, za prenos, za poštarinu, za objave u velikom obliku i za tiskanice u obće. Ukupno for. 3000.

Hosted by Google

Hosted by Google

POGLAVJE XXIII.

O poljodjeljskoj vjeresiji

Iz svega, što sam doslje pretresao, proiztiće, da prilike raznih grana našega poljodjelstva i obrtâ s njim skopčanih nisu baš laskave, i da su silno nuždna mnoga providjenja u poljodjeljskom i trgovačkom pogledu, a da ih se poboljša. — Nego duboko osvjedočen da ne će biti moguće uspješno podignuti nevoljno ekonomsko stanje naših polja niti podati poljodjeljstvu razvitak, kakav zahtjevaju sve to veće potrebe, te na taj način svladati ekonomičnu biedu, na koju se svak tuži, ma koliko bile prosvjetne dobro shvaćene i zamašite mjere, što se prihvate u tu svrhu, dok se ne uporavi zdrava i dobro uredjena poljodjeljska vjeresija.

Da nestane zastarjelih poljodjeljskih sistema, koji se još upotrebljuju, te da se odmah i uspješno u djelo stave pouke, koje pruža znanost i praksa, nije dosta ni razum ni dobra volja, jer da je to tako, pitanje preporoda našeg poljodjeljstva ne bi naišlo na velike zapreke, pošto našemu težačkome puku ne fali zaista razuma, i, kao što sam u drugoj prigodi napomenuo, može se u pokrajini lako opaziti njeka težnja za poljodjeljskim boljitkom, koja će bez sumnje sve to više rasti, jer je sada čas silnog i obćeg reagiranja i razbudjenja u poljodjelstvu u svimo zemljama. — U ovu je svrhu prije svega potreba kapitalâ, biva treba, da posjednik a osobito mali poljodjelac mogu razpolagati onim sredstvima, koja su nuždna, da se iz zemlje izcrpe sva bogastva, koja ona sakriva, sredstvim, koja su u krizi, kroz koju prolazimo, više nô ikada potrebita, i koja se mogu pribaviti poglavito ujedinjenjem malih individualnih sila. Ono, moćno u svome djelovanju, stvara tvrdi temelj za oživotvorenje uredaba kadrih, da malim posjednicima i osiromašilim ali poštenim poljodjeljcima pribavi vjeresiju, koja im trebuje da dobave potrebiti novac uz povoljne uvjete; uredaba pametnih i dobrotvornih, što će vjeresiji, koja je doslje bila sinonim kamatništva i milostinje, podati sasvim novo lice, te udahnjivati poljodjeljcima ozbiljnost i snagu.

Kako sada kod nas stoje stvari, bez vjeresijskih zavoda, koji bi praktično i ekonomično zadovoljili potrebama poljodjeljskog stališa, ovaj sve to veće osjeća oskudicu obrtnoga novca.

Hosted by Google

Dočim se ovaj novac lako stječe na polju drugih obrta, kojima ciene stoji na raspoloženju, bježi žalibože od poljodjeljstva, koje se osniva na produkciji uvjek slaboj i nestalnoj.

S toga, osobito mali posjednik i poljodjelac, koji ne može dati neko jamstvo, nalazi sa velikim potežkoćama i uz težke uvjete novac, što mu trebuje za redovito unapredjenje svog gospodarstva. Ne može se vjerovati, kako se u ovo doba, kada je vriednost gotova novca u obće pala na novčanom tržištu, može uzdržati kod nas u pokrajini dobitni postotak izvanredno visok: to je ekonomična anomalija, svakako štetna poljodjelstvu. Kamate od 8 %, pa i 10 % to je normalni dobitni postotak za javne zavode, kao zalagaonice, pučke banke, i slično, tim više ako se uzmu u obzir svi troškovi koji su skopčani sa dotičnim zajmovima. Dobitni postotak privatnih zajmova pak dosiže obično do 12, 14 i 16 % a u vrlo mnogo slučajeva, osobito kad ih sklapaju težaci, na nevjerojatne godišnje iznose. Da pokažemo jedan primjer, obična fraza u njekojim krajevima je „šeštak na talir", što znači, da za dva forinta dužnik mora dati 6 oka žita, a to je isto skoro kao 6 kg. ili u novcu 50—60 novčića, a to za vrelo kratki rok, za kakvu 2 ili 3 mjeseca.

Mislim da je red naglasiti, da nestašica urtrojstava kadrih da pruže blagodat vjeresije osobito malim poljodjelcima, podržava i hrani najpretjeranije kamatništvo, koje pod raznim oblicima javnim i potajnim, donapokon pod plaštom dobročinstva i pomoći bližnjega, guli jadnoga seljaka, osobito u zagorskim stranama pokrajine, te je prava rak-rana ekonomskog obstanka nižih poljodjelskih slojeva.

Seljak se žalibože, ne rjedko bezbrižan i neoprezan do skrajnosti, ne brine vele ljeti za potrebe zimske, ni za se ni za svoje životinje, koje ipak ljubi i cieni više nego i svoju obitelj; često pak, već na početku zime fali mu što je najnuždnije za življenje i onda se obraća običnom trgovcu jali glavničaru, ili zbog novca ili zbog muke ili žita i jestivâ u obće, što dobije uz uvjete prividno dosta povoljne, ali u zbiljnosti vrlo težke, te ga more, krv mu izpijaju i upropašćuju. Koliko se god muči i znoji, rjedko je u stanju da sa svim podmiri svoj mali dug, prouzrokovan valjda zbog nabave kakve pokvarene robe, koja mu je bila računana za cienu razmjerno ogromnu; njegova stranica uviek ostaje otvorena u velikoj knjizi, kojoj bi najbolje pristajao nadpis: „lasciate ogni speranza o voi che entrate". Vjerovnik, dobra duša, čini mu milost, te prima i male iznose na račun, ali koji služe uviek za namirenje dospjelih kamata, i čeka sa podmirenjem „saldo" od sv. Antuna 13 lipnja do sv. Luke 18 listopada, pa od sv. Luke do sv. Kate, uviek naravno uz maljušni

Hosted by Google

poklon kog tuceta jaja, malog odojčeta, svinjetine ili para pilića a izvan zemana i malog janjeta.

Da se karakteriše nevoljno stanje mnogih seljaka i da se dobije pojam o žrtvama, kojima valja da se podvrgavaju radi nemogućnosti da dobiju novca uz povoljne uvjete, dosta je pomisliti na uvjete, uz koje obično uzimlju krave, ovce, napokon i magarce, čime se služe da se pomognu i da sebi pribave kakvo sredstvo za obstanak. Hoće li seljak da ima kravu, ako je poštenjak lako će je naći; ali valja da se obveže, da će ju za 5 ili 6 godina dobro hraniti, iza kojih mora da je vrati vlastniku sa polovicom pronoska; zbog česa ovaj posljedni dobije 2 ili 3 glave životinje, što je svakako dosta da mu se izplate pomalo kamate glavnice u napried date od kakvih 40—50 for. Za porabu jedne magarice, koja zapada najviše 12—15 for. mora svake godine dati onome, koji mu je pripusti, i koji naravski uvjek ostaje njezin vlastnik, n. pr. 120 litara ječma, što je jednako kao 4 for., i osim toga polovicu eventualnog pronoska. Ovakim potrebama, ovakom stanju ekonomskog propadanja ima samo jedan liek, biva, kako sam već prije kazao zdrava i dobro uredjena vjeresija.

Kada je obća baština porušena, kada su pojedina bića razdrmana, onda svaki pojedinac nije dosta za sama sebe; ali složni, združeni u jake i dobro uredjene zadruge mogu da sakupe razpršane preostatke te da poprave zgradu javnog dobrostanja. Osamljeni poljodjelac, koji ne može da pruži solidnu hipoteku, ma koliko bila izvrstna svojstva koja ga rese, nije moguće ili je vrlo težko, da nadje vjeresiju, koja bi odgovarala njegovoj ekonomičnoj sposobnosti i uz dobre uvjete, pošto koja mu drago nezgoda može da ga metne u nemogućnost, da izvrši svoje obveze, dočim ko ima glavnica ne dava ih lako i za povoljne uvjete, ako ne onima, što pružaju sigurnost povraćenja. Takovu sigurnost radišni i pošteni poljodjelac može uvjek da pruži, kad se udruži sa ostalim svojim drugovima, kad se naime obrati uzajamnom udruženju.

Ovaj je zadatak vrlo mučan, razumije se: radi se, inkorjeniti stare predsude, ostraniti nepovjerenja, koja osudjuju čovjeka na osamljenje, na nehajstvo, ljenčarenje, a to su sve uzroci biede; radi se, svladati protivnost zavidnika, poslovača i neprijatelja svake novosti te uglaviti ratarski stališ, da u sjedinjenju silâ može naći najuspješnije sredstvo ekonomskog skupljenja. Ali ovo ne valja da straši ikoga, pošto našoj zemlji ostaje samo jedan dilema: ili strmoglavno srtati u obćenito osiromašenje ili se poslužiti vjeresijom toli tvarnom koli ličnom u svim njezinim raznim i zamasitim primjenama.

Hosted by Google

Što se tiče tvarne, hipotekarne iliti zemljištne vjeresije, koja izdavanjem založnih pisama ili srećaka umnaža glavnice razpoložive za poljodjelstvo, te ih u ovo ulaže uz duge rokove, biti će providjeno u pokrajini čim prije osnovanjem Zavoda za zemljištnu vjeresiju Da će ovaj doći u susret mnogobrojnim potrebama, nema sumnje Nego bilo zbog razcjepkanog posjeda; bilo zbog postojećeg kmetskog odnošaja, koji priznavajući kmetu prava na poboljšice umanjuje za vlastnika vriednost dotičnih zemalja; bilo zbog mnogih radnja, koje su potrebite da se ustanovi vriednost poljskih nepokretnina do kad se sklopi zajam; bilo radi postotka na zajam sa hipotekom, koji ako se u obće uzdrži većinom odviše visok obzirom na današnje prilike novčanog tržišta kod nas će još više poskočit radi prostranosti pokrajine i težkih komunikacija, što povećava udaljenost od centralnog sjedišta zavoda, moje je mnenje, oslonjeno na opažanja što sam mogao učiniti u Istriji i Tirolu, da će pomoć, što će pružati ovaj zavod, biti vrlo ograničena osobito za malo vlastništvo.

Svakako, ma kakav bio napredak ovog naumljenog zavoda i njegova djelatnost za velikog i malog posjednika, valja naglasiti, da samom hipotekarnom vjeresijom ne bi bilo moguće rješiti zadatak organizacije javne vjeresije, koji je tako skopčan sa našim ratarskim problemom.

Naše ratarstvo ne trebuje samo velikih glavnica za jake i radikalne poljske poboljšice, već trebuje obrtne glavnice, te da bude aktivno, hoće se da poljodjelac nadje gotov novac bilo za zalihu žita, sjemenja, gnoja, modre galice, sumpora, orudja, strojeva, bilo za nabavu životinja, bilo za plaćanje nadnica, za predplate poreza, malih kamatničkih dugova i t. d. Da se doskoči ovim potrebama, potrebita je ratarska lična vjeresija, koja se uvjek osniva jedino na sposobnost dužnika, a ova osim materijalnih dobara obuhvaća i njegovu osobnu radišnost, svojstva haraktera, ljubav za štednjom, sposobnosti za vršenje njegova zvanja, praktično znanje, u koliko ova svojstva mogu utjecati na mogućnost povraćenja pozajmljenih iznosa, koju dužnik može da pruži.

Vjeresijski zavodi, koji postoje u pokrajini, kao zalagaonice sa pridruženim štedionicama, koje se bave izključivo sa založnim poslovima, i pučke banke, premda valja priznati zasluge, te su ovi zavodi stekli oko razturanja u puk vjeresije i njihovu sposobnost za pripomaganje manjih i srednji ratara, ipak ne mogu da se zanzmu za ratarski stališ u onoj mjeri, ekonomičnoj i praktičnoj, što je samo moguća malim družtvima, koja rade u neposrednom doticaju sa ratarima, te su, što je najglavnije, sastavljena od samih ratara.

Hosted by Google

Da se barem dielom udovolji potrebama sadašnje ekonomske situacije našeg poljodjeljskog stališa, pučke banke valjalo bi da osnuju kod svojih zavoda predujmovne blagajnice sa ličnom vjeresijom te oprediele za to odnosni iznos. Zajmove valjalo bi davati najdulje za jednu godinu, uz obveznicu podpisanu od primaoca zajma i dva svjedoka ili uz mjenicu neprenosivu.

Pri davanju zajmova valjalo bi imati osobiti obzir na porabu, koju će se od njega učiniti te bi valjalo dati prednost onome koji dokaže, da mu zajam trebuje da nabavi kakvu životinju, da kupi orudja, sjemenja ili potrebštine ratarske u obće ili pak da se izbavi od kakvog kamatničkog duga Povraćenje moglo bi se utvrditi, da sliedi i u obrocima, a dobitni postotak ne bi imao biti viši od 5%, pošto se kad jakih banaka može imati koliko se hoće novca uz sigurno jamstvo za 4% ili najviše za 4¼%.

Duh ili zadatatak moderne, prave demokratične vjeresije jeste taj, da sakupi kapitale iz ruku tromih, nesposobnih ljudi, strašivica i bezposlica te da ih koncentrira u prikladnim zavodima, koji će se brinuti za razne socijalne potrebe; da sakupi pučki novac, koji će u obliku malih plodonosnih kapitala opet povraćati puku, a to sačinjava novu i veliku slavu, koja obasjava moderne vjeresijske zadruge. Ove, ako se hoće da zbilja budu koristne poljodjelcu, valja da pozajmljuju novac ne samo onome, koji može da pruža hipoteku, već koji pruža lično jamstvo svojeg povjerenja i poštenja; valja da priskoče u pomoć malome posjednu i rataru, koji nema sredstava da poboljša svoju zemlju, i bjednome težaku, koji kupuje kruh na kamate, jer desta puta pod razdrtim odielom pribiva najpoštenija duša. Uprav s toga treba da ove zadruge djeluju posred samih ratara, a ne u velikim središtima.

Nego čuje se često prigovor: ove blažene vjeresijske ustanove na jedan ili drugi način potiču posjednika a osobito siromašnog seljaka, da se sve to više zadužuje, te kad bi se ostvarale, postigao bi se efekat protivan onome za kojim se teži, biva postiglo bi se upropašćenje mjesto odkupljenje ratarskog stališa.

Dopuštamo, da bi se to zbilja dogodilo, kad bi ove uredbe imale dobitni značaj; nego one, što se danas preporučuju, proste su od svake špekulacije, te njihova svrha ne riečima već djelima ide ozbiljno i jedino za tim, da se dvostruko, materijalno i moralno, poboljšaju prilike njihovih članova; one se osnivaju na plodnosnom načelu uzajamnosti i solidarnosti te su udešene uprav po sistemu uzajmne vjeresije, što je prvi pokušao u Njemačkoj Schulze-Delitsch, čovjek velikog haraktera i uma, a što je Raiffeisen, filantrop iz Prusije umio primjeniti i proširiti na korist malog posjeda Težaci i

Hosted by Google

mali posjednici u rajnskim pokrajinama cvilili su pritisnuti dugovima i vjerovnici su ih tištiti težkim kamatama a Raiffeisen da ih izbavi, izmisli i utemelji svoje glasovite blagajnice, koje imaju poviest pravih pobjeda, jer gdje god su bile zavedene, učinile su medju obiteljima težaka i posjednika pravih čudesa ekonomskog preporoda. Dobivenim zajmovima mali posjednici izbaviše se od kamatnika, poprave svoja polja, provedoše male vodovode, oskrbiše se životinjom, kupiše umjetnog gnoja, nabaviše strojeva i orudja, u malo rieči podigoše se iz nevolje.

Raiffeisen-ove seoske zajmovne blagajnice ustrojstva su vrlo ograničena, pošto njihov djelokrug ne prelazi granice jedne varoši ili jednog seoca. One se osnivaju na neograničenom jamstvu, zbog česa uprav uživaju svestranu vjeresiju i kod privatnika i kod bankarnih zavoda, radi povjerenja u solidarnu odgovornost družinara od kojih su sastavljene; one davaju vjeresiju radnji i na duge rokove. oslanjajući se na poštenje i radišnost svojih članova, u kojima se inače probudjuje jako čuvstvo lične odgovornosti, te se privikuju na poštenje i točnosti, izključuju od vjeresije svakoga ko nije član, i u obće ljenčine, i nevaljalce, koji niti su točni u svojim poslovima, niti zauzetni u radnjama, niti imaju poštenja i haraktera; one ne izdavaju niti dionice niti dividende, te cieli čisti preostatak družtvenog rada sakupljaju u pričuvni fond, kojemu je svrha da pokrije eventualne družtvene gubitke i eventualne manjke godišnjih računa, te kad dostigne njeki iznos, da sniži dobitni postotak zajmova za družinare, i da podupire podhvate zajedničke koristi. Može se dakle liepo tvrditi, da su ovo uredbe predvidnosti i zajedničkog rada, koje dočim pružaju ruku seljaku te budeći u njemu vjeru u vlastitu snagu, podižu ga do vjeresijske blagodati, uzgajaju izvrstno njegova moralna svojstva.

Pitanjem, da li je potrebita vjeresija za malog posjednika i težaka i da li je shodno istu im oblakšavati, bavili su se najvaljaniji ekonomi te su se izrazili jestno; to su isto uradili i najznamenitiji poljodjelski kongresi, koji su razpravljali o tome predmetu. Inače najljepši dokaz o tome pružaju nam ekonomski probitci, koje mogu da pokažu sve one pokrajine, n. pr. da ne idemo daleko Tirol, Donja Austrija, Stajerska, Moravska i t d., koje su pregnule da udome seoske blagajnice, da promiču njihovo poprimljenje i razprostranjenje. Naravski treba polaziti uvjek sa stanovišta, da ne valja oblakšavati vjeresiju do te mjere, da se ista podjeljuje neoprezno prvom namjerniku, samo da se namjesti novac i poteže dobit, već jedino da se omogući poljodjelcima, da imaju diela od onoliko vjeresije, koliko

Hosted by Google

doista zaslužuju i koliko trebuju, eda se razviju njihova sredstva produkcije.

A to je uprav bitnost ustanovâ, o kojima je rieč i kojih je zadaća upravo ta, da davaju zajmove tako oprezno i tako škrto, da bude do napokon moguće nadzirati njihovu porabu u stanovite svrhe, te je mučno da se dužnik neće održati u mogućnosti izplate a nemoguće, da njihove operacije budu štetne slojevima, medju kojima one djeluju.

Ali niti solidarno neograničeno jamstvo, što je duša i temeljna os ovih ustanova, ne može naiti na ozbiljne posljedice. Ono obavezuje družinare, da polože cielo svoje biće, jer jedan jamči za sve a svi na jednoga, te ovo za prvi mah, zaista, ne može a da ne izgleda težko, neopredieljeno, pogibeljno; nego stvar nam se pokazuje u drugom svietlu čim promislimo, da se ne udružuju, da budu pripušteni vjeresiji, već samo ljudi, koji jedni druge dobro poznaju, i znadu, koliko koji valja pameću, ekonomijom, radinošću, te da se ratar poštenjak ne će sigurno udružiti već sa onima, što se odlikuju svojstvima, koja su jednaka njegovim, sa onima kojih biće i sposobnost odgovara zajmu, kakav traže — ako na sve to promislimo, iščezava sumnja, da on ne će u odlučnom časa opošteniti svoje ime te izvršiti obveze, koje je na se uzeo. U ostalome red je osobito naglasiti, da je jamčenje neograničeno samo u slovu, ali u zbiljnosti ograničeno je na njeki stanoviti iznos, preko kojega nema nikakve obveze.

Možda će kogod prigovoriti, da ove ustanove, koristne i zgodne za druge zemlje, ne će se kod nas isto tako moć primiti bilo radi različitih naših osobitih prilika obzirom takodjer na vaspitanosti, bilo radi ćudi našega naroda, bilo što duh udruživanja nije još kadar da razvije kako se hoće odgovornost pojedinaca, dotično radi izrazitije ali prirodne protivnosti upravo protiva solidarnosti te radi nepovjerljivosti koja vlada medju našim ratarima. Ovi prigovori izgledaju sasvim naravski i ja ih podpuno priznajem, te sam zbog toga malo prije kazao, da je vrlo mučna zadaća, ovdje kod nas oživotvoriti koristne i prikladne vjeresijske zadruge; ali ipak ne mogu, da povjerujem, da su seoske blagajnice povlastica rajnskih pokrajina, Tirola, Donje Austrije, Moravske, Štajerske, Mletačke pokrajine, Lombardije, u jednu rieč svih onih zemalja, koje su ovaj čas u cvietu; mislim pače da nam one predstavljaju onu formu vjeresije, koja za naš ratarski stališ zaslužuje najtopliju preporuku, te, kako pravom tvrdi vrlo vriedni Dr. Srećko Karaman, najvatreniji i najzanešeniji zagovaratelj zemljištne vjeresije u Dalmaciji, zajmovne blagajnice po Raiffeisen-ovom sistemu pružaju najbrži i najuspješniji liek za odveć nevoljne prilike našeg poljodjelstva. Jedina stvar što može zbi-

Hosted by Google

lja da nas uznemiri, jeste ta, da bi moglo biti težko naći brzo i svuda osoba sposobnih, da ih dobro vladaju i upravljaju, pošto su iste delikatna ustrojstva i trebuju razboritu i budnu upravu te tačnu i bezpriekornu administraciju, ako se hoće, da se uzdrže i da zadobiju i uživaju javno povjerenje, na kojemu se poglavito osniva njihov obstanak. Ipak, ako se promisli, da se ove blagajnice protežu na područje ograničeno i da im administracija stoji s time u razmjeru, čini mi se, da u mnogim našim općinama i općinskim odlomcima ima osoba razumnih i zauzetnih, koje poučene kako valja, mogle bi se u tu svrhu upotriebiti, i mislim, da bi seoske blagajnice s vremenom našle prilično prostranu primjenu, kad bi se tvrdim odlukama, ustrojno, zajednički i postojano htjele stavit na posao te se ne plašiti zapreka ovog podhvata. Rad apoštola ovog podhvata, a to bi mogli biti m. p. župnici, gospoda učitelji i putujući učitelji i svi, kojima leži na srdcu boljitak naših ekonomskih prilika, trebalo bi, velju, da njihov rad prije svega bude upravljen na razturanje u puk i sokolenje načela udruženja i ideje zajedničkog rada. Čim mali ratari, težaci, prodiranjem pouke o koristi vjeresije, budu svatili, da se zajedničkim radom mogu da se uzajamno pomažu, da se izbave od nevolje, oslobode od kamatničkih pandža te pregodištiti u ovim mučnim vremenima, koja teku, nema sumnje, da uspjeh ne će izostati. Prvi pokušaji naiti će na zapreke, ali je sigurno da će ovih napokon nestati zbog koristi ovih ustanova, koja će brzo izbiti na svjetlost i otvoriti sebi put rušeći u svom napredovanju ona nepovjerenja i one predrasude, koje se danas pričinjaju kao neodoljive zapreke njihovom razprostranjenju, što se je vidjelo i u drugim zemljama Ne znam, za što bismo mi imali u tome zaostati za drugima, te zavidjeti njihovo pomicanje na putu napredka, dok je našemu seoskom puku, kome ne fali zaista razuma, potreba da uloži u rad sve svoje sile i moralnu srčanost, koje uzpavane privezuju ga današnjim prilikama.

Koliko se može na ovome polju postići, kad se energično radi, primjerom nam je talijanski Tirol, gdje dan danas ima više od 80 zavoda oslonjenih na načelo uzajamnosti, dok god 1888. kad sam ja perom i riečju zagovarao u interesu poljodjelstva potrebu, da se zavedu i podupiru ove blagajnice naprama pučkim bankama koje se po svojoj naravi ne mogu podpuno oteti špekulaciji, i koje su više prikladne za industriju i trgovinu, onda je zemljište bilo tako slabo pripravljeno u ovome pogledu, i javno mnjenje tako protivno odnosnom razloženju, da me je najuvaženija štampa prikazala radi doktrinarisma i prigovarala mi, da istražujem bolje na štetu dobroga, te da sam pristaša ultramontanskih teorija.

U njemačkom Tirolu god. 1888 nije bilo niti jedne seoske blagajnice i usljed energičnih i uspješnih odredaba koje je prihva-

Hosted by Google

tilo onamošnje pokrajinsko poljodjelsko vieće, podpomoženo od zemaljskog Odbora obilnim podporama, god. 1891 djelovale su ne manje nego 52 take blagajnice, koje su svojim družinarima dale zajmova u iznosu od 496.236 for. a primile na čuvanje iznos od 620 234 for Svrhom godine 1894 bilo ih je već 120, te su iste godine razdale u zajmove iznos od 1.141.886 for., primile na čuvanje ukupni iznos od 1.613.147 for. a imale blagajnički giro od 6.546.949 for Ovo su činjenice vrlo jasne; kad se pak promisli. da se isti utješljivi razvitak opaža svuda, pa i u kraljevini Italiji, gdje ih u samoj pokrajini Treviso postoji više od stotine, dočim je prva blagajnica bila osnovana zauzimanjem Wollemberga god. 1883 u Loreggia, pokrajini Padovanskoj, može se punim pravom držati, da bi se i kod nas mogle razširiti, kad bi se razumni ljudi zauzeli; a da će se zauzeti, zalog nam je svrha sasvim ekonomska i patriotična ove ustanove, koja što se tiče jamstva pojedinih, našla bi ovdje u Dalmaciji povoljnije uvjete nego igdje drugdje, jer, kako smo spomenuli, rjedki su seljaci, koji nisu sami posjednici ili zbog kmetskog sistema nemaju vlastničkih prava, uknjiživih, pošto kmetu pripada izključivo i bezuvjetno vlasništvo nad poljodjelskim potrebštinama, životinjam i poboljšicama, koje preduzme ili uvede na svojim zemljama.

Tu skoro bila je utemeljena u Spljetu seoska blagajnica vrste, u kojoj je rieč Njezina svrha jeste uprav da se pobrine za potrebe ratarskog stališa, te da mu poboljša prilike moralne, socijalne, ekonomske, davajući družinarima pripomoći prama vjeresiji, koju zaslužuju i primajući male uložke na štednju. Nemože se nego poželjeti ovoj novoj zadruzi najbolju sreću, eda bude služiti dobrim primjerom i uspješnim poticalom prostranom razširenju ovakovih ustanova, što bi svakako valjalo podupirati osobitim odredbama.

Ove bi imale u prvom redu, kako sam već prije kazao, iti za tim, da se puk pouči o vriednosti vjeresije, oslonjene na načelu uzajamnosti, te ga uglaviti, da je duh udruživanja sidro spasa modernog družtva, koje teži da se organizira na zdravoj i širokoj osnovi bratimstva i uzajamne pomoći.

U tu bi svrhu mogle shodno služiti napisane pouke, ali je nada sve preporučiti pučka sjela, koja bi imali držati putujući učitelji ili drugi u shodne zemane, s početka naročito u onim mjestima, koja bi pokazivala dobre uvjete zs osnovanje seoske blagajnice, osobito kad bi bilo osoba kadrih da njima upravljaju.

U isto bi doba valjalo, da učitelji u lakoj formi i zalazeći u veće potankosti tumače štatut i pravilnik takove blagajnice, te da nastoje, da zanimanici shvate ustrojstvo, svrhu i koristi u ekonomskom

Hosted by Google

i moralnom pogledu, koje bi mogli crpsti iz dobro shvaćene primjene ovih blagajnica.

Učitelji ili druge prikladne osobe valjalo bi na dalje da se zauzmu za sve što je potrebito za konačno ostvaranje vjeresijskih zavoda, dočim bi bilo dobro, da Namjesništvo dade na razpoloženje njima ili u obće dotičnim pokretačima sve tiskanice za tu svrhu potrebite, kao naputke, pravilnike, štatute, obrazce, registre i t. d.

Što se tiče štatutâ i pravilnikâ, koji sačinjavaju osnovu djelatnosti u ovom pogledu, milo mi je, gdje mogu naglasiti, da imamo sasvim prikladne za naše prilike i koje podpuno odgovaraju zahtjevima zakona 9 travnja 1873. To su štatuti od vriednog D.r S Karamana, popraćeni vrlo poučnim naputcima i vrlo praktičnim obrazcima za razne pisane akte i registre potrebite za računarsku stranu a osobito pak za izvještaje i dopisivanje seoske blagajnice sa svojim članovima i sa vlastima.

Ne da iznesem na palog svoju radnju već da pokažem, kako sam se i ja s ljubavi i zanosno bavio na ovome polju, spomenut ću da sam godine 1892 izradio štatut i pravilnik seoske zajmove blagajnice sa odnosnim obrazcima polag štatutâ i pravilnika seoskih Raiffeisen-ovih blagajnica, što su u kreposti u Donjoj Austriji, Moravskoj, njemačkom Tirolu i u sjevernim pokrajinama kraljevine Italije, i to osobitom namjerom, da budu čim više prosti i jasni, te prikladni mjestnim prilikama, tako da su isti služili i služe još uvjek za osnivanje Raiffeisen-ovih blagajnica u južnom Tirolu. Ovi su štatuti tiskani ovdje kao prilog pod brojem IV. S toga sam uvjeren, da bi se i oni mogli ovdje kod nas upotriebiti, možda sa neznatnim preinakama obzirom na mjesta, koja budu sklona da se uteku blagodati vjeresije. Što se pak tiče prigovora, koji se obično čine štatutima ove vrste, biva da su odveć zamršeni i težki a da ih shvate prosti težaci, primjetit ću, da, pošto su seoske blagajnice delikatna ustrojstva sa vlastitom administracijom, koja mora biti točna i bezpriekorna, neobhodno je potrebito, da se iste u svome djelovanju oslanjaju na štatute i pravilnike točne, koji inače moraju odgovarati mnogim i strogim propisima već spomenutog zakona 29 travnja 1873 po obrtničkim i gospodarstvenim zadrugama. Radi toga nije moguće, kako se misli i kako bi se iz ljubavi prama kratkoći volielo, izpustiti niti iz štatuta niti iz pravilnika mnoge odredbe, koje u prvi mah mogu izgledati suvišne, ali koje su na protiv nuždne, da naročito osobe, pozvate da upravljaju ovakovim ustanovama, uzmognu dobiti jasnu ideju o svojim dužnostima i o posljedicama, koje nastaju od neizpunjenja na se uzetih obaveza. Pače u ovom pogledu valja preporučiti najveću triezmenost i opreznost, e da se obezbiedi povoljno

Hosted by Google

napredovanje i dobar uspjeh podhvata, jer kad bi ovaj nastradao, mogle bi druge posestrime, što su već uskrsle i stoje u poslovanju osjetiti smrtni udarac.

Gdje bi zavedenje seoskih blagajnica susrelo zapreka, osobito s nestašice osoba sposobnih da ih vodi i upravlja, bilo bi težko naći drugi prosti i običajni način vjeresije kadre da odgovori potrebama našeg poljodjelskog naroda; izpovjedam da ja nebih znao koju da preporučam, pošto nema u pokrajini vjeresijskih zavoda kao koperativnih banka sa dotičnim podružnicama, koje bi slučajno mogle na se primiti blagajničku upravu uzajamnih družtava za poljodjelske pripomoći, koja bi se imale podići u malim i dalekim selima, gdje se taman s pomanjkanja osobitih razumnih osoba pokaživa nemogućnim vlastiti i samostalni život reifeisenovih blagajnica. Pa su taman sela najodaljenija, komšiluci raztrkani i osamljeni, osobito u zagorju zadavljeni neumoljivjm lihvarstvom.

Ja ne bih vidio do samog jednog sredstva, koje bi možda omogućilo da na neki način bude od utjehe i pomoći vjeresija ovim nevoljnicima, a to bi bilo utemeljenje kotarskih vjeresijskih blagajnica, na izključivu korist seoskih težaka koji stanuju u mjestima gdje ne bi bilo moguće zavedenje zajmovnice. U tu bi svrhu pokrajina doznačila kao pokus, svotu, recimo od 5000 for. koja bi bila dostatna za razne vjeresijske poslove, koji ne zahtjevahu visokih iznosa, pošto se nebi imao udieliti nijednomu težaku zajam veći od f 100.

Kotarske bi se zajmovnice imale sastojati od jednog upravitelja — blagajnika, i od 2 do 4 pouzdanika zemaljskog odbora; upraviteljem bi mogao biti blagajnik ili prigledník poreznog ureda dotičnog kotara. Ove bi zajmovnice imale zadatak pomagati malog težaka novčanim iznosima, redovito ne većim od f 100, nabavljati gnoja, sjemena, sumpora, modre galice, blaga i u obće poljodjelskih stvari kao što i izplaćivati malih ali tegotnih lihvarskih dugova, dozvoljujuć vjeresiju pojedinim težacima ili udruženim i u 10—15 ako su samo svi neposredno radnici vlastitih zemalja ili držanih na kmetsko te prikažuju jamstvo poštenja i radinosti potrebito za osobnu vjeresiju Vjeresija bi zavisila o prikazivanju redovite molbenice a zatim o sastavljanju „*Seoske teskere sudjelovanja*“ podpisane od svijuh udruženih lica, u kojoj bi ona imala naznačiti svrhu zajma, koji kako smo vidjeli ne bi imaao služiti nego za nabavu poljodjelskih predmeta potrebitih za unapredjenje prilika njihovih zemalja ili onih što oni obradjuju i za izplatu kojeg tegotnog duga U teskeri bi još sdružene osobe imale izjaviti da na jamstvo svote koju pitaju pružaju svoj podpis koji ima vriediti, u odnošajima sa kotarskom zajmovnicom dotično sa zemaljskim Odborom ili pokrajinskim vjeresijskim

Hosted by Google

zavodom, kao dat in *solidum*, jedan za drugoga, i da imenuju njihovim zastupateljem člana koji je prvi podpisan na teskeri, koji postaje tako zaštitnik svijuh supodpisanih, i kao takav ima dužnost paziti i štititi koristi družinara, bilo posavjetujuć ih pri nabavljanju poljodjelskih predmeta, bilo bodreć ih na točnost poprimljenih obveza. — Dostave učinjene zaštitniku imale bi se smatrati sa strane sudružinara kao učinjene svakom pojedinu od njih.

Zajmovi bi se imali udieliti u razmjerju ne većem od potreba dotičnih posjeda uz godišnju kamatu od 4 ½% najviše 5%, i uz mjenicu neprenosivu podpisanu i primljenu od svijuh zaminanika. Drug koji je prvi podpisan, ili zaštitnik, bio bi uvjek smatran kao glavni dužnik u odnošajima sa kotarskom blagajnicom do utrnuća ciele mjenice, nit bi mogao sliediti drugi zajam do izplate prvoga U ostalom svi družinari sa zaštitnikom prikazivali bi jamstvo zajedničko i nerazdielivo, tako da pomanjkanje obveza sa strane jednoga, nosilo bi ukupnu odgovornost svih učestnika do izplate cielog duga.

Što se tiče koraka za izvršenje ovog načina vjeresije reci ću, da bi ovi bili skroz jednostavni. Stavimo da u ma kojem malom selu, nekoliko seljana, pa baš 5, svi težaci, dobri prijatelji, pošteni štediše, radiše, čestiti trebaju novca, tko da nabavi prase, tko da kupi kravu, tko sjemena, modre galice i druge poljodjelske potrebštine, tko da izplati lihvarski dug i t. d. te bi kanili preći na osnovanje jedne skupine pomoću spomenute teskere udruživanja. Za postignuće njihova cilja, kad bi bile zavedene i kad bi poslovale kotarske zajmovnice po ovoj osnovi, oni bi imali izabrati iz svoje sredine osobu koja će biti kao zaštitnik, koji bi imao konkretirati i prikazati dotičnu prošnju za zajam dotičnoj kotarskoj zajmovnici, služeći se u tu svrhu tiskanice koja bi mu mogla biti udieljena od iste Zajmovnice neposredno ili putem dotične obćine ili seoskog glavara Prošnja za zajam imala bi sadržavati imenik sudrugova kao i označenje iznosa što želi svaki sudrug i svrhu u koju će isti novac služiti. Zaštitnik bi morao imati pred očima da svota što može primiti svaki suvjerenik, mora da stoji u razmjerju sa prostranošću dobara što on posjeduje ili obradjuje. Prošnja za zajam bila bi pregledana od Upraviteljstva dotične kotarske zamjmovnice koja bi u redovitim mjesečnim ili tromjesečnim sjednicama imala taman zadatak da pregleda prošnje za postotni zajam i da odluči, odmah u sjednici, o njezinom primanja, ili o dalnjim obavjestima i izvidima, kad bi ovi bili potrebiti. Kad bi Upraviteljstvo kotarske zajmovnice pronašlo da poprimi prošnju dotično da otvori vjeresiju skupini osoba koje su prošnju prikazale putem njihova zaštitnika, tad bi se imala poslati kao u obće sve eventualne

Hosted by Google

poprimljene prošnje zemaljskom Odboru na konačno odobrenje, eventualno Upraviteljstvu vjeresijskog zemljištnog zavoda, koje bi imalo izbrojiti dotične iznose, te ih poslati kotarskoj zajmovnici da ih izplati strankama. Za to bi Upraviteljstvo kotarske zajmovnice imalo odma preći na sastavljanje teskere seoskog udruživanja, koja mora biti navedena u istom pravilniku, uznačenje družinara, naznačenje željenih svota u različite svrhe, predatni spis, a napokon zajedničku obveznicu družinara koja mora da bude podpisana od svih drugova, kojima jedino onda Upraviteljstvo zajmovnice izbroji doznačeni mu novac.

Ovi bi bili potrebiti koraci da se izvrši ovaj oblik vjeresije, te mislim da navedeni primjer stavlja u svjetlost sve načine odnoseće se bilo glede postupanja sa strane Upraviteljstva kotarskih zajmovnica bilo glede onih koji sklapaju zajam. Na veće razjašnjenje hoću još da opazim da ako jedan sami težak misli dobiti novaca od vjeresijske kotarske zajmovnice na temelju teskere seoskog udruživanja, onda ista mora da bude podpisana od istog težaka a uz to od barem jednog jamca, koji bude po volji Upraviteljstvu zajmovnice, kojoj mora da bude javljen već u prošnji za zajam.

Zajmovi bi se imali izplatiti i u nedjelnim i mjesečnim rokovima, a njihovo najveće trajanje nebi imalo preći dva susljedna roka naime o Snježnici dne 5 kolovoza i o sv. Kati dne 25 studenoga, svake godine. Novac što bi kotarska zajmovnica izbrojila na teret svake teskere, bio bi upisan u tekući račun, uglavljen u ime štitnika, a u isti bi se račun upisali svi iznosi što bi pojedini supodpisatelji izplaćivali na smanjenje njihova duga.

Svota koju bi zajmovnica još imala primiti nebi bila povraćena do konca prosinca, prešlo bi se na utjeranje neizplaćene svote proti svim supodpisateljima solidarnim putem ako se barem nebi našlo zgodno zbog posve osobitih razloga produžiti rok izplate.

Blagajnik ili porezni priglednik, koji posluje kao upravljač-blagajnik, po znamenitosti vjeresijskih poslova, mogo bi primiti nagradu od 50 do 100 fiorina, koja bi mu mogla možda biti doznačena od Namjestništva iz eventualne zaklade opredieljene za poljodjelstvo. Drugi bi članovi kotarske zajmovnice, pouzdanici zemaljskog Odbora vršili bezplatno njihovu službu.

Nema dvojbe da bi ovaj osobiti način osobne vjeresije bio lahko uporavljiv, te mislim da bi se mogao kušati prikazivajući uspješno sredstvo da se otvori blagodat vjeresije malom težaku.

Postupajuć dobro, a drugčije ne bi moglo biti kad bi uprava kotarske zajmovnice imala potrebiti obzir i opip, takve skupine, osnovane na sudjelovanje i na predvidjanost, postale bi prava ognjišta za

Hosted by Google

preokret sudjelovanja dotične občine ili občina susjednih, osobito kad bi se nastojalo što bi svakako bilo potrebito, da se pazi na uporabu zajmova jer bi se na taj način postiglo imati sastavljenje istih skupina na temelju teskere sudielovanja jednostavnih ustrojstva, ali vodjenih od istih zdravih i svetih načela reiffeisenovih blagajnica. Mislim pak da bi s' jednom upravom brižljivom i predvidljivom bili izključeni gubitci, i veoma bi se mučno su malo glavnice i su toliko jednostavnosti, omogućio gospodarski preporod mnogih siromašnih obitelji.

Putujući bi učitelji mogli razviti probitačnu djelatnost u koliko se tiče poučavanja o znamenitosti zajedničkog rada i vjeresije; nego mislim da se je mučno nadati od njih, da će u ovome predmetu davati pouke doista praktične. S toga cienim, da bi bilo dobro, da koja sposobna osnova podje u zemlje, gdje seoske blagajnice djeluju već od dulje vremena, te potraži osobe, koje njima upravljaju, bogate odnosnom praksom i izkustvom, i da prouči temeljito sve što se tiče njihova funkcioniranja, osobito pak njihove administracije i vodjenja računa, e da bude u stanju ne samo promicati njihovo zavedenje ovdje kod nas, već i ravnati i nadgledati njihovo djelovanje, tako da se obezbiedi srećan uspjeh.

Ovu bi odredbu valjalo preporučiti i za to, što bi onaj, koji bi temeljito poznao poslovanje ovih blagajnica, njihovu administraciju i vodjenje računa, mogao držati kratke praktične tečaje te shodno poučavati one, koji bi izkazali želju dubljeg poznavanja ovog pitanja i zauzimali se oko zasnovanja zajmovne blagajnice u svome kraju. Na taj bi se način uklonila najveća zapreka, što stoji na putu jakome razprostranjenju takovih vjeresijskih ustrojstava u pokrajini, biva kako sam prije spomenuo, naći osoba, koje će ih umjeti dobro vladati i upravljati. Bez takove praktične pouke biti će težko postići dobrih resultata, jer znam po izkustvu, da uprav štatut, pravilnik, naputci i njima nadodati sa odnosnim obrazcima, to je ono što plaši i proizvadja misao, i kod osoba prilično vazpitanih, da je seoska blagajnica zbilja organizam odviše zamršen, a da lako pušti žile i u malim selima te da pravilno napreduje. Kad bi se zanimanicima dala prigoda da ih praktično izpitaju, nema sumnje da bi se osvjedočili, i ako u cielom poslovanju seoske blagajnice ima koješta zamršena, da je to naravska posljedica mjerâ opreznosti i nadzora koje se moraju prihvatiti, ali da to ne prouzrokuje doista takovih poteškoća, da bi mogle prestrašit razumne osobe, što se ozbiljno misle posvetiti ovoj stvari

Prije zavedenja i vodjenja seoske blagajnice trebalo da sliede svestrane teorijske i praktične pouke poglavito za to, da osobe, koje

Hosted by Google

će preduzeti njihovu upravu, uzmognu steći podpuno poznanje svojih dužnosti. Osobito ko ima da bude tajnik računar mora biti temeljito poučen o vodjenju različitih knjiga i registara, pošto na njemu skoro sá svim leži radnja, koja se odnosi na vodjenje računa i koja je najteža. S toga mislim, kad bi se postupalo na spomenuti način, da bi se uspjelo stvoriti čitava četa osvjedočenih i izkušanih apostola, za one pak koji imaju dobrovolju, prestala bi svaka sumnja i svako kolebanje te bi se moglo postići željeni uspjeh. Da se onaj pak obezbjedi, ako ćemo sliediti primjer onoga što se je učinilo u drugim zemljama, valjalo bi pripomoći iz pokrajinskih sredstava seoske blagajnice, što se budu podizati, podjeljujući svakoj barem iznos od 300 for., koji bi se imao upotriebiti u prvome redu za nabavu knjiga i registara, za pribavu tvrde kase, i za namirenje troškova upisarine i svih ostalih troškova prvoga zasnovanja.

Izkustvo je dokazalo, da se seoske blagajnice dobrim dielom hrane privatnim depositima svakojake vrste, osobito depositima datim na štednju a sakupljenim u mjestu, koji kod mnogih blagajnica sačinjavaju cieli tekući kapital koji im je potrebit; a to se vidi iz podataka, koje sam malo prije iznio glede deposita i podatih zajmova kod Raiffeisen-ovih blagajnica u njemačkome Tirolu godinâ 1894 i 1895 Ipak u prvo doba osobito, prije nego postanu dobro poznate i dok je broj družinara još malen, potrebito im je da prikupe dobar dio tekućeg fonda, koji im služi, pomoću novca primljena na vjeresiju od vjeresijskih zavoda raznih vrstâ, i to na isti način kao koji mu drago zavod ili privatnik, te dosljedno pridržavaju uvjek vlastit i nezavisan život i uživaju autonomiju, koja se hoće pučkoj vjeresiji, da može uspjevati.

Pošto kod nas nema jakih štedionica niti drugih vjeresijskih zavoda, na koje bi se mogle osloniti mlade seoske blagajnice radi predujmljenja fondova uz vrlo nizke kamate, ako se promisli i na oskudicu živog tekućeg novca u pokrajini, mislim, da bi se valjalo pobrinuti, eda uzmognu kod austro-ugarske banke ili drugog kojeg jako državnog vjeresijskog zavoda lako dobiti novčanih predujmova za 4% na druge rokove i na tekući račun To ne bi imalo naiti na ozbiljne zapreke, jer je novac danas u velikim središtima jeftin a mlade blagajnice pružale bi solidarno jamstvo svojih članova, što bi obezbjedilo dotični zavod proti svakome gubitku. Na protiv blagajnice, tek osnovane, imale bi potrebu od novca uz dobre uvjete, eda uzmognu odmah razviti probitačnu djelatnost polag svojih štatuta, neodvisno od depositâ datih na štednju ili drugojakih prihoda i sredstava, koja bi im mogla s početka faliti.

Hosted by Google

Da su prilike pokrajinskog proračuna nješto povoljnije, sam pokrajinski fond mogao bi lako na se uzeti ove predujmove, što ga ne bi nipošto vele obteretilo, pošto bi se davali na dobit Ovdje je red spomenuti, da na primjer sabor Donje Austrije, koji doduše razpolaže prihodima bogatih obrta, kad je god 1888 htio da podpomogne zavedenje ovakovih vjeresijskih organisama, odluči, da im se dade iz pokrajinskog fonda novac potrebit za njihove operacije i to uz vrlo umjeren dobitni postotak, koji je bio utvrdjen na 3 %.

Po mome mišljenju nikakva zapreka ne bi nas smjela uplašiti, a valjalo bi da se i Vlada i Pokrajinska vlast vrlo energično stave na posao, te pokušaju brzo razprostraniti po Dalmaciji zajmovne blagajnice. A to tim više, što bi one mogle silno poduprieti osnovanje drugih družtava, kao na primjer zadrugâ za zajednički konsum iliti kooperativnih obitelji, a što je najglavnije vinarskih i uljarskih zadruga, tih socialnih mlinica, što su neobhodno nuždne za boljitak naših najznamenitijih industrija, vinarske i uljarske, ako hoćemo da ih organiziramo tako da odgovaraju zahtjevima velike trgovine, i ako hoćemo našem vinu i ulju da osiguramo golemi i sigurni izvoz, koji je sad nestašan i podložen neprestanom kolebanju.

Kad bi se kooperativna družtva u obće mnogo razširila, bilo bi naravski potrebito da se prodje na osnovanje udruženja za razsudjivanje, koje bi udešavalo njihovo djelovanje na polju ekonomskom, industrijalnom i poljodjelskom.

Vjeresijske ustanove i štedionice u obće, kao što i seoske blagajnice, koje spajaju na osobiti način vjeresiju i štednju, postale su elemenat neobhodno potrebit za ekonomski život i prosvjetu, gdje njih nema, tu se može punim pravom tvrditi, da je zemlja siromašna i neradišna, te dobro veli njeki glasoviti ljubitelj političke ekonomije: „da ne može pojmiti prosvjetlenu općinu bez crkve, škole, banke i štedionice“.

Valja se dakle staviti na posao sa odredjenim programom i postojano, te ne će sigurno izostati utješljiv resultat, ako to djelovanje nadje pomoć svih onih, kojima stoji na srcu boljitak naših ekonomskih prilika.

U Zadru, mjeseca kolovoza 1896.

Hosted by Google

PRILOG

Hosted by Google

Hosted by Google

Osnova Pravilnika

vinarske Zadruge u . . . . . .

ČLANAK I.

Ustanovljenje i smjer.

§ 1. Nazočnim pravilnikom, podpisani sastavljaju registriranu Zadrugu, uz ograničeno jamstvo i na neopredieljeno vrieme.

§ 2. Smjer je Zadruge razumno pravljenje vina i uporaba vinarskih zaostaka, kao što i osjegurati svojim družinarima najveću moguću korist vinske proizvodnje, bilo sa zajedničkim priredjivanjem groždja od družinara obskrbljena, bilo zajedničkom prodajom proizvoda vina, kao što rakije i drugih nuzgrednih zaostataka, pa slučajno i prodajom masta i samog groždja.

ČLANAK II.

Sjedište i naziv.

§ 3. Zadruga ima svoje sjedište u . . . . . u kotaru . . . . . te se nazivlje: Registrirana vinarska zadruga uz ograničeno jamstvo i na neopredieljeno vrieme.

ČLANAK III.

Primanje u zadrugu.

§ 4. Članom Zadruge može biti koji mu drago proizvadjatelj groždja občine . . . . . uživa li samo podpuno sva gradjanska prava. Mogu pripadati zadruzi i moralna tiela.

§ 5. Osobe, koje se misle upisat u Zadrugu iza kako je ova bila utemeljena, moraju prikazat shodnu prošnju Ravnateljstvu, koje neprizivno odlučuje da budu ili da ne budu primljene, a da ne navede razloge u odluci.

Hosted by Google

ČLANAK IV.

Prava i dužnosti družinara.

§ 6. Družinari imaju pravo:

a) pristupati na obće sastanke i glasovati; družinari koji izstupe svojevoljno iz Zadruge, gube pravo glasa već od onog dana kad su predali prijavu izstupa; izključeni naprotiv onog dana kad je bilo od Ravnateljstva zaključeno njihovo izključenje. Družinari, kad su zaprječeni mogu se činit zastupati od drugog družinara ili od treće osobe, priznaje li samo obća skupština da su navedeni razlozi valjani.

U nijednom slučaju jedna osoba može dati više od dva glasa.

b) udioništvovati čistim koristima zadružnog poslovanja u razmjer vriednosti groždja po njima obskrbljena Zadruzi i po dotičnim zaključcima obće skupštine;

c) pregledati konobu i zadružne registre:

§ 7. Družinari su dužni:

a) izplatiti netom stupe u zadrugu, pristojbinu dobrog ulaza kao doprinesak pričuvnoj zakladi kao što i jedan dio sučestvovanja na način opredjeljen od obće skupštine;

b) pružati jamčevinu za sve zadružne dužnosti zakonito obstojeće a to svotom diela ili djelova izbrojenih za sve učestvovanje, a uz to i drugu svotu . . . .

c) dati zadrugi neposredno iz vinograda i na način odredjen od obće skupštine sve njihovo groždje potrgano u zadružnom okružju, izuzev količinu potrebitu za vlastitu obitelj;

d) prilagodit se i držati se ovog pravilnika, odlukama obće skupštine, zaglavcima Ravnateljstva, te nastojati na svaki način da budu promaknute koristi zadruge

ČLANAK V.

Izstup iz Zadruge.

Izstup iz Zadruge sliedi usljed odreke, usljed izključenja i usljed smrti.

§ 8. Onaj te namjerava izstupiti iz Zadruge, mora prikazati pismeno, tri mjeseca prije izmaka upravne godine, očitovanje izstupa, a to Ravnateljstvu Zadruge, koje mu mora izdati primnicu o prikazanoj odreći.

Družinari koji nebi vršili dužnosti pravilnika. i koji bi štetovali Zadruzi na koji mu drago način morat će biti pozvani na red, i

Hosted by Google

osudjeni od Ravnateljstva na izplatu nanešenih šteta, koje će ono moć opredieliti, uz to na globu u korist pričuvne zaklade, a u slučaju preupadka, može od obće skupštine biti neprizivno odlučeno izključenje iz Zadruge, što ulazi odmah u kriepost.

U slučaju smrti jednog družinara, prestaje njegova sveza sa Zadrugom; ova može potrajati sa baštinicima i nasljednicima, budu li oni samo to pitali.

§ 9. Za obveze sklopljene sa Zadrugom do onog dana, u kojemu izstup ili izključenje jednog družinara, postaje pravomoćan, iztupajući družinar ili njegovi baštinici ostaju jamcima za godinu dana počamši od onog istog dana.

§ 10. Oni družinari koji izstupe iz zadruge ili koji su izključeni nemaju nikakva prava na pričuvnu zakladu ili na koje mu drago imanje zadruge; oni mogu jedino zahtjevati da im bude povraćen dio ili djelove su učestvovanja, što će sliedit poslie jedne godine iza njihova formalnog izstupa iz zadruge, kad ne bi obća skupština odredila da to sliedi prije, i ako kroz to vrieme nije bio odlučen razpust zadruge.

ČLANAK VI.

Gospodarska sredstva i uredovanje zadružnih posala.

§ 11. Potrebita novčana sredstva za uredovanje zadruge sastavljena su od djelova suučestvovanja, od pristojbina dobrog ulaza, od izvanrednih prihoda u ime pripomoći, prodaje vina i zaostataka vinarskih proizvoda.

Ova se pak sredstva upotrébljuju za pokriće zadružnih troškova, za slučajne zgrade, za nabavu sprava i halata, za kupovanje groždja, za predujmove, ili na račun družinarima za ono što imaju primit za obskrbljena groždja, za sastavljanje pričuvne zaklade i za dividende izmedju družinara.

§ 12. Dio suučestvovanja što svaki član mora da izbroji netom stupi u Zadrugu, jest od f . . . . Svaki družinar može izbrojiti, dotično imati više djelova suučestvovanja — Do obće je skupštine da ustanovi najveći broj djelova što može imati svaki družinar, kao što je do nje da povisi iste djelove kad bi se shodnost prikazala za dobri hod zadružnog poslovanja

Djelovi su vlastništvo družinara, oni nemogu da budu povučeni niti drugima ustupljeni, niti obterećeni, niti zaplienjeni od vjerovnika dotičnog družinara, pošto oni moraju služiti u slučaju likvidacije da pokriju obveze Zadruge u koliko zaklada ili zadružno imanje nebi tomu dotekli.

Hosted by Google

Na djelove suučestvovanja izplaćuje se godišnja kamata od f. . . . .%.

U slučaju eventualne likvidacije ili razpusta zadruge djelovi se suučestvovanja izplaćuju iza kako su bili smireni svi vjerovnici, i to po razpoloživim sredstvima.

§ 13. Prodajnu cienu vina opredieljuje Ravnateljstvo, čijim nastojanjem sliedi i prodaja istog i vinarskih zaostataka.

§ 14. Ravnateljstvo može sklopiti pasivne zajmove, u granici što će opredieliti obća skupština.

ČLANAK VII.

Obskrbljivanje groždja.

§ 15. Svaki je družinar dužan nositi u zadrugu u dane opredieljene od obće skupštine, groždje zdravo, marljivo pobrano u vinogradima zadružnog okružja.

Ravnateljstvo koje ga prima, daje ga izmjeriti i procjenjuje, po pravilima ustanovljenim od obće skupštine. Za ustanovljenje ciene groždja Ravnateljstvo može imenovati i osobiti odbor, sastavljen od vještaka, koji mogu biti i družinari Zadruge.

Kad bi se koji član smatrao oštećenim u cieni, tad će konačno rješenje spadati sudu dobrih ljudi, za sastavljanje kojega biti će imenovan jedan član Ravnateljstva a jedan od iste stranke; ova će dvojica pak izabrati trećeg vještaka koji će biti glavarom suda dobrih ljudi.

Svaka kolikoća groždja izmjerena i procienjena biva od tajnika zadruge upisana na račun dotičnog vlastnika u glavnoj knjizi, a uz to i u knjižici obskrbljivanja istog vlastnika.

ČLANAK VIII.

Račun i Obračun.

§ 16. Upravna godina svršava danom 30 lipnja a počimlje 1 srpnja. Koncem upravne godine, pa i prije kad bi Ravnateljstvo cienilo shodnim zaglavljuju se sve stavke Predsjednik uz tajnika i blagajnika sastavlja imovnik zadružnog imanja, dodaje mu sve izprave i jedan izvještaj o zadružnom poslovanju.

Obračun se sastavlja po običajnim trgovačkim načelima, te u sumarnom pregledu mora da sadrži:

Hosted by Google

I. Imanje Zadruge (Aktivnost).

a) blagajničko stanje u gotovini;
b) slučajna zaliha vina;
c) vjeresije za slučajne predujmove ili svote date na račun družinarima ili drugo;
d) vriednost pokretnina koncem godine;
e) vriednost slučajnih nepokretnina.

Zalihu vina treba proračunati, na temelju njegove trgovačke vriednosti na debelo, odbivši uz to 10 %; druge nepokretnine, sprave, kao što i slučajne zgrade i zemljišta, moraju biti procienjene po njihovoj trgovačkoj vriednosti kad su bile upisane u imovnik, svakako nikad preko kupovne ciene.

II. Zadružni dugovi (Pasivnost)

a) dugovi po njihovoj različitoj vrsti, za pasivne zajmove, za grožđe obskrbljeno od družinara i bez obzira na vrieme izplate;
b) djelovi suučestvovanja od družinara izplaćenih;
c) pričuvna glavnica uračunav k tomu pristojbine dobrog ulaza.

Račun i obračun bivaju odobreni i pregledani od Ravnateljstva, te zatim izloženi za osam dana na pregled družinarima, pozivom da se prikažu Presjedništvu eventualni prigovori kroz osam dana od kad je bila izdana dotična objava, a iza ovih osam dana pozivlje se obća skupština za konačnu likvidaciju i absolutorijum.

Suvišak aktivnosti nad pasivnošću sačinjava čisti prihod ili prirast; a onaj pasivnosti nad aktivnošću gubitak Zadruge.

ČLANAK IX.

Dieljenje koristi.

§ 17. Prihod je upotrebljen za izplatu kamata djelova suučestvovanja, za sastavljanje pričuvne zaklade, a slučajno da bude razdieljen izmedju družinara.

Odbivši od koristi ili čistog prihoda ukupne kamate djelova suučestvovanja, ostaje pravi čist prihod, od kojega je surazmjeran dio, odredjen od obće skupštine, upotrebljen za pričuvnu zakladu.

Korist, koja nije upotrebljena za pričuvnu glavnicu biva na predlog Ravnateljstva i uslied zaglavka obće skupštine, razdieljena izmedju družinara, kao dividend u razmjerju vriednosti ustanovljene od Ravnateljstva za grožđe što su oni obskrbili Zadruzi kroz upravnu godinu.

Hosted by Google

Izplatu vriednosti groždja obskrbljena od družinara i svotu koja se ima dati svakomu družinaru, obavlja Blagajnik po nalogu Predsjednika, kroz osam dana iza kako je bila držana obća skupština u kojoj je bila odlučena dioba koristi.

§ 18 Kad bi sa strane kojeg družinara bili podignuti zahtjevi opravdani od iste skupštine i takvi da bi nosili sobom promjenu u dielenju koristi, obustavit će se izplata svotâ koje se imaju dieliti, te će račun morat biti podvrgnut na pregledanje dvajuh dobrih ljudi, imenovani od skupštine.

§ 19. U slučaju pak da bi se imale poroditi razmirice izmedju jednog družinara i zadruge s' novčanih razloga ne predvidjenih u ovom pravilniku, koje bi mogli promjeniti pravilno razdieljenje koristi, morat će se takodjer obustaviti izplata svota svakomu pripadajućih, te pitanje podvrgnuti neprizivnoj odluci triju dobrih ljudi od kojih će jednoga izabrati onaj te je razmiricu podigo, a ostala dva od obće skupštine, jednoga od kojih izmedju ne članova vinarske zadruge.

§ 20. Toli pregledači koii dobri ljudi moraju prikazati njihov rad općoj skupštini sazvanoj na novi sastanak osam dana iza prijašnje, u kojoj se pak odobri ih promjeni dioba koristi ustanovljena iz početka.

§ 21. Družinari koji odstupe, kao što i baštinici umrlih družinara primaju još uvjek dio za onu upravnu godinu, u kojoj su oni obskrbili sa groždjem družtvenu vinarnicu.

ČLANAK X.

Pričuvna glavnica.

§ 22. Pričuvna se glavnica sastavlja pristojbinama dobrog ulaza slučajnim globama udarenim družinarima i surazmjernim dielom čistih koristi, što no ustanovljuje obća skupština i što neće moć biti manji od polovice iznosa istih koristi, a to dok ne bude utrnut trošak za zavedenje vinarnice, pošto pričuvna glavnica mora da služi da pokrije ne predvidjene troškove, nabavu sprava, halata i drugih potrebština, i da se uzmognu smiriti slučajni gubitci.

Ova će se glavnica morat dati na kamate, kad drugčije ne bi odredila obća skupština.

§ 23. Pričuvna glavnica, kao u obće imetak zadruge jest vlastništvo sviju družinara. Družinari koji su izstupili, kao što i baštinici umrlih družinara koji nisu pitali te i dobili da i nadalje budu u svezi zadruge, nemaju na nju nikakva prava.

Hosted by Google

ČLANAK XI.

Predujmi družinarima.

§ 24 Oni družinari, kojima bi trebalo novaca, već onda kad daju groždje, i svakako prije odobrenja konačnog računa i redovitog dieljenja svote, što svakome družinaru idje, moći će se pismeno obratiti na Ravnateljstvo da dobiju novčani predujam na račun vriednosti groždja obskrbljena družtvenoj vinarnici.

Ravnateljstvo može doznačiti ili zanjekati, a to po prilikama, takav predujam, koji ipak, na svaki način, neće moć biti veći od dvie trećine vriednosti groždja obskrbljena od dotičnog družinara vinarnici.

Udieljeni se predujmovi upišu u glavnu knjigu pri stavci dotičnog družinara kao što i u njegovoj knjižici obskrbljivanja.

Kamate na takve predujmove, što će ustanoviti obća skupština, računaju se od dana kad se družinaru izbroji predujam do dieljenja čiste koristi, a uračunaju se naravno na teret dotičnih družinara.

ČLANAK XII.

Zadružni organi.

§ 25. Zadružni su organi:

A. Ravnateljstvo.

B. Obća skupština.

A. *Ravnateljstvo.*

§ 26. Ravnateljstvo je sastavljeno od 3 člana, pa baš od jednog Predsjednika, od jednog pod-predsjednika, koji može vršiti službu tajnika i od trećeg družinara koji može biti blagajnikom. Sve ove izabere obća skupština absolutnom većinom, podpunim glasovanjem pri prvom, a uzkim pri drugom glasovanju, u koje se računa izmedju onih koji je dobio veći broj glasova, samo dvostruki broj onoga koji se ima izabrati.

§ 27. Članovi Ravnateljstva ostaju u časti tri godine dana, mogu se ipak iznova izabrati, svi ili dielom, za drugo trogodište.

Kad bi se izpraznilo jedno mjesto Ravnateljstva, usljed smrti, usljed dugotrajne zaprjeke, ili zbog izstupa iz Zadruge, obća je skupština pozvana da izabere novog člana da ga zamjeni, a novi izabrani ostaje u časti za ono vrieme za koje je imao biti imenovani član ili članovi koga nasliedi

Hosted by Google

§ 28. Članovi Ravnateljstva moraju biti prijavljeni odmah iza njihova izbora za uvrštenje u zadružne knjige, da se izbjegnu zaptnene kazni predvijene od zakona. Takvoj prijavi idje pridodana njihova legitimacija. Članovi prvog Ravnateljstva, legitimirani su po § 54.

U svim budućim slučajevima, legitimacija sliedi putem doličnog izbornog zapisnika sastavljenog od obće skupštine.

§ 29. Ravnateljstvo prihvaća svoje zaključke u zbornim sjednicama redovitim i izvanrednim, po poslima, koje su valjane kad uz predsjednika pristupi još jedan član. Zaključci Ravnateljstva da uzmognu biti valjani, moraju imati glas od barem dvajuh članova istoga.

§ 30. Članovi Ravnateljstva, primaju po njihovome nastojanju nagradu, koju ustanovljuje obća skupština, koja može odlučiti da bude poprimljena osobita osoba za vršenje službe tajnika-blagajnika, nagradjujući ju odnosnim honorarom.

§ 31. Ravnateljstvo predstavlja Zadrugu toli na sudu koli vani, napram svakoj vlasti, ono osobito;

a) obavlja sve zadružne poslove držeći se propisa pravilnika;
b) rješava poslove u redovitim sjednicam, koje sazivlje Predsjednik;
c) stara se za radnike u vinarnici;
d) odlučuje o pripustu novih družinara;
e) udara ciene groždju što družinari predaju vinarnici, kao i cienu vina i zaostatcima vinarstva što se imaju prodati;
f) sklapa zajmove u granicama odredjenim od obće skupštine;
g) odlučuje, bez dalnjeg odobrenja, o malim iznosima, koji nisu veći od 50 for.
h) skrbi se za računovodstvo, za uzdržavanje, kao što i zato da budu sjegurno uložene blagajničke vriednosti i za točno utjeravanje slučajnih vjeresija;
i) opredieljuje razbroj i predrazbroj, te ih prikaže zgodnim predlozima obćoj skupštini, svakako prije 1 kolovoza;
l) pazi na razborito priredjivanje vina, na njegovu prodaju uz najbolje moguće uvjete za Zadrugu;
m) odlučuje o novčanim predujmima koji bi se imali udieliti družinarima na račun groždja što su predali vinarnici.

Prekršaji sa strane Ravnateljstva proti zadružnom i nutarnjem pravilniku i proti zaključcima obće skupštine nose kao posljedicu o sobnu odgovornost članova Ravnateljstva napram zadruzi, a u slučaju nepravilnosti, obća skupština može svrgnuti sa časti toli cielo Ravnateljstvo koli pojedine članove istoga.

Hosted by Google

B. *Obća skupština.*

§ 32. Družinari zadruge sastavljaju obću skupštinu te vrše sva prava zadruge.

Obća se skupština sazove na redovitu sjednicu, svake godine u prvoj polovici kolovoza mjeseca; izvanredne se skupštine imaju sazvati svaki put kad Ravnateljstvo misli zgodno, ili to zahtjeva barem 10 družinara, koji u tu svrhu moraju prikazati Predsjedniku zadruge dotičnu pismenu molbenicu, zgodno obrazloženu, i na kojoj će biti dnevni red.

§ 33. Članovi moraju biti obavješteni o sazivanju skupštine osam dana prije, putem okružnice, u kojoj da bude naznačen dan, sat i mjesto sastanka i predmete o kojima će se razpravljati.

§ 34. Ravnateljstvo utanači dnevni red, u kome imaju da budu i oni predlozi koji bi stigli na vrieme i koji bi bili prikazani od barem pet družinara.

§ 35. Ako Presjednik ih podpredsjednik zanemare sazivanje obće skupštine, ovo pravo pripada svakom članu Ravnateljstva, ili kojemu drago družinaru; u ovom zadnjem slučaju ipak družinaru je imalo to biti naloženo pismeno od onih koji su pitali obću skupštinu.

§ 36. Predsjednik ili podpredsjenik presjeda obću skupštinu. Kad bi oni bili zapriečeni, ili kad bi bilo drugih razloga, obća skupština može povjeriti predsjedanje kojemu drago družinaru koji ima pravo na glas.

§ 37. U općoj skupštini svaki družinar ima jedan glas za svaki pet izplaćenih djelova suučestvovanja.

§ 38. Za valjanost zaključaka obće skupštine potrebita je svedjerna nazočnost takva broja družinara, koji bi prikazali barem polovicu svijuh djelova suučestvovanja, i većinu glasova

Kad se ne bi mogla držati prva sazvana obća skupština s' manjkavog broja družinara, Ravnateljstvo mora da sazove drugu kroz osam dana; zaključci su ove skupštine valjani su kojim mu drago brojem nazočnih članova.

§ 39. Kad bi došla na razpravu bila koja promjena ili sniženje djelova, ili razpust zadruge, u općoj skupštini moraju da budu zastupane barem dvie trećine izplaćenih djelova suučestvovanja a zaključci će biti valjani jedino onda kad budu prihvaćeni su barem dvie trećine nazočnih sa svojim glasovima

§ 40. U slučaju jednakosti glasova odlučuje glas Predsjednika. Glasuje se ustajanjem i sjedanjem, a odluči li skupština i imeničnim glasovanjem i tajnim ceduljama.

Hosted by Google

Izbori mogu biti učinjeni i tajnim ceduljama.

§ 41. Zaključci zakonito poprimljeni od obće skupštine valjani su i za družinare koji nisu pristupili i koji nisu bili zastupani u istoj.

§ 42. Glede razprava i zaključaka skupštine treba držati zapisnik, koji valja da bude podpisan od Predsjednika i od dvajuh ovjeruvljujućih družinara.

§ 43. Obća skupština odlučuje vrhu ona pitanja, koja pravilnik ne predvidja, i vrhu uporave istoga u osobitim slučajevima; poimence pak:

a) bira članove Ravnateljstva i utanači slučajne nagrade koje bi se istima imale dati za njihova nastojanja i pridodanom osoblju;

b) svrgne od dotičnih časti i u svako doba članove Ravnateljstva te ih zamjeni putem novih izbora;

c) utanači iznos pristojbina dobrog ulaza i djelova suučestvovanja, kamate ovih zadnjih i najveći broj djelova što može imati svaki družinar;

d) odlučuje o izključenju družinara;

e) utanači granice do koje Ravnateljstvo može sklapati pasivne zajmove;

f) odobrava kupovanje ili prodaju nepokretnina, podizanje zgrada, izvršivanje popravaka, nabavu sprava i u obće svaki trošak predračunan za svotu veću ov 50 for.

g) udara ciene za priredjivanje groždja koje je vlastništvo družinara;

h) utanači doba za branje groždja i za predaju istog;

i) razpravlja i odobrava račune, obračune, zadružno poslovanje i diobu koristi izmedju družinara;

l) ustanovljuje dio čistih prihoda koji imaju preći u pričuvnu zakladu;

m) odredjuje za stalno i sigurno uloženje ili za shodnu potrebu, ali stalnu, pričuvne glavnice;

n) ustanovljuje postotak predujmova koji se imaju dati družinarima na račun vriednosti po njima obskrbljena groždja;

o) odobrava nutarnji pravilnik vinarski;

p) odobrava preinaku, promjenu ili nadopunjenje pravilnika;

q) odredjuje globu koja će se odmjeriti družinarima, koji bez osbiljna razloga, ne pristupaju obćoj skupštini;

r) poravna razmirice koje bi nastale pri tumačenju zadružnog pravilnika ili izmedju družinara u zadružnim poslovima, a to po predlogu Ravnateljstva;

s) odlučuje o razspustu zadruge.

Hosted by Google

ČLANAK XIII.

Predsjednik.

§ 44. Predsjedniku pripada neposredno zastupstvo zadruge prama trećim osobama, i nutarnje upravljanje i ravnanje zadružnim poslovanjem.

On podpisiva objave i zadružne spise. Kad se ipak sklapaju dužnosti na teret zadruge, uz podpis Predsjednika treba onaj jednog drugog člana Ravnateljstva, a uvjek pak udaranje zadružnog pečata.

Osobito pak:

a) sazivlje i upravlja općom skupštinom i svim sjednicama Ravnateljstva, a daje svog glas jedino u slučaju kad su glasovi prepolovjeni;

b) izvršuje zaključke Ravnateljstva i obće skupštine;

c) nagleda hod vinarnice, nadzire registre i blagajničke knjige;

d) pribavlja obavjesti i upućuje dogovore za prodaju vina, a na temelju redovitog zaključka Ravnateljstva, prelazi na prodaju istog, ovlašćujuć blagajnika za dotično utjeranje novca;

e) prikaživa općoj skupštini na odobrenje račun i obračun, i predloge glede diobe koristi izmedju družinara;

f) pazi na što bolje držanje vinarnice i dotičnih sprava, sastavljajuć pomoću tajnika točan imovnik, na temelju kojega pak čini redovitu predaju svome nasljedniku, u nazočnosti članova Ravnateljstva koji izstupaju i onih koji ulaze u čast.

ČLANAK XIV.

Podpisivanje.

§ 45. Podpisivanje za zadrugu sliedi tijem da izpod napisane ili tiskane naznake Zadruge, Predsjednik ili njegov zamjenik, i još drugi član Ravnateljstva pridodaju njihov podpis.

Zadružni pečat nosi ove rieči:

Vinarsko Družtvo u . . . . . .

ČLANAK XV.

Objavljivanja.

§ 46. Slučajna će se objavljivanja Zadruge učiniti u novinama „Smotri Dalmatinskoj“, a sa plakatima u vinarskim prostorijama.

Hosted by Google

ČLANAK XVI.

Razpust Zadruge.

§ 47. Razpust Zadruge može biti odlučen jedino od obće skupštine. U slučaju razspusta zadruge, imovina se porazdieli na isti način kao i korist zadnje upravne godine, izključiv slučajna prava vlastništva na sprave, na halat i drugo, što bi se bila c. k. Vlada pridržala za udieljene pripomoći Svakako u slučaju razspusta likvidacija sliedi po propisima § 41—52 zakona 9 travnja 1873 D. Z. L. Br. 70

ČLANAK XVII

Razmirice.

§ 48. Razmirice koje bi postale zbog tumačenja zadružnog pravilnika ili izmedju družinara u zadružnim poslovima, poravnaju se, uslied predloga Ravnateljstva od obće skupštine, čija je odluka neprizivna.

ČLANAK XVIII.

Prvo Ravnateljstvo.

§ 49. Članovi prvog Ravnateljstva jesu:

Gospodin . . . . . Predsjednik
„ . . . . . Podpredsjednik
„ . . . . . .

ČLANAK XIX.

Obćenite odredbe.

§ 50 Zadruga se podvrgava za sve zadružne poslove, te osobito toliko glede računarstva i blagajničkog postupanja, koli glede tehničkog uredovanja, nadzoru c. k. dalmatinskog Namjestništva, kad bi ono doznačivalo podporâ sa strane c. k. Vlade.

§ 51. Za sve ono što nije predvidjeno u nazočnom pravilniku vriedit će odredbe zakona 8 travnja 1873 D. Z. L. Br. 70.

Hosted by Google

Osnova Pravilnika

uljarskog Družtva u . . . . . .

ČLANAK I.

Ustanovljenje i smjer.

§ 1. Nazočnim pravilnikom, podpisani sastavljaju registrirano uljarsko Družtvo, uz ograničeno jamstvo i na neopredieljeno vrieme.

§ 2. Smjer je Družtva promicati pravljenje finih stolnih ulja kao što i osjegurati svojim družinarima najveću moguću korist iz maslinarske proizvodnje, bilo sa zajedničkim priredjivanjem istih od družinara obskrbljenih, bilo zajedničkom prodajom proizvedena ulja. Družtvo prima i priredjivanje maslina od osoba koje nisu članovi, bilo za proizvadjanje finog ulja, bilo prostog ulja.

ČLANAK II.

Sjedište i naziv.

§ 3. Družtvo ima svoje sjedište u . . . . . u kotaru . . . . . te se nazivlje: „Uljarsko Družtvo u . . . . . registrirano uz ograničeno jamstvo“.

ČLANAK III.

Primanje u Družtvo.

§ 4. Članovima Družtva mogu biti jedino osobe koje uživaju podpuno gradjanska prava i koje stanuju u kojoj občini kotara . . . . .

Mogu pripadati Družtvu i moralna tiela.

§ 5. Osobe, koje se misle upisat u Družtvo iza kako je ovo bilo utemeljeno, moraju prikazat shodnu prošnju pismeno Ravnateljstvu, koje neprizivno odlučuje da budu ili da ne budu primljene, a da ne navede razloge u odluci.

Hosted by Google

ČLANAK IV.

Prava i dužnosti družinara.

§ 6. Družinari imaju pravo:

a) pristupati na obće sastanke, podnieti predloge i glasovati u razmjeru izplaćenih djelova suučestvovanja. Posjed od jednoga do pet djelova daje pravo na jedan glas a tako surazmjerno napried.

Družinari koji izstupe svojevoljno iz Družtva gube pravo glasa već od onog dana kad su predali prijavu izstupa; izključeni naprotiv onog dana kad je bilo od Ravnateljstva zaključeno njihovo izključenje.

Družinari, kad su zaprječeni, mogu se činit zastupati od drugog družinara ili od treće osobe, priznaje li samo obća skupština da su navedeni razlozi valjani.

b) udioništvovati čistim koristima družtvenog poslovanja u razmjer vriednosti maslina po njima obskrbljenih Družtvu i po dotičnim zaključcima obće skupštine;

c) pregledati uljarnicu i družtvene registre:

§ 7. Družinari su dužni:

a) izplatiti netom stupe u Družtvo, pristojbinu dobrog ulaza kao doprinesak pričuvnoj zakladi kao što i jedan dio sučestvovanja na način opredjeljen od obće skupštine;

b) pružati jamčevinu za sve družtvene dužnosti zakonito obstojeće, a to sa svotom diela ili djelova izbrojenih za učestvovanje;

c) prilagodit se i držati se ovog pravilnika, odlukama obće skupštine, zaglavcima Ravnateljstva, te nastojati na svaki način da budu promaknute koristi zadruge Družtva, te predati Družtvu kako bude odredjeno od obće skupštine, sve njihove masline.

ČLANAK V.

Izstup iz Družtva.

§ 8. Izstup iz Družtva sliedi usljed odreke, usljed izključenja i usljed smrti.

§ 9. Onaj te namjerava izstupiti iz Družtva, mora prikazati pismeno, tri mjeseca prije izmaka upravne godine, očitovanje izstupa, a to Ravnateljstvu Družtva, koje mu mora izdati primnicu o prikazanoj odreci.

§ 10. Družinari koji nebi vršili dužnosti pravilnika i koji bi štetovali Družtvo na koji mu drago način, morat će biti pozvani na red, i

Hosted by Google

osudjeni od Ravnateljstva na izplatu nanešenih šteta, koje će ono moć opredieliti, uz to na globu u korist pričuvne zaklade, a u slučaju preupadka, može od obće skupštine biti neprizivno odlučeno izključenje iz Družtva, što ulazi odmah u kriepost.

§ 11. U slučaju smrti jednog družinara, prestaje njegova sveza sa Družtvom; ova može potrajati sa baštinicima i nasljednicima, budu li oni samo to pitali.

§ 12. Za obveze sklopljene sa Družtvom do onog dana, u kojemu izstup ili izključenje jednog družinara, postaje pravomoćan, iztupajući družinar ili njegovi baštinici ostaju jamcima za godinu dana počamši od onog istog dana (§ 55 Zak. 9 travnja 1873 D. Z. L. Br. 70).

§ 13. Oni družinari koji izstupe iz Družtva ili koji su izključeni, nemaju nikakva prava na pričuvnu zakladu ili na koje mu drago imanje zadruge; oni mogu jedino zahtjevati da im bude povraćen dio ili djelove suučestvovanja, što će sliedit poslie jedne godine iza njihova formalnog izstupa iz Družtva, kad ne bi obća skupština odredila da to sliedi prije, i ako kroz to vrieme nije bio odlučen razpust Družtva.

ČLANAK VI.

Gospodarska sredstva i uredovanje družtvenih posala.

§ 14. Potrebita novčana sredstva za uredovanje Družtva sastavljena su od djelova suučestvovanja, od pristojbina dobrog ulaza, od prihoda za izradjivanje maslina došenih u uljarnicu od osoba koje nisu članovi, od zajmova, od izvanrednih pripomoći, i od onoga te se dobije prodajom uljâ ili zaostataka ulja.

Ova se pak sredstva upotrebljuju za pokriće družtvenih troškova, za slučajne zgrade, za nabavu sprava i halata, za kupovanje maslina, za predujmove, ili na račun družinarima za ono što imaju primiti za obskrbljene maslina, za sastavljanje pričuvne zaklade i za dividende izmedju družinara.

§ 15. Dio suučestvovanja što svaki član mora da izbroji netom stupi u Družtvo, jest od f . . . . Svaki družinar može izbrojiti, dotično imati više djelova suučestvovanja — Do obće je skupštine da ustanovi najveći broj djelova što može imati svaki družinar, kao što je do nje da povisi iste djelove kad bi se shodnost prikazala za dobri hod družtvenog poslovanja

Djelovi su vlastništvo družinara, oni nemogu da budu povučeni niti drugima ustupljeni, niti obterećeni, niti zaplienjeni od vje-

Hosted by Google

rovnika dotičnog družinara, pošto oni moraju služiti u slučaju likvidacije da pokriju obveze Družtva u koliko zaklada ili družtveno imanje nebi tomu dotekli.

Na djelove suučestvovanja izplaćuje se godišnja kamata od f. . . . .%.

§ 16. Ciene za izradjivanje maslina od onih koji nisu družinari, ustanovljuju se u općoj skupštini, obzirom na vrst ulja što se ima prirediti. Namjerom da se potakne priredjivanje finih stolnih ulja udarit će se ciene što moguće manje za svaki metrični cent maslina odredjenih za priredjivanje dobrih ulja; dočim će se moć uzdržati obtčajna ciena od novčica 40 za metrični cent maslina od kojih bi vlastnik htjeo imati prosto ulje.

U slučaju eventualne likvidacije ili razpusta Družtva djelovi se suučestvovanja izplaćuju iza kako su bili smireni svi vjerovnici, i to po razpoloživim sredstvima.

§ 17. Prodajnu cienu ulja opredieljuje Ravnateljstvo, čijim nastojanjem sliedi i prodaja istog i uljarskih zaostataka.

§ 18. Ravnateljstvo može sklopiti pasivne zajmove, u granici što će opredieliti obća skupština.

ČLANAK VII.

Obskrbljivanje maslina.

§ 19. Svaki je družinar dužan nositi u družtvenu uljarnicu u dane opredieljene od obće skupštine, masline zdrave i svježe.

Ravnateljstvo koje ih prima, daje ih izmjeriti i procienjuje ih po pravilima ustanovljenim od obće skupštine Za ustanovljenje ciene masline Ravnateljstvo može imenovati i osobiti odbor, sastavljen od vještaka, koji mogu biti i družinari Družtva.

Kad bi se koji član smatrao oštećen u cieni, tad će konačno rješenje spadati sudu dobrih ljudi, za sastavljanje kojega biti će imenovan jedan član Ravnateljstva a jedan od iste stranke; ova će dvojica pak izabrati trećeg vještaka koji će biti glavarom suda dobrih ljudi.

Svaka kolikoća maslina izmjerena i procienjena biva od tajnika zadruge upisana na račun dotičnog vlastnika u glavnoj knjizi, a uz to i u knjižici obskrbljivanja istog vlastnika

Hosted by Google

ČLANAK VIII.

Račun i Obračun.

§ 20. Upravna godina svršava danom 30 lipnja a počimlje 1 srpnja. Koncem upravne godine, pa i prije kad bi Ravnateljstvo cienilo shodnim zaglavljuju se sve stavke. Predsjednik uz tajnika i blagajnika sastavlja imovnik družtvenog imanja, dodaje mu sve izprave i jedan izvještaj o družtvenom poslovanju.

Obračun se sastavlja po običajnim trgovačkim načelima, te u sumarnom pregledu mora da sadrži:

I. Imanje Družtva (Aktivnost).

a) blagajničko stanje u gotovini;
b) slučajna zaliha maslina;
c) vjeresije za slučajne predujmove ili svote date na račun družinarima ili drugo;
d) vriednost pokretnina koncem godine;
e) vriednost slučajnih nepokretnina.

Zalihu ulja treba proračunati, na temelju njegove trgovačke vriednosti na debelo, odbivši uz to 10 %; druge nepokretnine, sprave, kao što i slučajne zgrade i zemljišta, moraju biti procienjene po njihovoj trgovačkoj vriednosti kad su bile upisane u imovnik, svakako nikad preko kupovne ciene.

II Družtveni dugovi (Pasivnost)

a) dugovi po njihovoj različitoj vrsti, za pasivne zajmove, za masline obskrbljene od družinara i bez obzira na vrieme izplate;
b) djelovi suučestvovanja od družinara izplaćenih;
c) pričuvna glavnica uračunav k tomu pristojbine dobrog ulaza.

Račun i obračun bivaju odobreni i pregledani od Ravnateljstva, te zatim izloženi za osam dana na pregled družinarima, pozivom da se prikažu Presjedništvu eventualni prigovori kroz osam dana od kad je bila izdana dotična objava, a iza ovih osam dana pozivlje se obća skupština za konačnu likvidaciju i absolutorijum.

Suvišak aktivnosti nad pasivnošću sačinjava čisti prihod ili prirast; a onaj pasivnosti nad aktivnošću gubitak Družtva.

Hosted by Google

ČLANAK IX.

Dieljenje koristi.

§ 21. Prihod je upotrebljen za izplatu kamata djelova suučestvovanja, za sastavljanje pričuvne zaklade, a slučajno da bude razdieljen izmedju družinara.

Odbivši od koristi ili čistog prihoda ukupne kamate djelova suučestvovanja, ostaje pravi čist prihod, od kojega je surazmjeran dio, odredjen od obće skupštine. upotrebljen za pričuvnu zakladu.

Korist, koja nije upotrebljena za pričuvnu glavnicu biva na predlog Ravnateljstva i uslied zaglavka obće skupštine, razdieljena izmedju družinara, kao dividend u razmjerju vriednosti ustanovljene od Ravnateljstva za grožđje što su oni obskrbili Družtvu kroz upravnu godinu.

Izplatu vriednosti maslina obskrbljenih od družinara i svotu koja se ima dati svakomu družinaru. obavlja Blagajnik po nalogu Predsjednika, kroz osam dana iza kako je bila držana obća skupština u kojoj je bila odlučena dioba koristi.

§ 22. Kad bi sa strane kojeg družinara bili podignuti zahtjevi opravdani od iste skupštine i takvi da bi nosili sobom promjenu u dielenje koristi, obustavit će se izplata svotâ koje se imaju dieliti, te će račun morat biti podvrgnut na pregledanje dvajuh dobrih ljudi, imenovani od skupštine.

§ 23. U slučaju pak da bi se imale poroditi razmrice izmedju jednog družinara i Družtva s' novčanih razloga ne predvidjenih u ovom pravilniku, koji bi mogli promjeniti pravilno razdieljenje koristi, morat će se takodjer obustaviti izplata svota svakomu pripadajućih, te pitanje podvrgnuti neprizivnoj odluci triju dobrih ljudi, od kojih će jednoga izabrati onaj te je razmiricu podigo, a ostala dva od obće skupštine, jednoga od kojih izmedju ne članova uljarskog Družtva.

§ 24. Toli pregledači kobi dobri ljudi moraju prikazati njihov rad općoj skupštini sazvanoj na novi sastanak osam dana iza prijašnje, u kojoj se pak odobri ili promjeni dioba koristi ustanovljena iz početka.

§ 25. Družinari koji odstupe, kao što i baštinici umrlih družinara, primaju još uvjek dio za onu upravnu godinu, u kojoj su oni obskrbili maslinama družtvenu uljarnicu.

Hosted by Google

ČLANAK X.

Pričuvna glavnica.

§ 26. Pričuvna se glavnica sastavlja pristojbinama dobrog ulaza, slučajnim globama udarenim družinarima i surazmjernim dielom čistih koristi, što no ustanovljuje obća skupština i što neće moć biti manji od polovice iznosa istih koristi, a to dok ne bude utrnut trošak za zavedenje uljarnice, pošto pričuvna glavnica mora da služi da pokrije ne predvidjene troškove, nabavu sprava, halata i drugih potrebština, i da se uzmognu smiriti slučajni gubitci.

Ova će se glavnica morat dati na kamate, kad drugčije ne bi odredila obća skupština

§ 27. Pričuvna glavnica, kao u obće imetak Družtva jest vlastništvo sviju družinara. Družinari koji su izstupili, kao što i baštinici umrlih družinara koji nisu pitali te i dobili da i nadalje budu u svezi Družtva, nemaju na nju nikakva prava.

ČLANAK XI.

Predujmi družinarima.

§ 28. Oni družinari, kojima bi trebalo novaca, već onda kad daju masline, i svakako prije odobrenja konačnog računa i redovitog dieljenja svote, što svakome družinaru idje, moći će se pismeno obratiti na Ravnateljstvo da dobiju novčani predujam na račun vriednosti maslina obskrbljenih družtvenoj uljarnici

Ravnateljstvo može doznačiti ili zaniekati, a to po prilikama, takav predujam, koji ipak, na svaki način, neće moć biti veći od dvie trećine vriednosti maslina obskrbljenih od dotičnog družinara uljarnici.

Udieljeni se predujmovi upišu u glavnu knjigu pri stavci dotičnog družinara kao što i u njegovoj knjižici obskrbljivanja.

Kamate na takve predujmove, što će ustanoviti obća skupština, računaju se od dana kad se družinaru izbroji predujam, do dieljenja čiste koristi, a uračunaju se naravno na teret dotičnih družinara.

ČLANAK XII.

Družtveni organi.

§ 29. Družtveni su organi:

A. Ravnateljstvo.

B. Obća skupština.

Hosted by Google

A. *Ravnateljstvo.*

§ 30. Ravnateljstvo je sastavljeno od 3 člana, pa baš od jednog Predsjednika, od jednog podpredsjednika, koji može vršiti službu tajnika i od trećeg družinara koji može biti blagajnikom. Sve ove izabere obća skupština absolutnom većinom, podpunim glasovanjem pri prvom, a uzkim pri drugom glasovanju, u koje se računa izmedju onih koji je dobio veći broj glasova, samo dvostruki broj onoga koji se ima izabrati

§ 31. Članovi Ravnateljstva ostaju u časti tri godine dana, mogu se ipak iznova izabrati, svi ili dielom, za drugo trogodište.

Kad bi se izpraznilo jedno mjesto Ravnateljstva, usljed smrti, usljed dugotrajne zaprjeke, ili usljed izstupa iz Družtva, obća je skupština pozvana da izabere novog člana da ga zamjeni, a novo izabrani ostaje u časti za ono vrieme za koje je imao biti imenovani član ili članovi koga nasliedi.

§ 32. Članovi Ravnateljstva moraju biti prijavljeni odmah iza njihova izbora za uvrštenje u družtvene knjige, da se izbjegnu zaptnene kazni predvidjene od zakona. Takvoj prijavi idje pridodana njihova legitimacija. Članovi prvog Ravnateljstva, legitimirani su po § 54.

U svim budućim slučajevima, legitimacija sliedi putem doličnog izbornog zapisnika sastavljenog od obće skupštine.

§ 33. Ravnateljstvo prihvaća svoje zaključke u zbornim sjednicama redovitim i izvanrednim, po poslima, koji su valjani kad uz predsjednika pristupi još jedan član. Zaključci Ravnateljstva da uzmognu biti valjani, moraju imati glas od barem dvajuh članova istoga.

§ 34. Članovi Ravnateljstva, primaju po njihovome nastojanju nagradu, koju ustanovljuje obća skupština, koja može odlučiti da bude poprimljena osobita osoba za vršenje službe tajnika-blagajnika, nagradjujući ju odnosnim honorarom.

§ 35. Ravnateljstvo predstavlja Družtvo toli na sudu koli vani, napram svakoj vlasti, ono osobito;

a) obavlja sve družtvene poslove držeći se propisa pravilnika;
b) rješava poslove u redovitim sjednicam, koje sazivlje Predsjednik;
c) stara se za radnike u uljarnici;
d) odlučuje o pripustu novih družinara;
e) udara ciene maslinama što družinari predaju uljarnici, kao i cienu ulja i zaostatcima uljarstva što se imaju prodati;
f) sklapa zajmove u granicama odredjenim od obće skupštine;
g) odlučuje, bez dalnjeg odobrenja, o malim iznosima, koji nisu veći od 50 for.

Hosted by Google

h) skrbi se za računovodstvo, za uzdržavanje, kao što i zato da budu sjegurno uložene blagajničke vriednosti i za točno utjeravanje slučajnih vjeresija;

i) opredieljuje razbroj i predrazbroj. te ih prikaže zgodnim predlozima općoj skupštini, svakako prije 1 kolovoza;

l) pazi na razborito priredjivanje ulja, na njegovu prodaju uz najbolje moguće uvjete za Družtvo;

m) odlučuje o novčanim predujmima koji bi se imali udieliti družinarima na račun maslina što su predali uljarnici.

Prekršaji sa strane Ravnateljstva proti družtvenom i nutarnjem pravilniku i proti zaključcima obće skupštine nose kao posljedicu o sobnu odgovornost članova Ravnateljstva napram Družtvu, a u slučaju nepravilnosti, obća skupština može svrgnuti sa časti toli cielo Ravnateljstvo koli pojedine članove istoga.

B. *Obća skupština.*

§ 36. Družinari Družtva sastavljaju obću skupštinu te vrše sva prava zadruge.

Obća se skupština sazove na redovitu sjednicu, svake godine u prvoj polovici kolovoza mjeseca; izvanredne se skupštine imaju sazvati svaki put kad Ravnateljstvo misli zgodno, ili to zahtjeva barem 10 družinara, koji u tu svrhu moraju prikazati Predsjedniku Družtva dotičnu pismenu molbenicu, zgodno obrazloženu, i na kojoj će biti dnevni red.

§ 37. Članovi moraju biti obavješteni o sazivanju skupštine osam dana prije, putem okružnice, u kojoj da bude naznačen dan, sat i mjesto sastanka i predmete o kojima će se razpravljati.

§ 38. Ravnateljstvo utanači dnevni red, u kome imaju da budu i oni predlozi koji bi stigli na vrieme i koji bi bili prikazani od barem pet družinara.

§ 39. Ako Predsjednik ili podpredsjednik zanemare sazivanje obće skupštine, ovo pravo pripada svakom članu Ravnateljstva, ili kojemu drago družinaru; u ovom zadnjem slučaju ipak družinaru je imalo to biti naloženo pismeno od onih koji su pitali obću skupštinu.

§ 40. Predsjednik ili podpredsjenik presjeda obću skupštinu. Kad bi oni bili zapriečeni, ili kad bi bilo drugih razloga, obća skupština može povjeriti predsjedanje kojemu drago družinaru koji ima pravo na glas.

§ 41. U općoj skupštini svaki družinar ima jedan glas za svaki pet izplaćenih djelova suučestvovanja

Hosted by Google

§ 42. Za valjanost zaključaka obće skupštine potrebita je svedjerna nazočnost takva broja družinara, koji bi prikazali barem polovicu svijuh dielova suučestvovanja, i većinu glasova.

Kad se ne bi mogla držati prva sazvana obća skupština s' manjkavog broja družinara, Ravnateljstvo mora da sazove drugu kroz osam dana; zaključci su ove skupštine valjani su kojim mu drago brojem nazočnih članova.

§ 43. Kad bi došla na razpravu bila koja promjena ili sniženje dielova, ili razpust Družtva, u općoj skupštini moraju da budu zastupane barem dvie trećine izplaćenih dielova suučestvovanja a zaključci će biti valjani jedino onda kad budu prihvaćeni su barem dvie trećine nazočnih sa svojjm glasovima.

§ 44. U slučaju jednakosti glasova odlučuje glas Predsjednika. Glasuje se ustajanjem i sjedanjem, a odluči li skupština i imeničnim glasovanjem i tajnim ceduljama.

Izbori mogu biti učinjeni i tajnim ceduljama

§ 45. Zaključci zakonito poprimljeni od obće skupštine valjani su i za družinare koji nisu pristupili i koji nisu bili zastupani u istoj.

§ 46. Glede razprava i zaključaka skupštine treba držati zapisnik, koji valja da bude podpisan od Predsjednika i od dvajuh ovjerovljujućih družinara.

§ 47. Obća skupština odlučuje vrhu ona pitanja, koja pravilnik ne predvidja, i vrhu uporave istoga u osobitim slučajevima; poimence pak:

a) bira članove Ravnateljstva i utanači slučajne nagrade koje bi se istima imale dati za njihova nastojanja i pridodanom osoblju;

b) svrgne od dotičnih časti i u svako doba članove Ravnateljstva te ih zamjeni putem novih izbora;

c) utanači iznos pristojbina dobrog ulaza i dielova suučestvovanja, kamate ovih zadnjih i najveći broj dielova što može imati svaki družinar;

d) odlučuje o izključenju družinara;

e) utanači granice do koje Ravnateljstvo može sklapati pasivne zajmove;

f) odobrava kupovanje ili prodaju nepokretnina, podizanje zgrada, izvršivanje popravaka, nabavu sprava i u obće svaki trošak predračunan za svotu veću ov 50 for.

g) udara ciene za priredjivanje maslina;

h) utanači doba za branje maslina i za predaju istih;

i) razpravlja i odobrava račune, obračune, družtveno poslovanje i diobu koristi izmedju družinara;

Hosted by Google

l) ustanovljuje dio čistih prihoda koji imaju preći u pričuvnu zakladu;

m) odredjuje za stalno i sigurno uloženje ili za shodnu potrebu, ali stalnu, pričuvne glavnice;

n) ustanovljuje postotak predujmova koji se imaju dati družinarima na račun vriednosti po njima obskrbljenih maslina;

o) odobrava nutarnji pravilnik uljarski;

p) odobrava preinaku, promjenu ili nadopunjenje pravilnika;

q) odredjuje globu koja će se odmjeriti družinarima, koji bez osbiljna razloga, ne pristupaju općoj skupštini;

r) poravna razmirice koje bi nastale pri tumačenju družtvenog pravilnika ili izmedju družinara u družtvenim poslovima, a to po predlogu Ravnateljstva;

s) odlučuje o razspustu Družtva.

ČLANAK XIII.

Predsjednik.

§ 48. Predsjedniku pripada neposredno zastupstvo Družtva prama trećim osobama, i nutarnje upravljanje i ravnanje družtvenim poslovanjem.

On podpišiva objave i družtvene spise. Kad se ipak sklapaju dužnosti na teret Družtva, uz podpis Predsjednika treba onaj jednog drugog člana Ravnateljstva, a uvjek pak udaranje družtvenog pečata.

Osobito pak:

a) sazivlje i upravlja općom skupštinom i svim sjednicama Ravnateljstva, a daje svog glas jedino u s'učaju kad su glasovi prepolovjeni;

b) izvršuje zaključke Ravnateljstva i obće skupštine;

c) nagleda hod uljarnice, nadzire registre i blagajničke knjige;

d) pribavlja obavjesti i upućuje dogovore za prodaju ulja, a na temelju redovitog zaključka Ravnateljstva, prelazi na prodaju istog, ovlašćujuć blagajnika za dotično utjeranje novca;

e) prikaživa općoj skupštini na odobrenje račun i obračun, i predloge glede diobe koristi izmedju družinara;

f) pazi na što bolje držanje uljarnice i dotičnih sprava, sastavljajuć pomoću tajnika točan imovnik, na temelju kojega pak čini redovitu predaju svome nasljedniku, u nazočnosti članova Ravnateljstva koji izstupaju i onih koji ulaze u čast.

Hosted by Google

ČLANAK XIV.

Podpisivanje.

§ 49. Podpisivanje za Družtvo sliedi tijem da izpod napisane ili tiskane naznake Družtva, Predsjednik ili njegov zamjenik, i još drugi član Ravnateljstva pridodaju njihov podpis.

Družtveni pečat nosi ove rieči:

Uljarsko Družtvo u . . . . . .

ČLANAK XV.

Objavljivanja.

§ 50. Slučajna će se objavljivanja Družtva učiniti u novinama „Smotri Dalmatinskoj", a sa plakatima u vinarskim prostorijama.

ČLANAK XVI.

Razpust Družtva.

§ 51. Razpust Družtva može biti odlučen jedino od obće skupštine. U slučaju razspusta Družtva, imovina se porazdieli na isti način kao i korist zadnje upravne godine, izključiv slučajna prava vlastništva na sprave, na halat i drugo, što bi se bila c. k. Vlada pridržala za udieljene pripomoći. Svakako u slučaju razspusta likvidacija sliedi po propisima § 41—52 zakona 9 travnja 1873 D. Z. L. Br. 70.

ČLANAK XVII.

Razmirice.

§ 52. Razmirice koje bi postale zbog tumačenja družtvenog pravilnika ili izmedju družinara u družtvenim poslovima, poravnaju se, uslied predloga Ravnateljstva od obće skupštine, čija je odluka neprizivna.

ČLANAK XVIII.

Prvo Ravnateljstvo.

§ 53. Članovi prvog Ravnateljstva jesu:

Gospodin . . . . . Predsjednik

„ . . . . . Podpredsjednik

„ . . . . . ,

Hosted by Google

ČLANAK XIX.

Obćenite odredbe.

§ 54. Družtvo se podvrgava za sve družtvene poslove, te osobito toliko glede računarstva i blagajničkog postupanja, koli glede tehničkog uredovanja, nadzoru c. k. dalmatinskog Namjestništva, kad bi ono doznačivalo podporâ sa strane c. k. Vlade.

§ 55. Za sve ono što nije predvidjeno u nazočnom pravilniku vriedit će odredbe zakona 8 travnja 1873 D. Z. L. Br. 70.

Hosted by Google

Hosted by Google

Osnova pravilnika

mljekarskog Družtva u . . . . . .

ČLANAK I.

Osnovanje i smjer.

§ 1. Ustanovljuje se Družtvo mljekarsko u . . . . . s nazivom . . . . . na neopredieljeno vrieme.

Smjer je Družtva da zajednički izradi mlieko od družinara obskrbljeno, u svrhu da priredi dobrih mljekarskih proizvoda i da nastoji za ukupnu prodaju istih uz što bolju moguću cienu.

Koristi koje proizlaze, iza kako budu odbiveni troškovi, diele se izmedju družinara, u razmjer mlieka što su oni dali mljekarskom Družtvu.

ČLANAK II.

Zadrugari, njihove dužnosti i prava.

§ 2. Svaki občinar ili vlastnik mljekulja može biti primljen u Družtvo, prihvaća li samo odredbe ovog pravilnika. Do Ravnateljstva je dalnje primanje družinara.

§ 3. Dužnost je svakog družinara:

a) da izbroji, netom stupi u Družtvo, odsjedniču ulaza;
b) da se prilagodi ovom pravilniku i propisima Družtva;
c) da donese u družtvenu mljekarnicu mlieko vlastitih krava ili ovaca;
d) da se prima bilo koje časti na koju bi bio imenovan u Ravnateljstvu, uz prietnju for. . . globe;
e) da podnosi troškove mljekarnice u razmjer njegova doprineska mlieka.

§ 4. Svaki član ima pravo:

a) pristupati na obće skupštine te dati svoj glas;
b) udioništvovati koristima u razmjer mlieka što je dao;
c) pregledati mljekarnicu i vlastitu stavku u registrima.

Hosted by Google

ČLANAK III.

Izstup iz Družtva.

§ 5. Izstup iz Družtva može se dogoditi usljed odreke, usljed izključenja, ili usljed smrti.

Izstup iz Družtva može jedino sliediti koncem mljekarskog zemana i uz predtečnu prijavu učinjenju Predsjedniku, ustmeno ili pismeno. Družinari, koji ne vrše družtvene dužnosti ili su na koji mu drago način na štetu Družtva, mogu biti izključeni usljed zaključka obće skupštine.

ČLANAK IV.

Pokriće troškova.

§ 6. Da se pokriju troškovi za prvo zavedenje, morat će se ustanoviti, od slučaja do slučaja, osobite odredbe.

Na svaki će se način moć upotriebiti javna ili osebna sredstva, kojima bi Družtvo moglo razpolagati.

Da se doskoči troškovima običnog poslovanja, kao što bi bili plaća za mljekardu, nabava goriva, trošak za sirište, za so i t. d. ustanovit će se jedna odsječnica koja će se namiriti na svako 100 kg. mlieka predanih družtvu

ČLANAK V.

Ravnateljstvo mljekarnice.

§ 7. Ravnateljstvo se mljekarnice sastoji od Ravnatelja, od tajnika-blagajnika, od dvajuh vještaka za kušanje mlieka i od dvajuh pregledača.

Ravnatelj, tajnik i dva vještaka zamjenjivat će jedan drugoga u slučaju izočnosti ili zaprjeke, a do potrebe će se njihove dužnosti moć usredotočiti i u jednu ili u dvie same osobe.

Sve ove časti traju godinu dana te se redovito vrše bezplatno.

§ 8. Ravnatelj mora nadgledati, nadzirati i ravnati poslovanje uprave, a poimence :

1. sazvati obću skupštinu, svaki put kad to poslovi zahtjevaju, i kad bi barem peti dio družinara to tražili ;

2 predsjedati sastanke, upravljati razpravama, odlučivati u slučaju jednakosti glasova i podpisivati zapisnike i pogodbe;

3. izvršivati prihvaćene zaključke, ako za to nije bila odredjena druga osoba;

Hosted by Google

4. zastupati družtvo na sudu i izvan suda;

5. paziti na napredak mljekarnice, predlagati i proučiti poboljšanja i koristne promjene, nadgledati mljekardu, da točno izvrši dužnosti.

6. biti nazočan pri kušanju mlieka, i nabavljati ga kad misli shodno, te pak priobćiti družtvu uspjehe;

7. vršiti slučajno čast blagajnika, primajuć prihode i dohodke u novcu, i uzeti na se odgovornost;

8. sastaviti kad se prima ravnateljstva, popis svijuh sprava i registara;

9. redovito predati dvama pregledačima kad izstupi iz časti, sve ono što pripada Družtvu.

§ 9. Na pitanje Ravnatelja ili mljekarde, vještaci su dužni doć u mljekarnicu da pregledaju bilo pojedini alat družinara, bilo da kušaju mlieko. Vještaci će u ostalome moć preduzeti takvo pregledanje svaki put kad bi to mislili shodno, pozvajuć po mogućnosti Ravnatelja ili mljekardu.

§ 10. Obća se skupština družinara, koju sazivlje i kojom upravlja Ravnatelj, sastaje svake godine u mjesecu . . . . .

Do obće je skupštine:

a) imenovanje članova Ravnateljstva;

b) imenovanje mljekarde i ustanovljenje njegove plaće;

c) ustanovljenje računa prikazana od Ravnatelja iza kako je bio pregledan od dvajuh pregledača;

d) primanje i izključenje družinara;

e) rješenje u slučaju prestupka pravilnika pri uporavljivanju njegovih članaka;

f) odlučenje o shodnosti da li se ima ili ne podignuti ili popraviti koja zgrada, kao što i o slučajnoj nabavi sprava, strojeva i t. d.

g) razpravljanje i odlučivanje o slučajnom tumačenju u meritornom pogledu pravilnika, ili promjena koje bi se imale uvesti i o shodnijem načinu kojim bi se imali pokriti troškovi družtvenog poslovanja.

§ 11. Za valjanost je zaključaka dostatna absolutna većina glasova onih te su nazočni, ali to kad su bili redovito pozvani barem dva dana prije ili ulakom ili drugčije Kad su glasovi takovi, ondje priteže glas Ravnatelja na svoju stranu.

Kad se radi o promjeni pravilnika ili o razspustu mljekarskog Družtva zahtjeva se nazočnost barem od polovice družinara i privola od barem dvije trećine nazočnih.

Hosted by Google

ČLANAK VI.

Mljekardija.

§ 12. Mljekardija će morat biti uvjek čist, to u kipu to u odjelu, a držati takodjer čiste prostorije i sprave, i brižno nastojati za razumno priredjivanje mlieka i mljekarskih proizvoda U ostalom dužnosti mljekarde imaju se potanko naznačiti u posebnoj pogodbi.

§ 13. Oni te daju mlieko nesmiju da išta opaze mljekardi, već ga imaju pustiti da slobodno radi sa mliekom po naputcima što je primio od Ravnateljstva, kojemu se mogu obratiti za slučajne opazke, želje ili primjetbe.

ČLANAK VII.

Obskrbljivanje mlieka.

§ 14. Družinari su dužni nositi u mljekarnicu mlieko čisto, svježe, procedjeno, u sate za to opredieljene, ne ovrhnjeno, držeć se pri tom točno naputaka izdanih od Ravnateljstva.

§ 15. Smatra ne nečistim ono mlieko:

a) koje je izmuzeno od mljekulje kojoj nije više od osam dana da se je otelila;

b) koje je izmuzeno od grozničave životinje, ili koja ima takvu bolest da može staviti u pogibelj zdravlje ili dobar izpadak proizvoda.

Mljekarda ima da sudi da li je koje mlieko čisto ili ne; u slučaju razmirice sude neprizivno vještaci. Prekršitelji se osude na globu do najvećeg iznosa od 20 f. u korist Družtva, te će uz to biti odgovorni o slučajnim štetama kad bi se mlieko imalo pokvariti.

Iznos, bilo globe bilo slučajne naknade, što se ima izplatiti družtvenoj blagajnici, utanači Ravnateljstvo, a proti ovom sudu, kad bi se družinar smatrao otegoćen, moći će se prizvati na obću skupštinu, čija je odluka valjana.

§ 16. Smatra se kao pokvareno ono mlieko koje bi sadržavalo vode, surutke, ovrhnjeno mlieko ili druge sastojine, koje premda naravi ne škodljive, služe da se bolje pokrije prevara.

Kad su vještaci ustanovili da je mlieko patvoreno, Ravnatelj ima pravo zaplieniti sve mlieko što je do onog dana prekršitelj predao, a tako isto i sve ono te on mora imati, bilo u novcu bilo u stvarima, zavisno o prijašnjem predanom mlieku. Ravnatelj mahom sakupi obću skupštinu, koja odluči o izključenju krivca i o iznosu što mora družtvu da izplati.

Hosted by Google

Kad bi vještaci držali shodno, imaju pravo da prisustvuju muzenju krava i ovaca onoga za koga misle da nosi patvoreno mlieko. Ovim kušnjama, može biti nazočna su dva svjedoka osoba za koju se misli da je patvorila mlieko

§ 17. Što se tiče prodaje i uporabe mlieka, mljekardija se ima vjerno držati propisa nutarnjeg pravilnika i prilagodit se dotičnim odredbama Ravnateljstva.

ČLANAK VIII

Priredjivanje i razpačavanje mljekarskih proizvoda.

§ 18 Ravnateljstvo ustanovljuje pravila za najshodniju uporabu mlieka; ono udara cienu za prodaju na malo i na veliko mljekarskih proizvoda, i stara se za prodaju istih, po mogućnosti putem javne dražbe, ili kad bi smatralo od veće koristi putem prodaje na malo kroz mljekarski zeman. U slučaju prodaje putem javne dražbe zakupnik, na jamstvo obveza što prima redovitom pogodbom, mora predati odgovarajući novčani iznos koji se ima utanačiti, ili pružati sposobnu sjegurnost.

§ 19. Družinari ne mogu dignuti iz ostave mljekarnice nego onu količoću mljekarskih proizvoda, što će po sudu Ravnateljstva biti smatrana potrebitom za njihove obične domaće potrebe; slučajni će se prekršaji kazniti sa globom koju će Ravnateljstvo utanačiti.

Skuta će biti porazdieljena svako . . . . dana izmedju družinara u razmjerju obskrbljena mlieka.

§ 20. Ravnateljstvo zgotovi svakog mjeseca račun, koji svaki družinar može pregledati, te dieli utjerani iznos izmedju onih te su dali mlieko u razmjer količoće donešene u mljekarnicu, odbijuć naravno, iznos sira ili masla slučajno predan družinaru za uporabu njegove obitelji. Pri razdieljivanju moraju se uzeti u obzir troškovi za čuvanje i za prodaju proizvoda.

§ 21. Surutka će moć biti upotrebljena:

a) dieleći ju izmedju družinara u razmjer predana mlieka, ili

b) upotrebljujuć ju zajednički za gojenje svinja, te dieleć korist što iz toga proizlazi, u razmjer predana mlieka, ili

c) prodajuć ju sve zajedno putem javne dražbe.

ČLANAK IX.

Trajanje i razpust Družtva.

§ 22. Družtvo je ustanovljeno na neopredieljeno vrieme; svršetkom mljekarskog zemana ono se ne razpušta, već obustavlja svoju djelatnost do početka susljednog zemana.

Hosted by Google

Mljekarski pak zeman započimlje svake godine netom Ravnateljstvu stigne prijava za 200 litara mlieka na dan, a traje dok se količina mlieka drži do ove količine.

Do obće je skupštine da odredi da li mljekarnica ima ili ne da prosljedi i kroz cielu godinu i sa manjom količinom mlieka.

Početkom svakog zemana mogu biti primljeni novi družinari uz izplatu pristojbine ulaza.

§ 23. Svaka razmirica izmedju družinara i Ravnateljstva, te izmedju ovoga i mljekarde poravna sud dobrih ljudi, koji odlučuju konačno i u pitanjima koja bi se mogla poroditi o slučajnom razpustu Družtva. Sud se dobrih ljudi sastoji od tri družinara mljekarnice, izabrana od obće skupštine od tri do tri godine.

§ 24. Kad bi obća skupština na temelju pravilnika odlučila razpust Družtva, Ravnateljstvo prelazi na prodaju mljekarnice i pokućstva, te dieli prihod izmedju družinara u razmjer broja pristojbina ulaza upisanih na njihovo ime u glavni imenik Družtva, izuzev ipak slučajna prava što bi dalmatinsko Namjestništvo bilo pridržalo, to na zgrade mljekarnice, to na sprave za mljekarstvo, zbog pripomoći udieljene u novcu ili u naravi.

§ 25. Tko god želi biti članom družtvene mljekarnice, mora staviti svoj podpis na pravilnik, u znak odobrenja i primanja.

Hosted by Google

Ustanova

seoske zajmovne Blagajnice u . . . . . .

POGLAVJE I.

Ime, sjedište i svrha zadruge.

Čl. 1. Nazočnim je ugovorom ustanovljena zadruga registrovana na neograničeno jamčenje, pod imenom:

Seoska zajmovna Blagajnica sa sjedištem u . . . . . .

Čl. 2. Svrha je zadruzi da poboljša ćudoredno i tvarno prilike družinara, davajući im, kako to propisuje ova ustanova, potrebiti novac za obavljanje njihovih radnja i njihovog poljskog gospodarstva i promićući štednju.

Za postignuće te svrhe zadruga sklapa pasivnih dugova, zajedno zajamčenih, i prima uložaka bilo od družinara, bilo od trećih.

Čl. 3. Zadruga će se starati da oživotvori zavedenja koja su kadra da poboljšaju prilike stanovnika občine . . . . . i da omogući ustanovljenje udruživanja za potrošak za prodaju, za proizvodnju davajući zajmove i otvarajući vjeresiju svojim družinarima, koji bi htjeli to preduzeti, držeći se ipak uvjek naravno propisa ove ustanove.

Ovakakva pripomoćna udruživanja moraju ipak biti uvjek sasvim neodvisna od zadruge, voditi samostalnu upravu, te zadruga nemože primati na se za ova udruživanja nikakva jamstva.

POGLAVJE II.

Družinari, njihova prava i dužnosti.

Čl. 4. Mogu biti družinari zadruge osobe jedino juridično sposobne koje pružaju jamstvo osobnog poštenja i ćudorednosti, da nisu družinari druge koje zadruge na neograničeno jamčenje i istog smjera i da pripadaju občini . . . .

Hosted by Google

Tko hoće da bude primljen kao družinar ima upraviti molbu na Ravnateljstvo, koje po iztaknutim načelima, odlučuje, hoće ga ili ga neće primiti, a proti ovoj odluci slobodno je utječi se nadzornom odboru koji odlučuje neprizivno.

Čl. 5. Prestaje se biti družinarom odrekom, promjenom prebivališta van obsega zadruge, izključenjem i smrću.

Onaj te misli izstupiti iz zadruge ili promjeniti stalno prebivalište van obsega zadruge, mora prikazati pismeno očitovanje o izstupu Ravnateljstvu zadruge, koje njemu izda primnicu.

Biti će izključen družinar koji ne vrši dužnosti prama ustanovi, kojega sud goni zbog dobivenih zajmova, ili ako se drugčije pokaže nedostojnim pripadati zadruzi.

Izključenje sliedi usljed zaključka Ravnateljstva, a Ravnatelj mora odma priobćiti taj zaključak dotičnom družinaru, naznačujući u kratko razloge. Izključenik se može pismeno prizvati kroz osam dana od kad mu je bio uručen zaključak Ravnateljstva na nadzorni Odbor, koji u prvoj svojoj sjednici odluči neprizivno.

U slučaju izključenja, zadružna sveza prestaje osam dana iza zaključka Ravnateljstva, a ako je bio uložen utok onaj isti dan u koji nadzorni odbor odluči o utoku.

Smrt družinara prekine njegovu svezu sa zadrugom, nu ova sveza sliedi sa udovicom, kad ona to pita

Čl. 6. Prava družinara jesu:

a) pristupati na obće sastanke, te moć govoriti i glasovati. Ovo pravo prestane danom izjave odstupa, ili onim danom, kad udje u kriepost izključenje iz zadružne sveze.

Pravo se glasa mora osobno vršiti nit se može drugoga ovlastiti; žene naprotiv mogu vršiti njihovo pravo glasovanja jedino po jednom punomoćniku, koji mora da bude družinarom zadruge. Jedan družinar nemože imati više od jedne punomoćnice.

b) dobiti novčane zajmove od zadruge po propisima ove ustanove i na način dozvoljen od razpoloživih sredstava zadruge;

c) ulagati novac na dobit u družinarsku blagajnicu;

d) nagledati i nadzirati uporabu novca primljena u zajam od drugih družinara

Čl. 7. Družinari su dužni;

a) platiti pri ulazu u zadrugu ulazninu od f. . . . kao doprinos za troškove uprave, što postaje bezuvjetna svojina zadruge, kao što platiti zadružni dio od f. . . . nadopuniti ga kad bi se umanjio gubitkom zadruge (čl. 42) i platiti zatim slučajni oporez, kad bi se to ustanovilo.

Hosted by Google

Nijedan družinar nemože imati više od jednoga od ovih dielova, koji nemogu biti drugom ustupljeni.

U slučaju razpusta zadruge, družinarski se dielovi izplaćuju iza kako su bili smireni svi vjerovnici, a to po sredstvima razpoloživim.

Družinar koji hoće natrag družinarski dio, prestaje spadati svezi zadruge.

b) jamčiti prama trećima, cielim svojim imetkom, na jednake dielove i samokupno u smislu zakona 9 travnja 1873 glede obrtničkih i gospodarskih zadruga, po propisima ove ustanove, za pasivne dugove sklopljene od zadruge, za ostavnice od nje primljene i za svaku drugu obvezu;

c) držati se strogo ustanove pravila i zaključaka zadruge i promicati pod svakim vidom njenu korist, i sa nadzorom o kojemu govori čl. 6 sl. *d*);

d) pristupati na zadružne sastanke eda izbjegne globu od . . . . nv. i pripomagati sa svim silama rad drugih predstavništva zadruge i dobri hod zadružnih posala.

Čl. 8. Za obveze što ih je zadruga na se primila do dana kad postaje punomoćan odstup ili izključenje družinara, družinar koji prestaje biti takav, ili njegovi nasljednici ostaju dužni prama vjerovnicima zadruge kroz vrieme zastarjelosti u smislu § 55 zakona 9 travnja 1873 glede obrtničkih i gospodarskih zadruga.

Družinari koji odstupaju od zadruge nemaju nikakva prava na pričuvnu zakladu, kao što ni na koji mu drago imetak zadruge, oni su jedino vlastni tražiti izplatu dielova udioništvovanja, kakva proizlazi iz zaključka računa za godinu u kojoj su bili prikazani isti računi, u toliko ipak, u koliko do ona doba ne bi bio odlučen ili naredjen razpust zadruge.

POGLAVJE III.

Uprava zadruge.

Čl. 9. Uprava je zadruge: glavna skupština družinara, Ravnateljstvo, nadzorni odbor, i računar-blagajnik. Ove su službe počastne i bezplatne. Jedinomu računaru-blagajniku, moći će obća skupština doznačiti stalnu nagradu.

Glavna skupština.

Čl. 10. Glavna je skupština sastavljena od družinara zadruge te vrši sva prava. Glavna je skupština redovita ili izvanredna. Redo-

Hosted by Google

vite se skupštine sastaju pravilno dvaput na godinu, pramaljećem i jeseni; prva mjeseca svibnja, druga mjeseca studenoga. Izvanredne skupštine sazivlje Ravnateljstvo ili nadgledni Odbor ili jedna petina družinara, a to pismeno na Ravnatesljtvo, naznačujuć smjer ili razloge na Ravnateljstvo nadzornog Odbora kad se radi o tužbama proti članovima Ravnateljstva.

Zanemari li Ravnatelj zadruge ili Ravnatelj nadzornog Odbora i njihovi zamjenici da sazovu na pravo vrieme skupštinu, na to je onda ovlašten svaki drugi član ravnateljstva i nadzornog Odbora.

Poziv na skupštinu ima se razglasiti kako je običaj u općini, naznačiv predmete, koji će se razpravljati, uz to treba pozvati svakog pojedinog družinara.

Imedju poziva i sastanka mora da prodje ne manje od 8 a ne više od 14 dana.

Čl. 11. Glavnom skupštinom predsjeda obično Ravnatelj zadruge, ili ako je on zapriečen podpredsjednik Odbora. Ako su oba zaprječena tad predsjeda predsjednik nadglednog Odbora, dotično njegov zamjenik.

Radi li se o razmircam tićućim se članova zadruge predsjeda predsjenik, glavar ili njegov zamjenik.

Slobodno je glavnoj skupštini kad su spomenuta lica zaprječena, ili kad bi smatrala shodno s' drugih razloga, povjeriti Predsjednistvo komu drago drugomu družinaru zadruge.

§ 12. Glavna skupština može poprimiti valjane zaključke bio nazočan koji mu drago broj družinara, samo ne kad se radi o promjenama ustanove (čl. 43), o razpustu zadruge (čl. 40) i u obće o pravilima koja se tiču zadružnog imetka.

Zaključci su obvezni za sve družinare zadruge, ako su samo poprimljeni absolutnom većinom nazočnih.

Glasovanja i biranja obavljaju se sjedanjem i ustajanjem, ili dizanjem ruke, ne odredi li izričito glavna skupština u pojedinim slučajevima da se ima glasovati tajno ceduljama, ili da se glasuje po imenu.

Predsjedatelj glavne skupštine učestvuje glasovanju; kad se pri javnom glasovanju glasovi razpolove odlučuje glas predsjedatelja, a pri tajnom glasovanju sa ceduljama, smatra se u tom slučaju da je predlog odbijen.

O predmetima koji ne bijahu objavljeni u dnevnom redu skupština nemože uzeti valjane zaključke.

O razpravama i zaključcima skupštine treba voditi zapisnik, koji podpiše Predsjedatelj, Tajnik i jedan ovjerovljujuć družinar, koga izabira skupština.

Hosted by Google

Čl. 13. Glavna skupština:

a) nadzira i nadgleda cielo poslovanje osobito rad nadzornog Odbora;

b) odlučuje u proljetnoj skupštini, o prošlogodišnjem računu, o uporabi dobitka (§ 41) ili o pokriću gubitaka (čl. 42);

c) bira članove ravnateljstva i nadzornike; pri razpolovljenim glasovima odlučuje sreća; oni koji prestaju biti članovi mogu iznova biti izabrani, te imenuje računara-tajnika;

d) utanačuje najviši iznos ukupne svote pasivnih zajmova što ravnateljstvo može sklopiti na račun i na ime zadruge. i najveći iznos zajma, što se može dati pojedinom družinaru u jedan ili u više puta;

e) ustanovljuje visinu kamate koje će družinar posticipatno platiti za zajmove njemu udieljene, a eventualno iznos družinarskih dielova (§ 7);

f) odredjuje, ako misli shodno, nagradu računaru-blagajniku;

g) odlučuje da li zadruga ima stupiti u savez zadrugâ koje počivaju na istim načelima i da li se ima spojiti s'kojim vjeresijskim zavodom zaslužnim pouzdanja;

h) ustanovljuje globu za članove koji nisu došli na glavnu skupštinu, a da to nisu opravdali. — Ova globa idje u prilog pričuvne zaklade ili zadružne glavnice;

i) opredieljuje, kad to nalazi shodno, da se poveća zadružna glavnica, svakomu družinaru sa stalnim godišnjim oporezom, a u tom slučaju, ustanovljuje i mjeru;

l) vrši kao najviša molba u svim prizivima prikazanim proti poslovanju, a uztreba opozove čast pojedinih članova Ravnateljstva, nadzornog odbora i računara tajnika, kao što odlučuje o slučajnim iztragama proti članovima Upraviteljstva i nadzornog Odbora;

m) izabira odabranike da razsude o prepirkama.

Ravnateljstvo.

Čl. 14. Ravnateljstvo sastoji od Ravnatelja zadruge, od podravnatelja i od pet članova izabranih po mogućnosti izmedju stanovnika obćine . . . . . tako da Ravnateljstvo bude moglo znati točno za prilike sviju družinara. — Članovi se Ravnateljstva biraju posebnim glasovanjem od obće skupštine, absolutnom većinom glasova, ili ždrjebanjem u slučaju kad su glasovi razpolovljeni.

Ravnatelj ostaje u svojoj časti za 4 godine a može biti opet izabran, ostali se članovi Ravnateljstva mienjaju svake druge go-

Hosted by Google

dine. Iza prvog dvogodja, izlaze iz časti, usljed ždrjebanja i po starosti; oni koji izlaze mogu biti iznova izabrani.

U slučaju odreke ili trajne zaprieke jednog člana Ravnateljstva, nadgledni odbor izabira zamjenika, koji ostaje u toj časti do prve glavne skupštine koja pak izabere stalnog člana. Zamjenik ostaje u časti dok se ne imenuje stalnog člana.

Prvo je Ravnateljstvo opredieljeno § 46.

Članovi prvog Ravnateljstva ovjerovljeni su od ovih ustanova (§ 46). U svim budućim slučajevima ovjerovljenje sliedi putem izbornog zapisnika glavne skupštine. dotično nadzornog odbora.

Čl. 15. Ravnateljstvo upravlja Zadrugom te ju zastupa pred sudom i izvan suda, samo ne u slučaju o kojem govori članak (25 d) a to sa svim pravima što mu daju §§ 18, 19, 20 i 21 zakona dneva 9 travnja 1873 glede obrtničkih zadruga.

Ravnatelj zajedno sa računarom odgovorni su prama zadruzi za družinarski novac i za točno vodjenje posala po pravilima ustanove i pravilnika (§ 22—23).

Ravnatelj sazivlje i upravlja sjednicama Ravnateljstva i glavne skupštine, te ovaj izvješćuje o stanju zadruge izvan slučajeva o kojima Čl. 11 i 24.

Čl. 16. Ravnateljstvo se sastaje u redovitu sjednicu barem jedan put na mjesec; te uz to kadgod to zahtjeva redovito opremanje posala ili to potraže barem 2 člana ravnateljstva ili nadzornog odbora. Poziv na takve izvanredne sjednice ima se prikazati pismeno na ravnatelja, naznačiv članovima ravnateljstva predmete koji će se razpravljati. Ravnatelj nadglednog odbora mora biti obavješten svaki put kad se sastaje ravnateljstvo.

Čl. 17. Zaključci su ravnateljstva valjani kad je na to privolila nadpolovična većina članova koji sastavljaju ravnateljstvo i kad su uvršteni u knjigu sjednica. U slučaju da su glasovi razpolovljeni odlučuje ravnatelj.

Radi li se o interesu jednog člana ravnateljstva, on nesmije pristupiti, a dotični se zaključak ravnateljstva ima zatim podvrći glasovanju nadzornog odbora.

Čl. 18. Ravnateljstvo mora:

a) obavljati zadružne poslove, obsluživajući točno ustanove pravilnika i poslovnika i zaključke glavnih skupština;

b) opremati poslove u redovitim sjednicam na poziv ravnatelja;

c) zaključivati o primanju ili izključivanju družinara;

d) odlučivati o troškovima, o primitcima i o udieljivanju zajmova družinarima, u granicama odredjenim od glavne skupštine (čl 13 d) pazeći da zajmovi budu točno povraćeni;

Hosted by Google

e) sklapati pasivne zajmove na račun i na ime zadruge u granicama odredjenim od obće skupštine i prema potrebama iste zadruge;

f) nadzirati blagajnicu i držanje računa, i skrbiti da blagajnički pretičci budu uloženi sigurno i koristno;

g) pregledati prije prvog travnja svake godine bilancu i obračun predjašnje godine, te ih sa svojim predlozima podastrieti nadzornom Odboru.

Čl. 19. Za zadružne poslove članovi ravnateljstva nemaju veće odgovornosti do one što ima svaki drugi družinar, ako samo upravljaju po pravilima ove ustanove; u protivnom slučaju, u smislu zakona 9 travnja 1873 glede obrtničkih i gospodarskih zadruga oni su osobno i ukupno odgovorni za svaku štetu što bi zadruga pretrpjela.

Nadzorni odbor.

Čl. 20. Nadzorni se odbor sastoji od glavnog nadzornika i od četriju nadzornika, koji se biraju i mienjaju isto onako kako je odredjeno za ravnateljstvo (čl. 14).

Kad bi nestao jedan nadzornik, odbor se nadopuni birajuć jednoga izmedju članova do prve glavne skupštine, koja pak izabere stalnog člana. Predstavništvo Odbora pripada glavnom nadzorniku, ili onome koji je mjesto njega, a u slučaju da su oba zapriečena jednome članu nadzornog odbora, kojega isti odbor opredieli.

Ovjerovljenje članova nadzornog odbora sliedi putem dotičnog izbornog zapisnika glavne skupštine, dotično nadzornog odbora.

Čl. 21. Prvi odbor nadzorni izabran je od glavne skupštine, koja se drži odma iza kako je zadruga ustanovljena.

Čl. 22. Nadzorni se odbor, za opremanje svojih posala, mora sastati barem 4 puta na godinu na osobiti poziv, u kojem moraju da budu naznačeni predmeti koji će se razpravljati. Uz to glavni nadzornik ili koji je mjesto njega mora sazvati sjednicu svaki put kad misli da je potrebito, ili kad to zaište ravnateljstvo ili barem dva člana nadzornog odbora.

Čl. 23. Za valjanost zaključaka nadzornog odbora vriede ona pravila koja su i za ravnateljstvo. Glavni nadzornik vrši zaključke odbora, kad je on zapriečen, onaj koji je mjesto njega, u slučaju da su oba zapriečena onaj član nadzornog odbora, koga zato izabere isti odbor.

Čl. 24. Nadzorni odbor ima paziti da se poslovanje oprema po ustanovama pravilnika zadruge; po njegovim vlastitim zaključcima i po zaključcima glavne skupštine On je vlastan pregledati u svako

Hosted by Google

doba zadružne spise kao što račune, te iskati da mu bude pokazana blagajnica i dana potrebita razjašnjenja, i zabilježiti u posebnom zapisniku opažene nedostatke, te naložiti da odma budu utjerani dugovi, koje bi smatrao nesigurnim.

Kad bi odbor pronašo da pojedini član ravnateljstva, ili cielo ravnateljstvo, ili tajnik ne vrše propise zakona, ili ustanove nutarnjeg pravilnika, ili da su inače oštetili koristi zadruge, tada ima pravo preduzeti sve one mjere potrebite na zaštitu zadruge, te krivce svrgnuti pa odma sazvati glavnu skupštinu pred koju će iznieti stvar.

Nadzorni odbor ima pravo u svako doba tražiti da bude sazvano ravnateljstvo (čl. 16) ili glavna skupština (čl. 10), te to mora učiniti svaki put kad misli da je u pogibelji interes zadruge.

Njemu pripada, kad se radi o tužbama proti ravnateljstvu, da sazove i predsjeda glavnu škupštinu i da zastupa zadrugu u sudbenim poslovima proti istomu ravnateljstvu.

Čl. 25. Nadzornom odboru poimence pristoji:

a) odobriti, uz promjene što bi cienio nuždnim, nutarnji pravilnik za ravnateljstvo, za tajnika i obćenita pravila poslovanja što mu ravnateljstvo ima podastrieti;

b) narediti u slučaju odstupa, zaprieke ili smrti članova ravnateljstva ili nadzornog odbora ili tajnika za naknadni izbor i birati zamjenike. (Čl. 14 i 20);

c) pregledati svake godine do 1 svibnja godišnji obračun, bilancu, i predloge kako se imadu uložiti dobitci i o tom izvješćivati, kao što podnieti izvješće o svom djelovanju u proljetnoj glavnoj skupštini;

d) zastupati zadrugu pri sklapanju posala sa članovima ravnateljstva i pri povedjenju parnica proti njima, po odredbi glavne skupštine (čl. 13);

e) odlučivati o prizivima radi neprimanja ili izključivanja družinara (čl. 4 i 5);

f) nadzirati da knjiga družinara bude uredno držana, te svake godine iznenada pregledati barem tri puta poslovanje i stanje blagajnice držeći se pri tom propisa poslovnika (§ 30).

Čl. 26. Nadzorni je odbor odgovoran zadruzi za izvršivanje dužnosti koje mu pripadaju. U slučaju potrebe glavni nadzornik mora odrediti da budu izključeni iz odbora članovi koji ne vrše svoje dužnosti i da budu obavljeni dotični naknadni izbori (čl. 20).

Članovi nadzornog odbora odgovorni su za štetu koja bi mogla nastati zadruzi zbog zanemarivanja njihovih dužnosti.

Hosted by Google

Blagajnik.

Čl. 27. Blagajnika bira glavna skupština većinom glasova; ostaje u časti 4 godine a može opet biti izabran. Nu toliko glavnoj skupštini, koliko tajniku pripada pravo uzajmnog tromjesečnog odkaza.

On nije član niti ravnateljstva niti nadzornog odbora. On je skupa sa ravnateljstvom odgovoran zadruzi za zadružni novac i za točno opremanje posala. Za to on mora položiti jamčevinu, koju odredi glavna skupština i koja može biti položena i solidalnom jamčevinom.

Blagajnik je dužan posvetiti se sa svom savješću opremanju posala koji su mu povjereni i koji su naznačeni u nutarnjem pravilniku zadruge.

Blagajnik je ovjerovljen putem dotičnog zapisnika glavne skupštine dotično nadzornog odbora.

POGLAVJE IV.

Podpisivanje i objavljivanje.

Čl. 28. Podpisivanje za zadrugu sliedi tako da uz podpis na pisan ili tiskan zadruge, ravnatelj ili njegov zamjenik i jedan drugi član ravnateljstva pridodaju njihov podpis.

Svaka objava tićuća se zadružnih posala mora da bude podpisana od ravnatelja ili od njegova zamjenika, jedino u slučaju predvidjenu u čl. 10 i u čl 24 podpiše onaj koji je izdao poziv.

Čl. 29. Družinarski će spisi biti oglašeni u zadružnoj pisarnici u . . . . . a do potrebe tiskati će samo jedan put objava u Listu . . . ili u kojem drugom Listu što će glavna skupština odrediti svake godine.

Na spisima oglašenim u zadružnoj pisarnici mora da bude naznačen i potvrdjen podpisom ravnatelja dan kad je spis bio oglašen i kada je odstranjen, što nesmije da bude prije 14 dana Sa danom oglašenja započme rok, na koji se odnaša objava.

Ravnateljstvo može uz to javiti družinarima sa osobitim okružnicama, kojih se mora svakako služiti pri sazivanju glavne skupštine

POGLAVJE V.

Poslovna glavnica.

Čl. 30. Poslovna je glavnica zadruge sastavljena od zadružnih dielova družinara, (čl. 7) od ulaznina (čl. 7), od novaca uzetih u zajam i od štedioničkih uložaka.

Hosted by Google

Štedionički uložci.

Čl. 31. Zadruga će moć primati ulozke od svakoga, i od osoba koje ne pripadaju obćini u . . . . po pravilima sadržanim u nutarnjem pravilniku.

POGLAVJE VI.

Pravila za Upravljanje.

Pasivni zajmovi.

Čl. 32. Ravnateljstvo je ovlašteno sklopiti zajmove u granicama odredjenim od obće skupštine i u razmjerju potrebe

Kad bi se prikazala potreba da se sklopi zajam za ukupni iznos veći od onoga ustanovljen u obćoj skupštini, ova se ima odma sastati da o stvari odluči. Iznos kamata za pasivne zajmove, zajedno sa troškovima podnešenim u na koju svrhu, nesmije da bude veći od iznosa dobiti zajmova što udieljuje družtvo, pod osobnom odgovornosti članova Ravnateljstva.

Zajmovi družinarima.

Čl. 33. Zadruga se nesmije upuštati u ikakav posao na sreću; njezina se djelatnost ima ograničiti, pod prietnjom zakonskih posljedica, na postignuće svrha pravilnikom ustanovljenih.

Zajmovi se radi toga daju jedino družinarima, nakon što se točno obaviesti o njihovoj vjeresijskoj snazi i ćudorednosti, a družinar će morat naznačiti u koju će svrhu upotriebiti novac što ište u zajam.

Na uporabu novca družinarima dozvoljena morat će paziti Ravnateljstvo i svi članovi, dočim ako se novac rabi u druge svrhe od one za koje je bio opredieljen, to ovlašćuje Družtvo na odreku dotičnog zajma i na izključenje dotičnog družinara iz svoje sredine.

Čl. 34. Dozvola zajma sliedi u granicama i načinima ustanovljenim od obće skupštine (čl. 13 slovo d) i usljed zaključka Ravnateljstva (čl. 17). Obično se zajmovi mogu udieliti na kratke rokove, do jedne godine. Ravnateljstvo može ipak usljed obrazloženog pitanja na vrieme prikazana od sudužnika, produžiti rok izplate do najvećeg trajanja od 2 godine. U slučajevima obzira vriednim, poimence zbog elementarnih šteta, obća skupština, može na predlog Ravnateljstva, uz privolu nadzornog Odbora produžiti rok podpune izplate na 4 godine. Zajmovi hipotekarno utvrdjeni mogu biti dozvoljeni i na duže vrieme, ali ipak uz uzajamnu odreku od po godine dana. Takvi se

Hosted by Google

žajmovi na duge rokove, mogu redovito dozvoliti jedino u koliko sredstva za dugove nebi bila upotrebljena za zajmove drugog oblika. Družinar dužnik ima uvjek pravo izplatiti dielom ili sasvim zajam i prije utanačenog roka.

Čl. 35. Zajmovi u obće moraju napram Zadrugi biti osjegurani na način da bude za nju izključena svaka pogibelj Stoga će zajmovi družinarima udieljeni, biti osjegurani jamčevinom ili hipotekom ili zalogom.

Primajuć sjegurnosti ili hipoteke valja nastojati da dotične svote budu osjegurane. Vriednósti u papiru, proračunane po tečaju, imaju biti veće za jednu trećinu od svote za koju će zajamčiti.

Čl. 36 Obća će skupština moć pripustiti i oblik vjeresije na tekući račun, po pravilima naznačenim u nutarnjem pravilniku

Čl. 37. Visinu kamate za pojedine vrsti zajma ustanovljuje obća skupština (čl 13 e). Ista ne može da nadmaši 1 $^1/_2$ % od najveće visine kamate ustanovljene za ulaznine. Kamate se plaćaju unapried.

Odreka zajmova.

Čl 38. Zadruga pridržava sebi pravo da uz odkaz od 4 nedjelje traži povratak svijuh zajmova družinarima učinjenih i prije izminuća utanačenog roka.

a) kad bi od jednom bili zadruzi odkazani svi pasivni zajmovi;

b) kad bi uduženi družinar ili njegovi jamci upali u takve prilike, da je na pogibelj sjegurnost dozvoljenog zajma;

c) kad bi uzajmljeni novac bio od dužnika upotrebljen u svrhe različite od one utanačene kad mu je zajam dozvoljen

Kad bi dužnik Zadruge bio sudbeno progonjen od trećih, zadruga je ovlaštena bez predtečnog odkaza da potraži svoj zajam

Godišnji račun i bilanca.

Čl. 39. Upravna godina zadruge počimlje prvim danom mjeseca siečnja a zaključuje se 31 prosinca.

Godišnji račun kao što i bilanca, imadu biti zaključeni najdalje do 15 veljaće.

U godišnjem računu imadu biti sadržani svi prihodi i razhodi po glavnim stavkama propisanim za držanje registara. Bilanca ima se sastaviti po trgovačkim načelima, a to u preglednici:

A. Imetak, naime:

a) stanje blagajnice u gotovom novcu pri zaključku godine;

b) vriednostne papire po tečaju 31 prosinca;

c) zadužne tražbine po raznim njihovim vrstima. Tražbine sasvim neutjerive, izbrišu se; a dvojbene se upišu po njihovoj mogućnoj vriednosti;

Hosted by Google

d) aktivne kamate sračunane do zaključka one godine, premda dozriju tek kašnje;

e) vriednost ostalih dobara odbivši od njih primjeren postotak potrošenja;

f) slučajni gubitak od bilance predjašnje godine.

B. Dugove, naime;

a) dugove zadruge po raznim njihovim vrstama bez obzira na rok njihove dospjelosti;

b) uplaćene zadružne dielove;

c) pasivne kamate uračunane do konca godine premda dospievaju tek poslje;

d) zadružnu glavnicu ili pričuvnu glavnicu.

Pregledanje godišnjeg računa i bilance

Čl. 40. Ravnatelj mora pregledati godišnji račun i bilancu, odstraniti slučajne manjkavosti, te sve podvrgnuti do konca travnja nadzornom odboru, zajedno sa svojim predlozima odobrenim sa zaključcima Ravnateljstva. Nadzorni odbor pregleda dalje točno sve račune i predloge, priobćuje Ravnateljstvu slučajne nedostatke, eda budu odstranjeni, te sastavlja svoj izvještaj koji se u tom pogledu ima prikazati općoj skupštini, te sve preda do prvog travnja Ravnatelju uz pazbroje i izpravke.

Ravnatetj, počimljuć od prvog svibnja mora staviti na pregled god šnji račun, bilancu, odnosne predloge koji se imaju prikazati općoj skupštini i dotični izvještaj nadzornog Odbora, te sve to javiti družinarina u pozivnici na pramaljetnu obću skupštinu.

Imetak Zadruge.

Čl. 41 Čisti preostatci koji proizlaze iz bilance Zadruge svakog zadružnog poslovanja, moraju se podpuno sastaviti, te će dati vlastiti imetak zadruge, na povećanje kojega mora da se uloži svaki dalnji prihod. Takav imetak ili zadružna pričuvna glavnica, ima ponajprije tu svrhu da pokrije slučajne gubitke zadruge i slučajne nedostatke godišnjih bilanca.

Kad je taj imetak do toliko ponarasao da može biti dostatan za svrhe što Zadruga sebi opredieli, do obće je skupštine da razdaje koriristi na umanjenje kamata za zajmove družinarima, ili u obće u svrhe zajedničke koristi.

Družinari nemaju lično nikakva prava nit mogu tražiti diobu.

Kad bi se zadruga razpuštila, družtveni će se imetak povjeriti jednomu zavodu priznatu kao pouzdanu, pri kojemu će ostati neta-

Hosted by Google

knut dok se zasnuje u obćini . , . . . novo Družtvo smjerima sličnim onima nazočnog pravilnika, komu će biti predan zajedno sa dobitima i sa kamatama od kamata.

Pokriće gubitaka

Čl 42. Gubitak koji se zbiva u smislu čl. 39 pokrije se prije svega imetkom zadruge ili pričuvnom glavnicom.

Ne dostaje li ova, odbije se na temelju zaključka (čl 13 sl. b) odgovarajuća svota od dielova učestvovanja. Ostane li još otvoren jevan dio gubitka, mora se usljed dotičnog zaključka obće skupštine, odrediti naknadnu izplatu (čl. 7, a) koja se mora učiniti u stanoviti rok, i koji se izmjeri u jednake dielove na sve družinare.

Ova se naknadna izplata, u slučaju potrebe, može sudbeno tražiti, a družinari se podvrgnu za ove gradjanske poslove izričito postupanju za sitnice.

Promjene Pravilnika.

Čl. 43. Sva pravila u obće koja se tiču imetka zadruge ili pričuvne glavnice i o kojima se govori u ovom pravilniku, nemogu se promjeniti, ne pristanu li svi družinari u redovitoj obćoj skupštini

Za svaku je drugu promjenu pravilnika potrebita i dostatna privola od dvie trećiue svijuh družinara u jednoj obćoj skupštini.

Kad u ovakvoj obćoj skupštini ne bi se moglo zaključiti s nestašice broja, mora se kroz 14 dana držati druga skupština, koja će moć poprimiti valjanih zaključaka su ma bilo kojim brojem nazočnih. Ova okolnost mora da bude iztaknuta u drugom pozivu.

POGLAVJE VII.

Razpust i likvidacija.

Čl. 44. Svojevoljni se razpust zadruge može zaključiti jedino ako u jednoj obćoj skupštini naumice sazvanoj glasuju za razpust barem dvie trećine svijuh družinara.

Kad bi bila potrebita druga obća skupštine, s nestašice, broja, ista će moć konačno zaključiti da se razpusti zadruga, bez obzira na broj nazočnih članova.

U slučaju razpusta likvidacija sliedi na temelju propisa § 41 i 52 zakona 9 travnja 1873 Br. 70.

Iza dovršene likvidacije, predaju se jednom članu knjige spise i još obstojeće pokućtvo zadruge, da sve to čuva. Članovi zadruge i njihovi baštinici uzdržaju pravo pregledati knjige i spise.

Hosted by Google

POGLAVJE VII

Razmirice.

Čl. 45 Razmirice izmedju družinara glede propisa nazočnog pravilnika ili glede drugih pitanja Zadruge, poravna jedna porota imenovana od obće skupštine, čiji je sud neprizivan.

POGLAVJE IX.

Prvo Ravnateljstvo.

Čl. 46. Članovi prvog Ravnateljstva jesu sliedeći:

Gospodin . . . . . u . . . . Ravnatelj
„ . . . . . „ . . . . Podravnatelj
„ . . . . . „ . . . . .
„ . . . . . „ . . . . .
„ . . . . . „ . . . . .
„ . . . . . „ . . . . .
„ . . . . . „ . . . . .

Čl. 47. Za sve ono što nije predvidjeno u nazočnom pravilniku, pozvat će se na odredbe zakona 9 travnja 1873 i na propise nutarnjeg pravilnika

Hosted by Google

A.

Prošnja za zajam

Ugledno Ravnateljstvo Kotarske Zajmovnice

u . . . . . .

Podpisani . . . . . nastanjen u . . . . . traži za se i za sudrugove u nutri upisane, koji su svi neposredni težaci, ukupni zajam austrijskih fiorina . . . . . na temelju teskere seoskog, sudielovanja, za koju se on postavlja štitnikom, i za koju on u ime i sudrugova, očituje da točno pozna Pravilnik.

Podpisani i drugovi, na jamstvo svote što traže, daju vlastite podpise, koji će vrieditì u odnošajima sa tim uglednim Ravnateljstvom kao da su dani *in solidum* jedan za drugoga, te se obvezuju da će izplatiti zajam, koji bi bio njima udjeljen kroz . . . . . pridržavajuć sebi pravo da ga mogu utrnuti i u nedjelnim ili mjesečnim rokovima.

U . . . . . dne . . . . . 189 . .

Sudrug štitnik.

Hosted by Google

Bedni Broj	Imenik Sudrugova				
	Ime i Prezime	Otčevo ime	Boravište	Iznos što želi svaki drug	
				for.	n.
1	Štitnik				
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					
11					
12					
13					
14					
15					

Hosted by Google

Naznačenje smjera za koji služi zajam

Hosted by Google

Hosted by Google

Teskera seoskog sudielovanja

Kotar . . . . . .

Pravilnik.

1. Namjerom da vjeresija bude od pomoći i od utjehe seoskim težacima, koji stanuju u mjestima, gdje s' nestašice osobitih razumnih osoba, nije moguće da po sebi i neodvisno obstoji Reiffeisenova zajmovnica, ustanovljuju se kotarske zajmovnice, koje se sastoje od upravitelja-blagajnika i od druga 2 do pouzdanika pokrajinskog Odbora.

2 Kotarskim je zajmovnicama zadatak pripomagati malog težaka novčanim iznosima, koji budu stojali u razmjerju sa prostranosti zemalja što on posjeduje, a da ti iznosi, redovito ne budu veći od 100 f. a to za nabavljanje gnoja, sjemenja, modre galice, gospodarskih sprava, životinja, poljodjelskih potrebština u obće i za namirivanje i malih ali upropastiljivih lihvarskih dugova.

Ove zajmovnice uzajmljuju novac pojedinoj osobi ili ako je njih više udruženih, i u 10—15, teže li samo oni glavom zemlju vlastitu ili držanu na kmetstvo, te pružaju li jamstva poštenja i radinosti, potrebita za osobnu vjeresiju Pojedinci mogu dobiti na dug novac od zajmovnice, pružaju li samo jamstvo barem s' jednim jamcem, koji bude pristao zajedno sa dužnikom na obveze kojih se ovoj primio podpišujuć teskeru sudielovanja.

3. Kotarske zajmovnice udjeljuju zajmove uz kamatu od $4^1/_2$ najviše od $5^0/_0$ na godinu, i uz neprenosnu mjenicu, podpisanu i primljenu od svijuh zanimanika

4. Vjeresija je podvrgnuta, uvjetu da bude prikazana redovita molba, a zatim da bude sastavljena redovita nazočna *Teskera seoskog sudielovanja*, podpisana od svih udruženih lica u kojoi ona očituju:

a) da će novcem što traže, nabaviti izključivo poljodjelske predmete za poboljšanje prilika vlastitih zemalja ili takvih što oni obradjuju, ili da će namiriti koji tegotni dug;

b) da kao jamstvo za novac što traže, daju vlastiti podpis, koji će se morat smatrati u odnošajima sa kotarskom zajmovnicom dotično sa zemaljskim odborom kao dan *in solidum*, jedan za drugoga, i da imenuju svojim zastupateljem prvog supodpisanog sudruga na teskeri koji stoga postaje njihovim štitnikom;

c) da će smatraju uručbe štitniku učinjenje, kao učinjene i priobćene svakomu pojedinom od njih;

d) da izaberu kao mjesto za izplatu sjedište kotarske zajmovnice dotičnog kotara;

e) da podpuno primaju uvjete nazočnog pravilnika.

5 Prvi je podpisani drug ili štitnik smatran kao glavni dužnik u odnošajima sa kotarskom zajmovnicom do utrnuća ciele mjenice, nit može biti mjesta drugom dugu dok nije prvi izplaćen U ostalom svi drugovi sa štitnikom predstavljaju zajedničko i nerazdielivo jamstvo, te stoga pomanjkanje obveza sa strane jednoga nosi zajedničku odgovornost svijuh suučestnika do podpune izplate duga.

6 Preduzeti se zajmovi mogu izplatiti u nedjelnim ili mjesečnim rokovima, a njihovo najveće trajanje nemože preći dva susljedna roka: Snježnicu na 5 kolovoza i sv. Katu na 25 studenog svake godine.

7 Novac što kotarska zajmovnica izplaćuje na teret svake teskere upiše se u tekući račun uglavljen u ime štitnika, a u isti se račun upiše svaki slučajni iznos što bi sučestnici izbrojili na odbitak njihova duga. Koncem studenoga svake godine sravnaju se računi za glavnicu i kamate. Ako se svota, što proizlazi kao vjeresija kotarske zajmovnice, ne povrati kroz prosinac, prelazi se na utjeranje otvorenog iznosa putem odpovjedi mjenice proti svim obvezanicima zajedno, ne nadje li se zgodno zbog posve osobitih razloga produž ti rok izplate.

8. Štitnik ima dužnost paziti korist sudrugova bilo posavjetujući ih bilo nabavljanjem poljodjelskih predmeta, bilo nagovorajući ih na točnost za primljene uvjete.

Hosted by Google

Bedni Broj	Označenje Družinara		
	Ime i Prezime	Otčevo ime	Boravište
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			
11			
12			
13			
14			
15			

Štitnik

. . . . . .

Hosted by Google

Na što se smjera dug	Iznos for.	Iznos n.	Dan u kojemu je bio novac izbrojen strankama

Ukupna svota

. . . . . *dne* . . . . . 18 . .

Hosted by Google

Mjesto biljegovine

Zajednička obveznica sudrugova

Obveznica

U . . . . . dne . . . . . 189 . .

Kroz šest mjeseca nadnevka platit ćemo Seoskoj Zajmovnici u . . . . . svotu od fiorina . . . . . a. v.

. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

P. D. Biljegovina se nemože uništiti pišući jednostavno na njoj, već za to treba da c. k. porezni ured udari na nju pečat, što se zgadja prije nego li se napiše teskera

Hosted by Google

ANALITIČNO KAZALO

Hosted by Google

Hosted by Google

Str.

Predgovor

POGLAVJE I.

Uvod i temeljne misli 1

POGLAVJE II.

Poljodjelsko zemljište 5
Različitost zemljišta 5
Potreba da se dovrši geologično proučavanje pokrajine . . . 6
Sastavljanje geologične karte 6
Prieglavak 7

POGLAVJE III.

Poljodjelske poboljšice i uredjenje voda 9
Potreba shodnih snabdjevenja pomoću izvanredne državne pripomoći 10
Lokve na zagorskim pašnjacima i obskrbljenje pitnom vodom mjestâ, koja je nemaju 11
Seoski putevi 11
Uzdržavanje radnja za poboljšanje 11
Poboljšanje malih dolina i osebnih zemljišta 12

POGLAVJE IV

Pouka 13
Poljodjelski zavod i pokušajna Postaja i njezin smjer 15
Gradivo za iztraživanje i za pokuse 16
Pokrajinska poljodjelska učiona u Gružu 19
Zavedenje jednog c k poljodjeskog zavoda i pokušajne Postaje u Spljetu sa podružnicom u Sinju 20
C. K. Kemično-poljodjelska Postaja u Spljetu 22

Hosted by Google

Str.

Pokrajinske podpore za poljodjelski zavod 22
Dvogodišnji tečaj Zavoda 22
Pitomci radnici 23
Poljodjelsko poučavanje 24
Tečaji osobiti pri c. k. poljodjelskom Zavodu 25
Pristojbine za analize pokušajne Poštaje 26
Osoblje c. k. poljodjelskog Zavoda i pokušajne Postaje . . . 26
Putujući učitelji 29
Zavedenje šest mjesta putujućih učitelja i dioba pokrajine u šest dotičnih pojasa 31
Dužnosti putujućih učitelja 32
Učitelji seoskih pučkih učiona i M. M. P. P. Župnici . . . 34
Nagrade za učitelje i dotična pravila 34
Proučavanje naukovne osnove učiteljišta, s obzirom na podjelsko poučavanje 36
Poljodjelski tečaj za učitelje 36
Poljodjelsko poučavanje u sjemeništima 37
List i poljodjelski koledar 38
Podpore poljodjelstva za dalmatinske mladiće 39

POGLAVJE V.

Obradjivanje zemlje 41
Stanje poljodjelstva i potreba da se poveća proizvod 41
Točni izbor sjemena i ekonomično oplodjivanje tla, stoga potreba sočivnjača 44
Primjeri izmjenâ sjemena 46
Pustopašica 48
Polja pokušajna, uzorna i pokazna 49
Nagrade za proizvadjanje dobrog sjemena 49
Gojenje duhana 50
Gojenje buhača 50
Bilje predivno 51
Prieglavak 2

POGLAVJE VI.

Vinogradarstvo i njegova znamenitost 55
Načini uzgoja loze u pokrajini 56

Hosted by Google

Str.

Podpore za loze 57
O ekonomičnoj koristi našeg gojenja loze 58
Potreba da se poveća vinogradarski proizvod i da se promakne shodnije gojenje vinograda 59
Podorina sočivnjača u vinogradima 61
Pokušaji sa umjetnim gnojem u vinogradima 61
Postupanje sa takozvanim „jalovim“ 62
Vrsti lozâ razprostranjenih u pokrajini 62
Proučavanje domaćih vrsti s ampelografičnog, botaničnog i praktično-kemičnog pogleda 62
Zavedenje pokušajnih vinograda 64
Stranjske loze koje bi se imale pokušati 64
Grožđje za zobanje 65
Odredbe za olakoćenje borbe proti neprijateljima loze . . . 66
Filokserično pitanje 67
Godišnje iztraživanje sviju znamenitijih vinorodnih predjela . . 68
Prieglavak 68

POGLAVJE VII

Vinarstvo 71
Proizvodnja vina 71
Priredjivanje i postupanje sa vinom u pokrajini 71
Potreba pouke i proučavanja i pokušaja u vinarstvu 73
Radinost putujućih učitelja i vinarski tečaj 73
Pokušajna konoba 73
Javne kušnje vina 74
Objelodanjenje naputka sa slikama o vinarstvu 74
Zavedenje trajne izložbe spravâ i vinarskog halata u Zadru i u Spljetu 75
Razmišljaji o prometu naših vina 75
Zavedenje vinarskih Zadruga 77
Zavedenje vinarskog Družtva 78
Potreba odredaba kadrih da se zaprieči pravljenje umjetnih vina 79
Smanjenje prievoznog cjenika za pošiljke vina 81
Glede uporave obstojećeg zakona za kotlarinu 81
Priredjivanje conjaca i mjere da se promakne dotično pravljenje 81
Prieglavak 82

Hosted by Google

POGLAVJE VIII.

Str.

Gojenje maslina i njihova znamenitost 85
Gojenje maslina kakvo je kod nas 86
Izprekidana proizvodnja i prihoda 87
Bilanca maslinarske proizvodnje 88
Potreba da se poveća i da postane redovitija proizvodnja maslinjaka 89
Ustanovljenje jedne čete klaštrilaca 90
Gnojenje maslina 92
Zavedenje pokušajnih privatnih maslinjaka 93
Obskrbljivanje gojitelja maslina, umjetnim gnojivima i sjemenjem bilina za podorinu, uz obaljenu cienu 93
Vrsti maslina razprostranjenije u pokrajini 94
Sastavljanje dalmatinske oleografije 94
Nezhodnost da se uvedu odlike maslina s dvora i da se zasnuju sadinjaci 95
Neprijatelji maslinogojstva 95
Prieglavak 96

POGLAVJE IX

Pravljenje ulja. Uljarska proizvodnja i potreba da se usavrši pravljenjenje naših ulja 99
Glavne mahne sustava za pravljenje naših ulja 100
Stožerne točke današnjeg razumnog uljarstva 101
Današnji uljarski strojevi 102
Kako da se povećaju i usavrše obstojeći strojevi i dotični troškovi 102
Odredbe koje bi se imale preduzeti da se pripomognu gojitelji maslina da dadu uljarstvu moderni smjer 103
Zavedenje uljarskih družtava ili družtvenih uljarnica 108
Nadopunjenje današnjih strojeva privatnih uljarnica. 108
Ustanovljenje nagrade za ohrabrenje i proizvadjanje stolnih ulja 110
Potreba da se suzbije utakmica koja se čini proti našem ulju . 110
O podignuću osobite uzorne uljarnice 110
Objelodanjenje pučkog naputka za uljarstvo, bogato slikama ukrašena 111
Držanje godišnjeg tečaja za maslinarstvo i uljarstvo 111
Prieglavak 111

Hosted by Google

POGLAVJE X.

Str

Voćarstvo. — Sadašnje stanje istoga u pokrajini i temeljna pravila da se poboljša 113
Vrsti voćaka koje bi se imale ponajprije uzeti u obzir: bajam, lješnjak, smokva, rogač, kesten 114
Trešnja i njezine vrsti 116
Praskva „ „ 118
Kruška „ „ 119
Jabuka „ „ 122
Šljiva „ „ 124
Natipjerka 125
Mjere koje se imaju poprimiti za promicanje voćarstva; obstojeći voćarski sadinjaci 126
Osnovanje velikog voćarskog sadinjaka 126
Pravila za porazdjeljivanje voćaka 128
Nagrade za promicanje sadjenja stabala u stanovitim pojasima . 129
Prieglavak 129

POGLAVJE XI.

Uporaba voća 131
Zgodna uporaba voća u današnjim prilikama voćarske proizvadnje i mjere za budućnost 132
Prieglavak 133

POGLAVJE XII.

Povrtlarstvo. Današnje stanje istoga i odredbe koje se imaju poprimiti da se unapriedi 135
Zhodnost da se promakne zavedenje vrtlarskih postaja . . . 136
Prieglavak 136

POGLAVJE XIII.

Aromatične biline. Mogućnost da se razvije obrt prekapljivanja mirisavih ulja 137

Hosted by Google

Str.

Ruzmarin i priredjivanje „Oleum Anthos". Zhodnost da se promakne razvitak i razširenje ruzmarina 137
Prieglavak 139

POGLAVJE XIV.

Livadarstvo i pašnjaci 141
Račun koji dokažuje manjak krme u razmjerju stoke kojase ima pitati 142
Potreba da se poveća i poboljša proizvod krme i dotične mjere 143
Potreba da se poboljšaju pašnjaci uredjenjem njihove uporabe . 144
Dioba občinskih dobara 146
Razdjeljenje bilinskih smjesa za zagorske pašnjake 147
Lokve za zagorske pašnjake 148
Unapriedjenje šumarstva 148
Prieglavak 149

POGLAVJE XV.

Životinja 151
Prilike o gojenju i držanju blaga u pokrajini 151
Podizanje postaja za uzgoj 154
Goveda, postaje za opasanje goveda 156
Potreba pokrajinskog zakona o držanju bikova za razplod . . 157
Razdieljenje krava i junica 157
Govedje pasmine koje bi se imale uvesti 158
Izložbe uz nagrade za mljekulje i junice 158
Nagrade za skupine tolčića koji bi se imale izložiti u govedjim izložbama 159
Ovce. Stanje naše ovčarske pasmine i potreba da se preporodi . 161
Ovčarske pasmine koje bi se za to imale uzeti u obzir . . . 161
Razdieljenje ovnova Frisijske pasmine za križanje, pokušaji sa čistom krvi i Bergamaskom pasminom 162
Godišnje izložbe ovaca uz nagrade 163
Svinje stanje gojenja istih 164
Pasmine koje bi se imale uzeti u obzir da se promakne razplodjivanje svinjâ u pokrajini 165
Postaje za razplod svinja 166
Izložbe svinja uz nagrade 166

Hosted by Google

Str.

Uredjenje pazara za svinje 167
Konji prilike gojenja istih 167
Mjere koje bi se imale preduzeti da se omogući uzgoj konja stasa i oblika bolje odgovarajućih 168
Zavedenje pokrajinskog povjerenstva za uzgoj konja 169
Magarci potreba odredaba za promicanje uzgoja boljih uzoraka 169
Podizanje postaja za razplod magaraca i izložaba uz nagrade za mazge 170
Mazga i kopile Znamenitost mazge u pokrajini i odredbe za promicanje njihova uzgoja 170
Podizanje postaja za razplod magaraca i izložaba uz nagrade za mazge 171
Prieglavak 172

POGLAVJE XVI.

Sirarstvo. Stanje sirarstva u pokrajini 175
Uvjeti pod kojima se mogu razviti mljekarnice 176
Podizanje družtvenih mljekara 176
Zavedenje mljekarnica u većim pašnjacima 177
Podizanje zadružnih ostava za čuvanje sira 178
Putujući učitelji za mljekarstvo 181
Gospodarska znamenitost racionalnog priredjivanja mlieka . . 181
Držanje godišnjeg tečaja za mljekarstvo 181
Prieglavak 182

POGLAVJE XVII.

Svilarstvo. Stanje našeg svilogojstva 183
Prilike pod kojima se svilarstvo može izplatiti 184
Mjere za promicanje svilarstva na male količoće, i razumno gojenje svilca 186
Odredbe za promicanje gojenja murve 187
Snabdjevjenja da se olahkoti prodaja čahurica 187
Prieglavak 189

POGLAVJE XVIII.

Pčelarstvo. Potreba praktične poljodjelske pouke — držanje godišnjeg pčelarskog tečaja 191

Hosted by Google

Str.

Zavedenje pčelinjaka od neke znamenitosti i dotični uvjeti . . 192
Natječaj na nagrade za nastojanja skroz izvrstna u pčelarstvu . 193
Prieglavak 193

POGLAVJE XIX.

Ribanje u nutarnjim vodama, njegovo stanje u pokrajini . . 195
Napučenje voda plemenitom ribom 195
Pouka u ribarstvo 195
Prieglavak 196

POGLAVJE XX.

Poljodjelske sprave — njihova znamenitost 197
Sprave i halat najpotrebitiji za naše poljodjelstvo 198
Mjere koje bi se imale preduzeti da se razšire po pokrajini . 198
Nagrade za one koji bi primili plugova i za orače 199
Zavedenje stalnih izložaba 199
Prieglavak 200

POGLAVJE XXI.

Gnoj. Načela po kojima se ima upotrebljavati umjetni gnoj . 201
Potreba racionalnog postupanja sa razpoloživim gnojem . . . 201
Nagrade za racionalna gnojišta 201
Zaprjeke koje se protive podignuću jedne tvornice za umjetni gnoj u pokrajini 202
Tehnički razlozi s obzirom na nabavljanje umjetnih gnojiva . . 203
Uporaba životinjskih kosti 203
Naloge sadre i zavedenje mlinova za sadru 203
Prieglavak 204

POGLAVJE XXII.

Gospodarska poslovnica, znamenitost za mjestno poljodjelstvo 205
Ustrojenje poslovnice 206
Pravila za nabavljanje i razdieljenje poljodjelskih predmeta . . 207
Prieglavak 211

Hosted by Google

POGLAVJE XXIII

Str.

Poljodjelska vjeresija i potreba njezinog prostranog uporavljivanja 213
Posljedice pomanjkanja zgodnih vjeresijskih zavoda — Lihvarstvo 214
Tvarna vjeresija, hipotekarna ili zemljištna 216
Lična poljodjelska vjeresija 216
Vjeresijski zavodi u pokrajini 216
Duh današnje vjeresije 217
Sustav uzajamne vjeresije za mali posjed 218
Da li je shodno olahkotiti vjeresija malom težaku 218
Da li zavedenja vjeresije osnovane na načelu uzajamnosti i solidarnosti, odgovaraju našim prilikama 219
Odredbe za razširenje zgodnih vjeresijskih organisama . . . 220
O prikladnim ustanovama seoskih blagajnica 222
Zavedenje kotarskih vjeresijskih blagajnica 223
Potreba prikladne osobe da se bavi zavedenjem seoskih blagajnica i da pazi na njihovo djelovanje 226
Pripomoći seoskim blagajnicama 227
Odredbe da se olahkoti vjeresija seoskim blagajnicama . . . 228

PRILOG.

Osnova Pravilnika vinarske zadruge 231
Osnova Pravilnika uljarskog družtva 243
Osnova Pravilnika mljekarskog Družtva 257
Osnova Pravilnika seoske zajmovnice 263
Teskera seoskog sudjelovanja 277

Hosted by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 01548 1370

Hosted by Google

Hosted by Google

0295101
DN 68 - A

Hosted by Google